

Jelena Kostić-Tomović

Savremena nemačka leksikografija

Landesrat, ...schließlich einer Landesregierung; (entsprechend in D) Minister: Während der zuständige Landesrat Konrad Streiter ... einen Baubeginn vor dem Winter ankündigte ... (Tir. Tzg. 26. 5. 1997). ♦ Landesrätin

...männer und ...leute: Gliederung eines Bundeslandes, (entsprechend in D) Ministerpräsident: Sogar ein Drittel der deklarierten SPÖ-Wähler würde lieber Zernatto direkt zum Landeshauptmann ma-

(Tzg. 26. 5. 1993). ↑ Landesrat.

Nemački i srpsko-nemački rečnici

u prvoj polovini 21. veka:

tipovi, vrste informacija i upotreba

grüßen
Am Morgen: Guten Morgen!
(Nach)mittags: Guten Tag!, Grüezi,
Ⓐ, süddeutsch Grüß Gott!, Grüezi,
nordeutsch Moin, Moin!

Am Abend: Guten Abend!

Unter Freunden: Hallo!, Hi! [hai]

Zu Gästen: Herzlich willkommen!

SPRECHEN UND SCHREIBEN

FOCUS – Forum za interkulturnu komunikaciju

2017. predbožićnog vremena

Adventsonntag m - недеља, дан којим почиње

predbožićna sedmica (види Advent 2.)

man viele Pausen beim Sprechen macht oder machen muss = stockend ↔ flüssig
lesen, sprechen, vortragen): Meist ist noch ziemlich holprig

um jemanden/etwas positiv zu cooler Typ
en; überschlägt, überschließt, hat

...

FOKUS – Forum za interkulturnu komunikaciju
2017.

Jelena Kostić-Tomović

Savremena nemačka leksikografija

Recenzenti

Prof. dr Smilja Srdić, redovni profesor, Filološki fakultet u Beogradu

Prof. dr Annette Đurović, redovni profesor, Filološki fakultet u Beogradu

Dizajn korica

Danko Krstović, Agencija za grafički dizajn DK DESIGN

Priprema za štampu

Danko Krstović, Agencija za grafički dizajn DK DESIGN

Lektura i korektura

Doc. dr Branislav Ivanović, doc. dr Nenad Tomović

i doc. dr Dragana Đorđević

Izdavač

FOKUS – Forum za interkulturnu komunikaciju

Za izdavača

Maja Matić

Štampa

Grafoprint d. o. o. Gornji Milanovac

Tiraž

150

Fotografija na koricima

Autor: Nenad Tomović, model: Dragana Možek

Ova publikacija dostupna je i na internetu, u punom tekstu i u otvorenom pristupu, na adresi www.komunikacijaikultura.org/Ebooks.html.

ISBN 978-86-88761-09-3

Beograd, 2017.

Jelena Kostić-Tomović

Savremena nemačka leksikografija

Sadržaj

1. Uvod	9
1.1. Cilj i ciljna grupa	9
1.2. Aktuelnost i oročenost informacija u teorijskoj leksikografiji	9
1.3. Praktična namena – razvoj leksikografske korisničke kompetencije	12
1.4. Terminološka pitanja – leksikografija i druge naučne discipline	13
1.5. Ilustracije i njihova uloga	14
1.6. Struktura izlaganja	15
1.7. Nemački jezik u Srbiji i značaj leksikografije	16
1.8. Zahvalnost	17
2. Leksikografija kao kulturna praksa i kao lingvistička disciplina	18
3. Leksikografska korisnička kompetencija i njen značaj	19
3.1. Leksikografska korisnička kompetencija – preduslov za celoživotno učenje	25
3.2. Leksička kompetencija	25
3.3. Nastavnička kompetencija	27
3.4. Prevodilačka kompetencija	29
3.5. Leksikografska korisnička kompetencija i informaciona pismenost	32
3.5.1. Koncept informacione pismenosti	32
3.5.2. Standardi za informacionu pismenost	33
3.5.3. Informaciona pismenost i jezička kompetencija	35
3.6. Poznavanje leksikografske tradicije i opšta kultura	35
3.7. Uloga rečnika i enciklopedija u jezičkoj politici	38
3.8. Značaj rečnika – zaključak	39
4. Struktura rečnika i leksikografske informacije	41
4.1. Makrostruktura rečnika	41
4.1.1. Središnji deo rečnika	42
4.1.2. Prateći delovi rečnika	43

4.1.2.1. Informacije o rečniku i o njegovoj upotrebi	43
4.1.2.2. Gramatički dodaci i pravopisna pravila	45
4.1.2.3. Pregled odabranih segmenata leksičke	46
4.1.2.4. Informacije o zemlji ili zemljama odgovarajućeg govornog područja	46
4.2. Mikrostruktura rečnika	47
4.2.1. Leksikografski kodovi	47
4.2.2. Materijalna osnova za izradu rečnika	51
5. Tipovi leksikografskih informacija	53
6. Objašnjenje značenja	55
7. Ekvivalentnost	61
7.1. Ekvivalentnost, lekseme i sememe	62
7.2. Ekvivalentnost, kategorizacija i prototip	63
7.3. Tipovi ekvivalentnosti	65
7.3.1. Sistemska, leksikografska i prevodna ekvivalentnost	65
7.3.1.1. Sistemska ekvivalentnost	66
7.3.1.2. Prevodna ekvivalentnost	67
7.3.1.3. Leksikografska ekvivalentnost	69
7.3.2. Stepen ekvivalentnosti: apsolutna, parcijalna i nulta ekvivalentnost	73
7.3.2.1. Nulta ekvivalentnost – kulturno označene reči i kulturno-leksički unikati	74
7.3.2.2. Nulta ekvivalentnost – kulturno neutralni koncepti	79
7.3.2.3. Nulta ekvivalentnost – frazeologizmi	80
7.3.2.4. Nulta ekvivalentnost i leksikografija	83
7.3.2.5. Nulta ekvivalentnost i prevod	85
7.3.3. Uzajamnost ekvivalentnosti: simetrična i asimetrična ekvivalentnost	91
8. Ostali tipovi leksikografskih informacija	93
8.1. Pragmatička svojstva	93
8.1.1. Stilski sloj	93
8.1.2. Pripadnost geografskim varijetetima	99
8.1.2.1. Geografski varijeteti – nacionalni standardi, regiolekti i dijalekti	99

8.1.2.2. Nemački kao pluricentričan jezik	102
8.1.2.3. Regiolekti i dijalekti	106
8.1.3. Ostale pragmatičke informacije	107
8.2. Morfološka svojstva	107
8.3. Sintaksička kombinatorika – valentnost	110
8.3.1. Sintaksička kombinatorika i nastava odnosno učenje stranog jezika	113
8.3.2. Sintaksička kombinatorika u nespecijalizovanim rečnicima	114
8.3.3. Sintaksička kombinatorika u rečnicima valentnosti	117
8.4. Ustaljene konstrukcije	120
8.4.1. Ustaljene konstrukcije u leksikografiji	124
8.4.2. Prototipični frazeologizmi u rečnicima	125
8.4.2.1. Prototipični frazeologizmi u nefrazeološkim rečnicima	125
8.4.2.2. Prototipični frazeologizmi u frazeološkim rečnicima	132
8.4.3. Neprototipični frazeologizmi u rečnicima	136
8.5. Kolokacije	138
8.5.1. Šta su kolokacije?	138
8.5.2. Morfosintaksički oblik kolokacije	141
8.5.3. Kolokacije u rečnicima	142
8.6. Komunikacijski frazeologizmi i rutinske formulacije	145
8.7. Statistička kombinatorika – probabeme	148
8.8. Primeri	155
8.9. Paradigmatski i drugi leksičko-semantički odnosi	158
8.10. Pravopis	161
8.11. Izgovor	163
8.12. Prevencija grešaka	166
8.13. Informacije o kulturi i o ispitnoj leksici	167
8.14. Etimologija	168
9. Tipovi rečnika	170
9.1. Opšti kriterijumi za tipologizaciju rečnika	170
9.2. Produktivni i receptivni rečnici	170
9.3. Rečnici i hibridni izvori leksikografskih informacija	173
9.4. Tipologizacija rečnika prema mediju	173
9.5. Tipologizacija rečnika prema prirodi informacija	175

9.5.1. Opšte enciklopedije	178
9.5.1.1. Velike evropske opšte enciklopedije	178
9.5.1.2. Velike opšte enciklopedije na nemačkom govorom području	181
9.5.2. Specijalizovne enciklopedije	190
9.6. Tipologija rečnika prema broju jezika	192
9.7. Tipologija rečnika prema samostalnosti	194
9.8. Tipologija rečnika prema pristupu i strukturi	196
9.8.1. Semasiološki rečnici	198
9.8.2. Onomasiološki rečnici	199
9.8.3. Slikovni rečnici	199
9.8.4. Slikovni dodaci u semasiološkim rečnicima	203
9.8.5. Tezaurusi	203
9.8.5.1. Poznati tezaurusi na nemačkom govorom području i njihovi uzori ...	208
9.8.5.2. Tezaurusi u praksi	213
9.8.6. Ostali nealfabetski rečnici	215
9.9. Tipologija rečnika prema oblasti	219
9.9.1. Opšti rečnici	219
9.9.1.1. Istorijsko-filološki rečnici	220
9.9.1.2. Opšti jednojezični rečnici savremenog nemačkog jezika	224
9.9.1.3. Opšti rečnici za jezički par srpski (ili hrvatski) i nemački	230
9.9.2. Specijalizovani rečnici	239
9.9.2.1. Pravopisni rečnici	242
9.9.2.2. Rečnici izgovora	244
9.9.2.3. Učenički rečnici	249
9.9.2.4. Školski rečnici	252
9.9.2.5. Rečnici varijeteta	252
9.9.2.6. Rečnici frekventnih leksičkih spojeva – kolokacija, probabema, komunikacijskih frazeologizama i rutinskih formulacija	255
9.9.2.7. Frazeološki rečnici i rečnici citata	264
9.9.2.8. Istorijski rečnici	270
9.9.2.9. Rečnici neologizama	275
9.9.2.10. Terminološki rečnici	277

9.9.2.11. Ostali značajni tipovi specijalizovanih rečnika	287
10. Internetski rečnici i leksikografski portali	288
10.1. Tipologija internetskih rečnika	288
10.2. Internetski rečnici u užem smislu i leksikografski portali	290
10.3. Digitalizovani i izvorni internetski rečnici	292
10.4. Zaokruženi i nezaokruženi internetski rečnici	293
10.5. Interaktivni i neinteraktivni internetski rečnici	293
10.6. Leksikografski portali	296
10.6.1. Podela leksikografskih portala prema tipu informacija	296
10.6.2. Tipologija leksikografskih portala prema strukturi	297
10.7. Indirektni elektronski izvori leksikografskih informacija	299
11. Umesto zaključka	300
12. Literatura	302
12.1. Naučna i stručna literatura	302
12.2. Rečnici i glosari	310
12.3. Izvori primera	320
12.4. Ostali izvori	321

1. Uvod

1.1. Cilj i ciljna grupa

Ova knjiga namenjena je sadašnjim i budućim germanistima iz Srbije i susednih zemalja, ali i drugim filologima koji žele da se upoznaju sa savremenom nemačkom i srpsko-nemačkom leksikografijom. Nadamo se da informacije koje ona nudi donekle mogu koristiti i nefilozima, tj. svim izvornim govornicima srpskog ili srodnih jezika koji nemački uče kao strani ili se njime koriste u profesionalnom ili privatnom životu.

Osnovni cilj priručnika je da čitaocima pruži uvid u aktuelne jednojezične rečnike nemačkog jezika, u raspoložive srpsko-nemačke i nemačko-srpske rečnike, u višejezične rečnike koji obuhvataju taj jezički par, kao i u druge rečnike koji su korisni germanistima – kao prevodiocima, nastavnicima i ostalim jezičkim profesionalcima u Srbiji i okruženju. Pored ovoga, „Savremena nemačka leksikografija“ nudi pregled tipova informacija u aktuelnim rečnicima i pokušava da ukaže na značaj razvoja tzv. leksikografske korisničke kompetencije, odnosno sposobnosti pronalaženja adekvatnih rečnika, a zatim i potrebnih informacija u njima, kao i sposobnosti ocene kvaliteta rečnika.

1.2. Aktuelnost i oričenost informacija u teorijskoj leksikografiji

Snažni razvoj komunikacionih tehnologija krajem 20. i početkom 21. veka imao je veliki uticaj i na leksikografiju. S jedne strane, nove tehnologije iz korena su izmenile rad leksikografa, do neslućenih razmera olakšavajući i ubrzavajući prikupljanje i analizu građe za izradu rečnika. S druge strane, one su omogućile nastanak elektronskih rečnika, prvo na različitim nosačima podataka, a zatim i na internetu, što je obezbedilo uslove za razvoj novih tipova rečnika, i u tehničkom i u konceptualnom smislu, ponudivši tako korisnicima obilje sasvim novih mogućnosti.

Razvoj digitalnih tehnologija sasvim izvesno nije okončan, a mogućnosti za njihovu primenu u leksikografiji ni izdaleka nisu iscrpljene. Baš naprotiv, u narednim godinama i decenijama možemo očekivati dalji napredak. Zbog toga je danas izuzetno nezahvalno pisati priručnik ovog tipa, jer će svaki prikaz trenutne leksikografske ponude ubrzo donekle zastariti.

Predajući nemačku leksikografiju na Katedri za germanistiku Filološkog fakulteta u Beogradu i držeći nastavnicima stranih jezika kurseve za stručno usavršavanje posvećene upotrebi rečnika u nastavi, autor se i sam neprekidno uverava u to da se sva razmatranja iz oblasti aktuelne leksikografije moraju temeljno osavremenjavati iz godine u godinu, a neretko i češće. Takoreći

preko noći, mnoge informacije potpuno gube značaj, na njihovo mesto dolaze sasvim novi problemi, a i one teme koje opstaju uprkos promenama najednom moramo posmatrati iz potpuno drugaćijeg ugla.

Besplatni internetski portali DWDS (www.dwds.de) i WWW.DUDEN.DE sa opštim jednojezičnim rečnicima savremenog nemačkog jezika potpuno su istisli odgovarajuće štampane opšte jednotomne rečnike. Oni su ih nadmašili ne samo pristupačnošću i lakoćom upotrebe, nego i raznovrsnošću i količinom informacija. Opšti jednotomni jednojezičnici, kao što je „Duden. Deutsches Universal-Wörterbuch“ (Duden, 1996), i obimni učenički rečnici za napredne korisnike, poput „Langenscheidts Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache“¹ (Götz, Haensch & Wellmann, 2002), koji su još početkom druge decenije 21. veka bili najvažnije leksikografsko oruđe germanista i studenata germanistike, naglo su izgubili značaj i svedeni su takoreći na nesavršene sigurnosne kopije vlastitih internetskih varijanata.

Rečnik „Wahrig. Deutsches Wörterbuch“ (Wahrig, 2000), jedno od najpoznatijih ostvarenja nemačke leksikografije druge polovine 20. veka, najednom je ostao van vidokruga najmlađih i budućih germanista, baš kao i drugi rečnici iz edicije *Wahrig*. I oni, doduše, imaju besplatne internetske verzije, ali ne u obliku samostalnih internetskih rečnika ili stožera leksikografskih platformi. Svi su oni, bar u trenutku kada pišemo ove redove, samo deo hibridne platforme www.WISSEN.DE, čija je ponuda, najblaže rečeno, izuzetno raznolika. Pošto leksikografski sadržaji na njoj nisu u središtu pažnje, jezički profesionalci je u potrazi za leksikografskim informacijama retko zapažaju. Osim toga, ime edicije *Wahrig* na platformi www.WISSEN.DE nije upadljivo istaknuto – mada jeste navedeno – pa ga korisnici koji ga ne poznaju od ranije ne primećuju, ili im se bar ne urezuje u pamćenje.

Ni rečnici namenjeni širem krugu korisnika nisu pošteđeni korenitih promena koje donosi internetska leksikografija. Štampane opšte dvojezične rečnike kod mnogih jezičkih kombinacija odmenili su internetski rečnici, a naročito aplikacije za mobilne telefone. Takvi besplatni dvojezični rečnici i aplikacije postoje danas za nemački u paru sa više desetina jezika, a uključuju i kvalitetne ponude renomiranih tradicionalnih izdavača. Budući da obimnijih internetskih nemačko-srpskih i nemačko-hrvatskih rečnika nema, mnogi će, nažalost, u potrazi za ekvivalentom neke reči radije upotrebiti i GOOGLE PREDVODILAC (engl. GOOGLE TRANSLATE, nem. GOOGLE ÜBERSETZER), nego da se late štampanog rečnika, iako bi im on pružio neuporedivo raznovrsnije i pouzdanije informacije, čak i ako nije vrhunskog kvaliteta.

---

¹ Langenšajtov veliki rečnik nemačkog kao stranog jezika

Usled pojave pametnih mobilnih telefona i gotovo neograničene dostupnosti interneta znatno je opala atraktivnost elektronskih džepnih rečnika (nem. *elektronisches Taschenwörterbuch*), koji su tokom prve decenije 21. veka jedini korisnicima omogućavali da kvalitetne jednojezične i dvojezične rečnike nemačkog jezika lako prenose i da ih koriste gde god im zatrebaju. Iako ovakvi rečnici i dalje postoje, interesovanje profesionalnih, ali i drugih korisnika za njih danas je veoma slabo.

Uprkos svim problemima koje smo skicirali u prethodnim pasusima, nadamo se da će „Savremena nemačka leksikografija“ koristiti i nešto kasnijim čitaocima, i to ne samo kao uvid u istoriju leksikografije, tj. kao presek stanja u određenom trenutku. Ma koliko dinamičan poslednjih decenija bio razvoj leksikografije, njeni se temelji nisu iz korena izmenili, jer njih ne određuju samo tehničke mogućnosti za izradu rečnika i prezentaciju leksikografske građe. Njih pre svega određuje sam predmet praktične leksikografije, a to je leksički fond, tj. lekseme sa svojim inherentnim osobinama, i to kako u odnosu prema ostalim leksemama istog jezika, tako i prema leksemama drugih jezikâ.

Kada se radi o nemačkom jeziku, svi najsloženiji i najkvalitetniji internetski rečnici i portali oslanjaju se na poznate štampane rečnike. Osnova leksikografskog portala DWDS je epohalni štampani rečnik „Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache“² Rut Klapenbah i Wolfganga Štajnica (Klapenbach & Steinitz, 1961–1977), internetski rečnici na platformi www.DUDEN.DE zasnivaju se na nekoliko štampanih rečnika iz edicije *Duden*, a portal THE FREE DICTIONARY takođe je inkorporisao nekoliko štampanih nemačkih rečnika različitog tipa – opšti jednojezični rečnik, učenički jednojezični rečnik, dvojezični nemačko-engleski rečnik itd.

Slično je i sa enciklopedijama. Čak i tako inovativan projekat kao što je WIKIPEDIA ne nastaje ni iz čega. I ona se oslanja na svoje prethodnice, tj. na tradicionalne enciklopedije. Jednim delom je to oslanjanje spontano, tako što pojedinačni saradnici, tj. autori članaka na vlastitu inicijativu kao izvore koriste tradicionalne enciklopedije. Tradicionalne enciklopedije koriste se, međutim, i planski za razvoj portala WIKIPEDIA. Tako je pomoću članaka iz četvrtog izdanja poznate enciklopedije „Meyers Konversations-Lexikon“³ sistematski pospešen razvoj nemačke verzije ovog portala. Budući da je četvrto izdanje Majerove enciklopedije objavljeno između 1885. i 1892, početkom 21. veka autorska prava već su istekla, pa nije bilo nikakvih prepreka tome da WIKIPEDIA

---

² Rečnik savremenog nemačkog jezika

³ Majerov konverzacioni leksikon

iz njega preuzme na hiljade enciklopedijskih članaka. Oni su u međuvremenu većinom izmenjeni i dopunjeni, ali „Meyers Konversations-Lexikon“ uvek će ostati njihova prvobitna osnova, o čemu svedoče i napomene u podnožju tih članaka (<https://tinyurl.com/muowfb9>).

Pored neposrednih uticaja koje smo opisali u prethodnim redovima, postojanosti pojedinih svojstava leksikografskih priručnika pogoduju kognitivni faktori, tj. nemogućnost da odjednom primimo k znanju i efikasno upotrebimo preveliku količinu informacija, ma kako nam lako one bile dostupne. Zbog toga je internetska leksikografija prinuđena da zadrži izvesne pristupe i prakse štampane leksikografije, uprkos tome što internetski rečnici ne moraju da se bore sa problemom koji je najviše ograničavao i uslovjavao štampane rečnike – a to je nedostatak prostora.

1.3. Praktična namena – razvoj leksikografske korisničke kompetencije

Kao što ćemo na narednim stranicama detaljnije izložiti, tzv. leksikografska korisnička kompetencija deo je informacione pismenosti, odnosno sposobnosti pribavljanja i uspešnog korišćenja informacija u profesionalnom i privatnom životu. Informaciona pismenost danas je neophodna svima, ona je uslov za efikasno snalaženje u svakodnevici, a pogotovo za opstanak i uspeh na tržištu rada. U doba kada su korisne informacije na različitim jezicima sve dostupnije, a kontakti sa govornicima drugih jezika sve intenzivniji, i veština što bržeg pronalaženja kvalitetnih informacija o leksemama – o njihovom značenju, upotrebi i odnosu prema drugim leksemama – igra sve značajniju ulogu za sve šire slojeve stanovništva. Bez obzira na struku korisnika, ova je veština važan činilac pri sticanju i razvoju komunikativne kompetencije i pri učenju stranih jezika, a kod prevodilaca, lektora, nastavnika i drugih jezičkih profesionalaca i ključni elemenat profesionalne kompetencije.

Upravo u želji da „Savremena nemačka leksikografija“ čitaocima doneše što veću praktičnu korist, nismo se – kako to veoma često čini nemačka teorijska leksikografija – usredsredili isključivo na vrhunske leksikografske projekte, mahom jednojezične rečnike i leksikografske portale prestižnih akademskih i drugih naučnih institucija, kakvi su u novije vreme, primera radi, OWID ili DWDS. Trudili smo se da poklonimo pažnju svim rečnicima koji bi korisnicima mogli pomoći da uspešno komuniciraju i/ili obavljaju raznovrsne profesionalne zadatke, bez obzira na to da li su potekli iz naučnih krugova ili iz komercijalnog izdavaštva, da li su jednojezični ili dvojezični, opšti ili specijalizovani itd.

1.4. Terminološka pitanja – leksikografija i druge lingvističke discipline

S obzirom na to da leksikografija proučava rečnike, a da rečnici opisuju lekseme, navodeći pritom različite podatke o njima – kao što su značenje, morfološka i sintaksička svojstva, pragmatičke osobine i druge jezičke karakteristike – u knjizi smo neizbežno morali koristiti termine različitih lingvističkih disciplina. Neke lingvističke pojmove pritom smo manje ili više podrobno objašnjavali, smatrajući da će čitaocima tako olakšati praćenje teksta. Ta objašnjenja nekada su sažeta, a nekada i prilično obimna, što se možda donekle negativno odražava na preglednost izlaganja i na čvrstinu strukture knjige u celini.

Bez obzira na to, smatramo da je bilo neophodno razjasniti sve lingvističke koncepte koji su ključni za leksikografiju, pa time i za razumevanje naših razmatranja, kako bismo izbegli nedorečenost i nejasnoće. U današnje vreme, koje obeležava fragmentacija celokupne javnosti, pa i stručne, ne možemo više uzeti zdravo za gotovo da svi čitaoci dele manje-više ista predznanja.

Valja naglasiti i to da smo sve termine koje leksikografija deli sa drugim oblastima lingvistike – primera radi 'ekvivalentnost' sa teorijom prevođenja, 'prototip' sa semantikom, 'kolokacija' i 'frazeologizam' sa frazeologijom – ovde, po prirodi stvari, prikazali iz leksikografske perspektive. Drugim rečima, usredsredili smo se na one aspekte koji su značajni za leksikografiju i/ili na ona viđenja, stanovišta i teorijske modele koje leksikografija izdvaja kao naročito bliske svojim potrebama. U odgovarajućim poglavljima čitaocima, međutim, ukazujemo na to da postoje i drugi rasprostranjeni teorijski modeli, polazišta i određenja, kao i na relevantnu, blisku i srazmerno lako dostupnu literaturu u kojoj mogu naći informacije o njima.

Primera radi, uprkos snažnoj zastupljenosti teorije valentnosti (nem. *Valenztheorie*, *f*) i glagolske gramatike zavisnosti (nem. *Dependenz-Verb-Grammatik*, *f*), u srpskoj germanistici, kao i u germanističkoj lingvistici okolnih zemalja, zbog koje germanisti i studenti nemačkog jezika odlično vladaju odgovarajućom terminologijom, grupe reči smo ovde nazivali sintagmama (nem. *Syntagma*, *n*), jer u leksikološkom i leksikografskom kontekstu čitaocima nije uvek lako da njegov pandan u gramatici zavisnosti 'fraza' (nem. *Phrase*, *f*) jasno razdvoje od frazeoloških termina 'frazem' (nem. *Phrasem*, *n*), 'frazeologizam' (nem. *Phraseologismus*, *m*) i drugih naziva za ustaljene leksičke spojeve.

1.5. Ilustracije i njihova uloga

Otkada je razvoj tehnike pojednostavio uključivanje ilustracija u štampane publikacije, mnogi tekstovi koji se bave leksikografskim temama sadrže obilje takvog materijala. Tako je i u ovoj knjizi. Ilustracije – tj. fotografije, snimci ekrana (tzv. skrin-šotovi, engl. *screen shot*) itd. – čitaocima neposredno, često već pri površnom posmatranju, predočavaju niz svojstava rečnika koja bi inače zahtevala obimne verbalne opise. Koliko god se autori trudili, takvi su verbalni opisi često teško razumljivi, pa čitaocima ne uspevaju istinski da približe informacije o rečnicima.

Ovo osobito važi za rečnike koje čitaoci ne poznaju od ranije. Njih onda, po prirodi stvari, nije dovoljno samo podsetiti na nešto što su već videli ili im samo skrenuti pažnju na nešto čemu do tada nisu pridavali značaj. Objašnjenja u vezi sa nepoznatim priručnicima zato se mogu uporediti sa sledećim dijalogom iz „Autobiografije“ Branislava Nušića:

Drugi i treći dokaz o okruglini zemljinoj također su nam bili vrlo jasni. Kad putuješ lađom morem, ti na dogledu kopna prvo sagledaš vrhove planina, i obratno: kad stojiš na obali pa zapaziš lađu na moru, ti ćeš prvo sagledati njenu katarku, a tek će se docnije javiti i njen trup.

– Jeste li videli, deco, more? – otpočeo bi profesor objašnjavanje tih dokaza.

– Nismo! – odgovaramo mi jednoglasno.

– E, vrlo dobro! Zamislite, dakle, more, i zamislite na velikoj daljini lađu koja se još ne vidi. Jeste li zamislili more?

– Jesmo! – odgovaramo, a bog će sveti znati kako smo ga zamislili.

– A jeste li zamislili lađu koja se vidi?

– Jesmo! – odgovaramo mi iako nam nikako nije išlo u glavu da zamislimo lađu koja se ne vidi.

– E sad, reci mi ti, Milane, šta ćeš prvo sagledati od te lađe?

– Dim, gospodine! – odgovara Milan pouzdano.

– Dim, dobro... recimo, videćeš dim – nastavlja profesor pomalo zbumjen. – Videćeš, recimo dim kad se lađa dimi, ali šta ćeš da vidiš ako se lađa ne dimi. Ajde, reci ti meni: kad se lađa iz daljine približava a ne dimi se, čime će se prvo javiti?

– Zviždanjem! – odgovara Milan još uvek pouzdano.

Ni sa četvrtim dokazom o zemljinoj okruglini nismo prošli srećnije, iako je očigledno taj dokaz najjači. Prema njemu, kad bi neko pošao sa jednog mesta i išao, išao, išao neprestano u istom pravcu, on bi na kraju krajeva opet došao na isto mesto sa kojega je pošao. Mi smo taj

dokaz ovako zamišljali; podem ja, na primer, iz prvog razreda gimnazije i idem, idem, idem, i posle nekoliko godina se opet vratim u prvi razred gimnazije, dok moji drugovi uče već četvrti. Nekako, po našoj dečjoj logici, to nije bilo dovoljno reći: „kad bi neko pošao“, jer to znači: kad ne bi pošao da ne bi bilo dokaza o okruglini zemljinoj (Nušić, 1924).

Birajući ilustracije, bez obzira na to šta one predočavaju, trudili smo se da njihovo poreklo bude što raznovrsnije, kako bi čitaoci stekli neposredan uvid u što veći broj rečnika s kojima bi se mogli sresti. I ovde smo koristili i ponudu naučnih institucija i komercijalnih izdavača, rukovodeći se pri izboru isključivo kvalitetom i/ili potencijalnom upotrebnom vrednošću za čitaoce.

Valja istaći i to da uprkos sporadičnim primedbama na rešenja u rečnicima koji su nam poslužili kao ilustracija, sve njih smatramo vrlo kvalitetnim ili u najmanju ruku znatno kvalitetnijim od drugih rečnika sličnog tipa, pa zato i preporučljivim. Izbegavali smo primere iz rečnika koje ne smatramo primenljivim.

1.6. Struktura izlaganja

Knjiga se sastoji iz tri glavne celine. Nakon ovog uvoda i kratkog osvrta na leksikografiju kao kulturnu praksu i kao naučnu disciplinu, sledi znatno obimnije poglavlje posvećeno tome koliko je danas važno to da korisnici razviju veština da u rečnicima brzo i pouzdano pronalaze sve tipove informacija koji su im potrebni za uspešnu jezičku recepciju i produkciju. Ova veština, koju zovemo leksikografskom korisničkom kompetencijom, bitan je deo prevodilačke i nastavničke kompetencije, ali i informacione pismenosti uopšte. Za čitaoce koji su već imali priliku da se uvare u značaj rečnika i njihove efikasne upotrebe za jezičke profesionalce, ali i za sve ostale korisnike, ova je celina svakako manje značajna, bar za njihovu ličnu praksu. S druge strane, ona im može pružiti informacije i argumente kojima će drugima – primera radi učenicima, polaznicima kurseva ili studentima – lakše ukazati na veliku korist koju bi im donelo ulaganje u razvoj leksičke korisničke kompetencije.

Druga velika celina čitaocima nudi pregled tipova informacija u jednojezičnim i dvojezičnim rečnicima, kao i detaljan uvid u svaki od njih. Pored toga, u njoj predstavljamo i različite tipove tzv. leksikografskog kodiranja, odnosno različitih načina na koje rečnici korisnicima prikazuju informacije. U skladu s temom knjige, pritom ćemo se usredsrediti na one tipove informacija koji su relevantni za nemacki jezik, kao i za srpsko-nemacki jezički par, budući da oni presudno zavise od svojstava jezikâ, a kod dvojezičnika i od međuodnosa tih svojstava.

Treća i ujedno poslednja glavna celina bavi se tipologijom rečnika. U njoj predstavljamo najznačajnije tipove štampanih i elektronskih rečnika kojima danas raspolažemo, ukazujući na to koje informacije nude, na njihovu primenu i na najznačajnije aktuelne nemačke ili srpsko-nemačke rečnike odgovarajućeg tipa.

Ovakva struktura izlaganja, premda najpogodnija za knjigu koja čitaocima želi da pruži pregled raznovrsnih informacija o savremenim rečnicima i u njima, i da ih podrobnije upozna sa različitim tipovima rečnika koji su nam trenutno dostupni, neizbežno dovodi do izvesnih ponavljanja. Hteli ne hteli, pojedinih tema doćiće se u više navrata – svaki put u drugačijem kontekstu. Kada bi jasnoća izlaganja to zahtevala, radije smo se ponovo vraćali izvesnim ključnim pojmovima (npr. valentnost, frazeologizmi, kolokacije i sl) i njihovim objašnjenjima, nego da rizikujemo nedorečenost ili da primoravamo čitaoca da se priseća gde je u ovoj knjizi prvi put bilo reči o njima i da traga za odgovarajućim poglavljima ili pasusima. Ovo nam je izgledalo tim važnije što se knjiga, u zavisnosti od potreba čitaoca, ne mora nužno čitati linearно, od korica do korica, već i selektivno.

1.7. Nemački jezik u Srbiji i značaj leksikografije

Sticajem političkih, ekonomskih i društvenih okolnosti, u Srbiji se nemački jezik poslednjih godina uči osetno više nego ranije. Kurseve nemačkog jezika danas pohađaju brojni stručnjaci za različite oblasti, u nadi da će tako lakše naći zaposlenje ili brže napredovati na poslu. To svakako povećava i tražnju za nemačko-srpskim opštim i stručnim rečnicima, a bar kod dela korisnika i za jednojezičnim nemačkim rečnicima. U takvim okolnostima informacije o odgovarajućim priručnicima i o njihovom kvalitetu postaju važne sve širem krugu potencijalnih korisnika.

Nadamo se da će ova knjiga sadašnjim i budućim germanistima, kao i drugim čitaocima, omogućiti da dođu do korisnih saznanja koja bi im mogla olakšati da savladaju profesionalne zadatke i da unaprede kvalitet svog rada. Pri odabiru tema, podataka, rečnika i primera rukovodili smo se zato njihovim praktičnim značajem za germaniste i ostale korisnike u Srbiji i okruženju. Obilje dodatnih informacija o leksikografskim oblastima i temama, kao i o nemačkim i srpskim rečnicima na koje ovom prilikom iz opravdanih razloga nismo obratili dovoljnu pažnju, čitaoci mogu naći u publikacijama u bibliografiji uz ovu knjigu.

1.8. Zahvalnost

Autor zahvaljuje svim kolegama koji su mu pomogli u pisanju ove knjige, a na prvom mestu recenzentima, prof. dr Smilji Srdić i prof. dr Annette Đurović, profesorima Katedre za germanistiku Filološkog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

Pored toga autor zahvaljuje doc. dr Branislavu Ivanoviću, doc. dr Nenadu Tomoviću i doc. dr Dragani Đorđević, koji su zaslužni za lekturu i korekturu rukopisa, kao i dizajneru grafike Danku Krstoviću (Agencija za grafički dizajn DK DESIGN) na višegodišnjoj kvalitetnoj, pouzdanoj i prijateljskoj saradnji.

Korice ulepšava fotografija msr Dragane Možek, profesora Nemačkog jezika u Desetoj i u Trinaestoj beogradskoj gimnaziji i prevodioca (autor fotografije Nenad Tomović, snimljeno u prostorijama Centra za strane jezike „Neven“ u Beogradu).

2. Leksikografija kao kulturna praksa i kao lingvistička disciplina

Leksikografija ima dva međusobno suštinski različita polja rada: izradu rečnika kao kulturnu praksu i proučavanje rečnika kao lingvističku disciplinu. U skladu s tim razlikujemo:

1. praktičnu leksikografiju (nem. *praktische Lexikographie, f.*) i
2. teorijsku leksikografiju (ili metaleksikografiju, nem. *Wörterbuchforschung, f.; Metalexikographie, f.; theoretische Lexikographie*) (Šipka, 1998: 134; Engelberg & Lemnitzer, 2009: 3).

Oba ova polja su veoma razuđena. Praktična leksikografija obuhvata izradu brojnih tipova rečnika, koji se međusobno mogu i znatno razlikovati. Teorijska leksikografija izučava rezultate rada praktične leksikografije, i to sa više aspekata. Ona se bavi:

1. inventarom rečnika,
2. strukturom rečnika,
3. proučavanjem izrade rečnika,
4. proučavanjem upotrebe rečnika,
5. istorijom praktične leksikografije i
6. kritikom rečnika (up. Engelberg & Lemnitzer, 2009: 3; up. Šipka, 1998: 134–135).

S obzirom na to da je osnovni cilj ove knjige da korisnike informiše o aktuelnijim nemačkim i srpsko-nemačkim rečnicima i o njihovim svojstvima, ali i da doprinese efikasnoj upotrebi rečnika, njeni će težište biti na ponudi i strukturi rečnika, kao i na njihovom korišćenju, dok će ostale oblasti teorijske leksikografije biti manje zastupljene.

3. Leksikografska korisnička kompetencija i njen značaj

Kao što smo u uvodnom poglavlju već napomenuli, leksikografska korisnička kompetencija nije ništa drugo do sposobnost delotvorne i brze upotrebe rečnika radi pronaalaženja potrebne informacije o značenju ili o nekim drugim svojstvima leksema. Ona obuhvata četiri osnovne komponente:

1. sposobnost identifikacije problema (tj. svest o njegovom postojanju i o njegovoj prirodi),
2. prepoznavanje leksikografske prirode potrebne informacije,
3. sposobnost pravilnog odabira rečnika i
4. sposobnost pronaalaženja informacija u rečniku.

Prvi preduslovi za uspešno korišćenje rečnika su da budemo (1) svesni toga da se suočavamo sa problemom i (2) da utvrdimo njegovu prirodu. Primera radi, ukoliko sastavljući tekst na stranom jeziku ne znamo kako tačno da upotrebimo neku reč u rečenici, moramo prvo shvatiti da je izvor problema to što ne poznajemo njenu sintaksičku i/ili leksičku kombinatoriku. Korisnik pritom ne mora vladati gramatičkom i lingvističkom terminologijom, tj. ne mora znati da stvari nazove „pravim“, naučnim imenom. Sasvim je dovoljno da ima svest o tome da se reči u govoru ne kombinuju proizvoljno, već prema određenim pravilima, koja uz to nisu ista u svim jezicima. U suprotnom, on često neće ni znati da mu nedostaju informacije, pa će jednostavno raditi onako kako najbolje zna i ume, i ne sluteći da najverovatnije greši.

Naredni korak bio bi da odredimo tip informacije koja nam je potrebna da bismo rešili problem. Ako ne poznajemo sintaksičku i/ili leksičku kombinatoriku reči koju želimo da upotrebimo, moramo znati da su nam neophodne informacije o njenoj valentnosti i/ili o njenoj kolokabilnosti. Takođe moramo znati i to da se takve informacije mogu naći upravo u rečnicima. Ni ovde nije nužno da korisnik vlada terminima kao što su ’rekcija’, ’valentnost’, ’kolokacija’ i sl., nego samo da zna da li neke reči „idu“ jedne s drugima ili ne.

Treći korak je izbor rečnika. Da bismo odabrali pravi rečnik, moramo (1) odrediti tip rečnika koji nam može pomoći da rešimo problem, (2) pronaći takav rečnik i (3) oceniti njegov kvalitet, kako bismo znali da li od njega možemo očekivati pouzdane informacije. Kod primera sa kombinatorikom iz prethodnih pasusa treba znati da podatke o sintaksičkoj i leksičkoj kombinatorici nude opšti jednojezični i dvojezični rečnici, učenički rečnici, kao i rečnici specijalizovani upravo za takve informacije – rečnici valentnosti i rečnici kolokacija.

Kada smo uspešno savladali sve ove faze, u rečniku treba (1) pronaći informaciju koja nam je potrebna, (2) ispravno je protumačiti i (3) uspešno je pretočiti u rešenje problema. Korisnik koga, primera radi, zanima valentnost glagola *sich beschweren* u rečniku NSSN (v. niže) prvo treba da prepozna da se odgovarajuća informacija krije u primeru *ich habe mich über ihn/über sein Verhalten bei seinem Vater beschwert*¹. Iz tog primera bi korisnik zatim trebalo da iščita potrebne podatke – konkretno to da glagol *sich beschweren*, pored subjekta, regira i predlog *über* sa akuzativom, kao i predlog *bei* sa dativom. Na kraju, ta saznanja valja ispravno primeniti u željenoj rečenici, npr. *Hiermit möchte ich mich bei Ihnen über meine Behandlung durch den zuständigen Referenten beschweren*.

beschweren *t. gl.* (hat) oteža(va)ti, opteretiti, pritisnuti; *Papiere mit Steinen beschweren* pritisnuti papire kamenjem (da ne odlete); *jdn. mit Sorgen beschweren* opteretiti nekoga brigama; *sich beschweren* *r. gl.* (hat) (po)žaliti se, (po)tužiti se; *ich habe mich über ihn/über sein Verhalten bei seinem Vater beschwert* žalio sam se na njega/na njegovo ponasanje njegovom ocu

Ilustracija 1. Lema *beschweren* u rečniku NSSN (Vladović i dr., 2008)

Prevodiocima, lektorima i drugima koji imaju razvijenu leksikografsku kompetenciju svi koraci koje smo upravo ukratko opisali mogu izgledati banalno, tj. kao nešto što se podrazumeva. Grana leksikografije koja istražuje upotrebu rečnika (nem. *Wörterbuchbenutzungsforschung*, *f*) ustanovila je, međutim, da će samo retki korisnici takvu kompetenciju razviti samostalno. Za početak, empirijska istraživanja su utvrdila „da korisnici izlgeda ne posežu rado za rečnikom. Testovi su pokazali da oni radije prihvataju nesigurnost pri produkciji i recepciji teksta nego da konsultuju rečnik“² (Engelberg & Lemnitzer, 2009: 86)³.

Kada im je potreban određeni tip informacija, pre svega onda kada ih zanima značenje reči, korisnici su pritom kud i kamo spremniji da konsultuju

¹ Up. Srdić (2010): 49.

² „dass offenbar nicht gern in Wörterbüchern nachgeschlagen wird. Tests zeigen, dass lieber ein großes Maß an Unsicherheit bei der Textproduktion in Kauf genommen wird, als dass man ein Wörterbuch zu Rate zieht“ (Engelberg & Lemnitzer, 2009: 86).

³ Sve citate iz naučne literature na nemačkom i engleskom jeziku u ovoj knjizi preveo je autor.

rečnik, dok kod nekih drugih tipova informacija, kao što su gramatička svojstva leksema, oni to izgleda nerado čine (Engelberg & Lemnitzer, 2009: 87).

Čak i onda kada odluče da informacije potraže u rečniku, korisnici imaju poteškoće da odaberu pravi tip rečnika, da u njemu pronađu informaciju koja im je potrebna i da je ispravno iskoriste. Posebno je zabrinjavajuće to što se mnogi korisnici kod polisemantičnih reči – a takve su gotovo sve – uopšte ne trude da pronađu pravu semenu. Umesto toga, oni jednostavno preuzimaju podatke o prvoj sememi, koja god ona bila, dok na ostale gotovo da i ne obraćaju pažnju. Kada korisnici ipak pokušaju da uzmu u obzir sve sememe, neretko ne umeju da utvrde koja im je od njih zapravo potrebna – zato što ne razumeju podatke o morfološkim svojstvima i o sintaksičkoj kombinatorici koji bi im na to ukazali. Korisnici, zatim, često ne razumeju objašnjenja značenja u rečniku, što ih razočarava i odvraća od korišćenja leksikografskih priručnika. Kod dece je taj problem još izraženiji. Istraživanja su, naime, pokazala da ona iz parafraze koja objašnjava značenje leme obično jednostavno odaberu neku reč koju razumeju, bilo koju, pa je onda tretiraju kao sinonim odrednice (Engelberg & Lemnitzer, 2009: 89–90).

Imajući u vidu probleme koje smo skicirali u prethodnim pasusima, jasno je da nedostatak leksikografske korisničke kompetencije, tj. znanja potrebnih za uspešno korišćenje rečnika, može znatno omesti komunikaciju na stranom jeziku. Neuspjene formulacije koje tako nastaju obično su „samo“ pogrešne, ali ponekad i nerazumljive, bizarre ili smešne.

U nekom od šatora na minhenskom Oktoberfestu svojevremeno se tako pojavio reklamni natpis na kome je pored naziva omiljene austrijske i južno-nemačke poslastice *Kaiserschmarrn mit Apfelmus* stajalo i objašnjenje na engleskom jeziku, nažalost ne osobito uspešno: *Emperor's Nonsense⁴ with Apple-Mush* (Langenscheidt, 2008: 42). Kao što čitalac verovatno pogoda, pogrešan, premda istini za volju prilično zabavan prevod *Emperor's Nonsense* proistekao je iz polisemantičnosti imenice *Schmarr(e)n*. Ova leksema, koja se koristi u južnom delu nemačkog govornog područja, ima četiri sememe. Jedna od njih, možda i najfrekventnija je 'poslastica od zasladićenih usitnjениh palačinaka'. To jelo je poznato i u Srbiji, premda nije osobito rasprostranjeno, a na srpskom se naziva 'carske mrvice', 'carski omlet', 'drobljenac' ili 'šmarn'. Pored toga, leksema *Schmarr(e)n* ima i semenu 'glupost/nebuloza' (npr. *dieses Gesetz ist Schmarrn* ili *das ist alles Schmarrn*), semenu 'kič/šund' (npr. *dieses Buch ist Schmarrn*), kao i semenu 'ništa' (npr. *einen Schmarrn verstehen* – 'ne

---

⁴ Ispravno bi bilo *nonsense*, a slova bi morala biti mala.

razumeti ništa' ili *etwas geht jemanden einen Schmarrn an* – 'nešto se nekoga uopšte ne tiče', 'nešto uopšte nije nečiji problem') (up. DWDS). Autor natpisa *Emperor's Nonsense with Apple-Mush* očigledno je uzeo prvi ekvivalent iz nekog rečnika koji mu se našao pri ruci, a u nedostatku svesti o tome da treba potražiti rečnik koji pruža sve smernice potrebne za izbor adekvatnog ekvivalenta i za njegovu upotrebu, kao i o tome da te informacije treba pažljivo proučiti i tek onda brižljivo odabratи ekvivalent.

Isti izvor (Langenscheidt, 2008) prenosi i natpis iz jednog restorana u primorskom gradiću Medulinu u Istri (Hrvatska). Taj lokal potencijalne goste o svojoj ponudi obaveštava na hrvatskom, italijanskom i nemačkom jeziku, ili bar pokušava to da uradi. Rečenica „Nudimo sve vrste pizza, riblje specialitete *[sic!]* i sva jela sa roštilja!“ u prevodu na nemački, međutim, glasi: „Wir bieten ganzer Art Pizza, fromme Spezialgebiete niedrigen Fischen und alle Nahrungsmittel, die auf dem Grill gebildet werden an!“ (Langenscheidt, 2008: 50). I ova formulacija mogla je proisteći samo iz neuspješnog odabira i/ili upotrebe rečnika, ili evenutulano iz nedostatka svesti o ograničenjima besplatnih usluga za automatsko prevođenje⁵. Bez obzira na to koje od ova dva objašnjenja odgovara stvarnom uzroku, suština i izvorište problema su isti – nedostatak leksikografske korisničke kompetencije.

Uprkos tome što mnogi korisnici ne uspevaju samostalno da razviju leksikografsku korisničku kompetenciju, školski sistem tome ne posvećuje dovoljno pažnje (Engelberg & Lemnitzer, 2009: 89). Proučivši rezultate brojnih studija o upotrebi rečnika, Engelberg i Lemnicer zaključuju da bi tokom školovanja đaci trebalo da nauče koje probleme mogu rešiti uz pomoć rečnika, koji tipovi rečnika postoje i koja je njihova funkcija, kao i to kako da se orijentisu u makrostrukturi i mikrostrukturi rečnika (Engelberg & Lemnitzer, 2009: 91). Kao preduslov za uspešno sticanje tih veština u školi ovi autori navode sledeće.

- Razvoj leksikografske korisničke kompetencije u nastavi treba da bude usmeren ka jeziku, a ne ka rečniku. Drugim rečima, treba poći od konkretnih jezičkih problema i tako upoznavati učenike sa funkcijom

⁵ Najrasprostranjenija besplatna usluga za automatsko prevođenje GOOGLE TRANSLATE dostupna je korisnicima od sredine 2006. godine. S obzirom na to da je Langenšajt publikaciju iz koje smo preuzeli ovaj primer objavio 2008. godine, nije isključeno da je i osoblje medulinskog restorana vrlo brzo saznalo za nju i odlučilo da je upotrebi. I u tom slučaju priroda problema, međutim, ostaje ista – nedostatak svesti o primerenim izvorima informacija o leksemama stranih jezika i o njihovoj upotrebi, o dometima i ograničenjima različitih izvora takvih podataka itd.

i strukturom rečnika, dok vežbe u kojima je upotreba rečnika sama sebi svrha treba izbegavati.

- Leksikografsku korisničku kompetenciju u nastavi ne treba razvijati u obliku zasebnih nastavnih jedinica, već je kontinuirano treba uključivati u nastavu jezika.
- Razvoj leksikografske korisničke kompetencije u nastavi ne treba da se ograniči na uvežbavanje jednostavnih tehniku upotrebe rečnika, već učenici treba da nauče i to kako da koriste rečnik za usvajanje leksike i za rešavanje složenijih jezičkih problema.
- Razvoj leksikografske korisničke kompetencije u nastavi treba da omogući učenicima da rečnik koriste bez pomoći nastavnika i na vlastitu inicijativu.
- Pri razvoju leksikografske korisničke kompetencije u nastavi treba voditi računa o tome da različiti korisnici imaju različiti stil upotrebe rečnika.
- Sa razvojem leksikografske korisničke kompetencije u nastavi treba početi već u prvim godinama školovanja⁶ (Engelberg & Lemnitzer, 2009: 91).

Pojedine velike leksikografske kuće u Nemačkoj ozbiljno su shvatile činjenicu da se leksikografska korisnička kompetencija većinom ne stiče intuitivno, takoreći uzgred. Verovatno svestan toga da će teškoće i razočaranja odvraćati korisnike od upotrebe rečnikâ – ne samo konkretnog priručnika, nego i generalno – izdavač školskog rečnika „Schülerduden. Rechtschreibung und Wortkunde“⁷ (Duden, 2014!) odlučio je, tako, da nastavnicima ponudi radnu

---

⁶ „– Die Wörterbuchdidaktik sollte sprach- und nicht wörterbuchorientiert sein, d. h. sie sollte ausgehend von konkreten sprachlichen Problemen Funktion und Struktur von Wörterbüchern vermitteln und nicht Nachschlageübungen um ihrer selbst willen initiieren.

– Die Wörterbuchdidaktik sollte sich nicht in Form geschlossener Unterrichtseinheiten manifestieren, sondern kontinuierlich in den Sprachunterricht einbezogen sein.
– Die Wörterbuchdidaktik sollte sich nicht auf das Einüben einfacher Nachschlagetechniken beschränken, sondern den Einsatz eines Wörterbuchs auch beim Wortschatzerwerb und bei komplexen sprachlichen Fragestellungen vermitteln.
– Die Wörterbuchdidaktik sollte zum lehrerunabhängigen, selbstbestimmten Gebrauch von Wörterbüchern hinleiten.
– Die Wörterbuchdidaktik sollte berücksichtigen, dass benutzerabhängig verschiedene Stile bei der Wörterbuchbenutzung festzustellen sind.
– Die Wörterbuchdidaktik sollte schon in den ersten Schulklassen ihren Platz im Lehrplan haben“ (Engelberg & Lemnitzer, 2009: 91).

⁷ „Schülerduden. Rechtschreibung und Wortkunde“ (Duden, 2014) je jednojezični rečnik nemačkog jezika namenjen maternjim govornicima, i to od petog do sedmog razreda srednje škole. S obzirom na to da osnovno školovanje u SR Nemačkoj traje svega četiri

svesku sa zadacima koji učenicima pomažu da ovladaju upotrebom ovog rečnika, a samim tim i svih ostalih. Taj materijal, pod naslovom „Im ‚Schülerduden Rechtschreibung und Wortkunde‘ nachschlagen“ (Duden, 2014⁴), može se čak besplatno preuzeti sa interneta, u punom tekstu – što nedvosmisleno svedoči o tome koliko je izdavaču značajno da budući korisnici steknu što pozitivnija iskustva u radu s rečnikom.

Radna sveska „Im ‚Schülerduden Rechtschreibung und Wortkunde‘ nachschlagen“ (Duden, 2014⁴) sadrži različite zadatke. Rešavajući ih, učenici upoznaju makrostrukturu i mikrostrukturu svog školskog rečnika, otkrivaju koje im sve informacije on nudi, saznavaju šta znače različiti simboli itd. S obzirom na to da se taj rečnik pridržava rešenja koja su široko rasprostranjena u aktuelnoj nemačkoj leksikografiji, uvežbavajući njegovu upotrebu učenici umnogome unapređuju i opštu leksikografsku kompetenciju. Radna sveska od učenika, između ostalog, traži da poređaju nekoliko reči abecednim redom, da pronađu određene reči u rečniku, da ustanove koje su reči u zaglavlju (tzv. *Leitwort, n*) pojedinih stranica, da utvrde šta znači to kada je neka reč odštampana masnim slovima, šta kada se nalazi u okruglim, a šta kada se nalazi u uglastim zagradačima, da rastumače razne simbole (npr. strelice), da pomoću rečnika podele reči na slogove, da u njemu pronađu informacije o tome kog su roda pojedine reči, kako glase njihov genitiv jednine i nominativ množine, da odrede tzv. nominacioni oblik reči⁸ (nem. *Nennform, f*) itd.

Obrada zadataka u radnoj svesci „Im ‚Schülerduden Rechtschreibung und Wortkunde‘ nachschlagen“ (Duden, 2014⁴) zahteva više školskih časova, kako izdavač i naglašava u metodičkim napomenama. To svedoči o realističnom pristupu razvoju leksikografske korisničke kompetencije. Nasuprot uvežbenom mišljenju da se o rečnicima i o njihovoj upotrebi nema šta učiti, već je dovoljno otvoriti ih i naći reč, korisnička se kompetencija razvija postepeno i sistematično, pa je neophodno uložiti i vreme i trud da bi korisnici upoznali sve informacije koje im rečnici nude, naučili da ih rastumače i uvežbali se da ih brzo pronađu i primene.

Udžbenički kompleti za nemački kao strani jezik koji trenutno preovlađuju na srpskom tržištu, tj. u školskoj i vanškolskoj nastavi – baš kao i njihovi prethodnici – ne obuhvataju vežbanja ili druge sadržaje koji bi ciljano dopri-

---

godine, to bi u srpskom obrazovnom sistemu odgovaralo periodu od prvog do trećeg razreda srednje škole. Težište informacija u njemu je na pravopisu, gramatičnosti i jezičkim nedoumnicama.

⁸ Nominacioni oblik je neutralni oblik lekseme, onaj u kome će ona stajati kao lema u rečniku – npr. nominativ jednine kod imenica, infinitiv kod glagola itd.

nosili razvoju leksikografske korisničke kompetencije učenika i polaznika kurseva. Tako je inicijativi nastavnika u potpunosti prepusteno da kod učenika razviju veštinu upotrebe rečnika, a njihovoj snalažljivosti i kreativnosti da osmisle kako će to postići.

3.1. Leksikografska korisnička kompetencija – preduslov za celoživotno učenje

Leksikografska korisnička kompetencija, odnosno uspešno korišćenje rečnika omogućava nam da rešimo niz praktičnih jezičkih problema sa kojima se gotovo svako redovno suočava i u poslovnom i u privatnom životu. Time nam ona omogućava da – bilo u institucionalnoj nastavi, bilo autonomnim učenjem, bilo njihovom kombinacijom⁹ – unapredimo jezičku kompetenciju i na maternjem i na stranom jeziku – što je, podrazumeva se, samo po sebi od izuzetno velikog značaja.

Ove dve kompetencije – jezička kompetencija na maternjem i na stranom jeziku – ubrajaju se, osim toga, među tzv. ključne kompetencije za celoživotno učenje (nem. *lebenslanges Lernen*, engl. *lifelong learning*) koje je definisala EU, a „koje su potrebne svim ljudima za lični razvoj, socijalnu integraciju, građansku svest i profesionalni život“¹⁰ (<https://tinyurl.com/zgsu4fx>). Pored (1) komunikacije na maternjem i (2) stranom jeziku, te ključne kompetencije obuhvataju još i (3) matematičku kompetenciju i osnovnu prirodnaučnu i tehničku kompetenciju, (4) kompjutersku kompetenciju, (5) kompetenciju za učenje, (6) socijalnu i građansku kompetenciju, (7) ličnu inicijativu i preduzetničku kompetenciju, kao i (8) kulturnu svest i njeno izražavanje (<https://tinyurl.com/zgsu4fx>). Ova znanja, veštine i stavovi nisu, naravno, neophodni samo državljanima zemalja članica EU, već i svima drugima koji moraju da se izbore za svoje mesto pod suncem u današnjem informacionom društvu i društvu znanja.

3.2. Leksička kompetencija

Leksička kompetencija važan je aspekt jezičke kompetencije i na maternjem i na stranom jeziku. Kako ističe O. Durbaba,

---

⁹ O autonomnom učenju up. Durbaba (2011): 219–221.

¹⁰ „alle Menschen für ihre persönliche Entfaltung, soziale Integration und Beschäftigung brauchen“ (<https://tinyurl.com/zgsu4fx>).

učenje reči jedna je od najvažnijih aktivnosti za svakoga ko pokušava da savlada neki strani jezik. Naizgled trivijalna, ali više nego istinita tvrdnja da je za uspešnu komunikaciju poznavanje reči značajnije od poznavanja gramatičkih pravila danas je u glotodidaktici gotovo konsenzusno prihvaćena. Naime, pogrešno upotrebljena reč ili čak potpuni nedostatak adekvatnog termina mogu u potpunosti omesti sporazumevanje (što je, s druge strane, retko slučaj s netačnostima u upotrebi glagolskih vremena ili padežnih oblika, koje spadaju u najgrublje gramatičke greške) (Durbaba, 2011: 168).

Prema Zajedničkom evropskom okviru za jezike (nem. GER, engl. CEFR)¹¹, leksička kompetencija „obuhvata poznavanje leksičkog fonda nekog jezika, koji čine leksički i gramatički elementi, kao i sposobnost da se oni upotrebе“ (<https://tinyurl.com/j7t2sm4>). Nije ni potrebno naglašavati da je ovladavanje leksikom nekog jezika i njenom upotreboru sutinski aspekt jezičke kompetencije.

Za pojedinačne jezičke nivoe Zajednički evropski okvir za jezike pritom propisuje sledeći leksički spektar.

- A1: Osoba raspolaže elementarnim fondom pojedinačnih reči i izraza koji se odnose na određene konkretne situacije.
- A2: Osoba raspolaže leksičkim fondom dovoljnim da zadovolji elementarne komunikativne potrebe, kao i druge jednostavne osnovne potrebe. Njen leksički fond dovoljan je i za obavljanje rutinske svakodnevne komunikacije u poznatim situacijama i na poznatu temu.
- B1: Osoba raspolaže leksičkim fondom dovoljnim za komunikaciju o većini tema iz vlastitog svakodnevnog života (npr. porodica, hobi, interesovanja, posao, putovanja i aktuelni događaji), premda pritom s vremenom na vreme pribegava opisnim formulacijama.
- B 2: Osoba raspolaže velikim leksičkim fondom vezanim za svoju struku, kao i za većinu opštih tematskih oblasti. Može da varira formule, da bi izbegla česta ponavljanja. Povremeno, ipak, okleva tražeći reči ili pribegava opisnim formulacijama.
- C 1: Osoba vlada velikim leksičkim fondom, a kada ne zna neku reč ili izraz bez teškoća pronalazi opisnu formulaciju. Retko se primećuje da ne može da nađe reč ili da pribegava strategijama izbegavanja. Dobro vlada idiomičnim izrazima i kolokvijalizmima.

---

¹¹ Ukratko o Zajedničkom evropskom okviru za jezike up. Durbaba (2011): 135–138.

- C 2: Osoba vlada veoma bogatim leksičkim fondom, uključujući kolokvijalne reči i izraze i idiomatske konstrukcije, a svesna je i konotacije leksičkih jedinica (<http://www.goethe.de/Z/50/commeuro/5020101.htm>).

3.3. Nastavnička kompetencija

Projekat EPG¹² izradio je pod patronatom Programa za celoživotno učenje Generalne direkcije za obrazovanje i kulturu Evropske komisije i u saradnji sa brojnim partnerskim organizacijama Evropski profil nastavnika jezika¹³ (<http://www.epg-project.eu/>), sa ciljem da doprine unapređenju nastave jezika u Evropi, tj. pre svega u Evropskoj uniji. Ovaj EPG-ov profil izdvaja sledeće četiri grupe nastavničkih kompetencija i kvalifikacija:

1. obrazovanje i iskustvo,
2. središnje nastavničke kompetencije,
3. temeljne kompetencije i
4. profesionalnost (<https://tinyurl.com/hwlheuk>)¹⁴.

Obrazovanje i iskustvo pritom obuhvataju sledeće komponente (1) jezičku kompetenciju i jezičko znanje, (2) formalno obrazovanje ili obuku, (3) evaluiran nastavni rad i (4) nastavničko iskustvo. Središnje nastavne kompetencije čine znanja i sposobnosti iz oblasti: (1) didaktike i metodike, (2) evaluacije, (3) planiranja nastave i (4) upravljanja komunikacijom i interakcijom u nastavi. U šire kompetencije ubrajaju se (1) interkulturna kompetencija, (2) znanje o jeziku i (3) medijska kompetencija, dok se profesionalan stav tiče (1) stručnog usavršavanja i (2) pratećih administrativnih poslova¹⁵ (<https://tinyurl.com/hwlheuk>).

---

¹² European Profiling Grid

¹³ European Profiling Grid, Europäisches Profilraster für Sprachlerende

¹⁴ Qualifikationen/Erfahrung, zentrale Lehrkompetenzen, übergreifende Kompetenzen, Professionalisierung, odnosno na engleskom training and qualification, key teaching competences, enabling competences i professionalism.

¹⁵ (1) Sprachkenntnisse und Sprachkompetenz, Ausbildung/Qualifikation, bewertetes Unterrichten i Unterrichtserfahrung; (2) Didaktik/Methodik, Evaluieren, Unterrichts- und Kursplanung i Steuereung von Interaktion; (3) interkulturnelle Kompetenz, Sprachbewusstheit i Medienkompetenz; i (4) berufliche Weiterbildung i Administration; na engleskom: (1) language proficiency, education & training, assessed teaching i teaching experience; (2) methodology: knowledge and skills, assessment, lesson and course planning i interaction management and monitoring; (3) intercultural competence, language awareness i digital media; i (4) professional conduct i administration;

Kod svih grupa kompetencija i kod svih pojedinačnih kompetencija profil razlikuje tri faze ili stepena. Ove faze odražavaju profesionalni razvoj nastavnika jezika od elementarnog do najnaprednijeg nivoa stručnosti (<https://tinyurl.com/hwlheuk>).

Za sticanje i razvoj mnogih kompetencija iz Evropskog profila nastavnika jezika neophodna je informaciona kompetencija. Leksikografska kompetencija potrebna je, s jedne strane, indirektno – za sticanje leksičke kompetencije i jezičke kompetencije uopšte. Pored toga, ona je nastavnicima potrebna i direktno – u sklopu znanja o jeziku već na samom početku (faza 1.1) od nastavnika se zahteva sposobnost da samostalno koristi rečnike, gramatike itd. kao izvore informacija (<https://tinyurl.com/hwlheuk>).

Jednostavnije rečeno, nastavnik estranog jezika mora posedovati razvijenu tzv. leksikografsku korisničku kompetenciju (1) da bi se se brzo i delotvorno upoznao sa značenjem i sa ostalim svojstvima leksema za potrebe nastave i (2) da bi uputio učenike u to gde sami mogu naći informacije o leksemama, ali i kako da ih ispravno protumače i uspešno upotrebe.

Potreba za jednim i drugim zavisi, naravno, od prirode kursa. Kada vodi kurs opštег jezika za početnike nastavnik neće morati da usvaja nove lekseme, a ni da traži bilo kakve informacije o njima, ali će to morati da radi kada priprema npr. kurs estranog jezika struke, naročito na višim nivoima. Isto tako, značaj izgradnje leksikografske korisničke kompetencije učenikâ zavisi od njihovog znanja, od toga zašto uče strani jezik, od brzine razvoja leksikografije u datom trenutku, od raznovrsnih spoljnih okolnosti, kao što su dostupnost i kvalitet rečnika itd.

U današnje vreme, kada je ponuda svih vrsta informacija, pa i leksikografskih, sve veća, a njihova pouzdanost sve manje izvesna, veoma je važno da nastavnici estranih jezika učenike upoznaju sa kvalitetnim rečnicima primenim njihovim mogućnostima i potrebama, kao i sa kriterijumima na osnovu kojih će rečnike visokog kvaliteta sami razlikovati od rečnika niskog kvaliteta. Pored toga, oni treba da pomognu učenicima da nauče kako da brzo i delotvorno koriste adekvatne rečnike, tj. kako da što lakše u njima pronađu potrebne informacije, ne bi li ih tako odvratili od upotrebe neadekvatnih, a dostupnijih i jednostavnijih rečnika i drugih rešenja (npr. nedovoljno razrađenih besplatnih aplikacija za mašinsko prevodenje). U suprotnom, učenici mogu zauvek ostati taoci pogrešnih navika i poluinformacija, što će im znatno otežati učenje estranog jezika i komunikaciju na njemu.

3.4. Prevodilačka kompetencija¹⁶

Prevodilačka kompetencija je „sistem znanja koji je neophodan temelj za prevođenje“¹⁷. Odlikuju je sledeća četiri suštinska svojstva: „(1) to je stručno znanje koje ne poseduju sve bilingvalne osobe; (2) to je u osnovi proceduralno znanje (a ne deklarativno); (3) čine ga različite međusobno povezane potkompetencije; (4) strateška komponenta je veoma značajna i ona je prisutna u svim vidovima proceduralnog znanja“¹⁸ (PACTE 2005, 610).

Prevodilačka kompetencija obuhvata šest potkompetencija:

1. bilingvalnu kompetenciju (pragmatičko, sociolingvističko, tekstualno, leksičko i gramatičko znanje o oba jezika),
2. ekstralinguističku kompetenciju (enciklopedijska, tematska i bikulturalna znanja),
3. instrumentalnu kompetenciju (znanje koje se tiče korišćenja dokumentacionih izvora i informacionih tehnologija u prevođenju),
4. znanje o prevođenju (znanje o prevodilačkim principima, metodama i procesima, kao i o profesionalnim uzusima),
5. stratešku kompetenciju (sposobnost rešavanja problema i efikasnog rada), kao i
6. psihičko-psihološke komponente (kognitivne i bihevioralne, npr. pamćenje, pažnja, kritički stav itd) (PACTE 2005, 610).

Naročiti značaj pritom ima strateška kompetencija, „usled toga što su u njenom delokrugu rešavanje problema i efikasnost procesa. Ona je odgovorna za planiranje radnog procesa u skladu sa konkretnim prevodilačkim projektom, vrednovanje tog procesa i parcijalnih rezultata, aktiviranje različitih potkompetencija i kompenzovanje nedostataka, identifikaciju prevodilačkih problema i primenu procedura za njihovo rešavanje“¹⁹ (PACTE 2005, 61).

¹⁶ Delovi ovog poglavlja preuzeti su, uz izmene, iz Kostić-Tomović & Tomović (2015) i iz Kostić-Tomović (2014).

¹⁷ „the underlying knowledge system needed to translate“

¹⁸ „(1) it is expert knowledge and not possessed by all bilinguals; (2) it is basically procedural knowledge (and not declarative); (3) it is made up of various interrelated sub-competences; (4) the strategic component is very important, and it is in all procedural knowledge“ (PACTE 2005, 610).

¹⁹ „as it is responsible for solving problems and the efficiency of the process. It intervenes by planning the process in relation to the translation project, evaluating the process and partial results obtained, activating the different sub-competencies and compensating for deficiencies, identifying translation problems and applying procedures to solve them“ (PACTE 2005, 61).

Specifičnim za prevodilačku kompetenciju smatraju se strateška i instrumentalna kompetencija, kao i znanje o prevođenju, pošto ekstralinguističku i bilingvalnu kompetenciju pored prevodilaca poseduju i mnogi drugi pojedinci (PACTE 2005, 611).

Leksikografska kompetencija utiče na sticanje i razvoj bilingvalne i ekstralinguističke kompetencije, a suštinski je deo instrumentalne kompetencije, tj. znanja i sposobnosti korišćenja izvora informacija u prevođenju.

Tragove nedovoljno razvijene prevodilačke kompetencije – a u okviru nje i leksikografske korisničke kompetencije – danas, nažalost, nije teško naći ni u prevodima književnih tekstova. Poslednjih godina isuviše često nailazimo na izdanja poput prevoda romana „Er ist wieder da“²⁰ nemačkog autora Timura Vermeša²¹. Naredni primjeri svedoče, pre svega, o kombinaciji nedovoljne bilingvalne, ekstralinguističke i instrumentalne kompetencije.

Prevodilac Vermešovog romana, primera radi, izuzetno frekventni nemački kolokvijalni frazeologizam *das kannst du dir abschminken* (’ne dolazi u obzir’, ’nema šanse’, ’ni u snu’ ili sl) prevodi rečenicom ’možeš da se obrišeš’ (Vermes 2014, 150). Iako se ova formulacija toliko ne uklapa u kontekst da naprsto bode oči²², to očigledno nije zasmetalo ni samom prevodiocu, a – što je još čudnije – ni lektoru i uredniku.

U istom tekstu prevodilac ne prepoznaje, između ostalog, ni veoma rasprostranjeni frazeologizam *über den eigenen Tellerrand nicht schauen können* (’ne videti dalje od sopstvenog nosa’), pa ga zato prevodi bukvalno – „nije u stanju da baci pogled izvan ruba sopstvenog tanjira“²³. Kod imenice *Opfer* (’žrtva’, ali u žargonu ’pačenik’ ili ’jadnik’. tj. ’osoba nedostojna poštovanja’), on očigledno poznaje samo prvu sememu. Za rečenicu „ey, wat’n det für’n Opfa?“ nudi zato prevod „je l’ ovaj postradao?“²⁴, umesto npr. ’koji li je ovo pačenik/jadnik?’. Ni ovde niko nije obratio pažnju na to da odabранo rešenje nije u skladu s kontekstom, kao ni na to se glagol ’postradati’ nimalo ne uklapa u omladinski žargon.

²⁰ U prevodu na srpski jezik knjiga je objavljena pod naslovom „Opfer on“ (Vermes, 2014).

²¹ Prezime Vermeš (u originalu *Vermes*) je madarsko – autorov otac je Madar. Zbog toga se /s/ u njemu izgovara kao /ʃ/, a tako bi ga trebalo i transkribovati na srpski.

²² „Ti si amater. Šta si mislio da ovde uradiš? Da dođeš i sedneš u ugrejanu stolicu? Ali od toga nema ništa, dragoviću moj! Možeš da se obrišeš. Ako neko ovde ima sledbenika, onda sam to ja!“ (Vermes 2014, 150).

²³ Vermes (2014), 42

²⁴ Vermes (2014), 14

Nedovoljno uspešan odabir i upotreba rečnika ne utiče samo na prevod idiomičnih i stilski obeleženih leksema, već i na prevod frekventnih leksema koje pripadaju standardnom jeziku i stilski su neutralne. U tekstu Vermes (2014) takav primer bi bio prevod rečenice „verschüttet war ich also nicht gewesen“ (’nisu me zatrpane ruševine’, ’nisam ležao pod ruševinama’). Ona se u romanu pominje u kontekstu ratnih razaranja, a prevedena je rečenicom „očigledno nisam bio zakopavan“ (Vermes 2014, 13)²⁵. Glagol *verschütteten* zaista znači ’zatrpati’ (npr. bunar, jarak i sl.)²⁶, ali se kao njegov agens, tj. kao uzrok zatrpananja veoma često javljaju i raznovrsne prirodne i druge katastrofe (lavine, zemljotres, nesreće u rudniku, bombardovanja) (DWDS). Čak i onda kada je reč o svesnoj ljudskoj aktivnosti, glagol *verschütteten* označava relativno grube rade, pa se u savremenom nemačkom jeziku ne upotrebljava za sahranjivanje, tj. za prekrivanje groba zemljom²⁷. Ne poznajući kombinatoriku glagola, ne obraćajući pažnju na nju i ne pokušavajući da se o njoj obavesti iz pouzdanog izvora, prevodilac ne uspeva ispravno da razume rečenicu, pa shodno tome ni da je adekvatno prevede.

Uz ove greške koje prevashodno proističu iz nedovoljnog poznavanja nemačkog jezika i neuspeha da se ono kompenzuje upotrebom odgovarajućih rečnika, u prevodu Vermešove knjige nailazimo i na brojne posledice manjkave kompetencije na maternjem, srpskom jeziku²⁸. Tako umesto prideva ’metodičan’ prevodilac koristi ’metodski’ („zato sam metodski pristupio prikupljanju podataka“), ’bezbednost’ postaje ’sigurnost’ (nem. *Sicherheitsorgane* – „organi sigurnosti“)²⁹, dok za ’teatrologiju’ (nem. *Theaterwissenschaft*) prevodilac ne nalazi bolji ekvivalent od sintagme ,nauka o pozorištu“. Greške

²⁵ Primeri iz teksta Vermes (2014) i deo njihovog opisa preuzeti su iz Kostić-Tomović (2014), 28–29.

²⁶ Pored toga glagol *verschütteten* ima i semenu ’prosuti’ (npr. kafu, supu ili neku drugu tečnost), koja se u ovom kontekstu ne aktualizuje.

²⁷ Prekriti grob zemljom na savremenom nemačkom jeziku formulisalo bi se npr. *ein Grab mit Erde bedecken/auffüllen/zudecken* i sl. ili *ein Grab zuschütten, zuschaufeln* (up. DWDS).

²⁸ Ovo nimalo ne iznenaduje. Besprekorno vladanje jezikom na koji prevodi, a to je najčešće maternji jezik, najveći je kapital svakog prevodioca. Čak i ukoliko ne vlada savršeno jezikom s koga prevodi, prevodilac koji odlično poznaje jezik na koji prevodi upravo će na osnovu nezadovoljavajućih formulacija u prevodu zaključiti da nešto nije u redu, tj. da možda nije ispravno shvatio original. Zahvaljujući tom „signalu za uzbunu“ on će se onda potruditi da prikupi informacije koje će mu omogućiti da pravilno razume problematičnu reč, izraz ili rečenicu.

²⁹ Vermes (2014), 12; Vermes (2014), 18.

poput prekomerne upotrebe predloga 's(a)' („flaša sa kiselom vodom“ umesto „flaša kisele vode“ i sl) čitaocu u takvom okruženju jedva i da padaju u oči.

3.5. Leksikografska korisnička kompetencija i informaciona pismenost

3.5.1. Koncept informacione pismenosti³⁰

Termin 'informaciona pismenost'³¹ pojavio se sredinom sedamdesetih godina 20. veka. U pisanom vidu ga je, smatra se, prvi upotrebio američki pravnik Pol Zurkovski (Paul G. Zurkowski), tadašnji predsednik Saveza informacione industrije³² (Laszlo & Lasić-Lazić, 2011: 70). Zurkovski je ovaj termin uveo u izveštaju Nacionalne komisije za biblioteke i informatiku³³ SAD pod naslovom „Informacione usluge – okruženje, odnosi i prioriteti“³⁴ (Zurkowski, 1974). U ime komisije on je u ovom izveštaju, između ostalog, ukazao i na to da većina građana SAD (u datom trenutku) još uvek ne uočava značaj novih izvora informacija, a ne poseduje ni veština da ih uspešno koristi:

Osobe koje su obučene za upotrebu informacionih resursa u poslu mogu se nazvati informaciono pismenim, što podrazumeva to da su naučile tehnike i veštine koje su neophodne za upotrebu širokog spektra informacionih alatki, kao i primarnih resursa za oblikovanje informacionih rešenja. Iako je ostatak populacije pismen u tom smislu da ume da čita i piše, za njega se ipak može reći da ne ume da proceni vrednost informacija i da ne zna da oblikuje informacije u skladu s svojim potrebama, pa se realno mora smatrati informaciono nepismenim. [...] Premda je danas go-

³⁰ Poglavlja *Koncept informacione pismenosti, Standardi za informacionu pismenost, Informaciona pismenost i jezička kompetencija i Informaciona pismenost i prevodilačka kompetencija* preuzeta su uz izvesne izmene iz Kostić-Tomović & Tomović (2015).

³¹ Termin 'informaciona pismenost' potpuno se etabirao u srpskom bibliotekarstvu i u naučnom diskursu uopšte. On je kalk engleskog termina *information literacy*, što obezbeđuje internacionalnu prepoznatljivost kao jedno od suštinskih svojstava koje bi trebalo da odlikuju svaki termin (Šipka, 1998: 128). Zanimljivo je rešenje, međutim, i nemacki ekvivalent *Informationskompetenz, f.* ('informaciona kompetencija'), na čije je oblikovanje verovatno presudno uticao nedostatak pogodnog ekvivalenta engleske imenice *literacy* (nem. *Lese- und Schreibfähigkeit, f.* ili *Lese- und Schreibkompetenz, f.*). Mana ovog nemačkog rešenja njegova je slabija internacionalna prepoznatljivost, ali ono ipak ima i neke dobre strane, kao npr. blažu pežorativnu konotaciju formulacija koje označavaju nedostatak informacione pismenosti.

³² Information Industry Association

³³ National Commission on Libraries and Information Science

³⁴ The Information Service Environment. Relationships and Priorities

tovo 100% stanovništva SAD-a pismeno, samo jedan mali deo, tj. otpri-like šestina, može se nazvati informaciono pismenim (Zurkowski, 1974: 6–7)³⁵.

Predviđajući ispravno razvoj informacionog društva u postindustrijsko doba, Zurkovski se zalaže za to da njegova komisija u buduće posebnu pažnju posveti upravo borbi za informacionu pismenost: „Rad Komisije bi trebalo usmeriti ka informacionom opismenjavanju cele nacije“³⁶ (Zurkowski, 1974: 8).

Koncept informacione pismenosti koji je prvobitno ponudila Nacionalna komisija za biblioteke i informatiku nije se suštinski promenio ni do danas, pa se ta kompetencija shvata kao sposobnost pribavljanja informacija iz različitih izvora, procene njihove vrednosti i njihovog uspešnog korišćenja, pre svega u profesionalnom životu, ali i u svim drugim životnim situacijama: „da bismo pojedinca smatrali informaciono pismenom osobom, on mora biti sposoban da prepozna kada je informacija potrebna, kao i da locira, proceni i iskoristi takve informacije. Informaciono pismene osobe su one koje su naučile kako treba učiti“³⁷ (Lau, 2006: 7)³⁸.

3.5.2. Standardi za informacionu pismenost

Informaciona pismenost obuhvata sledeće elemente: uočavanje potrebe za informacijama, njihovo pronaalaženje, organizaciju, analizu i vrednovanje,

³⁵ „People trained in the application of information resources to their work can be called information literates. They have learned techniques and skills for utilizing the wide range of information tools as well as primary sources in molding information solutions to their problems. The individuals in the remaining portion of the population, while literate in the sense that they can read and write, do not have a measure for the value of information, do not have an ability to mold information to their needs, and realistically must be considered to be information illiterates. [...] While the population of the U.S. today is nearly 100% literate, only a small portion – perhaps one-sixth, could be characterized as information literates“ (Zurkowski, 1974: 6–7).

³⁶ „The work of the Commission should be viewed in terms of achieving total information literacy for the nation“ (Zurkowski, 1974: 8).

³⁷ „to recognize when information is needed and have the ability to locate, evaluate, and use effectively the needed information. The information literate individuals are those who have learned how to learn“ (Lau, 2006: 7).

³⁸ Ima više relevantnih definicija informacione pismenosti, ali s obzirom na to da se one međusobno ne razlikuju u srži, njihovo upoređivanje izlazi iz okvira ovog rada. Definicija Međunarodne federacije bibliotečkih udruženja i institucija (IFLA), koju smo ovde ponudili, veoma je široko prihvaćena.

a potom i njihov ciljani odabir, oblikovanje u skladu s potrebama i uspešno prenošenje (up. ACRL, 2006).

Udruženje visokoškolskih i naučnih biblioteka³⁹ (ACRL) Američkog bibliotečkog društva⁴⁰ (ALA) ove je komponente precizno definisalo u Standardima za informacionu pismenost u visokom obrazovanju (ACRL, 2006). Ti standardi u suštini, uz neznatne modifikacije, važe i u svakom drugom kontekstu, a glase ovako:

1. Informaciono pismen student određuje prirodu i količinu potrebnih informacija.
2. Informaciono pismen student efikasno i uspešno pristupa potrebnim informacijama.
3. Informaciono pismen student kritički procenjuje informacije i njihov izvor, uvrštavajući odabrane informacije u svoju bazu znanja i uključujući ih u svoj vrednosni sistem.
4. Informaciono pismen student uspešno koristi informacije da bi ostvario konkretni cilj, bilo kao pojedinac, bilo u okviru grupe.
5. Informaciono pismen student shvata mnogobrojne ekonomske, pravne i društvene implikacije upotrebe informacija, a pristupa im i koristi ih na etički prihvratljiv i zakonit način (ACRL, 2006).

Kao što smo već istakli, ovi standardi nipošto se ne odnose isključivo na studente, tj. u svakom od njih bismo reč 'student' mogli zameniti drugim imenicama poput 'istraživač', 'stručnjak', 'prevodilac' ili jednostavno 'osoba'.

Komitet za standarde ACLR-a precizno je, osim toga, odredio i pokazatelje na osnovu kojih možemo utvrditi to da li je svaki pojedinačni standard ispunjen i u kojoj meri (engl. *performance indicators*), kao i odgovarajuće ishode. Svi oni dostupni su zainteresovanim na sajtu te organizacije. Fundamentalne informacije o različitim aspektima informacione pismenosti takođe nude i internetske stranice Međunarodne federacije bibliotečkih udruženja i institucija⁴¹ (IFLA) i UNESCO-a⁴², kao i brojni naučni članci, zbornici i druge publikacije na srpskom i na srodnim jezicima, u elektronskom i u štampanom obliku⁴³.

---

³⁹ Association of College and Research Libraries

⁴⁰ American Library Association

⁴¹ International Federation of Library Associations and Institutions, <<http://www.ifla.org/information-literacy>>

⁴² <<http://www.unesco.org/new/en/communication-and-information/media-development/media-literacy/mil-as-composite-concept/>>

⁴³ Npr. Vraneš, Marković & Aleksander (2008) ili Šipranec (2008).

3.5.3. Informaciona pismenost i jezička kompetencija

Za razvoj informacione pismenosti najznačajniji su sledeći preduslovi: pismenost u tradicionalnom smislu i komunikativna kompetencija, medijska kompetencija, kompjuterska pismenost i srodne kompetencije, veština korišćenja tradicionalnih izvora informacija, sposobnost kritičkog mišljenja itd. Presudnu ulogu, pored toga, igraju i znanje jezika, stručno znanje, spremnost na usavršavanje, kao i niz spoljnih činilaca, poput društva, kulture, raspoložive tehnologije itd.⁴⁴

Odmah upada u oči to da se neke od suštinskih pretpostavki informacione pismenosti tiču jezičke kompetencije. To su pre svega pismenost u tradicionalnom smislu, komunikativna kompetencija i znanje jezikâ, maternjeg i stranih. Bez jezičke kompetencije nikо, međutim, ne može ispuniti ni pojedine druge preduslove, npr. steći veštinu korišćenja tradicionalnih izvora informacija, razviti sposobnost kritičkog mišljenja ili usvojiti stručna znanja. Jednostavno rečeno, bez veoma razvijene jezičke kompetencije na maternjem, ali i na stranim jezicima (pogotovo kod govornika manjih jezika⁴⁵), o informacionoj pismenosti ne može biti ni govor.

3.6. Poznavanje leksikografske tradicije i opšta kultura

Kao što ističe U. Has-Cumker, istorija leksikografije i leksikografska tradicija zanimljive su

jer se istorija leksikografije u kontekstu istorije jezika povezuje sa različitim aspektima društvene istorije, i to ne samo u smislu da se te eksterne istorije odražavaju u rečnicima. Istorija rečnika i društva povezane su i tako što je leksikografija i sama nemalo doprinela razvoju jezika, kao i kulturnoj orientaciji društva. Politički značaj rečnika proizilazi iz činjenice da su ljudi „svoj“ jezik, a naročito njegovu leksiku, verovatno oduvek shvatili kao simbol i zalог svog regionalnog i nacionalnog identiteta. Za jezičku zajednicu leksika ima veću simboličnu snagu, a deluje i opipljivije od gramatičkog sistema, koji je, lingvistički gledano, bar podjednako karakterističan za jezik. Istorija leksikografije i društvena istorija ne

---

⁴⁴ Up. Sühl-Strohmenger (2012).

⁴⁵ Pod 'manjim jezicima' podrazumevamo jezike s (relativno) malim brojem govornika. Ovu formulaciju odabrali smo isključivo zbog njene kompirimiranosti i ona ne sadrži никакву vrednosnu komponentu.

samo da se međusobno odražavaju, već i utiču jedna na drugu, premda ne podjednako snažno (Haß-Zumkehr, 2001: 1–2)⁴⁶.

Drugim rečima, leksika ima veliki simbolički značaj za pripadnike jezičke zajednice, što posledično daje veliki značaj i rečnicima, koji tu leksiku prikupljaju, opisuju, normiraju i čuvaju. Kao izuzetno važan instrument za normiranje jezika, rečnici, osim toga, snažno doprinose utemeljenju standardnog jezika, a on se u epohi nacionalnih država uobičajeno shvata kao suštinsko svojstvo nacije, i to naročito u periodu njene izgradnje.

Ne čudi zato što mnoge nacije pojedinim rečnicima iz vlastite leksikografske istorije pridaju izuzetno veliki kulturnoistorijski značaj. Takvi se rečnici po pravilu izučavaju i dugo nakon što ih u praktičnoj upotrebi odmene novija ostvarenja, a poznavanje njihovog značaja i doprinosu njihovih autora smatra se neizostavnim delom opšte kulture. Da se još jednom poslužimo rečima U. Has-Cumker:

Leksikografija je, naime, više od puke naučne oblasti ili od zanata na koji naučnici željni priznanja gledaju s podsmehom. Leksikografska delatnost i njeni proizvodi suštinski su sastavni deo kolektivnog fundusa znanja i obrazovnog sistema. U pojedinim istorijskim konstellacijama oni čak mogu prerasti u nacionalne simbole (kao na primer u Nemačkoj u 19. veku) (Haß-Zumkehr, 2001: 17)⁴⁷.

⁴⁶ „weil sich in der Wörterbuchgeschichte sprachhistorische mit diversen gesellschafts-historischen Aspekten verbinden, und zwar nicht nur im Sinne einer Spiegelung dieser ex-ternen Geschichten in den Wörterbüchern. Wörterbuch- und Gesellschaftsgeschichte sind auch insofern verbunden, als die Lexikografie selbst nicht unerheblich zur Entwicklung einer Sprache wie der kulturellen Orientierung einer Gesellschaft beigetragen hat. Die geradezu politische Bedeutung von Wörterbüchern resultiert aus der Tatsache, dass Menschen 'ihre' Sprache und insbesondere den Wortschatz wohl zu allen Zeiten als Symbol und Garant ihrer regionalen bzw. nationalen Identität verstanden haben. Für die Sprachgemeinschaft selbst ist der eigene Wortschatz symbolfähiger und erscheint greifbarer als das grammatische Regelsystem, das linguistisch gesehen für eine Sprache mindestens ebenso charakteristisch ist. Zwischen Wörterbuch- und Gesellschaftsgeschichte besteht mithin keine Spiegelungs-, sondern ein wenn auch ungleiches Wechselwirkungsverhältnis“ (Haß-Zumkehr, 2001: 1–2).

⁴⁷ „Die Lexikografie ist nämlich mehr als irgendein wissenschaftliches Spezialgebiet oder eine von prestigeorientierten Wissenschaftlern belächelte handwerkliche Praxis, sondern lexikografische Tätigkeit und ihre Produkte sind wesentliche Bestandteile des kollektiven Wissensspeichers und des Bildungssystems, ja in bestimmten historischen Konstellationen können sie zum nationalen Symbol (etwa in Deutschland des 19. Jahrhunderts) werden“ (Haß-Zumkehr, 2001: 17).

U srpskoj kulturi među takva ostvarenja ubraja se, primera radi, čuveni Vukov rečnik, čiji puni naslov, da podsetimo, glasi „Srpski rječnik istolkovan njemačkim i latinskim riječima“ (Stefanović-Karadžić, 1818). Na nemačkom govornom području takav prvorazredni značaj za leksikografiju, jezik i kulturu imaju, pre svega, rečnik braće Grim, pod naslovom „Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm“ (DWB, 1854–1971), ali i rečnik „Grammatisch-kritisches Wörterbuch der hochdeutschen Mundart“ Johana Kristofa Adelunga (Adelung, 1811), „Deutsches Wörterbuch“ Hermana Paula (Paul, 1897) i pojedini drugi rečnici:

...u stručnim krugovima oblikovala se tokom stoleća neka vrsta kanona najznačajnijih rečnika. Jakob Grim – premda nikako nije bio jedini – u jednoj je kratkoj skici leksikografske istorije (1854) u više navrata pomenuo dela svojih prethodnika koja i danas važe za najznačajnija: Dasapodijusa, Malera, Štilera, Friša i Adelunga; čini se da sâm Grim i Paul zaokružuju taj kanon. Svi koje smo upravo naveli važe za autore relevantnih opštih jednojezičnih rečnika, zahvaljujući kojima se taj tip rečnika, presudan za nemačku leksikografiju, uopšte i mogao etabrirati. Njihova su dela zaista imala najveći uticaj na potonje leksikografe, koji nikada ne bi mogli napisati nove rečnike bez manjeg ili većeg kritičkog osvrta na leksikografska ostvarenja koja su im bila dostupna⁴⁸ (Haß-Zumkehr, 2001: 5).

Iscrpan i veoma zanimljiv uvid u istoriju nemačke leksikografije sa kulturnoistorijskog stanovišta pruža delo U. Has-Cumker (Haß-Zumkehr, 2001). Autorka u njemu nudi pregled rečnika koji čine nemački leksikografski kanon, ali i onih koji – iz različitih razloga – u njega nisu uvršteni, iako bi kvalitetom i uticajem to zasluzivali, poput Kampeovog (Joachim Heinrich Campe), Hajzeovog (Joahann Christian August Heyse) ili Zandersovog (Da-

⁴⁸ „...in Spezialkreisen [hat sich] durch die Jahrhunderte hindurch eine Art Kanon der wichtigsten Wörterbücher herausgebildet. Nicht allein Jacob Grimm (1854) hat in einer kurzer lexikografiehistorischen Skizze wiederholt diejenigen Vorgängerwerke genannt, die auch heute noch als die wichtigsten gelten können: Dasypodius, Maaler, Stieler, Frisch, Adelung; mit Grimm selbst und Paul scheint der Kanon abgeschlossen. Die Genannten gelten als Verfasser maßgeblicher einsprachiger Bedeutungswörterbücher, die diesen zentralen Wörterbuchtyp für das Deutsche erst geschaffen haben. Tatsächlich haben deren Werke den größten Einfluss auf spätere Lexikografen ausgeübt, die neuen Wörterbücher niemals ohne mehr oder weniger kritischen Bezug auf die ihnen zugängliche Lexikografie schreiben können (Haß-Zumkehr, 2001: 5).“

niel Sanders) rečnika (Campe, 1807–1811; Heyse, 1833–1849; Sanders, 1876). Osim toga, delo U. Has-Cumker upoznaje čitaoce i sa nastankom i recepcijom najznačajnijih nemačkih rečnika druge polovine dvadesetog veka, pre svega „Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache“ (Klappenbach & Steinitz, 1961–1977), „Das Große Wörterbuch der deutschen Sprache in sechs Bänden“ (Duden, 1976–1981), „Deutsches Universalwörterbuch“ (Duden, 1983) i „Das große deutsche Wörterbuch“ Gerharda Variga (Wahrig & Ludewig, 1966).

Pregled najuticajnijih ostvarenja evropske leksikografije nudi zbornik koji je priredila ista autorka, a pod naslovom „Große Lexika und Wörterbücher Europas. Europäische Enzyklopädien und Wörterbücher in historischen Porträts“⁴⁹ (Haß, 2012). Pored nemačkih rečnika i enciklopedija, zbornik čitaoца upoznaje, prve radi, i sa „Enciklopedijom britanikom“ (Encyclopaedia Britannica), sa Didroovom i Dalamberovom enciklopedijom (Encyclopédie, ou dictionnaire raisonné des sciences, des artes et des métiers), sa rečnikom engleskog jezika Semjuela Džonsona (Samuel Johnson, „A Dictionary of the English Language“) i sa drugim značajnim delima.

3.7. Uloga rečnika i enciklopedija u jezičkoj politici

U svim delovima Evrope rečnici su najneposredniji, a možda i najvažniji instrument jezičke politike. Oni su izuzetno značajno sredstvo za stvaranje standardnog jezika, kao i za njegovo normiranje. Rečnici nam služe za usmeravanje jezikog razvoja i za širenje znanja o standardnom jeziku, a po potrebi i o drugim jezičkim varijetetima, u školama i u drugim obrazovnim ustanovama (Haß, 2012: 36).

Rečnici, ali i enciklopedije, često su imali, a i danas imaju veliki uticaj na formiranje i etabriranje priznatog *standardnog jezika* neke kulture, koji je elementarna pretpostavka za nadregionalnu komunikaciju, kao i za državu, pravni sistem, ekonomiju, nauku i obrazovanje. Odabirom leksičkih, fonetskih, grafičkih i gramatičkih varijanata, semantičkom analizom pojmovnih kategorija (i kategorijalnih sistema), kao i njihovim dokumentovanjem, koje je pritom javno dostupno, oni obezbeđuju referentnu osnovu za rasprave i na kraju dovode do konsenzusa. Funkciju koja bi se s tim mogla uporediti ima mali broj drugih tekstova i tipova teksta koji su u izuzetnim istorijskim konstelacijama postali široko rasprostranjeni: u ranom novom veku na nemačkom govornom području to je bila Luterova Biblija, nakon nje nekoliko izuzetno značajnih pravnih tekstova, kao što

⁴⁹ Veliki evropski leksikoni i rečnici. Istoriski portreti evropskih enciklopedija i rečnika

je *Opšti pruski državni zakonik* s kraja 18. veka i *Gradanski zakonik* s kraja 19. veka. Slični primeri mogu se naći i za govorno područje drugih jezika⁵⁰ (Haß, 2012: 26).

3.8. Značaj rečnika – zaključak

Nadamo se da smo u ovoj tematskoj celini uspeli da uverimo čitaoce u značaj rečnika za pojedinca, ali i za čitavu jezičku i kulturnu zajednicu. Trudili smo se da ukažemo na to da je upoznavanje sa rečnicima i sa njihovom upotrebom neophodno za lični i profesionalni razvoj svakog jezičkog stručnjaka, ali i svake druge obrazovane osobe.

Kao što znamo, privatni i poslovni kontakti s govornicima drugih jezika, koji su do pre nekoliko decenija bili neuobičajeno iskustvo, pa čak i privilegija, sada su deo svakodnevice brojnih savremenika – vrhunskih stručnjaka kao i onih prosečno ili ispodprosečno obrazovanih, uspešnih kao i onih u potrazi za uspehom ili boljim životom, mlađih kao i starih. Gotovo svako će se pre ili kasnije naći u situaciji koja zahteva komunikaciju na stranom jeziku ili će se suočiti sa zahtevom da nauči neki jezik kako bi napredovao u poslu, našao bolje zaposlenje ili uopšte dobio mogućnost da zaradi za život.

U takvim okolnostima rečnici su izuzetno važan izvor informacija i velika podrška, a poznавање njihove raznovrsne ponude i njihovih mogućnosti, као и njihova веšta upotreba mogu nam pomoći da bolje rešimo zadatke, брže prebrodimo probleme, да ostvarimo tražene rezultate ili da nadmašimo konkurenčiju. Bilo da rečnike smatramo zanimljivim, bilo da ih doživljavamo као zamorne i odbojne, svi bismo zato morali да naučimo kada treba да се обратимо rečniku за помоћ, како да pronađemo pravi rečnik u svakoj situaciji и како да у њему otkrijemo sve што нам може бити од користи.

⁵⁰ „Wörterbücher, aber auch Enzyklopädien hatten und haben oft einen großen Einfluss auf die Herausbildung und Etablierung einer anerkannten *Standardsprache* in einer Kultur, die für die überregionale Kommunikation, für Staat, Recht, Wirtschaft, Wissenschaft und Bildung grundlegende Voraussetzung ist. Sie schaffen durch Auswahl von Wort-, Laut-, Schreib- und grammatischen Varianten, durch semantische Analysen begrifflicher Kategorien(systeme) und durch deren öffentlich zugängliche Dokumentation zumindest eine Referenzbasis für Diskussionen und führen letztlich einen Konsens herbei. Eine vergleichbare Funktion haben nur sehr wenige andere Texte bzw. Textgattungen, die in besonderen historischen Konstellationen weitere Verbreitung finden: in der Frühen Neuzeit im deutschsprachigen Raum die Lutherbibel, später einige herausragende Rechtskodifikationen wie das *Allgemeine Preußische Landrecht* vom Ende des 18. und das *Bürgerliche Gesetzbuch* vom Ende des 19. Jahrhunderts. Ähnliche Beispiele ließen sich für andere Sprachräume finden“ (Haß, 2012: 26).

Rezimirajući ovo poglavlje, možemo reći da su za jezičku i kulturnu zajednicu rečnici važno sredstvo jezičke politike, uključujući tu i samo oblikovanje standardnog jezika, dok su pojedincu oni neophodni za razvoj jezičke kompetencije i na maternjem i na stranom jeziku. Pored toga, veština upotrebe rečnika deo je informacione pismenosti, a kod jezičkih profesionalaca i prevodilačke i nastavničke kompetencije. Sve u svemu – razloga koji bi trebalo da nas navedu na to da rečnicima posvetimo dužnu pažnju ima na pretek.

4. Struktura rečnika i leksikografske informacije

U okviru strukture rečnika razlikujemo dva nivoa: (1) makrostrukturu i (2) mikrostrukturu. Kako to jednostavno, a precizno formuliše D. Šipka, „pod makrostrukturom podrazumevamo sve one elemente koji se vezuju za rječnik u celini, a pod mikrostrukturom one koji su karakteristični za njegove pojedine odrednice“ (Šipka, 1998: 139).

4.1. Makrostruktura rečnika

Makrostruktura rečnika prvenstveno zavisi od medija i namene. Elektronski, a pre svega internetski rečnici pritom raspolažu osetno širim spektrom raznovrsnih rešenja nego štampani rečnici. Oni to najvećim delom duguju velikim mogućnostima koje im nudi internet kao medij, ali delom i svojoj znatno kraćoj istoriji. Dok su se s vremenom za štampane rečnike razvili uzusi, internetski rečnici ne poseduju tradiciju koja bi ih usmeravala ili ih sputavala. Na samom početku su se, očekivano, i oni manje-više držali rešenja kakva tradicionalno koriste štampani rečnici, prilagođavajući ih samo novom mediju.

U međuvremenu su, međutim, bar kada je reč o nemačkom i o nekim drugim jezicima s velikim brojem govornika, internetski rečnici oblikovali niz istinski inovativnih rešenja, koja nemaju pandan u štampanoj leksikografiji, bolje su prilagođena prirodi medija i više koriste njegove mogućnosti. Pored toga, na internetu i u drugim elektronskim formatima razvili su se programi, platforme i sl. manje ili više srodnii rečnicima, koji takođe nude neke tipove leksikografskih informacija, ali su ipak suštinski drugačiji, samosvojni (npr. programi za automatsko prevođenje, odnosno programi za prevođenje uz podršku računara, tzv. *CAT tools*, od *computer-assisted translation*, ili *computer-aided translation*, nem. *computerunterstützte Übersetzung*, f).

O makrostrukturi internetskih rečnika biće zato više reči u poglavlju posvećenom tipologiji rečnika – jer se njihova tipologija suštinski zasniva upravo na makrostrukturi.

Iako je teško izreći bilo kakvu tvrdnju koja bi zaista važila za sve rečnike, možemo reći da se većina njih sastoji od središnjeg dela, pratećih delova (nem. *Paratext*, m. ili *Umtext*, m.) i tzv. mediostrukture (nem. *Mediostruktur*, f), tj. sistema usmeravanja s jedne informacije na drugu – najčešće s jedne odrednice na drugu odrednicu. U internetskim rečnicima i na internetskim portalima ulogu usmeravanja obavljaju linkovi (nem. *Link*, m./n).

4.1.1. Središnji deo rečnika

U štampanim rečnicima nakon opštih, uvodnih informacija po pravilu sledi središnji deo rečnika, kome se kod internetskih rečnika uglavnom pristupa neposredno sa početne stranice. Njega čine lekseme, a u gotovo svim tipovima rečnika i izvesne informacije o njima. Ove lekseme i podaci o njima zajedno čine **odrednicu** ili **rečnički članak** (nem. *Wörterbuchartikel*, *m.* ili *Wortartikel*, *m.*), koji se u enciklopediji naziva enciklopedijskim člankom (nem. *Sachartikel*, *m.*). Leksemu kojoj je posvećen rečnički članak nazivamo **lemom** (nem. *Lemma*, *n.* ili *Stichwort*, *n.*), dok se deo rečničkog članka koji sadrži njihova svojstva zove **glavni deo odrednice**¹.

Glavni deo odrednice može sadržati raznovrsne podatke o lemi i različite kombinacije takvih podataka, kao što su značenje, gramatička svojstva, stilske osobine, ekvivalenti ili sl., čime ćemo se kasnije detaljno pozabaviti. Ti i drugi podaci nazivaju se leksikografskim informacijama (nem. *lexikografische Information*), a njihove različite vrste tipovima leksikografskih informacija (nem. *lexikographischer Informationstyp*).

hin-hal-ten (<i>hat</i>) 1 j-m etw. h. etw. so halten, dass j-d anderer es nehmen od. sehen kann: <i>An der Grenze hielt er dem Beamten seinen Ausweis hin</i> 2 j-n h. j-n darauf warten lassen, dass man ein Versprechen einlöst, ihm Bescheid gibt o. Ä.: <i>Ich lasse mich nicht länger h. – Wenn ich mein Geld nicht bald bekomme, gehe ich vor Gericht</i>   K.: Hinhalte-, -taktik
--

Ilustracija 2. Odrednica *hinhalten* (Götz, Haenesch & Wellmann, 2002)

U gornjem primeru iz rečnika „Langenscheidts Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache“ (Götz, Haenesch & Wellmann, 2002) korisnik tako, između ostalog, saznaće da je glagol *hinhalten* (’držati nešto tako da neko drugi to može dobro da osmotri’ i ’zadržavati nekoga neispunjениm obećanjima’) prelazan, da složena prošla vremena gradi sa pomoćnim glagolom *haben*, da mu je naglasak na prvom slogu, koji je uz to i kratak, kao i to da odrednicu možemo podeliti na tri sloga. Tu je i opis značenja ovog glagola dopunjen primera itd.

U zavisnosti od toga koji su sve tipovi informacija u njemu zastupljeni, glavni deo odrednice sastoji se iz jednog do tri dela. To su:

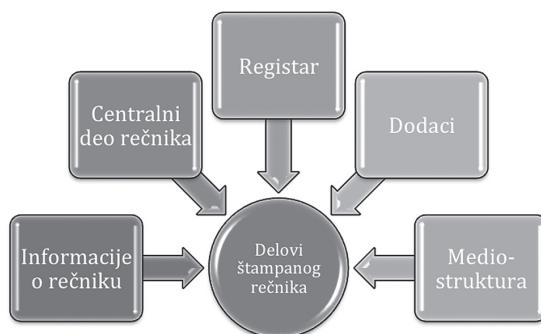
1. eksplikativni deo (nem. *Explikationsteil*, *m.*),
2. kolokacioni deo (nem. *Kollokationsteil*, *m.*) i

¹ Terminološka rešenja na srpskom prema Zgusta (1991) i Šipka (1998).

3. demonstrativni/ilustrativni deo (nem. *Demonstrationsteil, m*) (Bahns, 1996: 41, 110).

Eksplikativni deo sadrži objašnjenje značenja, neke druge osobine leme ili ekvivalente, kolokacioni deo sadrži kolokacije, a demonstrativni ili ilustrativni deo primere ili drugi materijal koji ilustruje značenje odrednice, njenu upotrebu ili njena ostala svojstva – sve u zavisnosti od tipa rečnika.

Svaki tip leksikografskih informacija rečnik korisnicima nudi u određenom obliku, koji može biti nekodiran ili kodiran. Ukoliko se autori odluče za kodiranje informacija, mogu birati između nekoliko tipova leksikografskih kodova (nem. *lexikografischer Codierungstyp*), manje ili više prozirnih. Tako je u primeru iz prethodnog pasusa podatak o tome da se *hingehalten* menja sa pomoćnim glagolom *haben* eksplicitan. Za razliku od toga, informacija o tome da je *hingehalten* prelazan glagol kodirana je, tj. ima oblik skraćenice *Vt* (*Verb, transitiv*). I o ovome će takođe uskoro biti više reči.

Ilustracija 3. Makrostruktura štampanih rečnika

4.1.2. Prateći delovi rečnika

4.1.2.1. Informacije o rečniku i njegovoj upotrebi

Prateći delovi rečnika obuhvataju, između ostalog, kraći ili duži uvodni deo, u kome autori korisnicima nude obaveštenja o nastanku rečnika, o njegovoj osnovnoj nameni i o njegovoj strukturi, kao i smernice za upotrebu, podatke o izvorima, teorijske informacije neophodne za razumevanje leksikografskih informacija, razjašnjenja skraćenica i simbola i sl. Taj deo mogli bismo nazvati informacijama o rečniku.

Tako, primera radi, rečnik „Power Wörterbuch Deutsch“² (Götz & Wellmann, 2009), u uvodnom delu korisnicima između ostalog nudi i pregled leksikografskih informacija koje pruža, njihovog položaja u rečničkom članku i njihovog oblika.

Jedes Stichwort in Blau auf einer neuen Zeile	Bröt-chén [brœ̯tʃən] <i>das; -s, -; ein kleines (leicht salziges) Gebäck; kein frisches, belegtes Brötchen</i> ⓘ Käsebrötchen
Möglichkeiten der Silbentrennung	Bro-schü-re <i>die; -, -n; eine Art kleines Heft oder Buch mit Informationen zu einem Thema</i> ⇒ Prospekt ⓘ Informationsbrochure
Angabe des Prüfungs niveaus	Feb-ru-ar [februaːr] <i>der; -s, -; ^emeist Singular; der zweite Monat des Jahres; Abkürzung Feb., im Februar; Anfang, Mitte, Ende Februar; am 1., 2., 3. Februar</i>
Aussprache in internationaler Lautschrift	Chaos [ˈkaʊ̯əs] <i>das; -; nur Singular; ein großes Durcheinander ^{oft} verbunden mit Zerstörung;</i> Nach dem Sturm herrschte in der Stadt Chaos hierzu cha-o-tisch Adjektiv
Wortart- bzw. Genusangaben bei Stichwörtern; hier: die	Men-sa [mɛ̯n̩sa] <i>Men-sen; eine Art Restaurant an einer Universität, in dem Studenten billig essen können</i>
Genitiv Singular und Nominativ Plural	Fahr-gast [fɛ̯ɑ̯r̩gɑ̯st] <i>der; [ɛ̯ɔ̯], -gä-stə] Verwaltung; jemand, der z.B. einen Bus oder Zug benutzt Hinweis: Bei einem Flugzeug oder Schiff spricht man von einem Passagier</i>
Definitionen in Normalschrift	Fahr-stun-de <i>die; -, -n; eine Unterrichtsstunde bei einem Fahrlehrer, in der man praktisch übt, wie man ein Fahrzeug fährt</i>
Erklärende Hinweise und Stilebenenangaben in kleiner Kursivschrift	cool [ku:l] <i>Adjektiv; umg. bes. von Jugendlichen verwendet</i> ⓘ ruhig und gelassen > cool bleiben ⓘ verwendet, um jemanden/etwas positiv zu bewerten: ein cooler Typ
3. Person Singular Präsens, Imperfekt und Perfekt	über-schla-fen ; <i>überschläft, überschließt, hat über-schläfen; etwas über-schlaufen</i> etwas nicht sofort, sondern erst am nächsten Tag oder später entscheiden: Ich muss deinen Vorschlag erst mal über-schlaufen
Kompositum mit Stichwort am Anfang	Erd-bee-re [ɛ̯ɜ̯d̩bi:re] <i>die; -, -n; eine Pflanze mit weißen Blüten und roten Früchten</i> ⓘ die (rote, süße, saftige) Frucht der Erdbeere ⓘ Erdbeerkuchen, Erdbeermarmelade
Kompositum mit Stichwort am Ende	Etui [ɛ̯tvi:, e:t̩ji:] <i>das; -, -s, -; ein kleiner Behälter aus Leder, Metall oder Kunststoff, in dem man beispielsweise eine Brille aufbewahren kann</i> ⓘ Brillenetui, Zigarettenetui

Ilustracija 4. Kratka uputstva za korisnike u uvodnom delu rečnika (Götz & Wellmann, 2009)

Takve informacije neretko sadrže i elektronski rečnici na nosačima podataka (džepni elektronski rečnici, rečnici na CD-ROM-u i sl), kao i internetski rečnici i leksikografske platforme, samo što je prostorni raspored u njima, po prirodi stvari, drugačiji.

² Power rečnik nemačkog

Neki rečnici, kao učenički rečnik „Power Wörterbuch Deutsch“ nude čak i vežbe za razvoj korisničke kompetencije, tj. za upoznavanje rečnika i njegovu uspešniju upotrebu (Götz & Wellmann, 2009: 1029–1042), ali takva praksa za sada nije raširena.

Pored uvodnog dela, odnosno informacija o rečniku, pojedini tipovi rečnika sadrže alfabetski registar odrednica – ukoliko središnji deo nije alfabetски strukturisan, kao npr. u štampanim slikovnim rečnicima.

Na opšte informacije o rečniku i na registre korisnici, nažalost, uglavnom ne obraćaju veliku pažnju ili ih potpuno zanemaruju³. To je zaista šteta, jer nam ovi delovi mnogo govore o kvalitetu rečnika, skreću nam pažnju na to koje informacije od njega možemo očekivati, olakšavaju njihovo pronalaženje i prepoznavanje i pomažu u tumačenju leksikografskih kodova. Ne znajući da od rečnika možemo očekivati određeni tip informacija, mi takve podatke često previdamo, a od tumačenja neprozirnih kodova i kodova čije značenje odmah ne razotkrijemo brzo i lako odustajemo. Time ostajemo uskraćeni za informacije koje bi nam pomogle da razrešimo nedoumice i izbegnemo greške.

4.1.2.2. Gramatički dodaci i pravopisna pravila

Među pratećim delovima rečnika, a naročito kod opštih dvojezičnih rečnika i učeničkih rečnika, prilično često se javljaju i pregledi gramatike. U učeničkim i drugim jednojezičnim rečnicima to je, naravno, gramatički pregled odgovarajućeg jezika (up. npr. Götz & Wellmann, 2009: 1043–1074 ili Duden, 1996: 15–48), a u opštim dvojezičnim rečnicima uglavnom gramatički pregled jezika koji je glavnoj ciljnoj grupi strani.

Opšti dvojezični rečnici mogu, međutim, ponuditi i pregled gramatike oba jezika. Tako je, primera radi, kod „Osnovnog rečnika nemačko-srpskog i srpsko-nemačkog sa nemačkom i srpskom gramatikom“ Zavoda za udžbenike i nastavna sredstva iz Beograda (Đukanović i dr., 2006). Taj rečnik sadrži „Malu nemačku gramatiku“ na srpskom jeziku iz pera J. Đukanovića (Đukanović, 2006), namenjenu korisnicima čiji je maternji jezik srpski, ali i odgovarajuću kratku srpsku gramatiku na nemačkom jeziku iz pera A. Đurović (Đurović, 2006), koja je namenjena korisnicima čiji je maternji jezik nemački. Ovaj princip usvojio je nedugo potom još jedan noviji dvojezični rečnik na domaćem tržištu, „NSSN. Nemačko-srpski i srpsko-nemački rečnik sa gramatikom“ (Vladović i dr., 2008: 753–822).

---

³ O navikama korisnika rečnika up. Vidić (2014); Engelberg & Lemnitzer (2009): 82–133; Haß, (2012): 8.

Gramatički dodaci ne moraju uvek biti tako sveobuhvatni, već se mogu ograničiti i na pojedine ključne informacije, kao što su tabele jakih i nepravilnih glagola (npr. u Götz, Haensch & Wellmann, 2002: 1200–1202), pregled deklinacionih tipova imenica, tabele sa deklinacijom predeva i zamenica i tome slično.

Pojedini opšti rečnici među prateće delove uvrštavaju i uputstva u vezi sa pravopisom, npr. izbor najvažnijih pravopisnih pravila (Götz & Wellmann, 2009: 1081–1083). Po reformi nemačkog pravopisa 1996, prvoj nakon gotovo sto godina, pojedini rečnici pokušali su uz to da olakšaju korisnicima prelazak sa starih na nova pravila. U tom cilju oni su, primera radi, nudili pregled frekventnih leksema koje se prema novom pravopisu pišu drugačije (Götz, Haensch & Wellmann, 2002: 1203–1216) ili srodan materijal.

Gramatički pregledi i dodaci, a i uputstva u vezi sa pravopisom uživaju znatno veću naklonost i pažnju korisnika od informacija o rečniku. Oni im omogućavaju da na jednom mestu nađu i leksičke i gramatičke informacije, štедеći tako i vreme i novac. Stoga je sasvim logično što ih opšti i učenički rečnici rado nude.

4.1.2.3. Pregled odabralih segmenata leksike

Iako je čitav središnji deo rečnika, po prirodi stvari, posvećen leksici, pojedini rečnici u pratećem delu nude i pregled izvesnih segmenata leksike – bilo jednočlanih leksema, bilo ustaljenih fraza, komunikativnih frazeologizama i drugih izraza – za koje smatraju da će biti od osobito velike pomoći ciljnoj grupi.

Ti segmenti leksike mogu biti raznovrsni: liste sa imenima zemalja, sa nazivima njihovih stanovnika i jezika i sa odgovarajućim prisvojnim pridevima, kao i njima slične liste sa imenima gradova i nazivima njihovih stanovnika (Götz, Haensch & Wellmann, 2002: 1195–1197). Sreću se i izbor leksičkih polja koja su osobito značajna za svakodnevnu komunikaciju sa najfrekventnijim leksemama koje im pripadaju (Kempcke, 2000), liste sa nazivima brojeva itd.

4.1.2.4. Informacije o zemlji ili zemljama odgovarajućeg govornog područja

Učeničke rečnike i pojedine opšte dvojezičnike prate i informacije o zemlji ili zemljama gde se govori jezikom koji primarna ciljna grupa uči ili upotrebljava kao strani. Učenički rečnik „Power Wörterbuch Deutsch“ nudi sažete informacije o političkom uređenju zemalja nemačkog govornog pod-

ručja, o obavezama stranih državljana po ulasku na njihovu teritoriju, uputstva za prve korake po doseljavanju, savete za traženje posla, iznajmljivanje stana i upis dece u školu, pregled najvažnijih državnih institucija s kojima građani kontaktiraju u svakodennom životu, podatke o najvažnijim saobraćajnim pravilima i sl. (Götz & Wellmann, 2009: 1090–1110).

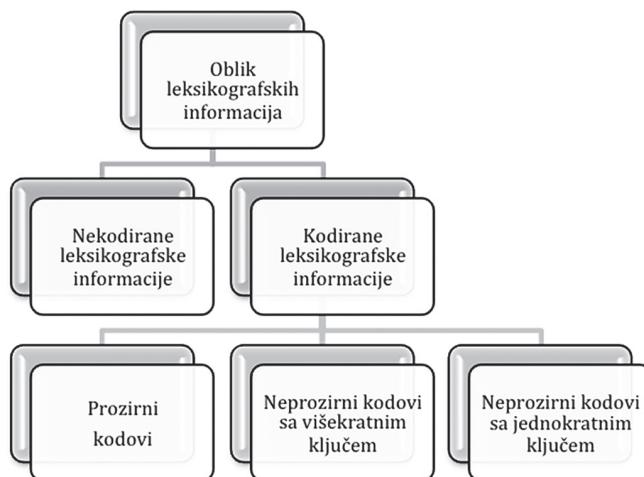
Ovakve informacije neosporno mogu biti od velike pomoći korisnicima, a veoma je praktično i to što se nalaze sve na jednom mestu, formulisane srazmerno jednostavnim jezikom i probrane u skladu s njihovim najvažnijim potrebama.

4.2. Mikrostruktura rečnika

4.2.1. Leksikografski kodovi

Kao što smo u prethodnom poglavlju napomenuli, rečnici informacije uz odrednice nude u dva osnovna vida – nekodiranom ili kodiranom.

Kod kodiranih informacija razlikujemo sledeća tri vida kodova: (1) prozirne kodove (nem. *transparente Codierung*), (2) neprozirne kodove sa višekratnim ključem (nem. *nicht-transparente, mnemotechnische Codierung*) i (3) neprozirne kodove sa jednokratnim ključem (nem. *nicht-transparente, nicht-mnemotechnische Codierung*) (up. Herbst & Klotz, 2003: 78–83).

Ilustracija 5. Oblik leksikografskih informacija

Nekodirane su one informacije koje autori navode eksplisitno i u punom obliku, a ne u vidu skraćenica i simbola. U primerima iz rečnika NSSN Instituta za strane jezike u Beogradu na Ilustraciji 6 (Vladović i dr., 2008) to bi, primera radi, bio podatak da glagol *registrieren* gradi perfekat i pluskvamperfekat sa pomoćnim glagolom *haben*, kao i podaci o gramatičkom rodu imenica *Regisseurin*, *Register*, *Registratur* i *Reglement* – u vidu odgovarajućeg oblika određenog člana.

Prozirni kodovi zasnivaju se na skraćenicama i simbolima koje ciljna korisnička grupa poznaje ili bi trebalo da poznaje od ranije. Skraćenice i simboli sa kojima se srećemo u svakodnevnom životu ili u školi, poput skraćenica za padeže, vrste reči i druge osnovne gramatičke pojmove, ubrajaju se među prozirne kodove za sve odrasle korisnike kojima je osnovni jezik rečnika⁴ maternji jezik. U primerima na Ilustraciji 6 (Vladović i dr., 2008) takvi su kodovi *fig.* (= 'figurativno') i *muz.* (= 'muzika') u članku posvećenom odrednicima *Register*, kao i kôd *t. g.* (= 'tranzitivan glagol') u članku uz glagol *registrieren*.

Regisseurin [die] ,-,en rediteljka
Register [das] ,-, 1 registar, indeks, popis; [das] Autorenregister autorski registar; [das] Namener- gister registar imena, imenik; im Register nach- schlagen pogledati u registru 2 pregled, lista, evi- dencija, spisak, registar; [das] Geburtenregister evi- dencija rođenja; (f/g) im schwarzen Register ste- hen biti na crnoj listi 3 (muz.) registar, laga
Registratur [die] ,-,en registrovanje, zavodenje; arhiva
registrieren t,g. (hat) 1 uneti u registar, za- beležiti, zavesti, registrirati 2 primetiti, uoči- ti, zapaziti
Reglement /regləmənt/ [das] ,-,s,-s/-e pravilo, propis; sich an das Reglement halten držati se propisa

Ilustracija 6. Leksikografski kodovi (Vladović i dr., 2008)

Kodovi čije značenje ne možemo dokučiti na osnovu znanja koje svi ili gotovo svi stičemo u svakodnevnom životu ili tokom školovanja, ili pak na osnovu konteksta, smatraju se neprozirnim. Neprozirni kodovi sa višekratnim

⁴ Premda u dvojezičnim i višejezičnim rečnicima svi zastupljeni jezici na prvi pogled deluju potpuno ravnopravno, i u takvim leksikografskim priručnicima postoji osnovni jezik rečnika. To je onaj jezik čiji su govornici primarna ciljna grupa i na kome se rečnik takoći obraća korisnicima. Informacije u rečniku prilagođene su eksplisitno ili implicitno potrebama govornika tog jezika, a na tom jeziku i autori pišu prateće tekstove, poput predgovora, smernica za upotrebu i sl.

ključem se u jednom rečniku često ponavljaju, uvek u istom značenju, koje korisnici mogu srazmerno lako upamtiti, pa to tumačenje primenjuju svaki put kada se sretnu sa datim kodom.

Među nepozirne kodove sa višekratnim ključem ubraja se niz kodova u narednom primeru iz rečnika „Kleines Valenzlexikon deutscher Verben“ U. Engela i K. Šumahera (Engel & Schumacher, 1978). Na osnovu opšteg iskustva i obrazovanja korisnik ne bi mogao dokučiti značenje kodova na Ilustraciji 7. Kada, međutim, jednom sazna njihovo značenje (npr. iz predgovora), on će ih bez poteškoća ispravno tumačiti u svakom narednom rečničkom članku. Tako 0 označava subjekat, 1 objekat u akuzativu, 3 objekat u dativu, a 4 predloški objekat. Otvorena zagrada je znak da slede tzv. fakultativne dopune, P1 označava to da glagol, tj. odgovarajuća semema gradi pasiv bez ograničenja, P2 da ona gradi samo bezlični pasiv, P0 da se glagol u odgovarajućoj sememi ne može koristiti u pasivu itd.

abgeben			
abgeben (gegen - Akk)	01 (4)	P1	<i>Er gibt seine Stimme (gegen den Antrag) ab.</i>
abgeben von - Dat	0 (34)	P2	<i>Er gibt (mir) von seinem Kuchen ab.</i>
sich/Akk abgeben mit - Dat	04	P0	<i>Erma gibt sich (gerne) mit Kindern ab.</i>
4:SE mit obligatorischem Korrelat	INF+:		<i>Stella gibt sich nicht damit ab, auf jeden kleinsten Fehler hinzuweisen.</i>

Ilustracija 7. Nепозирни кодови са вијекратним клјучем (Engel & Schumacher, 1978)

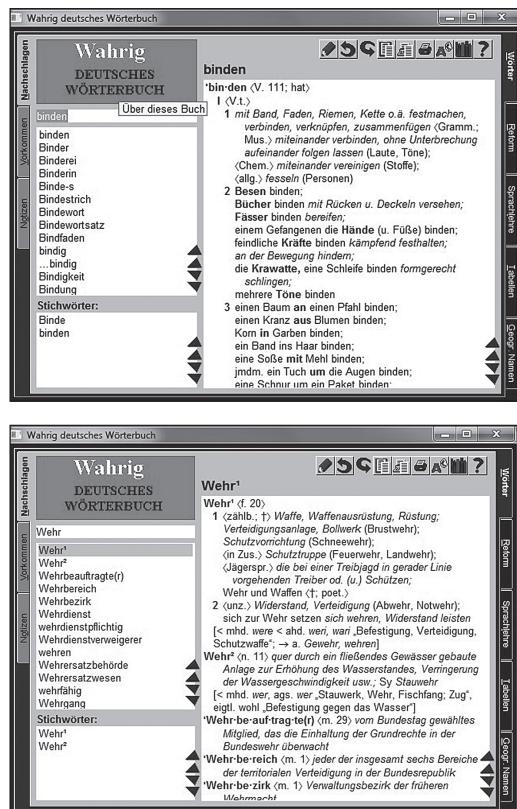
Nepozirne kodove sa jednokratnim ključem autori rečnika uglavnom izbegavaju, jer oni znatno otežavaju korišćenje. Takve kodove korisnici ne mogu rastumačiti na osnovu opštih znanja i opšteg obrazovanja, pa ključ moraju potražiti u informacijama o rečniku, i to svaki put iznova – jer ih ne mogu zapamtiti uz racionalan napor.

Ovakvi kodovi mogli su se, prvera radi, naći u nešto starijim izdanjima Varigovog rečnika „Deutsches Wörterbuch“ (Wahrig, 2001. i ranija izdanja). U njemu je kraj jakih i nepravilnih glagola stajao broj koji je korisnicima ukazivao na to da odrednica ima izvesne osobenosti u konjugaciji. Ukoliko bi želeli da saznaju i nešto više od toga, tj. da vide i osnovne oblike glagola, korisnici su morali da pronađu konjugacionu tabelu u uvodnom delu rečnika, a onda u njoj i odgovarajući glagol. Isti postupak morali su ponoviti kod svakog jakog ili nepravilnog glagola čije bi osnovne oblike želeli da vide.

Na sličan način Varigov rečnik nudio je i podatke o deklinaciji imenica. U uvodnom delu nalazile su se deklinacione tabele, nekoliko desetina njih. Uz

same odrednice stajao je samo redni broj tabele u kojima su korisnici morali da traže informacije o morfološkim svojstvima imenica. Teorijski bi, doduše, bilo moguće i naučiti koji redni broj, tj. koja tabela, odgovara kom tipu ili podtipu deklinacije, ali čak i kada bi neki korisnik smogao snage da se tome posveti, takav se napor ne bi mogao smatrati istinski isplativim.

Kao što smo već i ranije napomenuli, leksikografska istraživanja su pokazala da korisnici potragu za informacijama u rečniku, naročito štampanom, doživljavaju kao teret, u toj meri da je na vlastitu štetu izbegavaju (Engelberg & Lemnitzer, 2009: 86, 99). Leksikografska rešenja koja zahtevaju više koraka – poput neprozirnih kodova sa jednokratnim ključem – odbijaju korisnike i češće ostaju neiskorišćena.

Ilustracije 8 i 9. Nепрозирни кодови са једнократним клјучем у рећнику „Wahrig. Deutsches Wörterbuch“ на CD-ROM-u

Veoma je zanimljivo to da je ove neprozirne kodove sa jednokratnim ključem zadržala i internetska verzija Varigovog rečnika, s tim što u nedostatku odgovarajuće hiperveze (linka) korisnik ovde uopšte nema mogućnosti da dođe do detaljnijih informacija o fleksiji (v. Ilustraciju 10).

The screenshot shows a search result for the word "biegen" on the wissen.de website. At the top, there is a navigation bar with the website's logo and a search input field containing "biegen". Below the search bar, there are social media sharing options (Facebook, Twitter, Google+), a rating section with five stars, and a link to the "WÖRTERBUCH" (Dictionary). The main content area displays the definition of "biegen": "biegen (V. 12, hat gebogen; mit Akk.) etwas oder sich b. *krumm machen, krümmen*, (*gegen leichten Widerstand*) aus der geraden Richtung bringen; einen Draht b., einen Zweig nach unten, oben b.; die Bäume b. sich im Wind; wir haben uns gebogen vor Lachen (ugs.) wir haben sehr gelacht; auf Biegen oder Brechen unbedingt, unter allen Umständen, auch mit Gewalt".

Ilustracija 10. Neprozirni kodovi sa jednokratnim ključem u internetskoj verziji rečnika „Wahrig. Deutsches Wörterbuch“ (www.wissen.de)

4.2.2. Materijalna osnova za izradu rečnika

Materijalna osnova za izradu rečnika (nem. *Materialbasis*, f. ili *Wörterbuchbasis*, f.) s vremenom se menja, u skladu sa materijalnim i tehničkim mogućnostima. Ranije su to prevashodno bili lična jezička kompetencija leksikografa i drugi rečnici, a potom ručno prikupljeni i obrađeni primeri iz književnih, filozofskih i drugih tekstova na leksikografskim karticama (nem. *Zettelsammlung*, f.). Zbirke leksikografskih kartica nastajale su tako što su saradnici čitali odabранe tekstove, pronalazili u njima potrebne reči i prepisivali ih na kartice zajedno sa neposrednim kontekstom i sa bibliografskim podacima o izvoru (Haß, 2012: 26). Danas – bar u naprednim, kvalitetnim ostvarenjima nemačke leksikografije – najvažniju materijalnu osnovu za izradu rečnika čine elektronski korpusi (nem. *Korpus*, n.).

Elektronski korpusi su izuzetno obimne digitalne zbirke tekstova koje se mogu automatski pretraživati i analizirati. Oni leksikografima i drugim istraživačima omogućavaju pristup velikoj količini autentičnog jezičkog materijala koji se lako i brzo može statistički obraditi, i tako pružiti uvid u realna svojstva jezika (Storjohann, 2016: 10).

Društvena praksa odražava se u autentičnoj upotrebi jezika u realnim komunikativnim činovima. Tekstovi iz korpusa dokumentuju te činove i omogućavaju njihvu sistematičnu obradu kao jezičkih segmenata. Najveća pažnja pritom se pridaje prikupljanju i istraživanju konvencionalnih jezičkih struktura i njihovim komunikativnim funkcijama⁵ (Storjohann, 2016: 10).

Elektronski korpsi i korpusna lingvistika savremenoj su nemačkoj leksikografiji (ali naravno ne samo u njoj) pre svega omogućili uspešniji odabir lema, kao i pristup pouzdanim informacijama o njihovoj upotrebi u kontekstu.

Pomoću jezičkih podataka u obliku velikih elektronskih zbirki tekstova i automatskih postupaka [...] tipična upotreba jezika prerasla je u primarni predmet istraživanja. Ta tipična upotreba dolazi do izražaja u sistematičnim odnosima između leksema, kao i u uzueldim leksičkim spojevima koji su jezički ustaljeni i pokazuju izvesne kontekstualne preference. Oni su središnji elementi koji konstituišu značenje, a mogu se utvrditi kvantitativnim metodama i tako pripremiti za dalje istraživanje i interpretaciju. Pritom veoma velike količine podataka pružaju pristup snažno konvencionalizovanim obrascima, koji bez njih ne bi bile ni vidljive⁶ (Storjohann, 2016: 11).

U nemačkoj leksikografiji korišćenje elektronskih korpusa i razvoj kompjuterske leksikografije uzeli su maha tek u 21. veku, naročito u njegovoј drugoj deceniji. U tom pogledu ona, dakle, zaostaje za anglosaksonskom leksikografijom, koja još od osamdesetih godina 20. veka intenzivno koristi elektronske korpuze i rezultate njihove analize (Storjohann, 2012: 481).

⁵ „Die soziale Praxis findet ihren Niederschlag im tatsächlichen authentischen Sprachgebrauch, so wie er in realen Kommunikationsakten vorkommt. Diese Akte sind in Korpus-texten dokumentiert und werden als jeweiliger Sprachausschnitt systematisch erfassbar. Im Mittelpunkt stehen die Erfassung und Untersuchung konventionalisierter sprachlicher Strukturen und deren kommunikativen Funktionen“ (Storjohann, 2016: 10).

⁶ „Mithilfe von Sprachdaten in Form großer elektronischer Textsammlungen und maschinelner Verfahren [...] wird der musterhafte Gebrauch von Sprache zum primären Unter-suchungsgegenstand. Dieser musterhafte Gebrauch zeigt sich in regelhaften Beziehungen zwischen lexikalischen Einheiten, in usuell vorkommenden Wortverbindungen, die sprachlich verfestigt sind und bestimmte kontextuelle Präferenzen aufweisen. Sie sind die zentralen bedeutungskonstituierenden Elemente, die mit quantitativen Methoden ermittelt und zur weiteren Untersuchung und Interpretation bereitgestellt werden. Dabei werden stark konventionalisierte Muster in sehr großen Datenmengen systematisch zugänglich und überhaupt erst sichtbar gemacht“ (Storjohann, 2016: 11).

5. Tipovi leksikografskih informacija

Rečnici nude različite tipove informacija. Koje će sve tipove informacija ponuditi neki rečnik, prevashodno zavisi od njegovog tipa/namene. Jednojezični rečnici po prirodi stvari neće nuditi ekvivalente na drugom jeziku ili na drugim jezicima, dok je to najvažniji tip informacija u dvojezičnim i višejezičnim rečnicima. Rečnici izgovora ne nude informacije o valentnosti leksema, ali su kombinatorni rečnici specijalizovani upravo za takve informacije. Etimološki podaci su *raison d'être* za etimološke rečnike, dok ih većina drugih tipova rečnika s pravom ne nudi itd.

Pored tipa/namene i kvalitet rečnika može uticati na to koje će tipove informacija on obuhvatiti – ili bolje rečeno obrnuto. Izdavač nekog opštег dvojezičnog nemačko-srpskog rečnika može, primera radi, odlučiti da informacije uz odrednice ograniči samo na elementarne morfološke podatke (npr. na rod imenica) i na ekvivalente. Takav rečnik neizbežno će biti slabog kvaliteta, makar odabir odrednica i ekvivalenata bio dobar – jednostavno zato što toliko oskudne informacije korisnicima opštih dvojezičnih rečnika nisu dovoljne da uspešno upotrebe neku leksemu.

Postoje sledeći tipovi leksikografskih informacija:

1. značenje reči (denotativno),
2. ekvivalenti (u dvojezičnim i višejezičnim rečnicima)
3. pragmatičke informacije (konotativno značenje: stilska svojstva, frekvencnost, pripadnost geografskim i socijalnim varijetetima itd),
4. morfološka svojstva,
5. sintaksička svojstva – rekcija i valentnost,
6. ustaljene konstrukcije:
  - 6.1. prototipični frazeologizmi i
  - 6.2. neprototipični frazeologizmi;
7. statistička kombinatorika – kookurencije i probabeme,
8. primeri,
9. paradigmatski i drugi leksičko-semantički odnosi,
10. pravopisne informacije,
11. izgovor,
12. prevencija grešaka,
13. etimologija,
14. kulturološke napomene i
15. pripadnost jezičkim nivoima prema Zajedničkom evropskom okviru za jezike ili vokabularu čije je poznavanje neophodno za sticanje važnih jezičkih sertifikata (up. Herbst & Klotz, 2003: 32–78).

Ova lista podložna je promenama. Tipovi informacija u rečnicima s vremenom se menjaju, pre svega usled toga što napredak tehnike proširuje i mogućnosti za prikupljanje i obradu leksikografske građe, a i za njenu prezentaciju u rečnicima.

Najznačajniji tipovi leksikografskih informacija su objašnjenje značenja i ekvivalentnost. Objašnjenje značenja najvažniji je informacioni tip u jednojezičnim rečnicima, a ekvivalencija u dvojezičnim. Zbog toga ćemo se njima pozabaviti prvo i osobito detaljno.

6. Objasnjenje značenja

Istraživanja su pokazala da korisnici rečnike najviše konsultuju u potrazi za značenjem leksema. Zapravo, oni rečnike prevashodno i doživljavaju kao izvor informacija o značenju reči, pa često nisu ni svesni toga da u njima – ili bar u nekim od njih – mogu naći i mnoge druge tipove informacija koji bi im bili izuzetno korisni.

Lekseme mogu biti monosemantične (nem. *monosemantisch*) i polisemantične (nem. *polysemantisch*). Monosemantične lekseme imaju samo jedno značenje i naročito su rasprostranjene među terminima. Među neterminološkim leksemama preovlađuju, međutim, polisemantične lekseme, odnosno one koje imaju više značenja. Kako je utvrdio M. Dešić, među polisemantičnim rečima, bar u srpskom jeziku, najviše je onih koje pripadaju promenljivim vrstama reči (nem. *flektierbare Wortart*), a najviše značenja imaju imenice i glagoli. Pored toga, domaće reči u proseku imaju više značenja od pozajmljenica, netvorenice (nem. *Simplex, n*) više od tvorenica (nem. *Wortbildungskonstruktion, f*), a reči iz osnovnog leksičkog fonda (nem. *Allgemeinwortschatz, m*) više značenja od reči koje izlaze iz njegovih okvira (prema Dragičević, 2007: 129–130).

Polisemija je rezultat jezičke ekonomije, tj. neophodnosti da se ograničenim sredstvima iskaže što više. Dodavanje novih značenja leksemama najčešće počiva na principu metafore, metonimije ili sinegdohe. Kako ističe R. Dragičević, „prvo se uspostavi logička veza između predmeta koji treba imenovati s nekim drugim predmetom koji ima zasebnu reč, a zatim se naziv predmeta s imenom prenosi na predmet bez imena“, odnosno „polisemija se zasniva na asocijativnoj vezi između dva pojma, a ona je moguća zahvaljujući postojanju njihovih istih karakteristika“ (Dragičević, 2007: 131).

Pre nego što se posvete objašnjenu značenja, leksikografi prvo moraju da utvrde koliko odrednica ima semema i koje od njih bi trebalo uvrstiti u rečnik. Sledeći korak je odluka o tome koju će sememu korisnicima predstaviti kao prvu, koju kao drugu itd. Pritom se leksikografi mogu rukovoditi različitim načelima. Primera radi, oni sememe mogu ređati od najstarije ka najmlađoj, mogu početi od doslovnih značenja i potom preći na prenesena, mogu prvo navesti najfrekventniju sememu, a zatim one manje frekventne itd.

Za samo objašnjenu značenja takođe se koriste različiti postupci, tj. različita sredstva, i to:

1. definicije i parafraze,
2. sinonimi,
3. pragmatičke informacije,
4. enciklopedijske informacije
5. ilustracije (up. Herbst & Klotz, 2003: 33–34).

Najbolje rezultate obezbeđuje kombinacija svih ovih sredstava ili nekih od njih. U narednom primeru sa portala DWDS značenje imenice *Nachweis* leksikografi su, primera radi, objasnili kombinujući sinonim *Bestätigung* sa dve parafraze: *Beleg für eine Bestätigung* i *gültiger Beweis*. Pored toga, korisnicima i nekoliko primera pomaže da steknu što potpuniju sliku o značenju odrednice.

Nachweis, der

Grammatik
Substantiv (Maskulinum) · Genitiv Singular: **Nachweises** · Nominativ Plural: **Nachweise**

Aussprache
 ⓘ

Worttrennung
Nach-weis (computergeneriert)

Ableitung von
↗nachweisen

Wortbildung
mit »Nachweis« als Erstglied: [nachweislich](#) · mit »Nachweis« als Letztglied: [Abbildungsnachweis](#) ... 30 weitere

Bedeutung
Thesaurus
Verwendungsbeispiele
Typische Verbindungen

Bedeutung

▼ Bestätigung, Beleg für eine Behauptung oder Vermutung, gültiger Beweis

BEISPIELE:

zum **Nachweis** seiner Schuld sind Zeugenaussagen erforderlich
 den (unwiderrückbaren) **Nachweis** für etw. erbringen, liefern papierdeutsch
 gegen ein Protokoll den **Nachweis** der Fälschung führen Jura
 ... 1 weiteres Beispiel

Damals wurde an der Grenze von jedem Handwerksburschen ... der **Nachweis** (= die Vorlage) von fünf Gulden Reisegeld verlangt [BEBEL, Aus meinem Leben, 50]

Ilustracija 11. Određenica *Nachweis* na portalu DWDS

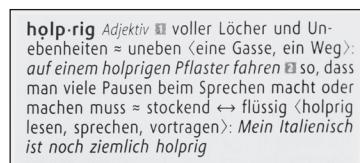
Objašnjavajući treću sememu imenice *Haushalt* u rečniku DUDEN ONLINE-WÖRTERBUCH leksikografi parafrazi *Einnahmen und Ausgaben einer Stadt, eines Staates, einer öffentlichen Einrichtung o. Ä.* i sinonimu *Etat* dodaju i pragmatički komentar *Wirtschaft*. Time korisniku stavljaju do znanja da je ovo značenje ('budžet') vezano za ekonomiju, za razliku od prva dva ('domaćinstvo' i 'članovi domaćinstva').

Kod prideva *holprig* autori učeničkog rečnika „Power Wörterbuch Deutsch“ (Götz & Wellmann, 2009) primenili su niz sredstava. Prvu sememu objasnili su pomoću parafraze *voller Löcher und Unebenheiten* i sinonima

uneben, dopunjavajući tu informaciju još i kolokatorima *eine Gasse* i *ein Weg*, kao i primerom *auf einem holprigen Pflaster fahren*. Drugu sememu objasnili su takođe kombinacijom parafraze i sinonima (*so, dass man viele Pausen beim Sprechen macht oder machen muss i stockend*), ali su dodali i antonim *flüssig*. I kod ove sememe objašnjenje značenja podržavaju kolokatori (*holprig lesen, sprechen, vortragen*) i jedan primer – *Mein Italienisch ist noch ziemlich holprig*.

The screenshot shows the Duden Online-Wörterbuch entry for the word 'Haushalt'. The main title is 'Haushalt, der'. Below it, there are two sections: 'Wortart:' (Substantiv, maskulin) and 'Häufigkeit:' (represented by a bar chart). The 'RECHTSCHREIBUNG' section contains the word 'Haushalt' with a small 'i' icon. The 'Worttrennung' section shows 'Haus|halt'. The 'BEDEUTUNGSÜBERSICHT' section lists three numbered definitions: 1. Wirtschaftsführung mehrerer [in einer Familie] zusammenlebender Personen oder einer einzelnen Person; 2. zu einem Haushalt gehörende Personengruppe; Familie; 3. (Wirtschaft) Einnahmen und Ausgaben einer Stadt, eines Staates, einer öffentlichen Einrichtung o. Ä.; Etat.

Ilustracija 12. Odrednica *Haushalt* u rečniku DUDEN ONLINE-WÖRTERBUCH

Ilustracija 13. Odrednica *holprig* u rečniku „Power Wörterbuch Deutsch“ (Götz & Wellmann, 2009)

Prilagođavajući se ciljnoj grupi, učenički rečnici ne teže tome da što iscrpniye predstave značenje odrednica. Njihov cilj nije da prikažu sve njene sememe, već samo one koje su relevantne za datu ciljnu grupu. To su uglavnom najfrekventije sememe odnosno one čije značenje korisnici učeničkog rečnika zaista mogu shvatiti, usvojiti i upotrebiti.

Autori učeničkih rečnika trude se takođe da i samo objašnjenje značenja bude što pristupačnije. Da bi to postigli, prevashodno koriste sledeća sredstva.

1. Biraju što jednostavniji definicioni vokabular, tj. vode računa o tome da u objašnjenjima ne koriste reči i izraze koji bi ciljnoj grupi mogli biti nepoznati ili teški.
2. Koriste jednostavniju definicionu sintaksu, tj. izbegavaju složene sintakške konstrukcije, poput razgranatih imeničkih sintagmi, i trude se da ih odmene jasnim, prirodnim sintagmama i rečenicama.
3. Klasične (deskriptivne, aristotelovske) definicije, koje odgovaraju zahtevima naučnog mišljenja, po mogućству odmenjuju prototipskim definicijama, koje odgovaraju načinu mišljenja u svakodnevnom životu.
4. Manje upotrebljavaju skraćenice i druge leksikografske kodove, a znatno više tzv. eksplisitne indikatore, tj. nekodirane informacije.
5. Biraju primere u skladu sa jezičkom kompetencijom svojih korisnika.

Ovi njihovi napori mogu dati veoma dobre rezultate, kao što pokazuju naredni primeri, tj. poređenje između rečničkog članka posvećenog odrednicu *eintreiben* u rečniku DUDEN ONLINE-WÖRTERBUCH, čija primarna ciljna grupa nisu neizvorni govornici, sa odgovarajućim rečničkim člankom u učeničkom rečniku „Power Wörterbuch Deutsch“ (Götz & Wellmann, 2009).

eintreiben

Wortart: **i** starkes Verb
Häufigkeit: **i** ■■■■■

RECHTSCHREIBUNG

Worttrennung: **ein|treiben**

BEDEUTUNGSÜBERSICHT

1. [von der Weide wieder] in die Stallungen treiben
2. (mit Schlagwerkzeugen o. Ä.) in etwas treiben, schlagen
3. (einen Geldbetrag, auf den man Anspruch hat) durch nachdrückliche Zahlungsaufforderung oder durch Zwangsmassnahmen kassieren, einziehen

Ilustracija 14. Objašnjenje značenja glagola *eintreiben* u rečniku DUDEN ONLINE-WÖRTERBUCH

Dok rečnik DUDEN ONLINE-WÖRTERBUCH korisnicima nudi tri sememe, „Power Wörterbuch Deutsch“ ograničava se na jednu, onu koja je trenutno najfrekventnija (‘uterati dugove’), a sememe ‘uterati stoku u štalu’ i ‘uterati nekog negde udarcima’ izostavlja. Pored toga, parafraza *jemanden dazu zwingen, seine Schulden oder Steuern zu zahlen* znatno je leksički i sintakšički jednostavnija od parafraze (*einen Geldbetrag, auf den man Anspruch hat*) *durch nachdrückliche Zahlungsaufforderung oder durch Zwangsmaßnahmen kassieren, einziehen*.

Tako se svaki od ova dva rečnika prilagodio svojoj ciljnoj grupi – jedan korisnicima kojima su potrebne što iscrpni informacije, a drugi onima koji ma detalji još uvek nisu važni, već su im prioritet jednostavnost i razumljivost.

ein-trei-ben (hat) etwas eintreiben jemaden dazu zwingen, seine Schulden oder Steuern zu zahlen *Geld, Schulden, Steuern eintreiben*

Ilustracija 15. Objasnjenje značenja glagola *eintreiben* u rečniku „Power Wörterbuch Deutsch“ (Götz & Wellmann, 2009)

Zbog složenosti verbalnih objasnjenja značenje se ponekad objasjava pomoću ilustracije – crteža ili fotografije. To je sve učestalije usled razvoja tehničkih mogućnosti i/ili smanjenja troškova koje iziskuje uvrštavanje crteža, fotografija i drugog srodnog materijala. Pomoću crteža ili fotografije prototipa neke kategorije korisnici vrlo brzo i lako shvataju značenje odrednice, tj. njene sememe. Ilustracije zato rado koriste dečiji i učenički rečnici, jer je njihovim korisnicima osobito teško objasniti značenje verbalnim sredstvima.

Ne može se, međutim, svako značenje objasniti slikama. One su naročito pogodne za objasnjenje značenja konkretnih imenica, dok objasnjenje značenja apstraktnih imenica, kao i većine prideva, priloga, glagola i nekih drugih vrsta reči – tj. njihovo vizuelno predstavljanje – može biti izuzetno složeno ili čak nemoguće. Lako je obezbediti crtež ili fotografiju prototipične pepeljare, medveda ili helikoptera, ali ne i koncepata kao što su ‘sloboda’, ‘erudicija’ ili ‘razmaženost’, ‘postojanost’, ‘rasuđivanje’, ‘samopreispitivanje’ itd.

Pored slikovnih rečnika, kao i dečijih i učeničkih rečnika, ilustracije se danas sve češće sreću i u internetskim rečnicima. To potvrđuju i naredni primjeri iz rečnika DUDEN ONLINE-WÖRTERBUCH, gde fotografije, crteži i ilustracije učestvuju u objasnjenju sedam od ukupno četrnaest semema imenice *Kasten*, koliko taj rečnik navodi – a ovde prenosimo samo neke od njih.

- 1.** rechteckiger, aus Holz oder einem anderen festen Material hergestellter [verschließbarer] Behälter zum Aufnehmen oder Aufbewahren von etwas

Beispiele

- ein hölzerner Kasten
- ein Kasten aus Blech, für die Asche
- der Kasten steht offen, ist verschlossen

© MEV Verlag, Augsburg

- 2.** zum Transport von Flaschen vorgesehener, in einzelne Fächer unterteilter offener Behälter

Beispiele

- Kästen mit Bier und Limonade
- ein Kasten Limonade
- ein Kasten bayerisches Bier
- mit zwei Kästen bayerischem Bier/(gehoben:) bayerischen Biers

Schematische Darstellung zweier Männer mit Getränkekästen - © Heribert Braun, Berlin

- 3.** Kurzform für: Aushängekasten, Schaukasten

- 4.** Kurzform für: Briefkasten (a)

Gebrauch

umgangssprachlich

Beispiel

der Kasten wird morgen früh geleert

© MEV Verlag, Augsburg

Ilustracija 16. Ilustracije u rečniku DUDEN ONLINE-WÖRTERBUCH

7. Ekvivalentnost¹

Kako navodi A. Đurović, termin 'ekvivalentnost' (ili 'ekvivalencija', nem. *Äquivalenz*, f) potiče iz matematike, gde označava jednaku vrednost. Jednacine se, tako, definišu kao matematički iskazi da su dve stvari iste, odnosno ekvivalentne (Đurović, 2009: 120).

U lingvistici ekvivalentnost označava izrazito složen odnos između leksema dvaju jezika, pa lingvisti nisu ni izdaleka međusobno saglasni u tome kako ga treba shvatiti i opisati. Bez pretenzija na to da ponudimo zaokruženu definiciju, mogli bismo reći da su lekseme dvaju jezika ekvivalentne onda kada imaju isto ili približno isto značenje i pragmatička svojstva, iz čega proizilazi ista ili približno ista kombinatorika, tj. upotreba u podudarnim kontekstima.

Tako je, primera radi, srpskoj imenici *očevidac* ekvivalentna nemačka imenica *Augenzeuge*, srpskom glagolu *ukazati* nemački glagol *hinweisen*, srpskom prilogu već nemački prilog *bereits*, srpskoj kolokaciji *hemijsko čišćenje* nemačka kolokacija *chemische Reinigung* itd. Unutar svih ovih parova srpske i nemačke lekseme imaju isto značenje, pripadaju savremenom standardnom jeziku i stilski su neutralne, pa se i upotrebljavaju u istim ili sličnim kontekstima.

Ekvivalenti ne moraju, međutim, uvek pripadati istom tipu leksema, kao što je bio slučaj u prethodnim primerima. Ekvivalent sprske kolokacije 'hemijkska olovka' nije kolokacija, već složenica *Kugelschreiber*, a isto je i kod narednih parova: perjana jakna – *Daunenjacke*, supena kašika – *Esslöffel*, krema za ruke – *Handcreme*, senka za oči – *Liedschatten* itd.

Parova ovog tipa, gde je ekvivalent srpskoj kolokaciji nemačka složenica, ima izuzetno mnogo. S jedne strane, srpski jezik raspolaze znatno većim brojem pridvenskih sufiksa od nemačkog, pa zato i lakše gradi prideve poput 'perjani, -a, -o' ili 'supeni, -a, -o', koji onda mogu ući u sastav kolokacija. Navedena dva i mnogi drugi srpski pridevi nemaju pandana u nemačkom jeziku. S druge strane, u nemačkom je tvorba složenica razvijenija i osetno produktivnija nego u srpskom, pa se zato umesto imeničkih sintagmi sa pridevom ili predloškom sintagmom lakše grade složenice poput *Daunenjacke*, *Handcreme* ili *Liedschatten*.

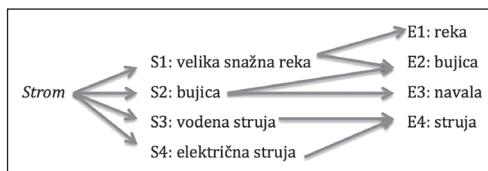
---

¹ Poglavlje *Ekvivalentnost* u izvesnoj meri se, premda uz korenite izmene, oslanja na Kostić-Tomović (2009) i na Kostić (2006).

7.1. Ekvivalenti, lekseme i sememe

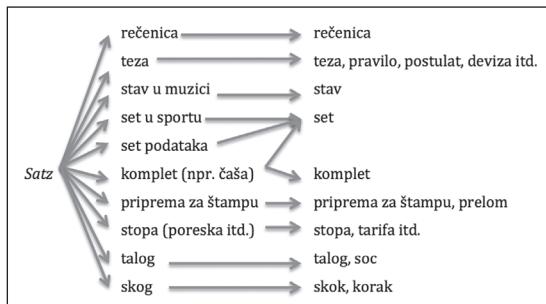
Ekvivalenti su uvek lekseme, tj. reči ili frazeologizmi, ali se ovaj odnos zapravo ne uspostavlja između tih leksema u celosti, već samo između njihovih semema, tj. između njihovih pojedinačnih značenja. Kako su lekseme po pravilu polisemantične, mnoge od njih će za različite sememe imati i različite ekvivalente. Međutim, sasvim je moguće i to da različite sememe imaju iste ekvivalente. Sve ovo znatno doprinosi složenosti ekvivalentnosti uopšte, a i u svakom konkretnom slučaju.

Nemačka imenica *Strom*, primera radi, ima četiri sememe: 'velika, snažna reka', 'bujica (u prenesenom smislu)', 'vodena struja' i 'električna struja'. Ekvivalenti prve sememe su 'reka' i 'bujica', druge 'bujica' i 'navala', dok je ekvivalent treće i četvrte sememe isti i glasi 'struja'.

Ilustracija 17. Srpski ekvivalenti nemačke imenice *Strom*

Kod leksema sa većim brojem semema odnosi ekvivalentnosti još su složeniji. Tako je, između ostalog, i kod nemačke imenice *Satz*, koja ima desetak semema: 'rečenica', 'teza', 'stav muzičkog dela', 'set u sportu', 'set podataka', 'priprema teksta za štampu', 'stopa', 'komplet', 'talog' i 'skok'. Ovim različitim sememama delom odgovaraju i različiti ekvivalenti, kao što pokazuje Ilustracija 18.

Ilustracija 18. Srpski ekvivalenti nemačke imenice *Satz*

7.2. Ekvivalentnost, kategorizacija i prototip

Pored toga što su lekseme uglavnom polisemantične, one nisu samo jezička forma za univerzalne, invarijantne koncepte, tj. značenja. Često implicitno podrazumevamo da su lekseme različitih jezika samo različita „ambalaža“, a da se unutar njih krije ista „roba“. Da je tako, dovoljno bi bilo pronaći i zapamtiti kojoj „ambalaži“ u jednom jeziku odgovara koja „ambalaža“ u drugom jeziku. Nažalost, razlike postoje i u samoj „robi“, tj. u samim značenjima.

Značenja imenuju/odražavaju kategorije. Kategorija je skup bića, predmeta ili pojava koje svrstavamo zajedno, u istu grupu, i to na osnovu suštinske sličnosti². To činimo da bismo „uneli red“ u svet koji nas okružuje i tako sebi olakšali razmišljanje i delanje. Bilo bi nam izuzetno teško da se orijentišemo ukoliko bismo imali utisak da nas okružuje samo beskonačno mnoštvo pojava, da je svaka od njih suštinski različita od svih drugih i da svaku od njih moramo upoznavati zasebno, zauzeti prema njoj poseban stav, odnositi se prema njoj na jedinstven način itd.

Sasvim logično, nepuoredivo se lakše orijentišemo onda kada mnoštvo pojava uvrstimo u istu grupu, jer smatramo da su suštinski slične. ’Pecivo’ je, recimo, kategorija u koju svrstavamo čitav niz pekarskih proizvoda, koji se ponekad međusobno i znatno razlikuju, ali su sa naše tačke gledišta ipak dovoljno slični u pogledu namene, ukusa i sastava, tj. osobina koje smatramo ključnim. Kategorija ’pas’ uključuje niz rasa, a ni jedinke unutar jedne rase nisu istovetne, ali sve te pojedinačne životinje za nas imaju sasvim dovoljno zajedničkih svojstava da bismo ih posmatrali kao predstavnike iste vrste i odnosili se prema njima na približno isti način. Slično je i sa drugim životinjskim vrstama, kao i sa biljkama i predmetima (npr. stolovi, stolice, lampe, knjige, naočari itd), sa prirodnim objektima (planine, reke, mora, vodopadi itd) i pojavama, raspoloženjima, osobinama itd. I tu niz pojedinačnih slučajeva dovodimo u međusobnu vezu, posmatrajući ih takoreći kao varijacije na istu temu.

Ta „tema“ je prototip, odnosno tipičan predstavnik neke kategorije: tipična voćka, tipičan pas, tipična knjiga, tipična čaša, šolja, viljuška, čizma, cipelja itd. Pojedinačne predmete, bića i pojave u kategorije uvrštavamo upravo na osnovu toga što dovoljno podsećaju na njen prototip, tj. na osnovu toga što – mereno našim merilima, koja proističu iz naših (ljudskih) interesovanja i potreba – imaju ista suštinska svojstva kao i on.

---

² Up. objašnjenje značenja imenice ’kategorija’ u rečniku Klajn & Šipka (2006): „grupa jednorodnih ili sličnih predmeta, tip, vrsta“.

Kognitivne kategorije nisu univerzalne, već se često manje ili više razlikuju od kulture do kulture. Ta razlika se odražava i u jezicima, odnosno u značenjima koja te kategorije imenuju/odražavaju.

Čak i kod onih kategorija koje se u osnovi podudaraju u dve jezičke/kulturne zajednice, pri pažljivijem posmatranju mogu se ukazati odstupanja kod prototipa ili prototipskog centra³ (Herbst & Klotz, 2003: 112–113). Drugim rečima, tipičan primerak, tipičan predstavnik neke kategorije može se razlikovati od jezika do jezika i od kulture do kulture (up. Dragićević, 2007: 82).

Kao prvi primer poslužiće nam srpska leksema *kafa* i njen nemački ekivalent *Kaffee*. Na osnovu velike formalne sličnosti odmah se prepoznaje da su srpska i nemačka leksema etimološki sroдne, tj. da su istog porekla. Obe potiču od arapske reči *qahwa*, koja je i u srpski i u nemački ušla preko turskog *kahve*, s tim što su kod nemačkog ulogu jezika-posrednika igrali još i francuski (*café*) i engleski (*coffee*) (DWDS).

I *kafa* i *Kaffee* imenuju samu biljku i njeno seme, ali i napitke koji se od te biljke spravljuju. Obe jezičke/kulturne zajednice uz to poznaju više načina za pripremanje kafe, za koje raspolažu i odgovarajućim nazivima. (npr. filter-kafa – *Filterkaffee*; instant-kafa, nes-kafa – *Instantkaffee*, *Pulverkaffee*, *löslicher Kaffee*; espresso – *Espresso*; kapućino – *Cappuccino*; bela kafa – *Milchkaffee* itd). Za izvorne govornike srpskog jezika prototip kafe je turska kafa, dok većina izvornih govornika nemačkog jezika nju gotovo da i ne pije, premda su uglavnom bar čuli za nju. Za pripadnike nemačke kulture prototipična kafa je filter-kafa, koju pripadnici srpske kulture takođe poznaju, ali je ne piju osobito rado.

Zbog toga kažemo da, uprkos istom opsegu denotata, prototip kafe u srpskom jeziku i pripadajućoj kulturi nije isti kao prototip kafe u nemačkom jeziku i pripadajućim kulturama.

Slično tome, prototip narodne nošnje ili narodne igre sigurno nije isti za govornike srpskog i za govornike nemačkog jezika. I jedni i drugi potpuno su svesni toga da postoje različite narodne nošnje i igre, tj. da se one razlikuju od kulture do kulture i od oblasti do oblasti, i neće smatrati da su nošnje i igre iz njihovog kraja jedine ili najbolje, najlepše i najzanimljivije. Bez obzira na to, svako će prvo pomisliti na one nošnje i igre koje najbolje poznaje, koje je najčešće viđao. Za govornika srpskog jezika to će onda biti srpske narodne

³ Prototip je najbolji, najjasniji, reprezentativni primer neke kategorije. To je onaj primer koji pripadnicima neke jezičke i kulturne zajednice prvo padne na pamet kada pomisle na neku kategoriju (Klikovac, 2000: 14). Više o kategorizaciji i o prototipima, kao i o prototipskoj strukturi leksičkog značenja v. u Klikovac (2000): 11–16 i Dragićević (2007): 79–107.

nošnje i igre, ili čak uže, one iz njegovog kraja, a za govornike nemačkog jezika narodne nošnje i igre iz njegove zemlje ili iz njegovog kraja.

Pre nekoliko decenija za govornike srpskog jezika i druge narode bivše Jugoslavije prototip automobila svakako je bio neki od modela kragujevačke Zastave, zato što su gotovo sva vozila na jugoslovenskim ulicama poticala iz te fabrike. Slično tome, možemo pretpostaviti da je prototipičan auto za žitelje Rumunije danas neki od najrasporstranjenijih modela marke Dačija (Dacia), jer upravo oni uočljivo dominiraju u njihovoj zemlji. Prototipičan automobil za govornike nemačkog jezika, tj. za stanovnike Nemačke i drugih germanofonih zemalja, sigurno je unekoliko drugačiji – to će biti neki od modela sa kojima se oni trenutno najviše susreću.

Takvih je primera takoreći bezbroj. Ono što je prototipična domaća životinja za govornike jednog jezika, tj. za pripadnike odgovarajuće kulture, ne mora biti prototipična domaća životinja i za govornike nekog drugog jezika, tj. za pripadnike neke druge kulture. Isto važi i za divlje životinje i kućne ljubimce, baš kao i za mnoge druge koncepte: bolesti, odeću, kuće, pokućstvo, jela i pića, razne druge predmete i alatke, ljudske osobine itd.

Prototip se može s vremenom menjati, prateći promene u svetu oko nas. Takvu promenu prototipa donose, između ostalog, i tehničke inovacije. Prototip telefona i televizora danas sigurno nije isti kao pre nekoliko decenija, baš kao i prototipi mnogih drugih proizvoda. Te promene mogu biti ograničene samo na jednu jezičku/kulturnu zajednicu, a mogu se odvijati i paralelno u više njih – što je u današnjem globalizovanom svetu često slučaj (up. Dragićević, 2007: 82).

7.3. Tipovi ekvivalentnosti

Postoje različiti tipovi ekvivalentnosti, a oni se izdvajaju na osnovu sledeća tri kriterijuma:

1. kontekst i funkcija (sistemska, leksikografska i prevodna ekvivalentnost),
2. stepen (apsolutna, parcijalna i nulta ekvivalentnost) i
3. uzajamnost (simetrična i asimetrična ekvivalentnost).

7.3.1. Sistemska, leksikografska i prevodna ekvivalentnost

Na osnovu konteksta i funkcije razlikuju se (1) sistemska, (2) prevodna i (3) leksikografska ekvivalentnost. Kao što već i sam termin 'leksikografska ekvivalentnost' nagoveštava, rečnici korisnicima nude tzv. leksikografske

ekvivalentne, pa su oni u ovoj knjiži i najvažniji. Prirodu leksikografske ekvivalentnosti nemoguće je, međutim, ispravno shvatiti bez osvrta i na druge značajne tipove ekvivalentnosti i bez jasnog razgraničenja u odnosu na njih. Veoma značajan činilac leksikografske korisničke kompetencije upravo je razumevanje suštine leksikografske ekvivalentnosti, odnosno uočavanje razlika između nje i prevodne i sistemske ekvivalentnosti.

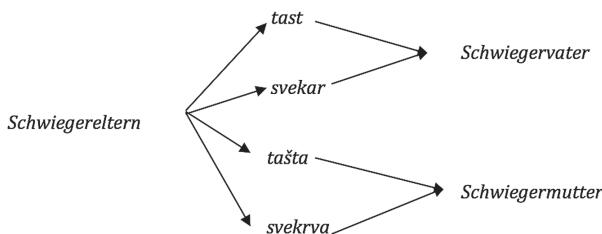
Zbog toga ćemo se na narednim stranicama pozabaviti sistemskom, prevodnom i leksikografskom ekvivalentnošću – njihovim svojstvima, kao i sličnostima i razlikama između njih. Pritom ćemo prvo izložiti odlike sistemske i prevodne ekvivalentnosti, a tek potom leksikografske, kako bi čitalac mogao da ih uporedi i što bolje razgraniči.

7.3.1.1. Sistemska ekvivalentnost

Ekvivalentnost između leksema dvaju jezika možemo posmatrati sa stanovišta leksičkih sistema tih jezika. To znači da se sagledavaju odnosi ekvivalentnosti unutar jezičkih sistema uzetih u celosti, ali se zato ne uzima u obzir upotreba ekvivalentnih leksema u bilo kom konkretnom kontekstu.

Sistemska ekvivalentnost izuzetno je složen odnos, odnosno mreža odnosa, i to prilično zamršena – upravo zato što leksičke sisteme dvaju jezika posmatramo u celosti. Složenost odnosa sistemske ekvivalentnosti zapravo proističe odатle što su lekseme po pravilu polisemantične, kao i odatle što se koncepcionalizacija značenja može razlikovati od jezika do jezika – kao što je već bilo reči u ranijim poglavljima.

Složenost sistemske ekvivalentnosti može se naslutiti već i na osnovu narednog primera sa nazivima rodbinskih odnosa na nemačkom i srpskom jeziku (Ilustracija 19).

Ilustracija 19. Ekvivalentnost na primeru naziva rodbinskih odnosa

7.3.1.2. Prevodna ekvivalentnost

Pojam/termin 'ekvivalentnost' sreće se gotovo u svim pokušajima da se definiše i objasni prevođenje, a dugo je važio i za središnje pitanje u translatologiji (Đurović, 2009: 120). To, međutim, ne ukazuje na međusobnu usaglašenost, već se iza velikog značaja koji lingvisti i translatolozi pridaju ovoj pojavi skrivaju nemale razlike. Bez mnogo preterivanja moglo bi se reći da svaka struja, pa čak i svaki pojedinačni teoretičar prevodnu ekvivalentnost shvata na svoj način. A. Đurović navodi, primera radi, definiciju ekvivalentnosti lajpcische translatološke škole, prema kojoj je prevodna ekvivalentnost „jednakost informacija u procesu interlingvalne komunikacije“⁴ (Đurović, 2009: 120), dok sama nudi sledeću (radnu) definiciju: „Ekvivalentnost možemo shvatiti kao odnos između stvari i konstelacija itd. u objektivnoj realnosti odnosno u našoj svesti koji se zasniva na tročlanoj relaciji u formi 'x je ekvivalentno y u pogledu z'“⁵ (Đurović, 2009: 127).

Kako god je definisali, prevodna ekvivalentnost je konstitutivni element prevoda. Koler (Werner Koller) nauku o prevođenju takoreći i određuje kao nauku o ekvivalentima: „Lingvistička translatologija opisuje potencijalne ekvivalente, navodi kriterijume za njihov izbor i faktore koji na njega utiču“⁶ (Koller, 2001: 125).

U suštini prevođenje zaista i nije ništa drugo do uspostavljanje ekvivalentnosti, u procesu koji počinje razumevanjem i analizom teksta na polaznom jeziku i završava se oblikovanjem teksta na cilnjom jeziku: „Prevod je rezultat jezičko-tekstualne operacije koja od teksta na polaznom jeziku vodi do teksta na cilnjom jeziku, pri čemu se između ova dva teksta uspostavlja prevodna relacija, tj. relacija ekvivalentnosti“⁷ (Koller, 2001: 16)⁸.

⁴ „die Gleichung der Information im interlingualen Kommunikationsvorgang“ (Đurović, 2009: 120)

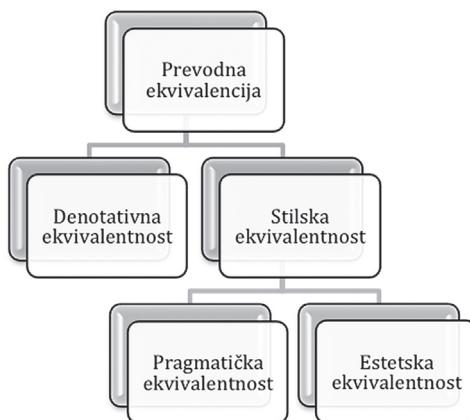
⁵ „Wir können Äquivalenz verstehen als die Beziehung zwischen Dingen, Sachverhalten usw. der objektiven Realität bzw. von Bewusstseinsinhalten, die auf einer dreistelligen Relation der Form 'x äquivalent y in Bezug auf z' aufbaut“ (Đurović, 2009: 127).

⁶ „Die linguistische Übersetzungswissenschaft beschreibt die potentiellen Zuordnungsvarianten (Äquivalente) und gibt die Faktoren und Kriterien an, die die Wahl von aktuellen Entsprechungen bestimmen“ (Koller, 2001: 125).

⁷ „Eine Übersetzung ist das Resultat einer sprachlich-textuellen Operation, die von einem AS-Text zu einem ZS-Text führt, wobei zwischen ZS-Text und AS-Text eine Übersetzungs- (oder Äquivalenz)relation hergestellt wird“ (Koller, 2001: 16).

⁸ O Kolerovom i o drugim relevantnim shvatanjima ekvivalentnosti u okviru germanističke lingvistike i translatologije up. Đurović (2009): 120–127.

Kod prevodne ekvivalentnosti razlikujemo sledeća dva osnovna tipa, odnosno aspekte: denotativnu i stilsku ekvivalentnost, pri čemu stilска ekvivalentnost obuhvata pragmatičku i estetsku ekvivalentnost.

Ilustracija 20. Aspekti prevodne ekvivalentnosti

Kao što i sami nazivi govore, denotativna ekvivalentnost tiče se denotativnog značenja, pragmatička pragmatičkih svojstava leksema, a estetska estetskih odlika polaznog teksta (up. Koller, 2001: 215–216). Uspostavljanje stilske – tj. združene pragmatičke i estetske – ekvivalentnosti pritom je po pravilu neuporedivo mukotrpnije od uspostavljanja denotativne ekvivalentnosti. Gotovih rešenja za pronalaženje adekvatnih denotativnih i stilskih ekvivalentata nema i ne može ih biti. S obzirom na to da se i značenje i stil konačno konstituišu tek na nivou teksta kao celine, ekvivalentnost se i u prevodu – ako ne ide drugačije – može ostvariti tek na tom nivou, a ne samo na istom mestu i istim sredstvima kao u originalu.

Činjenica da se prema trenutno preovlađujućim shvatanjima prevodna ekvivalentnost ne uspostavlja na nivou pojedinačnih leksema, već na nivou teksta, istovremeno i olakšava i otežava prevodiočev zadatka. Iz toga, s jedne strane, proistiće okolnost da puko ređanje adekvatnih ekvivalentata na nivou lekseme ni izdaleka ne obezbeđuje adekvatnost prevoda kao celine. S druge strane, to znači da prevodilac nepostojanje adekvatnog ekvivalenta na nivou lekseme može kompenzovati na nekom drugom nivou ili na nekom drugom mestu u tekstu.

7.3.1.3. Leksikografska ekvivalentnost

Leksikografska ekvivalentnost izuzetno je složen odnos, čiju suštinu nije nimalo lako odrediti. Ona je tesno povezana i sa prevodnom i sa sistemskom ekvivalentnošću, ali se ipak ni sa jednom od njih ne može izjednačiti. Herbst i Kloc (2003) smatraju da su leksikografski ekvivalenti kompromis između sistemske ekvivalentnosti, prevodne ekvivalentnosti, nužnosti leksikografske prakse i potreba korisnika (Herbst & Klotz, 2003: 118–119). Zato se priroda leksikografske ekvivalentnosti najbolje i shvata upravo u poređenju sa sistemskom i sa prevodnom ekvivalentnošću.

Leksikografsku ekvivalentnost sa sistemskom ekvivalentnošću spaja pre svega pokušaj da se uspostavi odnos izmedju leksema dvaju jezika u okviru sistema, a van njihove konkretnе upotrebe, tj. van konteksta. Leksikografska ekvivalentnost pritom, međutim, ni iz daleka ne dostiže složenost sistemske ekvivalentnosti.

Sistemska ekvivalentnost je, kao što smo ranije već napomenuli, uglavnom toliko složena, da ju je gotovo nemoguće razumljivo i pregledno prikazati u svim pojedinostima, pogotovo na ograničenom prostoru. Leksikografi zato pokušavaju da pruže što detaljniji uvid u odnose ekvivalentnosti na nivou jezičkih sistema, ali isključivo u skladu sa mogućnostima korisnika da ponuđene informacije razumeju i primene, kao i u skladu sa namenom rečnika i sa dostupnim prostorom.

Iako elektronski rečnici raspolažu takoreći neograničenim prostorom, jednostavno nema svrhe da leksikografski priručnici namenjeni početnicima ili snalaženju u jednostavnim svakodnevnim situacijama nude npr. sve ekvivalentne svih 16 semema imenice *Zug* ili sve ekvivalente preko 20 semema glagola *kommen*, koliko navodi rečnik DUDEN ONLINE-WÖRTERBUCH. Toliku količinu informacija početnici ne bi mogli da iskoriste, čak ni da prime k znanju – većinu njih ona bi samo zbunila i uplašila, pa bi od nepotrebne iscrpnosti bilo znatno više štete nego koristi.

Zato leksikografi treba da odaberu i navedu samo one ekvivalente koji su (a) u skladu sa potrebama i mogućnostima ciljne grupe i sa namenom rečnika, a (b) mogu se upotrebiti i kao prevodni ekvivalenti, i to u što većem broju slučajeva. Leksikografski elementi jesu, dakle, potencijalni prevodni ekvivalenti – ali ne nužni ili izvesni, i to iz sledećih razloga:

1. Informacije o ekvivalentima u korišćenom rečniku mogu biti netačne, neprecizne ili nejasne (krivicom leksikografa, usled zastarelosti rečnika ili iz nekog drugog uzroka).
2. U korišćenom rečniku neki od ekvivalenta mogu biti izostavljeni – bilo iz opravdanih, bilo iz neopravdanih razloga.

3. Uprkos tačnosti i potpunosti informacija o ekvivalentima u korišćenom rečniku, kontekst može zahtevati neki drugi prevodni ekvivalent ili primenu neke specifične prevodne tehnike (npr. tehnike dodavanja⁹ radi pojašnjenja, kako bi čitalac prevoda zaista razumeo sadržaj).

Kao primer ovde će nam poslužiti odrednica *unheimlich* u dvojezičnom nemačko-srpskom i srpsko-nemačkom rečniku NSSN (Vladović i dr., 2008), koju vidimo na Ilustraciji 21. Kao što ilustracija pokazuje, ovaj rečnik nudi dva srpska ekvivalenta nemačkog prideva *unheimlich* – 'neugodan' i 'neprijatan', koji su međusobno sinonimi. Iako su oba ova ekvivalenta neosporno tačna, oni su parcijalni, tj. pokrivaju samo jedan aspekt značenja lekseme *unheimlich*, dok druge aspekte njenog značenja pokriva nekoliko drugih ekvivalenata.

unheimlich, -heim- <i>adj.</i> neugodan, neprijatan
Unheimlichkeit, -heim- <i>[die] , samo sg nelagodnost, neugodnost</i>

Ilustracija 21. Odrednica *unheimlich* u rečniku NSSN (Vladović i dr., 2008)

Pridev *unheimlich* označava, naime, da je nešto nepoznato, tajnovito i nerazumljivo, istovremeno natprirodno, pa čak i demonsko, a uz to i preteće ili zloslutno. Pored toga, on ima i drugu semenu, koja pripada jeziku neformalne komunikacije, a značenje joj je opšte intenzivirajuće, slično kao kod prideva 'stravično' ili 'neviđeno' u srpskom jeziku (npr. 'stravično pametan', 'stravično dosadan', 'neviđeno dobar', 'neviđeno glup' itd). O ovim značenjima svedoče i primjeri iz korpusa portala DWDS na Ilustraciji 22.

Verwendungsbeispiele
<i>maschinell ausgesucht aus den DWDS-Korpora</i>
<i>Es klingt unheimlich, aber jeder, der es bisher versucht hat, fällt inzwischen dem Vergessen anheim.</i> <i>Die Zeit, 07.03.2011, Nr. 10</i>
<i>Überhaupt schienen sich alle unheimlich gern zu haben an diesem Abend.</i> <i>Die Welt, 16.02.2006</i>
<i>Trotzdem machte ich mich sofort auf, diesen unheimlichen Wald zu verlassen.</i> <i>Moers, Walter: Die 13 1/2 Leben des Käuflein Blaubär, Frankfurt a. M.: Eichborn 1999, S. 259</i>
<i>Während er so nachdachte, zerriß ein unheimliches Heulen die Luft.</i> <i>Knittel, John: Via Mala, Berlin: Deutsche Buch-Gemeinschaft 1957 [1934], S. 35</i>
<i>Wenn ich mir das so überlege, es ist wahnsinnig unheimlich.</i> <i>Hausmann, Manfred: Abel mit der Mundharmonika. In: ders., Gesammelte Werke, Berlin: Fischer 1983 [1932], S. 88</i>

Ilustracija 22. Primeri upotrebe prideva *unheimlich* u korpusu portala DWDS

⁹ „Dodavanje je formalno uvršćavanje elemenata koji se ne pominju u izvornom tekstu. [...] kod dodavanja [...] neophodno je da se u prevodu upotrebni bar jedna reč više, kojom se pojašnjava značenje“ (Hlebec, 2009: 35).

Najčešći kolokatori prideva *unheimlich* u prvom značenju pritom su imenice *Stille*, *Begegnung*, *Ruhe*, *Geräusch*, *Anblick*, *Macht*, *Leute*, *Vorstellung*, *Gedanke* itd., a u drugom značenju npr. imenice *Spaß* i *Erfolg* (DWDS, Ilustracija 23).

Überblick	ist Adjektivattribut von	ist Prädikativ von
Begegnung Brandstifter Geräusche Heckenschützen Katzenfrau Killer Mordserie Ruhe Stille Wesen anmutenden anmutet bedrohlich beinahe fast geradezu heimlichen irgendwie	Atmosphäre Begegnung Brandstifter Eigenheiten Faszination Fremde Geräusche Heckenschützen Katzenfrau Killer Macht Mordserie Präzision Ruhe Schnelligkeit Serie Sog Spaß Stille Wesen	Anblick Atmosphäre Blick Druck Einfluß Erfolg Gedanke Leute Macht Natur Ruhe Sache Serie Sieg Situation Spiel Stadt Stille Vorstellung Wort

Ilustracija 23. Kolokatori prideva *unheimlich* (DWDS)

Ovaj podatak nam ukazuje na to da u većini slučajeva adekvatan srpski prevodni ekvivalent lekseme *unheimlich* uopšte ne bi bili pridevi 'neprijatan' i 'neugodan', već pre neka od sledećih leksema: 'jezovit', 'preteći', 'zastrašujući', 'zloslutan', 'stravičan' ili formulacije poput 'koji izaziva jezu', 'od koga podilaze žmarci', 'koji ledi krv u žilama / od koga se ledi krv u žilama' (npr. 'prizor od koga se ledi krv u žilama', 'zvuci od kojih se ledi krv u žilama', 'jeziva tišina' itd.).

Na osnovu svega što smo upravo naveli jasno je da čak ni ispravni ili prihvatljeni leksikografski ekvivalenti uopšte ne moraju biti adekvatni prevodni ekvivalenti, jer rečnici moraju štedeti prostor i voditi računa o jezičkoj kompetenciji korisnika, tako da često ne mogu ponuditi sve relevantne ekvivalente, a ni dovoljno podataka o tome u kakvoj bi konstelaciji koji od njih valjalo upotrebiti.

Adekvatan ekvivalent prevodilac može utvrditi tek na osnovu konteksta, tj. u monološkoj komunikaciji na osnovu teksta kao celine. Preusko vezivanje ekvivalentnosti za leksički nivo odlika je laičkog prevođenja. Ono je tipično za prve prevodilačke pokušaje, a prevodilac koji ga suštinski ne prevaziđe nikada neće moći da se pohvali istinski uspelim prevodima.

Laici leksikografske ekvivalente najčešće doživljavaju kao objašnjenje značenja leksema stranog jezika. To je sa stanovišta mnogih korisnika i nužno, jer pomoću ekvivalenta na maternjem jeziku možemo doći do informacije o značenju nepoznate lekseme i onda kada stranim jezikom vladamo vrlo slabo ili čak nimalo, dok ćemo objašnjenje značenja u jednojezičnom rečniku razumeti tek nakon što steknemo zavidnu jezičku kompetenciju.

Nažalost, leksikografske ekvivalente upravo na ovaj način koriste i mnogi kojima jezička kompetencija omogućava upotrebu jednojezičnih rečnika. Objasnjenja značenja u vidu parafraze, sinonima i primera, kakva nudi jedno-

jezična leksikografija, iziskuju priličan napor, tako da gotovo svi leksikografske ekvivalentne doživljavaju kao neuporedivo udobnije rešenje.

Prevodioci, nastavnici i drugi jezički profesionalci nikako, međutim, ne bi smeli da podležu tom iskušenju, zato što je ekvivalentnost po pravilu parcialna, a samo u retkim slučajevima absolutna. Čak i pod pretpostavkom da su leksikografi besprekorno obavili svoj posao – a to neretko uopšte nije slučaj – svojstva ekvivalenta samo donekle odgovaraju svojstvima odrenice, tako da na osnovu njih možemo steći samo nepotpunu ili čak iskrivljenu sliku o njenom značenju i upotrebi (up. Herbst & Klotz, 2003: 103–109).

Kao što smo videli, leksikografska ekvivalentnost izuzetno je složena, pa bi leksikografi u dvojezičnim i višejezičnim rečnicima morali što jasnije i preciznije naznačiti koji ekvivalent pripada kojoj sememi i u kom je kontekstu primeren. U starijim dvojezičnim i višejezičnim rečnicima takve su informacije vrlo često izostajale. Leksikografi su ekvivalentne jednostavno navodli, ređali jedan za drugim, razdvajajući ih samo zapetama i eventualno tačkama-zapetama. Ovakva praksa ni danas nažalost nije napuštena, ali je renomirani autori i izdavači izbegavaju.

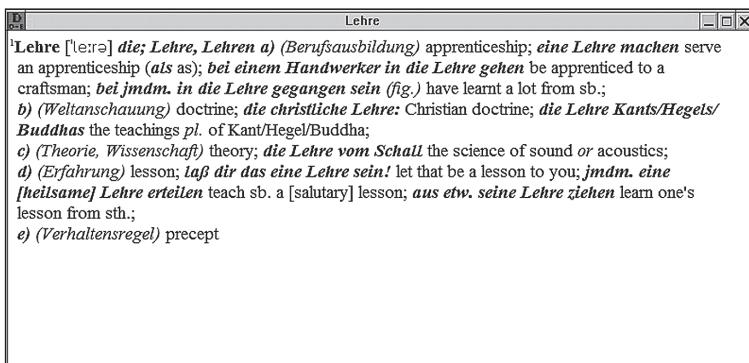
Koliko god teško bilo nedvosmisленo ukazati korisniku na to kada treba koristiti koji ekvivalent, leksikografima na raspolaganju ipak stoje izvesna sredstva. Najznačajniji i najrasprostranjeniji među njima su:

1. sinonimi,
2. parafraze,
3. kolokatori,
4. primeri,
5. sažeti komentari o denotatu ili komunikativnoj konstelaciji,
6. stilski markeri itd. (Herbst & Klotz, 2003: 120–121).

Navećemo jednu odrednicu iz rečnika „Duden Oxford Großwörterbuch Englisch“ na CD-ROM-u (Duden, 1999), koja vrlo uspešno koristi sinonime, kolokatore, primere i sažete komentare da bi korisnicima ukazala na to koji se ekvivalent odnosi na koju sememu odrednice i u kom se kontekstu koristi.

U rečničkom članku uz odrednicu *Lehre* autori rečnika pomoću sinonima te imenice, kao što su *Berufsausbildung*, *Weltanschauung*, *Theorie* i *Erfahrung*, ukazuju korisnicima na to koji od navedenih engleskih ekvivalentenata pripadaju kojoj sememi. Ta je informacija izuzetno značajna, jer ti ekvivalenti – *apprenticeship*, *doctrine*, *theory*, *lesson* i *precept* – nisu čak ni parcialni sinonimi, tako da nipošto nisu međusobno zamenljivi u istom ili sličnom

kontekstu. Primeri (npr. *die Lehre Kants*, *die christliche Lehre* ili *die Lehre vom Schall*), kolokacije (npr. *eine Lehre machen*) i ostali frazeologizmi (npr. *bei jemandem in die Lehre gegangen sein* u prenesenom značenju) dodatno olakšavaju korisniku da što bolje pronikne u prirodu ekvivalentcije između nemačke imenice *Lehre* i odgovarajućih engleskih imenica.

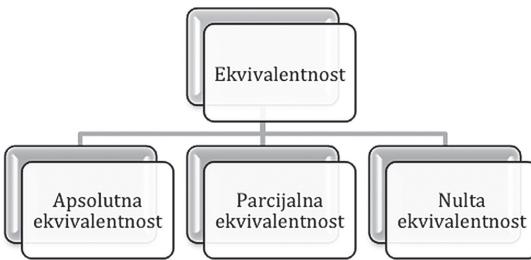

Ilustracija 24. Imenica *Lehre* u rečniku „Duden Oxford Großwörterbuch Englisch“ na CD-ROM-u (Duden, 1999)

7.3.2. Stepen ekvivalentnosti: absolutna, parcijalna i nulta ekvivalentnost

Prema stepenu ekvivalentnosti može biti (1) absolutna (potpuna), (2) parcijalna (nepotpuna) ili (3) nulta. Primeri absolutne ekvivalentnosti postoje, osobito među stručnim i naučnim terminima (npr. *Morphem – morfem(a)* ili *Syntax – sintaksa*), ali to je izuzetak, a ne pravilo. Neuporedivo se češće susrećemo sa parcijalnom ekvivalentnošću, dakle sa ekvivalentima koji se donekle međusobno razlikuju u značenju, pragmatičkim svojstvima ili kombinatoricima (npr. *Kuscheltier* – plišana igračka). Nultom ekvivalentnošću naziva se potpuni izostanak ekvivalenta, tj. lekseme jezika B čija bi semantička svojstva u dovoljnoj meri odgovarala nekoj sememi jezika A (up. Đurović, 2009: 114). Tako, primera radi, srpska imenica *svetosavlje* i pridev *svetosavski*, kolokacije *slavski kolač* i *slavska sveća* ili imenica *badnjak* nemaju ekvivalent na nemačkom.

Kako prema K. Vladimиру (Kutz Wladimir) navodi A. Đurović, kod nulte ekvivalentnosti pritom razlikujemo tri podtipa: (1) referencijalnu, (2) leksičko-semantičku i (3) stilsko-pragmatičku (Đurović, 2009: 114–115).

Ilustracija 25. Apsolutna, parcijalna i nulta ekvivalentnost

7.3.2.1. Nulta ekvivalentnost – kulturno označene reči i kulturno-leksički unikati

Nulta ekvivalentnost česta je kod kod tzv. kulturno-leksičkih unikata, tj. kod leksema koje označavaju predmete i predstave ograničene na jednu kulturnu i jezičku zajednicu. Pozivajući se na M. Bratanić, N. Tomović navodi da se kulturno označenim rečima može smatrati „svaka reč nekog jezika čije razumevanje nužno prepostavlja poznavanje određenih socio-kulturnih specifičnosti odgovarajuće govorne zajednice“ (Tomović, 2009: 200–201). Kulturna označenost nije, međutim, uvek istog stepena – kod nekih reči je izraženija, a kod drugih manje izražena. Na osnovu toga razlikujemo snažnu i slabu kulturnu označenost (Tomović, 2009: 201–203), premda se u suštini radi o skalarnoj vrednosti.

Na narednim stranicama navećemo i prokomentarisati nekoliko primera kulturno označenih reči iz nemačkog i srpskog jezika.

Recimo, mnoge lekseme nemačkog jezika koje su bile specifične za Treći rajh nemaju ekvivalente u srpskom i u mnogim drugim jezicima, pošto su pojmovi koje one imenuju vezani isključivo za nacističku Nemačku. Jedna od takvih leksema je i imenica *Volksgenosse*. Nju nisu skovali nacisti, ali su zato počeli da je upotrebljavaju u novom značenju 'osoba nemačke krvi'. Do tada je ova reč jednostavno označavala sunarodnika, tj. bila je samo emotivno obojeni sinonim imenica *Landsmann* ili *Mitbürger*. U novom značenju nacisti su leksemu *Volksgenosse* koristili vrlo često, da bi pripadnike nemačke „krvne zajednice“ razgraničili od Jevreja i pripadnika drugih etničkih i društvenih grupa koje su smatrali niževrednim i nepoželjnim. Koristeći obilato ovu leksemu, između ostalog i za obraćanje masi na skupovima, nacisti su je trajno obeležili i neraskidivo je vezali za svoju ideologiju i njene posledice. Ne čudi zato što je imenica *Volksgenosse* nakon Drugog svetskog rata izašla iz upo-

trebe, izuzev u tekstovima koji se bave Trećim rajhom. Ona se ne može više koristiti ni u prvočitnom značenju 'sunarodnik', a da odmah ne izazove asocijacije na antisemitizam, rasizam i nacizam (up. DWDS). U srpskom, kao ni u mnogim drugim jezicima, ova reč nema ekvivalent, pošto je njeno značenje usko vezano za jedan specifičan trenutak nemačke istorije.

I leksema *Entjudung* korišćena je pre osnivanja nacističke partije (DAP, potom NSDAP), dakako u antisemitskom diskursu, a u značenju 'uklanjanje Jevreja iz neke oblasti društvenog života'. U Trećem rajhu ova je imenica označavala i konkretne mere protiv Jevreja, poput otpuštanja iz državne službe, oduzimanja imovine, deportacije i masovnog ubijanja (up. BPB, 2010). Nijedna od semema imenice *Entjudung* nema ekvivalent u srpskom jeziku, pa se njihovo značenje njegovim govornicima mora opisno dočarati.

Slično je i sa imenicom *Verjudung*, kojom su antisemiti, a zatim naročito nacisti, označavali preteranu, neproporcionalno veliku zastupljenost Jevreja u nekoj oblasti društvenog života ili u društvu uopšte. Naravno, o „preteranoj zastupljenosti“ može biti reči samo u kontekstu njihove izvitoperene slike sveta, a ekivalent u srpskom jeziku i u ovom slučaju izostaje.

Za razliku od leksema o kojima je prethodno bilo reči, imenicu *Abstammungsbescheid* skovali su sami nacisti. Ona je označavala odluku nadležne instance Trećeg rajha o tome kojoj „kategoriji ljudi“ neka osoba pripada, tj. o tome da li je „čist“ Nemac/Nemica ili u sebi ima nepoželjne krvi, jevrejske ili neke druge – takozvane *fremdenrassige Bluteinschläge*, kako su nacisti to nazivali (BPB 2010). Reč *Abstammungsbescheid* danas je historizam, a u srpskom, baš kao ni primjeri iz prethodnih pasusa, nema ekvivalent.

I na kraju, navešćemo još jedan primer iz Trećeg rajha - podjednako specifičnu, ali ne toliko zloslutnu imenicu *Eintopfsonntag* (*Eintopf*, skraćena varijanta od *Eintopfgericht* – jednostavno jelo skuvano u jednom loncu, poput čorbastog pasulja, variva od sočiva i sl). Ona je označavala nedelju tokom jesenjih i zimskih meseci, od oktobra do marta, kada su vlasti od građana očekivale da svečanu nedeljnju trpezu odmene skromnim obrokom, a da novac koji tako uštede prilože organizaciji *Winterhilfswerk des Deutschen Volkes*, koja je u zimskom periodu pružala pomoći siromašnima (BPB, 2010: 82–88). Nema potrebe naglašavati da je i ova imenica kulturno-leksički unikat i da nema ekvivalent u srpskom, a sigurno ni u brojnim drugim jezicima.

Usled međunarodnih kontakata, a naročito usled nacističkih osvajačkih pohoda, pojedine reči specifične za Treći rajh dobro su, međutim, ekvivalentne u drugim jezicima, naročito u vidu tzv. integralnih pozajmljenica. Tako je, recimo, bilo sa pojedinim nacističkim organizacijama (npr. SS, SA, Gestapo itd),

kao i sa nazivima oficirskih činova unutar SS-a i SA-a. Ove reči su u srpski jezik ušle kao integralne pozajmljenice, da bi se nakon oslobođenja od nemačke okupacije i sloma Trećeg rajha zadržale kao historizmi. Tako je ekvivalent čina *Sturmbannführer*, koji je unutar SS-a otprilike odgovarao rangu majora, u srpskom integralna pozajmljenica i historizam 'sturmbanfirer', ekvivalent činu *Obersturmbannführer* (pandan potpukovniku) integralna pozajmljenica i historizam 'obersturmbanfirer', a ekvivalent činu *Obersturmführer* (pandan poručniku) integralna pozajmljenica i historizam 'obersturmfirer' itd.¹⁰

Podrazumeva se, naravno, da nisu svi kulturno-leksički unikati i sve kulturno označene reči u nemačkom jeziku vezani za Treći rajh. Mnogo nemačkih kulturno označenih reči koje nemaju ekvivalent u srpskom potiče iz sasvim drugačijih konteksta.

Tako je sa kulturno označenom imenicom *Kehrwoche*, kao i sa sinonimnim kolokacijama *Schwäbische Kehrwoche* i *Württembergische Kehrwoche*. Ove lekseme označavaju subotnje čišćenje zajedničkih prostorija u stambenoj zgradbi ili kući. Stanari se pritom smenjuju u sedmičnom ritmu, tj. svake subote tu obavezu obavlja drugo domaćinstvo ili druga osoba. U zgradama se ponekad na vrata stana koji je date sedmice zadužen za čišćenje zajedničkih prostorija kači natpis *Kehrwoche*, kako bi svi u svakom trenutku znali ko je kriv za eventualne propuste. Pritom se razlikuje *kleine Kehrwoche*, koja označava čišćenje hodnika i stepeništa, i *große Kehrwoche*, koja podrazumeva i čišćenje trotoara pred zgradom ili kućom.

Ova obaveza stanara da čiste zgrade i trotoar ispred nje prvobitno je bila propisana zakonom, kako bi se gradsko stanovništvo privolelo na to da održava čistoću. Ti propisi su u međuvremenu ukinuti, ali se običaj zadržao do danas.

Kao primer kulturno označenih reči mogu nam poslužiti i imenice koje označavaju tradicionalnu proslavu završetka grubih radova na gradilištu, čiji su korenji još u srednjem veku. Ta se proslava, u zavisnosti od regionala, naziva *Richtfest*, *Bauheben*, *Weihefest*, *Hebefest*, *Hebefeier*, *Gleichenfeier*, *Dachgleiche*, *Aufrichte* itd.

Kulturno-leksičkih unikata ima i među frazeologizmima. Jedan od primera iz nemačkog jezika je i idiom *Tal der Ahnungslosen*. To je u Istočnoj Nemačkoj bio ironični naziv za one delove te zemlje (severoistok i jugosjever NDR, kao i okolina Drezdena) čiji stanovnici nisu mogli da primaju signal

---

¹⁰ Pregled činova u SS-u, njihovih pandana u Vermahtu i srpskih ekvivalenata tih pandana može se naći na internetu, na adresi <<https://goo.gl/YpF6pi>>.

zapadnonemачkih radijskih i televizijskih stanica, tako da su bili ograničeni na program istočnonemачkih medija. Ovaj izraz može se, naravno, prevesti na srpski jezik, npr. kao *dolina nepućenih*, *dolina neznanja* ili *dolina blaženog neznanja*, ali govornicima srpskog jezika koji ne poznaju odgovarajuće detalje iz novije nemačke istorije takvi prevodi bez dodatnih objašnjenja ne bi mnogo značili.

Za razliku od kulturno-leksičkih unikata, kulturno označene leksema ne moraju biti vezane samo za jednu kulturu, već za širi kulturni krug. Ekvivalenti takvih leksema mogu izostati u jezicima čije kulture ne pripadaju istom krugu.

Nemačke imenice *Adventskranz*, *Adventscherze*, *Adventskalender* i *Advent(s)sonntag*¹¹ nemaju, primera radi, ekvivalente u srpskom jeziku. Imenica *Advent* (od latinskog *Adventus Domini* – ‘dolazak Gospoda’) u zapadnom hričanstvu označava predbožićni period, koji traje mesec dana. On počinje četiri nedelje pre Božića (tzv. *erster Advent(s)sonntag* ili *erster Advent*) i traje do samog praznika Hristovog rođenja. Vernici zapadnih hrišćanskih crkava i drugi pripadnici tog kulturnog kruga tada se pripremaju za Božić, između ostalog i tako što kite kuću zimzelenim vencem ukrašenim trakama (*Adventskranz*) sa četiri sveće (*Adventscherze*). Prva sveća pali se četvrte nedelje pred Božić (*erster Advent*, *erster Sonntag im Advent*, *erster Advent(s)sonntag*), druga sveća treće nedelje pred Božić itd. Deca dobijaju poseban kalendar sa po jednim vratašcima za svaki dan tokom predbožićnog vremena, a kada otvore ta vrata iza njih ih često čeka neki mali poklon.

Za razliku od toga, u istočnom hričanstvu vernici se za Božić pripremaju duže, 40 dana, a i potpuno drugačije – božićnim postom. Venci, sveće i kalendari nisu deo tih priprema, a predbožićno vreme nije ni početak crkvene godine – ona u istočnom hričanstvu počinje prvog septembra. Zapadnohrišćanske običaje većina govornika srpskog jezika poznaje posredno, npr. sa putovanja, preko prijatelja katoličke ili protestantske veroispovesti, iz medija i sl.

Sudeći po „Velikom rečniku stranih reči i izraza“ I. Klajna i M. Šipke (Klajn & Šipka, 2006), u srpskom jeziku postoji integralna pozajmljenica ‘*advent*’, ali ona sasvim izvesno nije deo opštег leksičkog fonda. Složenice sa imenicom *Advent* (*Adventskranz*, *Adventscherze* itd) nemaju ekvivalent čak ni u perifernom leksičkom fondu.

O nedostatku ekvivalenata svedoči i način na koji J. Jandroković obrađuje odrednice *Advent*, *Adventskranz* i *Adventsonntag* u „Nemačko-srpskom i srpsko-nemačkom teološkom rečniku“ (Jandroković, 2007). Kao što se može

¹¹ *Adventssonntag* i *Adventsonntag* su regionalne varijante. Ova druga koristi se u južnom delu nemačkog govornog područja, tj. prevashodno u Austriji.

videti na Ilustraciji 26, ona uz odrednice *Adventskranz* i *Adventsonntag* ne nudi ekvivalente, već samo objašnjenje značenja „venac od četinara ukrašen sa četiri sveće, od kojih svaka simbolizuje po jednu sedmicu predbožićnog vremena“, odnosno „nedelja, dan kojim počinje predbožićna sedmica“ (Jandroković, 2007: 12).

Uz samu odrednicu *Advent* Jandroković nudi objašnjenje značenja „predbožićno vreme (počinje četiri sedmice pred Božić)“ i „predbožićna sedmica (svaka od četiri sedmice pred Božić)“, a uz treću sememu kvaziekvivalent ’Božićni post’ (sic!)¹², propraćen objašnjenjem „u Rimokatoličkoj crkvi“¹³ (Jandroković, 2007: 12).

Advent m - 1. предбожићно време (почиње четири седмице пред Божић) 2. предбожићна седмица (свака од четири седмице пред Божић); der erste Advent - прва седмица предбожићног времена 3. Божићни пост (у Римокатоличкој цркви)
Adventist - адVENTист (члан заједнице која верује у скори Други долазак Исуса Христоса), суботар, нововерац
AdventsKranz m - венац од четинара украшен са четири свеће од којих свака симболизује по једну седмицу предбожићног времена
Adventsonntag m - недеља, дан којим почиње предбожићна седмица (види <i>Advent</i> 2.)

Ilustracija 26. Imenice *Advent*, *AdventsKranz* i *Adventsonntag* u Jandroković (2007)

U hrvatskom jeziku, međutim, postoje ekvivalenti za sve navedene nemачke imenice: *advent* ili *došašće*, *adventski vijenac*, *adventska svijeća*, *prvi advent*, *adventski kalendar* itd. To je i sasvim logično, s obzirom na to da Hrvati, kao katolički narod, upražnjavaju zapadnohrišćanske običaje, pa i one koji su vezani za predbožićno vreme.

¹² Prema aktuelnoj pravopisnoj normi srpskog jezika pridjev ’božićni’ piše se malim početnim slovom (Matica srpska, 2010). Autorka „Nemačko-srpskog i srpsko-nemačkog teološkog rečnika“ pridržava se, međutim, prakse SPC da pojedine lekseme koje se odnose na verske ili crkvene pojmove piše velikim početnim slovom, iako ih prema pravopisu treba pisati malim početnim slovom (up. Matica srpska, 2010: 73).

¹³ Sa leksikografskog stanovišta ovo poslednje rešenje nije, doduše, baš najsrećnije odrabljeno, bar ukoliko uzmemo u obzir da rečnik mogu upotrebljavati i korisnici koji nisu osobito dobro upućeni u razlike između običaja u zapadnom i istočnom hrišćanstvu. Na osnovu kvaziekvivalenta i objašnjenja u zagradi oni bi najverovatnije zaključili da je božićni post i dalje prisutan u Rimokatoličkoj crkvi, samo što se naziva ’advent’. Božićni post zaista je postojao i u Rimokatoličkoj crkvi, ali je taj običaj rano počeo da bledi, tako da se od 1917. godine od vernika ni zvanično ne traži da ga poštuju (<<https://www.advent-ist-im-dezember.de/brauchbar/adventsfasten.html>>).

Ad vent (m; -[e]s, -e; mn.ri.j.) 1 Došašće, Advent; 2 nedjelja Došašća, adventska nedjelja; heute feiern wir den zweiten ~ danas slavimo drugu nedjelju Došašća.
Ad ven tist (m; -en, -en) rel. adventist.
Ad ven tist in (f; -, -nen) rel. adventistica.
Ad ven ka len der austr. v. Adventskalender
Ad ven kranz austr. v. Adventskranz
ad ven tlich (pridj.) adventski; ~e Bräuche/Musik advent-ski običaji/adventska glazba.
Ad vents kal len der (m; -s, -) adventski kalendar.
Ad vents kranz (m; -es, -kranze) adventski vijenac.
Ad ven sonn tag austr. v. Adventssonntag
Ad ven sonn tag (m; -[e]s, -e) nedjelja Došašća, advent-ska nedjelja.
Ad ven ts stern (m; -[e]s, -e) v. Weihnachtsstern 2
Ad ven ts zeit (f; -) vrijeme Došašća (Adventa).
Ad ven zeit austr. v. Adventszeit

Ilustracija 27. Odrednice *Advent*, *Adventskalender* itd. u rečniku Matešić i dr. (2005)

7.3.2.2. Nulta ekvivalentnost – kulturno neutralni koncepti

Kulturno-leksički unikati nikako, međutim, nisu jedini, već samo najupadljiviji uzroci nulte ekvivalentnosti. Ima i kulturno aspecifičnih reči za koje se jednostavno ne može naći ekvivalent u nekom drugom jeziku. Tako je, recimo, sa nemačkim glagolom *naschen* (jesti slatkiše, ali u relativno malim količinama), imenicom *Naschkatze* (osoba koja rado i često jede slatkiše, ali u relativno malim količinama), leksemama *Kuschelmusik* i *Kuschelrock* (sentimentalna muzika / rok-muzika za zaljubljene), kao i *Arschgeweih* (ornamentalna horizontalna tetovaža u donjem delu leđa) ili *Partnerlook* (identična ili usklađena odevna kombinacija koju nosi neki par, najčešće bračni ili ljubavni). Lako bi se, naravno, mogli naći i mnogi drugi primeri, poput imenice *Mogelpackung* (prevelika ambalaža kojom proizvođač želi da navede kupce na zaključak da je količina proizvoda u njoj veća nego što je zaista slučaj), imenice *Wackeldackel* (igračka u obliku psa sa glavom koja se klati kada se podloga na kojoj stoji pomera) i drugih sasvim „običnih“, tj. kulturno aspecifičnih leksema.

Nešto neobičniji primer ove vrste bila bi austrijska supstandardna leksema *Fetzenbankert*. Jedna od njenih semema označava jednostavnu lutku načinjenu od krpa obmotanih oko varjače. Njen parcijalni ekvivalent u srpskom jeziku je kolokacija ’krpena lutka’. Semema ’dete umotano u krpe, najčešće vanbračno’ (*Bankert* – ’kopile’, doslovno ’dete začeto na klupi’, od *Bank* – ’klupa’) u srpskom, međutim, nema ekvivalenta, u nedostatku lekseme koja bi istovremeno označila i bednu odecu i vanbračno poreklo deteta. Pored toga, ova imenica uključuje i sememu ’osoba zapuštene spoljašnjosti’, čiji bi srpski ekvivalent bio npr. ’odrpanac’, a upotrebljava se i jednostavno kao

uvreda, kao u sledećem primeru iz drame „Die Kreuzelschieber“ poznatog austrijskog pisca druge polovine 19. veka Ludviga Ancengrubera (Ludwig Anzengruber): „Du rauzender Fetzenbankert! ... Hör mich an! Wann d' schon nit aufn Heuboden willst, so geh mit mir nachm Steinbruch. – A Gang in der frische Nachtluft wird dir gut anschlagen, und bei mir stehst morgen fruh, a ohne Pfleg, als ganzer Mon wieder auf!“ (Anzengruber, 2015: 47).

7.3.2.3. Nulta ekvivalentnost – frazeologizmi

Na osnovu oblika, lekseme se dele na dve osnovne grupe: na jednočlane i višečlane, tj. na lekeseme u užem smislu i na frazeologizme. Odnosi ekvivalentnosti kod frazeologizama su još složeniji nego kod „običnih“ reči. Ovo naročito važi za sledeće tipove frazeologizama: idiome i poluidiome¹⁴, ustaljene fraze, poslovice, geminatne frazeologizme, krilatice i klišee¹⁵, tj. za one tipove koje bismo mogli nazvati osobito ekspresivnim – za razliku, primera radi, od strukturalnih frazeologizama.

Bogata i snažna ekspresivnost – zbog koje slikovite frazeologizme i koristimo – uključuje raznovrsne konotacije i asocijacije. Ekvivalentni frazeologizama zato moraju da zadovolje nekoliko važnih zahteva:

1. da imaju ekvivalentno denotativno značenje;
2. da imaju ekvivalentna konotativna obeležja, a pre svega ista vrednosna, emotivna, varijetetska i frekvencijska svojstva;
3. da bude iste asocijacije;
4. da imaju istu ili kompatibilnu motivnu sliku¹⁶.

Kao što navodi B. Ivanović, „uobičajeno je da se pod slikom podrazumeva najčešće vizuelna ili auditivna konkretizacija značenja pojedinih reči i komponenata u okviru frazeologizama koji po pravilu referiraju na sasvim konkretne i realne situacije iz života. Na ovaj način je složen psiholingvistički proces razumevanja jezičkih znakova sa slikom ‘potpomognut’ učešćem čula“ (Ivanović, 2005: 232). Istu motivnu sliku imaju, primera radi, srpski frazeologizam ‘zatišje pred buru’ i njegovi ekvivalenti u nemackom i engleskom: *Ruhe vor dem Sturm*, odnosno *calm before the storm*.

¹⁴ U srpskoj lingvistici za ove klase frazeologizama, o kojima će kasnije biti više reči, rasprostranjeniji su termini ‘globalni idiom’ i ‘komponentni idiom’.

¹⁵ Za pregled tipova frazeologizama up. Kostić-Tomović (2013): 67–81; Ivanović (2012): 69–129 i Ivanović (2005): 61–103.

¹⁶ O slikovitosti frazeologizama (nem. *Bildlichkeit*, f) up. Burger (2003): 33.

Ekvivalentni frazeologizmi ne moraju nužno imati istu ili sličnu motivnu sliku, presudno je da njihove motivne slike nisu nekompatibilne. Srpski frazeologizam *liti ko iz kabla*, nemački frazeologizam *in Strömen regnen* i engleski frazeologizam *it's raining cats and dogs* nemaju istu motivnu sliku, ali njihove motivne slike nisu ni u međusobnom konfliktu, tako da se oni mogu posmatrati kao ekvivalenti.

Pronaći ekvivalent koji zadovoljava sve kriterijume koje smo nešto više naveli nije nimalo lako, ali je neretko ipak moguće. Ekvivalenti će se najpre naći za one frazeologizme koji proističu iz predstava i sadržaja zajedničkih većem broju jezičkih/kulturnih zajednica ili za one čija se motivna slika zasniva na opštelijudskim iskustvima. Evo nekoliko primera ekvivalentnih nemačkih i srpskih frazeologizama sa imenicom 'oko' (odnosno u nemačkom *Auge*) kao komponentom.

- jemandem gehen die Augen auf* – nekome su se otvorile oči
Augen im Kopf haben – imati oči u glavi
große Augen machen – razrogačiti oči, zaprepastiti se
jemandem die Augen öffnen – otvoriti nekome oči
soweit das Auge reicht – dokle god pogled seže
seinen eigenen Augen nicht trauen – ne verovati vlastitim očima
die Augen vor etwas verschließen – zatvarati oči pred nečim
ein Auge auf jemanden/etwas werfen – baciti oko na nekoga/nešto
ein Auge zudrücken – zažmuriti na jedno oko
beide Augen zudrücken – zažmuriti na oba oka
Aus den Augen, aus dem Sinn. – Daleko od očiju, daleko od srca.
jemanden/etwas nicht aus den Augen lassen – ne ispuštati nekoga/nešto iz vida
jemandem Auge in Auge gegenüberstehen – stajati s nekim oči u oči
jemanden/etwas im Auge behalten – držati nekoga/nešto na oku
ins Auge springen – upadati u oči
jemanden/etwas mit anderen Augen ansehen – gledati na nekoga/nešto drugim očima
jemandem nicht mehr unter die Augen treten – ne izlaziti nekome više na oči
Auge um Auge, Zahn um Zahn. – Oko za oko, Zub za Zub.
jemanden / mit jemandem unter vier Augen sprechen – razgovarati s nekim u četiri oka

Ima, međutim, i takvih slučajeva kada se frazeologizmu jezika A ne može naći ekvivalent u jeziku B, kao što, primera radi, u srpskom jeziku nema ekvivalenta nemačkom frazeologizmu *Ritt über den Bodensee*.

Frazeologizam *Ritt über den Bodensee*, doslovno 'jahanje preko Bodenskog jezera' označava opasan poduhvat čiji junak tek naknadno, kada se sve dobro završi, shvata kakvoj je opasnosti bio izložen. Ušao je u nemački jezik zahvaljujući baladi Gustava Švaba (Gustav Schwab) „Jahač i Bodensko jezero“ (*Reiter und der Bodensee*) s početka 19. veka. Ova balada govori o konjaniku koji je toliko žurio da uhvati skelu koja će ga prevesti preko Bodenskog jezera da uopšte nije primetio da je ono zaledeno i da je već prejahao preko njega. Taj je motiv posle inspirisao mnoge umetnike, a među ostvarenjima koja ga obrađuju ili ga na neki drugi način koriste danas je verovatno najpoznatija Handkeova drama „Kas preko Bodenskog jezera“ (*Der Ritt über den Bodensee*) iz 1971. godine.

Pošto ovaj frazeologizam budi niz asocijacija – Gustav Švab, balada „Jahač i Bodensko jezero“, Handkeova drama, druga umetnička dela koja obrađuju ovaj motiv itd. – u jezicima čijim su govornicima ove asocijacije nepoznate ili daleke on ne može imati ekvivalent.

Tako je po pravilu i sa citatima koji postanu krilatice. Jedan od primera bio bi citat koji se pripisuje Martinu Luteru: „Hier steh ich und kann nicht anders.“ Tako je, navodno, glasio Luterov odgovor kada su na saboru u Vormsu 1521. godine od njega zatražili da opozove svoje učenje, što je on odbio. S obzirom na to da u srpskoj kulturi Martin Luter i protestantsko hrišćanstvo ne igraju ni izbliza tako važnu ulogu kao u nemačkoj kulturi, ni ovaj citat govornicima srpskog jezika nije poznat i ne budi im nikakve osobite emocije.

Krilatice ne moraju biti samo citati velikih i slavnih ličnosti, već mogu poticati i iz umetničkih dela, iz popularne kulture ili čak iz reklama. Neke od krilatica u srpskom jeziku potiču, tako, iz kulturnih ostvarenja srpske i jugoslovenske kinematografije. Jedna od njih je i čuvena replika „Ko je vas poznavao, ni pakao mu neće teško pasti“ iz filma „Maratonci trče počasni krug“, koji je po scenariju Dušana Kovačevića režirao Slobodan Šijan. Dok govornici srpskog jezika odlično znaju odakle ona potiče, jer su legendarne „Maratonce“ sigurno gledali mnogo puta, kod govornika nemačkog jezika ona (tj. njen prevod) neće probuditi nikakve asocijacije.

Nedostatak ekvivalenta ni kod frazeologizama ne mora, međutim, prosticati iz kulturnih specifičnosti. Poznata engleska poslovica *an apple a day keeps the doctor away* nema ekvivalent ni na srpskom ni na nemačkom, iako govornici srpskog i nemačkog jezika, baš kao i govornici engleskog jezika, smatraju da su jabuke i drugo voće veoma zdravi i da ih treba jesti.

7.3.2.4. Nulta ekvivalentnost i leksikografija

Kada odrednica u dvojezičnom ili višejezičnom rečniku nema ekvivalent u cilnjom jeziku, leksikografi bi njeno značenje korisnicima trebalo da objasne opisno. Navođenje okazionalizama i tzv. kvaziekvivalenata (nem. *Quasi-äquivalent*, *n*) nije poželjno, mada se u praksi sreće, kao u narednom primeru kod imenice *Eintopf*, koju smo već ranije pominjali.

eintönig <i>adj.</i> jednoličan, monoton, dosadan
Eintopf <i>[derl.] -(-e)s, -töpfə </i> jednostavno jelo skuvano u jednom loncu, bosanski lonac
Eintracht <i>[die] ,samo sg </i> sloga, jednodušnost; in Frieden und Eintracht leben živeti u miru i slozi

Ilustracija 28. Odrednica *Eintopf* u rečniku NSSN (Vladović i dr., 2008)

Kvaziekvivalenti su prihvatljivi samo u izuzetnim slučajevima, a i onda jedino pod uslovom da su jasno naznačeni kao takvi. Kvaziekvivalenti se, primera radi, mogu obeležiti opštepoznatim simbolom ≈ ('približno jednak') ili komentarom *etwa* ('otprilike', 'slično kao'). Primere uspešne primene tog postupka možemo videti na Ilustracijama 29, 30 i 31 iz rečnika ENGLISCH WÖRTERBUCH sa platforme DUDEN ONLINE ([ww.duden.de/suchen/englisch/](http://www.duden.de/suchen/englisch/))¹⁷.

Najvažnije je korisniku jasno staviti do znanja da je reč samo o opisu značenja, a ne o ekvivalentu, primeru ili frazeologizmu. Leksikografi to mogu postići pažljivim formulisanjem objašnjenja, grafičkim sredstvima ili tzv. kulturnoškim opaskama (engl. *cultural note*), kakve se sreću u pojedinim anglosaksonskim, ali i u nemačkim rečnicima (Herbst & Klotz, 2003: 124–125).

Ilustracije 32, 33 i 34 pokazuju odgovarajuće parafraze. One su nedvosmisleno formulisane kao objašnjenja, a od ekvivalenta i frazeologizama razlikuju se i grafički. Štampane su kurzivom, dok su ekvivalentima u ovom rečniku namenjena standardna slova, a frazeologizmima masna kurzivna slova.

¹⁷ Na sporadično korišćenje primera iz nemačko-engleske leksikografije odlučili smo se delom zato što u novijim nemačko-srpskim i nemačko-hrvatskim rečnicima nismo uspeli da nađemo podjednako pogodan materijal, ali naročito zato što i takvi rečnici mogu zatrebati čitaocima ove knjige ili im biti od pomoći – imajući u vidu to da se engleski u Republici Srbiji najčešće uči kao prvi strani jezik.

Gymnasium

Gymnasium *n*; *-s*, *Gymnasien*

Übersetzungen und Bedeutungen

1. *etwa* grammar (US high) school

- "humanistisches/musisches Gymnasium" *etwa* grammar (US high) school specializing in classics/the fine arts
- "mathematisch-naturwissenschaftliches Gymnasium mit neusprachlichem Zweig" *etwa* grammar (US high) school specializing in mathematics and sciences with a modern languages department

2. HIST gymnasium

© 2015 LANGENSCHEIDT GMBH & Co. KG, München

Hauptschule

Hauptschule *f* *etwa* secondary school, a school that takes students through the last five years of their compulsory period of education

© 2015 LANGENSCHEIDT GMBH & Co. KG, München

Imbissstand

Imbissstand *m* *etwa* hot-dog stand (*oder* stall)

© 2015 LANGENSCHEIDT GMBH & Co. KG, München

Ilustracije 29–31. Kvaziekvivalenti u rečniku ENGLISCH WÖRTERBUCH na platformi DUDEN ONLINE

The screenshot shows a search result for 'Trümmerfrau'. The search bar at the top contains the query 'Trümmerfrau' and shows 'gefunden: 2' results. Below the search bar, there are two entries:

- Trümmerfrau** *n* *etwa* woman who cleared away rubble after World War II
- Trümmerfrau** *die* (*hist.*) woman who cleared away rubble after World War II

Ilustracija 32. Parafraza u rečniku „Duden Oxford Großwörterbuch Englisch“ (Duden-Oxford, 1999)

Postoji i mogućnost da se leksema polaznog jezika preuzme kao pozajmljenica ili čak kao kalk, a da se onda parafrazom ukaže na njeno tačno značenje (*Spätzle – spaetzle, type of short, flat noodles*). Ukoliko odgovarajuća pozajmljenica već postoji u ciljnem jeziku, kao u primerima *Dirndl* i *Lederhose*, onda se naravno ne može govoriti niti o nedostatku ekvivalenta, niti o specifičnom leksikografskom postupku.

Spätaussiedler

Spätaussiedler *m*, Spätaussiedlerin *f* person of German origin emigrating from Eastern Europe after 1980

© 2015 LANGENSCHEIDT GMBH & Co. KG, München

Spätzle

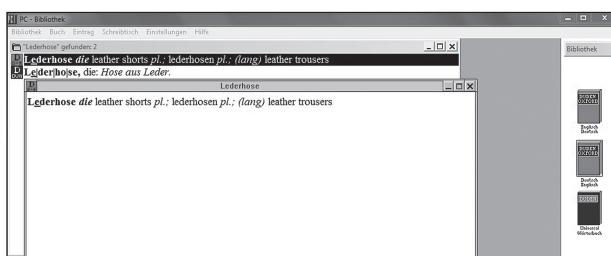
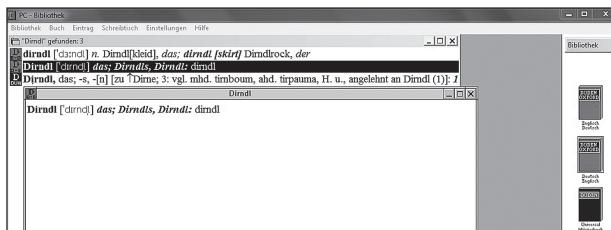

Spätzle *pl*; GASTR type of short, flat noodles; spaetzle

- "Linsen mit Spätzle" lentils and spaetzle

© 2015 LANGENSCHEIDT GMBH & Co. KG, München

Ilustracije 33 i 34. Parafraze u rečniku ENGLISCH WÖRTERBUCH na platformi DUDEN ONLINE

Ilustracije 35 i 36. Odrednice *Dirndl* i *Lederhose* u „Duden Oxford Großwörterbuch Englisch“ (Duden-Oxford, 1999)

7.3.2.5. Nulta ekvivalentnost i prevod

Za razliku od stilske i leksikografske ekvivalentnosti, koje se uspostavljaju isključivo na nivou leksema, u prevodu je, kao što smo ranije već istakli, leksički nivo izuzetno važan, ali ne i jedini – najvažnije je da prevodilac uspostavi ekvivalentnost na nivou teksta kao celine. Veoma je, dakako, poželjno

da se ekvivalentnost ostvari sredstvima koja pripadaju istom jezičkom nivou i na istom mestu u tekstu, ali ako to nije moguće, prevodilac ekvivalentnost može ostvariti i sredstvima koja pripadaju nekom drugom jezičkom nivou, pa čak i na nekom drugom mestu u tekstu.

Pri prevođenju – pa tako i pri pokušaju da prevaziđu problem nulte sistemske i leksikografske ekvivalentnosti – prevodiocima na raspolaganju stoje raznovrsne etablirane prevodilačke tehnike i postupci:

1. adaptacija (prilagođavanje stranih naziva i imena pravilima jezika pre-voda);
2. integralno pozajmljivanje (prenošenje reči iz izvornika bez izmena, tj. s tzv. nultom adaptacijom);
3. kalkiranje (doslovno prevođenje lekseme ili višečlane lekseme);
4. prevodilačke transformacije:
  - 4.1. permutacija (zamena mesta delova teksta);
  - 4.2. prevodna zamena:
    - 4.2.1. morfološka zamena (npr. promena vrste reči),
    - 4.2.2. leksička zamena (konkretizacija, generalizacija, ublažavanje i pojačavanje) i
    - 4.2.3. sintaksička zamena (npr. promena tipa rečenice);
  - 4.3. oduzimanje (zanemarivanje nekog elementa koje nimalo ne utiče na smisao, npr. *auf diese Art und Weise* – 'na taj način');
  - 4.4. izostavljanje;
  - 4.5. dodavanje;
5. antonimijsko prevođenje (prevođenje uz pomoć negirane reči ili izraza suprotnog značenja);
6. kompenzacija (primena stilske osobine izvornika na nekom drugom mestu u tekstu);
7. opisni prevod;
8. prevođenje definicijom;
9. prevođenje analogijom;
10. parafraziranje (Hlebec, 2009: 8-55; Kostić-Tomović, 2014: 27).

Birajući neku od navedenih tehnika, u skladu sa prirodom problema, svojstvima vrste teksta i neizbežnim vanjezičkim činiocima (npr. raspoloživi prostor), prevodilac će naći način da prevaziđe problem nulte ekvivalentnosti¹⁸.

---

¹⁸ O mogućnostima, tj. o konkretnim postupcima za prevazilaženje nulte ekvivalentnosti u prevodu up. Đurović (2009): 115–116.

Nekada se rešenje nalazi i prilično lako, kao recimo onda kada treba ponuditi prevodni ekvivalent za nemačku zbirnu imenicu *Geschwister* ('rođena braća i sestre', tj. 'deca istih roditelja') ili imenicu *Schwiegereltern* ('tast i tašta' ili 'svekar i svekra', tj. 'supružnikovi roditelji'). Evo nekoliko primera.

Was lernen Geschwister voneinander und beim Streiten miteinander und welche Konstellation ist am harmonischsten? Die Beziehung zu den Geschwistern entscheidet nicht nur über die eigene Entwicklung, sondern auch über die Zukunft der Famile (Baier, 2012).

Šta rođena braća i sestre nauče jedni od drugih i svađajući se jedni s drugima, i kakva je konstelacija najharmoničnija? Odnos prema braći i sestrama odlučujući je za razvoj svakog pojedinca, ali i za budućnost čitave porodice.

Viele Frauen ärgern sich über die tatsächliche oder eingebildete Einmischung der Schwiegereltern in die Kindererziehung. Andere führen ungeliebte Eigenschaften des Partners oder der Kinder auf den negativen Einfluss der Schwiegereltern zurück. Auch kam es in manchen Partnerschaften zur Konkurrenz über die Frage, wessen Familie denn die bessere sei. Und natürlich können manche Frauen es den Schwiegereltern ihres Partners (sic!) einfach nicht recht machen, so sehr sie sich auch bemühen (Weber, 2003).

Mnoge se žene ljute zbog toga što se svekar i svekra mešaju u vaspitanje dece, ili one bar veruju da oni to čine. Druge žene smatraju da je za muževljeve osobine koje im se ne dopadaju kriv uticaj njegovih roditelja. U pojedinim vezama partneri se nadmeću oko toga čija je porodica bolja. A ima, naravno, i žena koje jednostavno nikako ne mogu uđovoljiti muževljevim roditeljima, ma koliko se trudile.

U gornjim kratkim odlomcima kod imenice *Geschwister* u oba je slučaja primjenjen opsini prevod: prvi put 'rođena braća i sestre', da čitaoci tvrdnju ne bi shvatili preširoko, a drugi put samo 'braća i sestre'.

Kod imenice *Schwiegereltern*, koja se u drugom odlomku pominje čak tri puta, kontekst nam nedvosmisleno govori da se radi o svekru i svekrvi, a ne o tastu i tašti. Prvi njen prevod je opisan ('svekar i svekra'). Tehnika se ne menja ni kod drugog i trećeg ponavljanja te imenice, s tim što se za opisni prevod koriste druge formulacije ('njegovi roditelji' i 'muževljevi roditelji') kako bi se izbeglo ponavljanje.

Slično je i sa imenicama *Rabenmutter* ('loša majka'), *Rabenvater* ('loš otac') i *Rabeneltern* ('loši roditelji'). Ove imenice označavaju majku, odnosno oca i roditelje koji se ne brinu o svojoj deci, dakle lošeg, egoističnog, nemarnog roditelja. Metafora počiva na – doduše pogrešnom – uverenju da su gavrani (nem. *Rabe*) loši roditelji i da prerano napuštaju ptice, dok ovi još nisu sposobni za samostalan život. Sve ove lekseme lako se mogu prevesti opisno, kao u narednom primeru.

So verzichten viele auf das Kinderkriegen und konzentrieren sich auf ihren Beruf. Lieber gar nicht Mutter als Rabenmutter (Gaulhofer & Weiser, 2012).

Zato mnoge žene odustaju od rađanja i usresređuju se na posao. Smatralj da je bolje da nemaju dece, nego da budu loše majke.

Za imenicu *Rosinenpickerei* ('egoističan pokušaj da se ono najbolje odbere za sebe, a da se drugima ostavi ono što je manje vredno') takođe se u kontekstu može naći prevod, iako na srpskom nema ekvivalent – premda je u ovom slučaju to nešto teže nego u ranijim primerima.

Die deutsche Kanzlerin Angela Merkel hat deutlich gemacht, dass es für Grossbritanien im künftigen Verhältnis zur EU keine „Rosinenpickerei“ geben wird. Es werde einen klaren Unterschied geben zwischen einem EU-Mitglied und einem Drittstaat (Luzerner Zeitung, 2016).

Nemačka kancelarka Angela Merkel istakla je da Velika Britanija u budućem odnosu prema EU neće moći da prihvati samo ono što joj je po volji, a da odbaci sve ostalo. Prema njenim rečima, razlike između članica EU i zemalja koje to nisu biće jasne.

I ovo je opisni prevod, ali je znatno opširniji nego u ranijim primerima. Zbog toga se ovo rešenje, za razliku npr. od sintagme 'loša majka' kao prevoda imenice *Rabenmutter*, ne bi moglo ponavljati u istom tekstu, već bi prevodilac pri narednim pojavljivanjima lekseme *Rosinenpickerei* morao da pronađe drugu formulaciju.

Naravno, rešenje koje smo ponudili samo je jedna od mogućnosti – i mnoga druga bila bi podjednako dobra. U zavisnosti od ciljne grupe, prevodilac bi, recimo, čak mogao da iskoristi engleski ekvivalent imenice *Rosinenpickerei* – frazeologizam *cherry picking*. S obzirom na to da je u tekstu reč upravo o Velikoj Britaniji, efektan bi bio i nešto slobodniji prevod, poput „Velika Bri-

tanija neće moći da se upušta u takozvani *cherry picking*, tj. nećemo joj dopustiti da uzme samo ono što joj se sviđa, a da sve ostalo odbaci“ i sl. Ovo bi bio primer kombinacije integralnog pozajmljivanja – doduše iz trećeg jezika, čemu se srazmerno retko pribegava – i opisnog prevoda.

Pored mogućnosti koje smo dosad naveli, prevodiocima bi – možda i kao najjednostavnije, a sasvim prihvatljivo rešenje – stajao na raspolaganju i parcialni ekvivalent imenice *Rosinenpickerei*, tj. imenica ’izbirljivost’. Ova leksema dovoljno je srodnog denotativnog značenja, premda za razliku od *Rosinenpickerei* ne podrazumeva da probirljivost mora biti na štetu nekog drugog, manje je ekspresivna, a i nedostaje joj podudarna ili neka druga zanimljiva motivna slika. Uz izvesnu modifikaciju rečenične strukture u prevodu bi se takođe mogla upotrebiti i imenica ’izbirač’, iz istog tvorbenog gnezda (npr. *Britanija neće moći da se ponaša kao izbirač*).

Za razliku od dosadašnjih odlomaka, u kojima smo videli različite varijante opisnog prevoda, u narednim primerima primenićemo kalkiranje. U njima se javlja bezekvivalentna leksema *Witwenmacher*, kolokvijalni pežorativni naziv vojnog aviona *Lockhead F-104 Starfighter*, koji je između 1958. i 2004. bio u floti nekolicine zemalja članica NATO-a. Pogrdno ime ovaj avion je dobio usled izrazite nepouzdanosti, tj. zbog brojnih nesreća koje su pilote često koštale života.

Bis die „Witwenmacher“ im Jahr 1991 ausgemustert wurden, verunglückten von den 916 Maschinen 262. Jeder dritte Unfall endete tödlich, insgesamt 116 Piloten verloren ihr Leben, wie die RTL-Dokumentation „Mein Mann war Nummer 57“ im Anschluss an den Film „Starfighter – Sie wollten den Himmel erobern“ an diesem Donnerstag in Erinnerung ruft (Sagatz, 2015).

Dok *Starfighter*, u Nemačkoj poznat i kao *Witwenmacher* (’proizvodač udovica’), nije izašao iz upotrebe 1991. godine, od 916 aviona čak su 262 pretrpela nesreću. Svaka treća nesreća pritom je bila smrtonosna, a život je izgubilo ukupno 116 pilota. Na te nas činjenice podseća dokumentarna emisija RTL-a „Moj suprug je bio broj 57“, koja se emituje narednog četvrtka, nakon filma „*Starfighter* – želeti su da osvoje nebo“.

Fast täglich fiel ein „*Starfighter*“ vom Himmel; nicht selten waren es sogar zwei. Begriffe wie „*Fliegender Sarg*“ und „*Witwenmacher*“ beherrschten die Diskussionen. F-104-Piloten baten reihenweise um die Versetzung auf einen anderen Flugzeugtyp oder wechselten zu zivilen Fluggesellschaften. Es passierten spektakuläre Unfälle (Kuhn, 2015).

Gotovo svakog dana na zemlju bi se survao poneki *Starfighter*, a neretko i dva. Pojmovi poput „letećeg kovčega“ i „udovičara“ dominirali su diskusijom. Piloti aviona F-104 masovno su tražili premeštaj na druge tipove aviona ili su prelazili u civilnu avijaciju. Događale su se spektakularne nesreće.

I na kraju, u sledeća tri odlomka javlja se imenica *Engelmacher*. Kao što treći primer eksplisitno objašnjava, radi se o kolokvijalnoj leksemi, danas prilično zastareloj. Ona označava lekara, babicu ili čak potpuno nestručno lice koje vrši opasne ilegalne pobačaje, često u potpuno neprimerenim uslovima. U prvom odlomku možemo videti opisni prevod, u drugom kombinaciju opisnog prevoda i generalizacije ('kasapin' bi bio pogrdan naziv za svakog ko pruža nestručne i/ili neadekvatne medicinske usluge, a ne samo za osobu koja vrši ilegalne abortuse), dok u prevodu trećeg odlomka nailazimo na spoj integralnog pozajmljivanja i kalkiranja.

Wenig später erfuhr er, dass Cornelia zu einem Engelmacher gegangen war, um die Abtreibung vornehmen zu lassen (Heinzelmann, 2015: 147).

Nedugo potom doznao je da se Kornelija podvrgla opasnom ilegalnom abortusu.

Als die Mutter sie auf ihren runden Leib ansprach, war Anna Lena im 6. Monat von Paul schwanger. Sie hatte die Zeit verdrängt, dass ihre Periode ausgeblieben war. Selbst in Holland wollte man zu diesem Zeitpunkt keine Abtreibung mehr durchführen. Deshalb fuhr die Mutter mit ihrer schwangeren Tochter nach London zu einem Engelmacher. (Sander, 2016: 85).

Kada ju je majka zapitala zašto joj je narastao stomak, Ana Lena je već šest meseci nosila Paulovo dete. Potiskivala je činjenicu da joj menstruacija izostaje. Tako kasno čak ni u Holandiji niko ne bi bio voljan da izvrši pobačaj. Zato je majka trudnu kćer odvela u London, na ilegalni abortus, kod nekog od takozvanih kasapina.

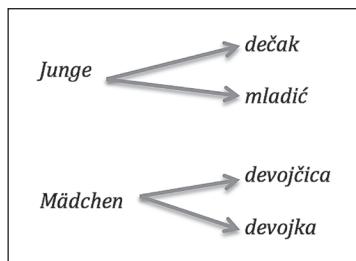
Als Engelmacher wird seit ungefähr 1920 in der älteren Umgangssprache eine Person bezeichnet, die illegal Schwangerschaftsabbrüche vornimmt (<https://de.wikipedia.org/wiki/Engelmacher>).

Imenica *Engelmacher* (doslovno 'andelotvorac') pojavila se oko 1920. godine. U starijem kolokvijalnom jeziku označava osobu koja vrši ilegalne abortuse.

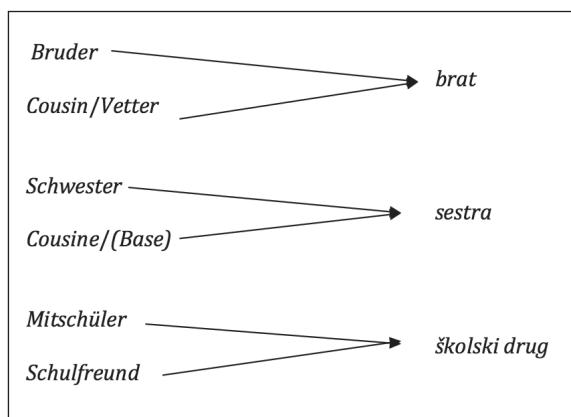
U prevodilačkoj praksi primenjuju se, naravno, i druge tehnike i postupci. Ovde smo se ograničili na svega nekoliko primera, s obzirom na to da prevodna ekvivalentnost nije primarno vezana za leksikografiju. Detaljnije informacije o takvim postupcima čitalac može naći u Đurović (2009): 115–116.

7.3.3. Uzajamnost ekvivalentnosti: simetrična i asimetrična ekvivalentnost

Simetričnom ekvivalentnošću naziva se ekvivalentnost jedan prema jedan, odnosno konstelacija u kojoj neka semema jednog jezika ulazi u odnos ekvivalentnosti samo sa jednom sememom nekog drugog jezika, pri čemu se obim njihovog značenja (tzv. opseg denotata) poklapa, a njihovo značenje i pragmatička svojstva podudaraju potpuno ili u velikoj meri.

Ilustracija 37. Divergencija

Ilustracija 38. Konvergencija

Pored ove simetrične ekvivalentnosti postoji i asimetrična, koja ima dva vida: konvergenciju i divergenciju (Ilustracije 37 i 38). O divergenciji govorimo onda kada nekoj semem jezika A odgovara više od jedne sememe jezika B, i to usled razlike u obimu značenja, tj. opsegu denotata. Svaki od parcijalnih ekvivalenata ima uži opseg denotata, tj. pokriva samo jedan segment značenja. Tako nemačkoj imenici *Junge* u srpskom odgovaraju *dečak* i *mladić*, a nemačkoj imenici *Mädchen* imenice *devojčica* i *devojka*.

Konvergencija je suprotan slučaj, tj. konstelacija kada je više semema jezika A obuhvaćeno jednom sememom jezika B, opet zbog razlike u opsegu denotata, kao u primerima na Ilustraciji 38.

O konvergenciji i divergenciji govorimo samo onda kada postoje razlike u opsegu denotata, ali ne i onda kada semema jezika A u jeziku B ima više ekvivalenata usled toga što ovaj potonji raspolaže sinonimima (npr. *more* – *Meer/See*).

8. Ostali tipovi leksikografskih informacija

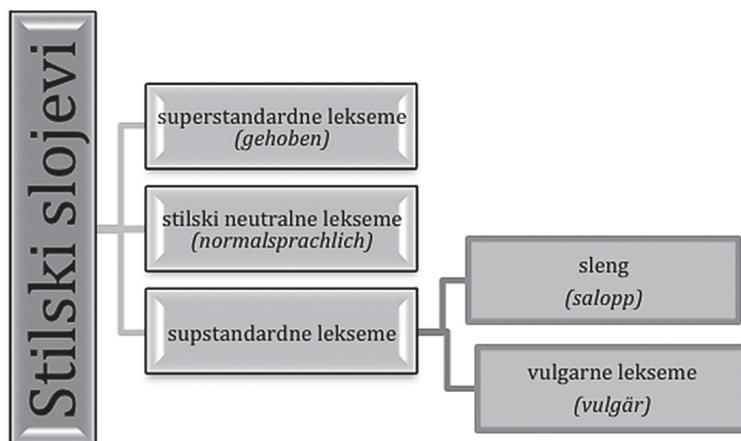
8.1. Pragmatička svojstva

Pragmatička svojstva obuhvataju sledeće osobine leksema:

1. poziciju u odnosu na neutralnu standardnu leksiku (tzv. stilski sloj),
2. pripadnost geografskim varijetetima,
3. pripadnost varijetetima društvenih grupa,
4. vezanost za određeni kontekst (npr. struku, nauku ili oblast),
5. stepen aktuelnosti i
6. frekventnost.

8.1.1. Stilski sloj

Stilski neobeležene, neutralne lekseme koje pripadaju opštem leksičkom fondu standardnog jezika rečnici ne obeležavaju. Sve ostale lekseme rečnici bi trebalo da označe, tj. da korisnike obaveste o njihovim stilskim svojstvima. U praksi jednojezični rečnici to uglavnom čine doslednije od dvojezičnih, a pogotovo od višejezičnih rečnika. Njihovi autori i njihovi korisnici svu pažnju mogu da usmere na jedan jezik, tj. samo na odrednicu, dok je pažnja autora i korisnika dvojezičnika i višejezičnika neizbežno podeljena između odrednice i njenih ekvivalenta, koji neretko mogu biti i brojni.

Ilustracija 39. Stilski slojevi prema rečniku
„Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache“
(Klappenbach & Steinitz, 1961–1977)

Temelje sistema za obeležavanje stilskih svojstava u nemačkoj leksikografiji – kao i temelje savremene nemačke leksikografije uopšte – postavio je rečnik „Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache“ (Klappenbach & Steinitz, 1961–1977), koji je između 1952. i 1977. u Istočnom Berlinu izradio leksikografski tim Nemačke akademije nauka¹ pod rukovodstvom Rut Klappenbach (Ruth Klappenbach) i Wolfganga Štajnica (Wolfgang Steinitz), a uz veoma značajan doprinos Helene Malige-Klappenbach (Helene Malige-Klappenbach) (Haß-Zumkehr, 2001: 225–233).

Pri koncipiraju rečnika autorski tim snažno se oslanjao na dostignuća tadašnje sovjetske i čehoslovačke leksikografije, a isto važi i za njegov sistem tzv. stilskih slojeva (nem. *Stilschicht*, *f*), koji je izradila R. Klappenbach (Haß-Zumkehr, 2001: 228). Taj sistem šematski prikazuje Ilustracija 39.

Pored ovih stilskih slojeva, rečnik razlikuje i deset tzv. stilskih nijansi (nem. *Stilfärbung*, *f*), i to sledeće:

1. šaljiva (nem. *scherhaft*),
2. familijarna (nem. *vertraulich*),
3. eufemistična (nem. *verhüllend*),
4. arhaizujuća (nem. *altertümelnd*),
5. pretenciozna (nem. *gespreizt*),
6. birokratska (nem. *papierdeutsch*),
7. hiperbolična (nem. *übertrieben*),
8. pežorativna (nem. *abwertend*),
9. podrugljiva (nem. *spöttisch*),
10. invektivna (nem. *Schimpfort*) i
11. prostačka (nem. *derb*) (Haß-Zumkehr, 2001: 229).

Isti ili sličan sistem koriste i mnogi drugi kvalitetni rečnici nemačkog jezika druge polovine 20. i prvih decenija 21. veka. Za korisnike je ova okolnost izuzetno povoljna, jer leksikografsku korisničku kompetenciju, odnosno – jednostavnije rečeno – navike koje su razvili upotrebljavajući jedan rečnik, lako mogu preneti na druge rečnike.

Širenu sistema za obeležavanje stilskih svojstava koji je – podsetimo, u Istočnoj Nemačkoj – razradio autorski tim rečnika „Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache“ (Klappenbach & Steinitz, 1961–1977) svojevremeno je znatno doprineo čak i njegov tadašnji zapadnonemački takmac „Duden. Das

---

¹ Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Institut für deutsche Sprache und Literatur

große Wörterbuch der deutschen Sprache“ (1976–1981). Njemu su se kasnije pridružili i jednotomni „Duden. Deutsches Universalwörterbuch“ (Duden, 1983) i drugi rečnici iz edicije Duden. Sistem stilskih oznaka u njima, naime, „u znatnoj se meri drži onog u WDG-u, pri čemu Duden ispod neobeleženog stilski neutralnog sloja postulira četiri nivoa – ’kolokvijalan’, ’sleng’, ’grub’ i ’vulgaran’ – a lekseme koje im pripadaju opisuje bez eksplisitnih ograničenja [...] Iznad stilski neutralnog sloja postulirana su tri nivoa, među kojima je nov ’učeni jezik’, za reči poput *eruieren* i *omnipräsent*“ (Haß-Zumkehr, 2001: 235)².

Pored onoga što Hausman (Hausmann, 1986: 178) naziva „uglavnom prečutana (delom čak i skandalozno prečutana) zavisnost manhajmskog od istočnoberlinskog rečnika“ (Haß-Zumkehr, 2001: 234)³, kao i potonjem razgranavanja mreže leksikografskih publikacija u okviru edicije Duden, širenju i učvršćivanju sistema za obeležavanje stilskih slojeva koji je uveo rečnik „Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache“ (Klappenbach & Steinitz, 1961–1977) znatno je doprinela i njegova digitalizacija, a zatim i dalji razvoj u okviru projekta DWDS (www.dwds.de) od 2002. godine.

Kao što će, nadamo se, čitaocima predočiti naredni primeri sa portala DWDS i iz rečnika DUDEŃ ONLINE-WÖRTERBUCH, pomoću oznaka za stilске slojeve i stilске nijanse rečnici korisnicima prilično jednostavno, razumljivo, a i delotvorno mogu predočiti stilске osobine semema i leksema.

Imenice *Popanz* i *Popel* imaju po dve sememe. Osnovna semema imenice *Popanz* je ’strašilo’, i u doslovnom i u prenesenom smislu, dok njena druga semema označava ’instrumentalizovanu osobu’, tj. čoveka koji je marioneta, puko oruđe u nečijim rukama. Doslovno značenje sememe ’strašilo’ (’strašilo za ptice’) stilski je neutralno, dok je varijanta te sememe koja ima preneseno značenje (’rugoba’) pežorativna – što korisnicima stavlja do znanja napomena ’abwertend, bildlich’ koja uz nju стоји. Druga semema, ’instrumentalizovana osoba’ ne samo da je pežorativna, već pripada i slengu, pa zato uz nju i стоји opaska ’salopp, abwertend’.

² „folgt zu weiten Teilen dem des WDG, wobei Duden aber unterhalb der unmarkierten normalsprachlichen Schicht vier weitere Ebenen – ’umgangssprachlich’, ’salopp’, ’derb’ und ’vulgär’ – ansetzt und deren Lexeminventaren auch ohne explizite Einschränkungen beschreibt [...] Oberhalb des Normalen sind drei Ebenen angesetzt, darunter als Novum das ’Bildungssprachliche’ für Wörter wie *eruieren* i *omnipräsent*“ (Haß-Zumkehr, 2001: 235).

³ „überwiegend verschwiegene (vereinzelt sogar skandalös verschwiegene) Abhängigkeit des Mannheimer von dem Ostberliner Wörterbuch“ (Hausmann, 1986: 178, prema Haß-Zumkehr, 2001: 234).

Popanz, der

Grammatik Substantiv (Maskulinum) · Genitiv Singular: **Popanzes** · Nominativ Plural: **Popanze**

Aussprache ⓘ

Worttrennung Po-panz (computergeneriert)

Herkunft Herkunft unsicher

Bedeutungen

Etymologie

Thesaurus

Verwendungsbeispiele

Typische Verbindungen

eWDG, 1974

Bedeutungen

1. ausgestopfte Schreckgestalt; Vogelscheuche

BEISPIELE:

einen **Popanz** in den Kirschbaum setzen, aufs Feld stellen

Ich machte ... aus Hose, Weste, Rock und Hut meines Vaters einen **Popanz** zurecht [G. HAUPTM., 3,114]

▼ abwertend, bildlich schreckenerregende, furchteinflößende Gestalt, Schreckgespenst

BEISPIELE:

Ihm war, wie ihm als Knaben zumute gewesen war, der ... den **Popanz**, den Schwarzen Mann, anzweifelte [FEUCHTW., Goya, 554]

Gottsched war angeblich der **Popanz**, vor dem sich alle frischen Kräfte der Literatur bekreuzigten [MEHRING, Lessing-Legende, 317]

2. salopp, abwertend unselbstständiger, willloser Mensch, der in seinen Handlungen von anderen abhängig ist

BEISPIELE:

Anngret hat ihn zum Nachäffer und **Popanz** gemacht [STRITTMATTER, Bienkopp, 26]

er vertraut sich allerlei Helfern an, die ... den Unglücklichen als **Popanz** von Amt zu Amt, von Abgeordneten zu Abgeordneten schleppen [St. ZWEIG, Sternstunden, 45]

Ilustracija 40. Informacije o stilskim svojstvima imenice *Popanz* na portalu DWDS

Popel, der

Grammatik Substantiv (Maskulinum) · Genitiv Singular: **Popels** · Nominativ Plural: **Popel**

Aussprache ⓘ

Worttrennung Po-pel (computergeneriert)

Wortbildung mit -Popel als Erstglied: **Popelfahne**

Bedeutung

Etymologie

Thesaurus

Verwendungsbeispiele

Typische Verbindungen

eWDG, 1974

Bedeutung

▼ **salopp**

1. verhärteter Nasenschleim
2. abwertend unbedeutender, unscheinbarer Mensch

BEISPIEL:

fragen Sie den ersten kleinen **Popel**, der Ihnen über den Weg läuft [R. BARTSCH, Geliebt, 281]

Ilustracija 41. Informacije o stilskim svojstvima imenice *Popel* na portalu DWDS

Leksema *Popel* takođe ima dve sememe, obe supstandardne, i DWDS ih svrstava u sleng (nem. *salopp*). Prva semema 'slina' nema dodatnih stilskih nijansi, dok je druga semema 'bezveznjak' uz to i pežorativna, tako da je prati i napomena 'abwertend'.

dubios, seltener dubiös

Wortart: **i** Adjektiv
Gebrauch: gehoben
Häufigkeit: **i** ■■■■■

RECHTSCHREIBUNG

Worttrennung: du|bi|os, du|bij|ös

BEDEUTUNGSÜBERSICHT

zweifelhaft, fragwürdig
Beispiele

- ein dubioses Hotel
- seine Vergangenheit ist recht dubios

Ilustracija 42. Informacija o stilskim svojstvima prideva *dubios/dubiös* u rečniku DUDEN ONLINE-Wörterbuch

Sistemu obeležavaju stilski svojstava koji su razvili autori rečnika „Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache“ (Klappenbach & Steinitz, 1961–1977) svakako bismo mogli naći i pojedine slabije tačke. To je, međutim, potpuno razumljivo, pa čak i neizbežno, s obzirom na to da je stilski obeležja leksema i semema gotovo nemoguće egzaktno utvrditi, pobrojati, razvrstati i precizno označiti – ili bar lingvostilistica do sada nije ponudila model koji bi to obezbedio. Najveći problem je taj što lingvisti i leksikografi ne raspolažu metodama kojima bi ustanovili da li je neka leksema/semena stilski neutralna ili stilski obeležena, a ako je stilski obeležena – kako tačno i u kojoj meri.

Stilski slojevi i stilске nijanse razlikuju se od modela do modela, a graničce između njih nisu jasne. Zbog toga se i događa da istu leksemu/semenu jedan rečnik prikaže kao stilski neutralnu, a drugi kao stilski obeleženu, ili pak da joj različiti rečnici pripisuju različita stilska obeležja. To možemo videti i na primeru prideva *ominös*, koji rečnik DUDEN ONLINE-Wörterbuch obeležava kao učenu leksemu (nem. *bildungssprachlich*), dok portal DWDS ne navodi nikakva obeležja.

Uprkos ovim nesavršenostima leksikografskog opisa koje proističu iz inherentnih slabosti teorijskog modela, korisnici bi trebalo da poklanjaju izuzetno veliku pažnju informacijama o stilskim slojevima i stilskim nijansama. Stilska svojstva leksema izražavaju stav govornika prema predmetu komuni-

kacije i prema sagovornicima, kao i socijalni status i lične osobine. Njihovo nepoznavanje, odnosno greške koje iz toga proističu ne utiču samo na razumevanje i na to kako će sagovornici oceniti govornikovu jezičku kompetenciju, već i na to kako će ga vrednovati kao ličnost i kakav će odnos sa njim želeti da izgrade.

The screenshot shows the word 'ominös' in a large, bold, black font at the top. Below it are three circular icons: one with a microphone, one with a speaker, and one with a document. Underneath these are three lines of descriptive text: 'Wortart: **i** Adjektiv', 'Gebrauch: bildungssprachlich', and 'Häufigkeit: **i** ■■■■■'. The background is white with a thin gray border around the main content area.

Ilustracija 43. Pridev *ominös* u rečniku DUDEN ONLINE-WÖRTERBUCH

The screenshot shows the word 'ominös' in a large, bold, black font at the top. Below it is a horizontal navigation bar with five buttons: 'Bedeutungen', 'Etymologie', 'Thesaurus', 'Verwendungsbeispiele', and 'Typische Verbindungen'. To the right of the navigation bar is a small rectangular box containing the text 'eWDDG_1974'. Underneath the navigation bar is a section titled 'Bedeutungen' (Meanings) with two numbered lists: '1. von schlimmer Vorbedeutung, unheil verkündend' and '2. anrüchig, berüchtigt, zweifelhaft'. Each list has a 'BEISPIELE:' heading followed by a series of German sentences illustrating the usage of the word. The background is white with a thin gray border around the main content area.

Ilustracija 44. Pridev *ominös* na portalu DWDS

Jednostavno rečeno, ukoliko govornik iz neznanja upotrebi reč iz slenga, vulgarnu reč ili neku pežorativnu leksemu, verujući da je stilski neutralna, mno-gi će sagovornici biti skloni da ga ocene kao neotesanog ili neprijatnog, a ne samo kao osobu koja još uvek razvija svoju jezičku kompetenciju.

8.1.2. Pripadnost geografskim varijetetima⁴

8.1.2.1. Geografski varijeteti – nacionalni standardi, regiolekti i dijalekti

Kao što ističe Ranko Bugarski, „idealizovana jezička slika sveta kao skupa odelitih jednojezičnih i monokulturalnih zajednica, koja u popularnim predstavama pripadnika evropskog kulturnog kruga živi bar od vremena romantizma i posebno Herdera, zapravo nikada u periodu civilizacije nije odgovarala stvarnosti“ (Bugarski, 1996: 23). Na svetu danas postoji oko dve stotine država, a više hiljada jezika, pa je već i na osnovu toga jasno to da se u većini država koristi nekoliko jezika (Bugarski, 1997: 28).

Sa druge strane, brojni se jezici ne govore samo u jednoj zemlji, već u dve ili više njih. Zato se mnogi savremeni jezici ubrajaju u tzv. pluricentrične (ili policentrične) jezike (nem. *plurizentrische/polyzentrische Sprache*). Termin ’policentričan/pluricentričan jezik’ (engl. *polycentric standard language*) u lingvistiku je uveo američki sociolingvista Vilijam Stjuart (William A. Stewart) 1968. godine (Đurović, 2016: 45), a u germanistiku australijski germanista austrijskog porekla Majkl Klajn (Michael Clyne), u knjizi pod naslovom „Language and Society in the German-Speaking Countries“ (Clyne, 1984) (Wiesinger, 2002). Ovaj termin označava to da se neki jezik razvija oko više nacionalnih ili regionalnih centara koji neguju vlastite standardne varijetete (nem. *Standardvarietät, f.*), a koji se nazivaju nacionalnim i regionalnim standardima. Među pluricentrične jezike ubrajaju se npr. engleski, nemački, španski i francuski, ali i mnogi drugi jezici (up. Đurović, 2016: 45). Baš kao i navedeni veliki, svetski jezici, i jezici sa relativno malim brojem govornika takođe mogu biti pluricentrični.

Sama okolnost da se jezik govori u više zemalja ili oblasti ne čini ga, međutim, nužno pluricentričnim. Ukoliko date zemlje nemaju zasebne varijetete, ili te varijetete ne standardizuju, oni će imati samo status dijalekata, a jezik će uprkos regionalnom raslojavanju ostati monocentričan (up. Ammon i dr., 2004: XXXI). Takav je slučaj, primera radi, sa arapskim jezikom, koji je monocentričan uprkos brojnim dijalektima, upravo zato što nijedna zemlja svoj varijitet nije ubrojila kao nacionalni standard (Bassiouny, 2009: 16–26; up. Suleiman, 2003). „Centri pluricentričnog jezika su [...] samo one zemlje ili regioni koji su razvili vlastite standardnojezičke osobenosti. O celovitim centrima govorimo onda kada su te standardnojezičke osobenost i kodifikovane

---

⁴ Opštne informacije o pluricentričnosti i o nemačkom kao pluricentričnom jeziku delom su preuzete iz Kostić-Tomović (2013²), ali su znatno prerađene i dopunjene.

i autorizovane u odgovarajućim priručnicima, a pre svega u rečnicima. [...] Ukoliko takvi priručnici nisu izrađeni, reč je o nacionalnim polucentrima pluricentričnog jezika⁵ (Ammon i dr., 2004: XXXI).

Razlike između standardnih varijeteta istog jezika obično su najuočljivije na nivou fonetike (izgovora), leksičke i pragmatike, ali su moguća odstupanja i na drugim jezičkim nivoima (npr. morfologija ili sintaksa) (up. Ammon i dr., 2004: XXXII). Ove nepodudarnosti nisu nepremostiva prepreka u komunikaciji, ali su ipak dovoljne za to da svaki nacionalni standard bude jasno prepoznatljiv kao takav.

Na to da li će se dva standardizovana varijeteta (ili više njih) posmatrati kao različiti nacionalni standardi istog jezika ili kao zasebni jezici ne utiču samo lingvistički činioci⁶, već i simboličke vrednosti (Bugarski, 1997: 13) koje jezičke, društvene i političke zajednice pridaju sličnostima i razlikama između varijeteta.

Ove simboličke vrednosti zasnivaju se na uverenju da su jezik i identitet usko povezani, a posebno jezik i nacionalni identitet. Jezik je, naime, „jedno od obeležja nacionalnog identiteta, uz niz drugih obeležja, koja mogu uključivati i atribute kao što su teritorija, zajednička kultura, poreklo i sećanja itd.“⁷ (Suleiman, 2003: 30–31). Uz to, jezik je i „medij zavhaljujući kome se nacija kao zamišljena zajednica uopšte može i zamisliti. On pojedinca u društvenom vremenu i društvenom prostoru povezuje s drugim pripadnicima iste nacije, koje on ili ona nikada neće ni upoznati, ni videti, pa čak ni čuti za njih“⁸ (Suleiman, 2003: 30).

⁵ „Zentren einer plurizentrischen Sprache sind [...] nur diejenigen Länder oder Regionen, die eigene standardsprachliche Besonderheiten herausgebildet haben. Von einem Vollzentrum spricht man dann, wenn die standardsprachlichen Besonderheiten in eigenen Nachschlagwerken, vor allem Wörterbüchern, festgehalten und autorisiert sind. [...] Beim Fehlen eigener sprachlicher Nachschlagwerke spricht man von nationalen Halbzentren einer plurizentrischen Sprache“ (Ammon i dr., 2004: XXXI).

⁶ Kao što je poznato, lingvistički kriterijumi na osnovu kojih bi se moglo precizno i neosporno odrediti da li se u bilo kom konkretnom slučaju radi o varijetetima istog jezika ili o zasebnim jezicima nisu razradeni. Pojednostavljeno rečeno, varijeteti istog jezika međusobno se ne razlikuju u gramatičkim svojstvima, ili su te razlike nezнатне. Razlike između njih uglavnom se ograničavaju na leksiku i izgovor, dok između različitih jezika postoje i značajne gramatičke razlike (up. Ammon i dr., 2004: XXXII).

⁷ „[a] marker of national identity among a set of markers which may include such attributes as territory, common culture and descent, shared memories and so on“ (Suleiman, 2003: 30–31).

⁸ „language is the medium which makes the nation as an ‘imagined community’ imaginable. It connects the individual in social time and social space to fellow nationals whom he or she will never hear of, meet or know“ (Suleiman, 2003: 30).

Usled toga što se jeziku, naročito u zapadnom/evropskom kulturnog kruugu, pridaje značajna uloga u konstruisanju nacionalnog identiteta, „nastanak i razvoj nacionalnih država [...] ispoljio [je] tendenciju da se odvija uporedo sa oblikovanjem i afirmisanjem njihovih nacionalnih standardnih jezika, koji su istovremeno bivali instrumenti i proizvodi izgrađivanja nacija“ (Bugarski, 1997: 28).

Odluku o statusu vlastitog jezičkog varijeteta u odnosu na srodne varijetete zajednica – jezička, društvena i politička – zato donosi prevashodno u zavisnosti od toga da li teži političkom jedinstvu sa zajednicama u kojima se govore ti srodni varijeteti, ili bi, baš nasuprot, želela da se od njih distancira. Apsolutno jedinstvo i apsolutno distanciranje pritom, naravno, nisu jedine mogućnosti, već samo granične vrednosti na skali, između kojih su različiti stepeni zbližavanja i udaljavanja.

S obzirom na to da određenje vlastitog varijeteta kao jednog od standardnih varijeteta pluricentričnog jezika podrazumeva prihvatanje jezičkog jedinstva, ali uz priznanavanje i isticanje jezičkih osobenosti, ono je u tom kontekstu uglavnom odraz želje za kulturnom i političkom saradnjom i bliskošću, premda uz istovremeno izbegavanje potpunog međusobnog prožimanja i sjedinjavanja.

Okolnost da su lingvistički činioci, tj. genetska i strukturalna bliskost varijeteta i njihova standardizacija, preduslov za pluricentričnost, dok se konačna odluka o tome da li će neki varijeteti imati status nacionalnih varijeteta ili zasebnih (nacionalnih) jezika donosi na osnovu nelingvističkih, pre svega političkih i kulturnopolitičkih faktora, omogućava različite odnose između ova dva vida jezičkog identiteta.

Zajednice se, tako, iz socijalnih, ekonomskih, religijskih, etničkih, kulturnih, a pre svega političkih razloga, mogu opredeliti za to da svoje varijetete neguju kao zasebne jezike čak i onda kada lingvistički argumenti govore u prilog pluricentričnosti. Isto tako, one se mogu opredeliti i za pluricentričnost, ili čak i za potpuno jezičko jedinstvo, bez obzira na to što razlike između njihovih varijeteta s lingvističkog stanovišta možda i nisu male.

Imajući sve ovo u vidu, valja potpuno dati za pravo P. fon Polencu (Peter von Polenz) kada kaže:

Za govornike jednog jezika, baš kao i za nastavnike i istraživače, nacionalni varijeteti osobito su interesantni zbog svojih jezičkosimptomatičkih funkcija. One nadilaze kognitivno-komunikativnu funkciju jezika, i to uglavnom tako što sadrže specifične elemente koji služe grupnoj

samoidentifikaciji, ali i identifikaciji drugog. Poneki od tih elemenata su opšte poznati jezički šiboleti, koji kad-kad „izazivaju upadljive stavove, osećanja, stereotipe ili specifične akcije i interakcije“ (Ammon, 1995a, V, 73 ff., 204, 2014 ff., 308 ff) (von Polenz, 1999: 417)⁹.

8.1.2.2. Nemački kao pluricentričan jezik

Savremeni standardni nemački jezik nastao je upravo zahvaljujući, između ostalog, i volji za jezičkim jedinstvom, kao važnim faktorom ekonomskog, kulturnog i političkog ujedinjenja. Nemačko govorno područje doseglo je, recimo, današnje severne granice zahvaljujući tome što su govornici niskonemačkog¹⁰ (nem. *Niederdeutsch*, *n*) svojevremeno bili spremni na to da prihvate standardni jezik koji se zasniva na visokonemačkim dijalektima (nem. *Hochdeutsch*, *n*), iako se on toliko razlikuje od njihovog varijeteta da su ga, uprkos neospornoj srodnosti, praktično morali učiti kao strani. Niskonemački varijeteti razvili su se, naime, iz starosaksonskog, za razliku od visokonemačkih dijalekata, koji imaju drugačije, tj. starobavarske, staroalemanske i južnorajnskofranačke korene (v. Barbour & Stevenson, 1998: 43–56; Srđić, 1998: 15–16).

---

⁹ „Für Sprachbenutzer ebenso wie Sprachlehrer und Sprachforscher werden NV besonders interessant durch ihre sprachsymptomatischen Funktionen über die kognitiv-kommunikative Sprachfunktion hinaus, vor allem dadurch, dass sie spezifische Elemente enthalten, die der eigenen Gruppenidentifizierung dienen, auch der Fremdidentifizierung, im Einzelfall als allgemein bekannte sprachliche Schibboleths, mitunter als 'Auslöser markanter Einstellungen, Emotionen, stereotypiser Vorstellungen oder spezifischer Aktionen und Interaktionen'" (Ammon, 1995a, V, 73 ff., 204, 2014 ff., 308 ff) (von Polenz, 1999: 417).

¹⁰ Niskonemački je zapadnogermanski jezik koji je zapravo srodniji nizomskom nego visokonemačkom, iz koga se razvio standardni nemački jezik. Iako je situacija zapravo znatno složenija, granicom između niskonemačkih i visokonemačkih dijalekata smatra se tzv. benratska linija (nem. *Benrather Linie*, *f*). Nazvana je po Benratu, predgrađu Diseldorf-a, a razdvaja visokonemačke skupine dijalekata na jugu, u kojima je došlo do tzv. drugog pomeranja glasova (nem. *zweite/hochdeutsche Lautverschiebung*) od niskonemačkih skupina dijalekata na severu, u kojima tog pomeranja nije bilo. Drugo pomeranje glasova otpočelo je još u petom veku, u glavnim crtama je završeno u osmom veku, a ovim procesom bile su zahvaćene germanске tenue i medije. Iako je srednjeniskonemački (*Mittel-niederdeutsch*, *n*) bio izuzetno uticajan na severu današnje Nemačke i u krajevima oko Severnog i Baltičkog mora, sa slabljenjem uticaja Hanze počinje i njegovo povlačenje pred visokonemačkim. Pored gubljenja značaja Hanze, izuzetno veliki uticaj na širenje visokonemačkog u severnim nemačkim oblastima imalo je i prihvatanje protestantizma (Barbour & Stevenson, 1998: 37–38, 50, 52).

Nelingvistički faktori igraju nemalu ulogu i na jugozapadu nemačkog govornog područja, gde se standardni jezik germanofone Švajcarske smatra jednim od nacionalnih varijeteta nemačkog jezika. Švajcarski je nacionalni standard zaista blizak nemačkom i austrijskom nacionalnom standardu, ali prevashodno usled toga što germanofona Švajcarska taj varijitet i nije razvila samostalno, na osnovu vlastitih dijalekata, već ga je preuzeala od drugih delova nemačkog govornog područja, uz izvesne modifikacije (Barbour & Stevenson, 1998: 42). Švajcarski su dijalekti govornicima nemačkog nacionalnog standarda, međutim, praktično nerazumljivi, a germanofono stanovništvo Švajcarske mora da uloži znatan trud da bi usvojilo sopstveni standardni varijitet.

Razlozi za odustajanje od izgradnje samosvojnog nacionalnog standarda, preuzimanje standardnog varijeteta druge društvene, političke i kulturne zajednice uz relativno skromne izmene i prikljanjanje policentričnosti svakako su brojni i složeni. Presudni su, međutim, po svemu sudeći bili „malobrojno stanovništvo, skroman ekonomski položaj Švajcarske u vreme kada se formirao standardni varijetet nemačkog jezika, kao i činjenica da švajcarski nemački nije mogao prerasti u simbol čitave nacije u zemlji koja obuhvata i brojne regije u kojima dominiraju francuski, italijanski i retoromanski“¹¹ (Barbour & Stevenson, 1998: 32).

Sve u svemu, nemački je danas pluricentričan jezik, sa tri centra (nem. *Vollzentrum, n*), koji su oblikovali tri potpuno kodifikovana varijeteta, tj. tri nacionalna standardna varijeteta u pravom smislu te reči. To su SR Nemačka, Austrija i Švajcarska, odnosno nemački, austrijski i švajcarski nacionalni varijitet. Pored toga postoji i nekoliko takozvanih polacentara (nem. *Halbzentrum, n*), koji su svoje varijete samo delimično kodifikovali: Lihtenštajn, Luksemburg, Južni Tirol (Italija) i istočna Belgija (up. Đurović, 2016: 45–47). Varijete polacentara mogli bismo nazvati polustandardizovanim ili delimično standardizovanim.

Razlike između nacionalnih varijeteta nemačkog jezika postoje na različitim nivoima: fonetskom, pravopisnom, leksičkom, gramatičkom i pragmatičkom (up. Đurović, 2016: 48–50), pri čemu je fonetskih i leksičkih razlika

¹¹ „Recht einleuchtende Erklärungen wären die geringe Bevölkerungsgröße, die zur Zeit der Herausbildung der deutschen Standardform bescheidene wirtschaftliche Lage der Schweiz und die Tatsache, daß sich das kleinräumige Schweizerdeutsch in einem Land, das ausgedehnte französisch, italienisch bzw. rätoromanisch geprägte Regionen einschließt, nicht zu einem gesamtnationalen Symbol entwickeln konnte“ (Barbour & Stevenson, 1998: 32).

najviše, ali ima i gramatičkih (npr. različiti rod imenica i sl). Sve ove razlike značajne su sa leksikografskog stanovišta, tj. rečnici ukazuju na njih ili bi trebalo to da čine¹².

Koliko će detaljne biti te informacije zavisi, dakako, od tipa rečnika. Rečnici namenjeni deci koja tek počinju da uče nemački jezik, po prirodi stvari, gotovo da ne mogu posvećivati pažnju ovom problemu, kako ne bi preopteretili i zbumili svoje korisnike. Obimniji dvojezični rečnici, učenički rečnici za napredne odrasle korisnike, a naročito opšti jednojezični rečnici mogu zato ponuditi neuporedivo iscrpnije informacije o vezanosti leksema, semema ili njihovih pojedinačnih svojstava za određeni nacionalni varijetet. I na kraju, najpodrobnije informacije pružaju specijalizovani rečnici varijeteta, kao što je „Variantenwörterbuch des Deutschen“¹³ (Ammon, Bickel & Ebner, 2004).

Ovo ćemo pokušati da približimo čitaocu pomoću Ilustracija 45, 46, 47 i 48, koje pokazuju kako lekseme *Landeshauptmann* i *Landesrat* obraduju opšti dvojezični rečnici, učenički rečnici nemačkog jezika, opšti jednojezični rečnici i rečnik varijeteta. Obe imenice ubrajaju se među takozvane austriacizme (nem. *Austriazismus, m*), tj. lekseme koje su specifične za austrijski varijetet nemačkog jezika. Prva označava predsednika pokrajinske vlade, koji se u nemačkom varijetu naziva *Ministerpräsident*, a druga ministra u pokrajinskoj vladu, koji se u nemačkoj varijanti naziva *Landesminister*¹⁴.

Landeshauptmann, der; -es, ...männer und ...leute: Regierungschef eines Bundeslandes, (entsprechend in D) Ministerpräsident: *Sogar ein Drittel der deklarierten SPÖ-Wähler würde lieber Zernatto direkt zum Landeshauptmann machen.* (profil 24. 5. 1993). ↑**Landesrat**.

Landesrat, der; -[e]s, ...räte: Ressortchef einer Landesregierung; (entsprechend in D) Minister: *Während der zuständige Landesrat Konrad Streiter ... einen Baubeginn vor dem Winter ankündigte ...* (Tir. Tzg. 26. 5. 1997). ♦ **Landesrätin**.

Ilustracija 45. Primeri iz rečnika varijeteta (Ebner, 1998)

¹² O pluricentričnosti nemačkog jezika kao prevodilačkom izazovu v. u Đurović, 2016. i Kostić-Tomović, 2013.

¹³ Varijantni rečnik nemačkog jezika

¹⁴ I SR Nemačka i Republika Austrija su federacije. Za federalne jedinice u obe države koristi se naziv *Bundesland* ili skraćeno *Land*, što se na srpski obično prevodi kao 'pokrajina'.

RECHTSCHREIBUNG	
Worttrennung:	Lan des haupt mann
BEDEUTUNGSÜBERSICHT	
1. (in Preußen bis 1933) Leiter der Verwaltung einer Provinz	
2. (in Österreich) Regierungschef, Vorsitzender der Regierung eines Bundeslandes	

Ilustracija 46. Primer iz opšteg jednojezičnog rečnik (DUDEN ONLINE-WÖRTERBUCH)

Landeshauptmann <i>der; a</i> der Chef der Regierung e-s Bundeslandes; <i>der L. von Tirol</i>	Landesrat <i>der; a</i> ein Mitglied der Regierung e-s Bundeslandes
---	--

Ilustracija 47. Primeri iz učeničkog rečnika (Götz, Haensch & Wellmann, 2002)

Landeshauptfrau (f; -, -en) <i>austr. polit.</i> predsjednica pokrajinske vlade.
Landeshauptmann (m; -[e]s, -leute i -männer) <i>polit. 1 oblasni upravitelj; 2 austr. predsjednik pokrajinske vlade.</i>

Landeshauptmann	>
Landeshauptmann <i>m österr, POL head of a (oder the) provincial government</i>	
© 2015 LANGENSCHEIDT GMBH & Co. KG, München	

Ilustracija 48. Primer iz dvojezičnih rečnika
(Matešić i dr., 2005; THE FREE DICTIONARY)

Kao što vidimo, svi rečnici – budući da su kvalitetni – nude informaciju o tome da su lekseme *Landeshauptmann* i *Landesrat* austrijacizmi. U rečniku austrijacizama (Ebner, 1998) to se, doduše, podrazumeva, jer inače ove imenice ne bi ni doble status odrednice u njemu. Semema koja nije vezana isključivo za Austriju zato se i ne pominje. S obzirom na to da je prevashodno namenjen korisnicima koji vladaju nemačkim nacionalnim varijetetom, ovaj rečnik objašnjava značenje reči *Landeshauptmann* i *Landesrat* i navodi nemačke reči odgovarajućeg značenja.

Opšti jednojezični rečnik DUDEN ONLINE-WÖRTERBUCH na pripadnost austrijskom nacionalnom varijetu ukazuje napomenom *in Österreich* uz odgovarajuću sememu, dok učenički rečnik „Langenscheidts Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache“ (Götz, Haensch & Wellmann, 2002) za to koristi međunarodnu auto-oznaku Austrije, tj. veliko slovo ’A’ uokvireno ovalnom linijom.

Oba dvojezična rečnika koja smo ovde izabrali kao primer u istu svrhu koriste skraćenice, THE FREE DICTIONARY (<http://de.thefreedictionary.com/>) *österr.*, a „Njemačko-hrvatski univerzalni rječnik“ (Matešić, 2005) *austr.* U vezi sa odrednicom iz rečnika Matešić (2005) valja, međutim, pomenuti i to da prva semema imenice *Landeshauptmann* nije podjednako dobro obrađena, tj. da u njoj uz objašnjenje značenja ’oblasni upravitelj’ nedostaje napomena da se to odnosi isključivo na Prusku, i to samo do 1933. godine.

8.1.2.3. Regiolekti i dijalekti

Pored tri nacionalna varijeteta i četiri delimično standardizovana varijeteta polacentara, nemački jezik ima i veliki broj regionalnih i lokalnih varijeteta, tj. regiolekata (nem. *Regiolekt*, *m*) i dijalekata (nem. *Dialekt*, *m*, *Mundart*, *f*). Pripadnost nekom od njih rečnici takođe obeležavaju, naravno ukoliko uopšte uvrštavaju takve lekseme ili ako uzimaju u obzir regionalne i lokalne gramatičke, fonetske i ostale varijacije. Za obeležavanje se pritom najčešće koriste nazivi odgovarajućih regiona, u štampanim rečnicima u skraćenom obliku, a u internetskim rečnicima često i u neskraćenom – kao u narednom primeru sa portala DWDS.

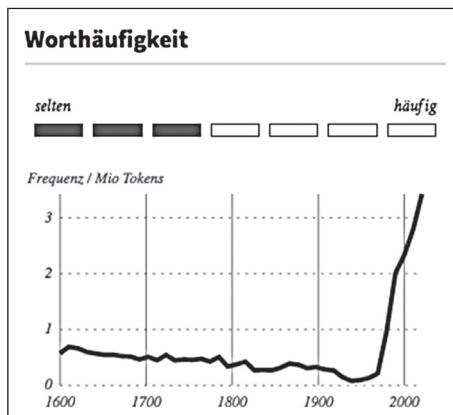
The screenshot shows the DWDS interface for the word 'Metzger'. At the top, there's a navigation bar with letters D, W, D, S. Below it is a search bar containing 'Metzger'. The main title is 'Metzger, der'. Underneath, there's a detailed grammatical breakdown: 'Grammatik: Substantiv (Maskulinum) - Genitiv Singular: Metzgers - Nominativ Plural: Metzger'. Below that are sections for 'Ausprache' (pronunciation), 'Worttrennung' (word separation), and 'Wortbildung' (word formation). At the bottom of this section are tabs for 'Bedeutung', 'Etymologie', 'Thesaurus', 'Verwendungsbeispiele', and 'Typische Verbindungen'. The 'Bedeutung' tab is currently active, showing a note about the word being westmitteldeutsch, süddeutsch, schweizerisch Fleisch. There's also a 'BEISPIEL:' section with the sentence 'Das Rindfleisch holst du beim Metzger Huber [KÄSTNER, Lottchen, 44]'.

Ilustracija 49. Regionalno obeležena imenica *Metzger* na portalu DWDS

8.1.3. Ostale pragmatičke informacije

Informacije o ostalim pragmatičkim svojstvima leksema – pripadnost socijalnim varijetetima, stručnoj terminologiji ili stručnom žargonu, aktuelnost (zastarele reči, historizmi, neologizmi i sl) i frekventnost – takođe se obično navode u vidu kratkih napomena ili skraćenica koje se veoma lako tumače, npr. *Jugendspr.* za reči koje uglavnom koriste mladi (nem. *Jugendsprache, f.*, *hist.* za historizme (nem. *historisch / Historismus, m.*), *veraltet* za zastarele reči, *veraltend* za lekseme koje zastarevaju, *Bankw.* za bankarske termine (nem. *Bankwesen, n.*, *selten* za reči koje se retko koriste itd.

Internetski portal DWDS informacije o frekventnosti nudi čak u vidu krive, kao u primeru na Ilustraciji 50. Kriva se odnosi na frekventnost imenice *Maut* ('putarina' ili 'mostarina').

Ilustracija 50. Informacija o frekventnosti imenice *Maut* u rečniku DWDS

8.2. Morfološka svojstva

Gramatičke informacije u rečnicima nemačkog jezika uglavnom se odnose na sledeća svojstva leksema:

1. vrsta reči,
2. fleksija,
3. eventualne restrikcije (npr. *pluralia tantum* i *singularia tantum*) i
4. sintaksička kombinatorika¹⁵ (Herbst & Klotz, 2003: 73).

¹⁵ A. Lobenštajn-Rajhman koristi naziv *ausdrucksseitige Kombinatorik, f.*, tj. 'kombinovanje na planu izraza/forme' (Lobenstein-Reichmann, 2002: 71).

U rečnicima se najčešće navode samo ona fleksivna svojstva odrednica koja opšta gramatička pravila ne obuhvataju. Odluka o tome prevashodno zavisi od namene rečnika i od raspoloživog prostora. Učenički rečnici tako neretko nude i one informacije o fleksiji koje nedvosmisleno proizilaze iz gramatičkih pravila, izlazeći u susret svojoj specifičnoj ciljnoj grupi, a to su korisnici koji još uvek nisu ovladali gramatičkim sistemom stranog jezika.

To ilustruju i naredni primeri (Ilustracije 51–55) iz učeničkog rečnika „Power Wörterbuch Deutsch“ (Götz & Wellmann, 2009). U tom priručniku autori ne navode samo osnovne oblike jakih glagola poput *befallen* i *befehlen*, već i slabih glagola poput *beeinträchtigen*, *bedrohen* i *bedrücken*. Njihova odluka u potpunom je skladu sa namenom rečnika, odnosno sa potrebama ciljne grupe. Svi fleksivni oblici ovih i drugih slabih glagola lako se grade na osnovu opštih gramatičkih pravila, ali mnogi od onih koji nemački uče kao strani jezik njima još nisu dovoljno ovladali, pa im informacija o osnovnim oblicima može biti od velike pomoći.

be·fäl·len: *befiel, hat befallen* **etwas befällt jemanden** etwas wirkt *meist plötzlich* und sehr intensiv auf jemanden (Angst, Fieber, Reue, eine Krankheit) **etwas befällt etwas** schädliche Stoffe oder Tiere (Schädlinge) bedecken *meist* eine Pflanze: *Die Reben waren von Läusen befallen* || Hinweis: *meist* im Passiv!

be·feh·len: *befiehlt, befahl, hat befohlen; (jemandem)* **etwas befehlen** jemandem eine Anordnung, einen Befehl (1) erteilen: *Der General befahl den Rückzug*

be·ein·träch·ti·gen: *beeinträchtigte, hat beeinträchtigt;* etwas beeinträchtigt etwas hat eine negative Wirkung auf etwas: *Lärm während der Arbeit beeinträchtigt die Konzentration* || hierzu **Be·ein·träch·ti·gung** die; -, -en

be·dro·hen: *bedrohte, hat bedroht* **jemanden (mit etwas) bedrohen** jemanden mit Worten oder Taten drohen: *jemanden mit einer Pistole bedrohen* **etwas bedroht jemanden** etwas stellt für jemanden eine Gefahr dar: *Epidemien bedrohen die Menschheit* || hierzu **Be·dro-hung** die; -, -en

be·drü·cken: *bedrückte, hat bedrückt;* etwas bedrückt jemanden etwas macht jemanden traurig, pessimistisch ≈ etwas deprimiert jemanden (jemand wird von Kummer, Sorgen, Einsamkeit bedrückt): *Sie sieht bedrückt aus* || hierzu **Be·drü·ckung** die; -; nur Singular

Ilustracije 51–55. Informacije o fleksiji glagola u rečniku „Power Wörterbuch Deutsch“ (Götz & Wellmann, 2009)

Pored učeničkih rečnika i neki internetski rečnici pružaju informacije o fleksiji i kod odrednica koje nimalo ne odstupaju od opštih gramatičkih pravila. Oni nisu toliko ograničeni prostorom kao štampani rečnici, pa nisu pruženi da se ograniče na minimum informacija. Kao što pokazuje Ilustracija 56,

leksikografski portal DWDS korisnicima nudi i osnovne oblike imenice *Verzicht*, iako kod nje nema odstupanja od opštih pravila.

Grammatik Substantiv (Maskulinum) · Genitiv Singular: **Verzicht(e)s** · Nominativ Plural: **Verzichte**

Aussprache ⓘ

Worttrennung Ver-zicht (computergeneriert)

Wortbildung mit 'Verzicht' als Erstglied: [Verzichterklärung](#) ... 2 weitere · mit 'Verzicht' als Letzttglied: [Amtsverzicht](#) ... 7 weitere

Bedeutung **Etymologie** **Thesaurus** **Verwendungsbеispiele** **Typische Verbindungen**

Ilustracija 56. Odrednica *Verzicht* na portalu DWDS

Kako ilustruje naredni primer iz rečničkog članka posvećenog imenici *Aufschub*, rečnik DUDEN ONLINE-WÖRTERBUCH nudi čak i tabelarne pregledde svih fleksivnih oblika. Možda je uvrštavanje ovakvih tabelarnih pregleda u odrednice uz sve promenljive reči – čak i ako u njihovoj promeni nema nikakvih osobnosti koje bi mogle pričinjavati teškoće korisnicima koji nemaju jezikom vladaju dovoljno da bi upotrebljavali njihov rečnik – znak da se obistinjuju strahovanja Derje Gür-Şeker iz 2012. godine da će prelazak izdavačke kuće Bibliografišes institut (Bibliographisches Institut) u ruke izdavačke kuće Kornelsen (Cornelsen), specijalizovane za udžbenike, s vremenom dovesti do „do sve većeg prilagođavanja leksikografskih priručnika iz edicije Duden školskim potrebama“¹⁶ (Gür-Şeker, 2012: 505).

GRAMMATIK			i
	SINGULAR	PLURAL	
NOMINATIV	der Aufschub	die Aufschübe	
GENITIV	des Aufschubes, Aufschubs	der Aufschübe	
DATIV	dem Aufschub	den Aufschüben	
AKKUSATIV	den Aufschub	die Aufschübe	

Ilustracija 57. Informacije o fleksiji imenice *Aufschub* u rečniku DUDEN ONLINE-WÖRTERBUCH

¹⁶ „einer immer stärker auf schulische Interessen zugeschnittenen Duden-Lexikografie“ (Gür-Şeker, 2012: 505).

U sredinama sa bogatom leksikografskom tradicijom i živom aktuelnom leksikografskom produkcijom, temeljnom gramatičkom tradicijom i razvijenom lingvistikom – u koje se zemlje nemačkog govornog područja svakako ubrajaju – s vremenom se iskristaliso to koje informacije o fleksiji mora sadržati kvalitetan rečnik. Kada je reč o nemačkom, uz imenice se po pravilu navode rod i gramatičke morfeme za građenje genitiva jednine i nominativa množine, dakle informacije koje u tom jeziku omogućavaju ispravno građenje svih ostalih imeničkih fleksivnih oblika¹⁷. Kod glagola se korisniku skreće pažnja na konjugacioni tip i na pomoći glagol za građenje složenih vremena. Ukoliko glagol sadrži glagolsku partikulu, ukazuje se na to da li je ona razdvojna ili nerazdvojna i pod kojim okolnostima. Komentari uz jake i nepravilne glagole obuhvataju i ključne oblike paradigme, poput prvog/trećeg lica jednine indikativa preterita aktiva i participa perfekta¹⁸. Informacije koje prate prideve manje su brojne i uglavnom se tiču eventualnih osobenosti u komparaciji.

Kao i kod pojedinih drugih tipova informacija, kod leksema čija morfološka svojstva pričinjavaju teškoće čak i mnogim izvornim govornicima, odgovarajuća objašnjenja nude i rečnici jezičkih nedoumica. Takve odrednice iz nemačkog rečnika jezičkih nedoumica „Duden. Richtiges und gutes Deutsch“ (Duden, 2011) možemo videti na Ilustraciji 58.

8.3. Sintaksička kombinatorika – valentnost

Kao što čitaoci svakako znaju, kada gradimo sintagme i rečenice, nije dovoljno samo po slobodnom nahodenju povezati, odnosno nanizati reči koje označavaju ono što bismo želeli da kažemo. Pored odabira leksičke maramo voditi računa i o tome da mnoge reči – poglavito one koje pripadaju tzv. osnovnim vrstama reči (nem. *Autosemantikon, n*)¹⁹ – zahtevaju da se u sintagmama i rečenicama uz njih nađe i tačno određeni broj drugih elemenata u tačno određenom obliku. Ukoliko ne vodimo računa o tome, naša sintagma ili rečenica ne može biti gramatična.

¹⁷ Detaljnije o deklinaciji imenica u nemačkom jeziku i njenim svojstvima up. Srđić (2008): 32–52; Đukanović (2005): 35–42. Za veoma sažet prikaz up. Đukanović (1992): 56–58.

¹⁸ Podrobnije o podeli nemačkih glagola prema konjugacionom tipu i o građenju glagolskih oblika u nemačkom jeziku up. Srđić (2008): 30–32; 69–104; Đukanović (2005): 25–35; Đukanović (1992): 21–50.

¹⁹ Osnovne vrste reči su imenice, zamenice, pridevi, brojevi, glagoli i prilozi. One su „znatnim delom promenljive ili su u celini promenljive [...] Osnovne vrste reči odlikuju se većom gramatičkom, leksičkom i sintaksičkom samostalnošću u rečenici“ (Piper & Klajn, 2013: 49).

Bonus: Das Wort kann in allen Kasus unverändert gebraucht werden: *des Bonus*, *dem, den Bonus*, Plural: *die Bonus*. Mit heimischen Endungen heißt es daneben im Genitiv Sing.: *des Bonusses*, im Plural: *die Bonusse*. Schließlich gibt es noch den aus dem Lateinischen stammenden Plural *die Boni*.

Boot: 1. die Boote / die Böte: Neben dem standardsprachlichen Plural *die Boote* kommt regionalsprachlich in Norddeutschland auch *die Böte* vor.

2. im gleichen Boot sitzen: Diese Redensart ist aus dem amerikanischen Englisch entlehnt worden (*to be in the same boat*). ↑ Amerikanismen / Anglisizismen (1.2).

Bord: Man unterscheidet den *Bord* »Schiffsrand, Schiffsdeck« und das *Bord* »Bücher-, Wandbrett«. Komposita mit dem Maskulinum *Bord* »Schiffsrand« sind dagegen wieder Neutra: *das Steuerbord, das Backbord*.

Beteiligte, der und die: 1. oben genanntem Beteiligten / Beteiligtem · ihr als Beteiligten / Beteiliger: Im Allgemeinen wird *Beteilige* wie ein attributives Adjektiv dekliniert: *ein Beteiligter, zwei Beteiligte; die an dem Unfall Beteiligten usw.* Im Genitiv Plural ist heute nach einem stark deklinierten Adjektiv die parallele Flexion üblich: *die Vernehmung genannter Beteiligter* (selten: *Beteiligten*). Ausnahmen und Schwankungen treten beim Dativ Singular auf: a) Nach einem stark deklinierten Adjektiv wird heute meist schwach flektiert: *Oben genanntem Beteiligten* (veraltet: *Beteiligtem*) wurde eine Blutprobe entnommen. b) In Konjunktionalgruppen wie den folgenden kommt neben der starken Deklination auch die schwache vor: *Dir als Beteiligten ...*, (besser:) *Dir als Beteiligtem ...; Ihr als Beteiligten ...*, (besser:) *Ihr als Beteiliger ...* ↑ substantiviertes Adjektiv (2.1.3).

2. einige Beteiligte · alle Beteiligten · solche Beteiligte[n]: Zur Deklination von *Beteilige* nach *alle, beide, einige* usw. ↑ all- usw.

3. die an etwas Beteiligten: Nach *Beteilige* wird mit der Präposition *an* geschlossen. Es heißt also: *Die an dem Unfall Beteiligten wurden vernommen*. Nicht korrekt ist die Verbindung mit dem Genitiv: *Die Beteiligten des Unfalls wurden vernommen*. ↑ substantiviertes Partizip (3).

4. der Beteiligte Schmidt: Zu der wenig gebräuchlichen Verbindung mit einem Familiennamen ↑ Angeklagte (1 und 2).

Ilustracija 58. Morfološke informacije u rečniku jezičkih nedoumica „Duden. Richtiges und gutes Deutsch“ (Duden, 2011)

Da bismo npr. pravilno upotrebili glagol *sich freuen* ('radovati se') neophodno je da mu pridodamo – tj. da uz njega upotrebimo – i neku imensku reč u nominativu koja će slušaoca obavestiti o tome ko se to raduje. Ukoliko želimo da saopštimo i čemu se taj neko raduje, moramo dodati i predlošku sintagmu. Ako se radost odnosi na nešto što će tek nastupiti ili do čega bi moglo doći, biće to sintagma s predlogom *auf* (npr. *zahlreiche Restaurants und Cafés in unserer Stadt freuen sich auf Ihr kommen* – doslovno 'brojni restorani i kafei u našem gradu radovaće se vašem dolasku', odnosno 'brojni restorani i kafei u našem gradu sa zadovoljstvom će vas ugostiti'). Kada je povod za radost u sadašnjosti ili u prošlosti, neophodna je sintagma s predlogom *über* (npr. *wir freuen uns über Ihren Besuch auf unserer Website* – 'radujemo se što ste po-

setili naš sajt' ili *das ganze Team freut sich über Ihr Interesse an unseren Produkten* – doslovno 'čitav naš tim raduje se tome što ste pokazali interesovanje za naše proizvode', odnosno 'drago nam je što ste pokazali interesovanje za naše proizvode'). Umesto predloške sintagme možemo, po potrebi, iskoristiti i zavisnu rečenicu ili infinitivsku konstrukciju (npr. *wir freuen uns darauf, Sie auch persönlich kennenzulernen* – doslovno 'radujemo se tome što ćemo vas lično upoznati', odnosno 'drago nam je što ćemo imati prilike i lično da vas upoznamo' ili *wir freuen uns, Ihnen mitteilen zu können, dass das Problem behoben wurde* – doslovno 'radujemo se što možemo da vam saopštimo da je problem otklonjen', odnosno 'drago nam je...').

Ova pojava, tj. svojstvo nekih vrsta reči da određuju koji se elementi moraju ili mogu javiti u njihovom okruženju u sintagmama i rečenicama naziva se valentnošću (nem. *Valenz, f.*). Kako definiše A. Đurović, pozivajući se na H. Altmanna (Hans Altmann) i S. Haneman (Suzan Hahnemann), valentnost je „sposobnost nosioca valetnosti da otvara prazna mesta i da na taj način strukturiše svoje sintaksičko okruženje tako što ostalim konstituentima u rečenici postavlja izvesne uslove u pogledu njihovih gramatičkih svojstava i tako što u sklopu određene strukture za sebe vezuje ili može da veže tačno definisane 'saigrače'“²⁰ (Đurović, 2011: 24)²¹.

Elementi koje neka reč uslovljava, tražeći da neizostavno stoje kraj nje, nazivaju se obligatornim dopunama (nem. *obligatorische Ergänzung*). Oni elementi koje neka reč uslovljava u tom smislu da dopušta da stoje uz nju i da određuje njihov oblik, ali pak ne zahteva da je uvek prate, nazivaju se fakultativnim dopunama (nem. *fakultative Ergänzung*) (up. Srđić, 2008: 53 ili Engel, Srđić & Alanović, 2012: 63). Glagol *sich beschweren* ('žaliti se') ima, tako, tri dopune, i to jednu obligatornu i dve fakultativne. Obilgatorna dopuna je subjekat (npr. *alle beschweren sich, aber nur heimlich und privat* – 'svi se žale, ali samo privatno i u potaji'), i on se nikada ne sme izostaviti ukoliko želimo da sročimo ispravnu, gramatičnu rečenicu. Fakultativne dopune su sintagma sa predlogom *bei* (npr. *ich werde mich bei unserem Chef beschweren* – 'žaliću se našem šefu') i sintagma sa predlogom *über* (npr. *viele Kun-*

²⁰ „die Fähigkeit eines Valenzträgers, Leerstellen zu eröffnen und somit seine syntaktische Umgebung vorzustrukturieren, indem er anderen Konstituenten im Satz bestimmte Bedingungen auferlegt bezüglich ihrer grammatischen Eigenschaften und innerhalb einer Teilstruktur genau definierte 'Mitspieler' an sich bindet bzw. binden kann“ (Đurović, 2011: 24).

²¹ Za određenje valentnosti up. i Engel, Srđić & Alanović (2012): 63; Srđić (2010): 48; Srđić (2008): 53–54; Đukanović (2005): 50–53.

den haben sich über die schlechte Qualität der Produkte beschwert – 'mnogi klijenti žalili su se na loš kvalitet proizvoda'). Neku od ove dve dopune, ili čak obe, možemo izostaviti, a da naša rečenica pritom ostane gramatički ispravna.

Pored dopuna postoje i dodaci (nem. *Angabe, f.*). To su elementi koji se mogu javiti uz sve reči koje pripadaju određenoj vrsti – npr. uz sve glagole, uz sve imenice ili uz sve prideve. Primera radi, odredbe za vreme ili mesto mogu stajati uz bilo koji nemački i srpski glagol, pa se zato ubraju među dodatke (npr. *ich habe ihn gestern getroffen* – 'juče sam se našao s njim', *ich habe mich gestern lange mit meiner Kollegin unterhalten* – 'juče sam dugo razgovarao sa koleginicom', *es hat gestern geschneit* – 'juče je padao sneg', *er ist gestern 15 Minuten zu spät gekommen* – 'juče je zakasnio 15 minuta', *wir haben gestern bis spät in die Nacht gearbeitet* – 'juče smo radili do kasno u noć', *seid ihr gestern shoppen gegangen* – 'da li ste juče išli u šoping' itd)²².

Kod polisemantičnih reči različite sememe često traže drugačije elemente u svom sintaksičkom okruženju. Tako je i sa našim primerom s početka poglavlja, glagolom *sich freuen*. Za razliku od sememe 'radovati se', njegova semema 'uživati u nečemu' i 'biti ispunjen zadovoljstvom zbog nečega' zah-teva sintagmu za predlogom *an* (npr. *unser Opa freut sich an seinem Garten* – 'našem deki njegova bašta pričinjava veliko zadovoljstvo'; *sie liebt ihre Arbeit und freut sich an jeder neuen Aufgabe* – 'ona voli svoj posao i svaki novi zadatak ispunjava je zadovoljstvom') ili imeničku sintagmu u genitivu (npr. *seine Eltern freuten sich seiner Errungenschaften* – 'njegovi roditelji bili su srećni zbog njegovih uspeha'). Treća semama, 'nekome je drago zbog nekoga' traži, pak, sintagmu sa predlogom *für* (npr. *ich freue mich für dich* – 'baš mi je drago zbog tebe', u smislu 'zbog tvog uspeha/sreće itd.') (up. WÖRTERBUCH DER VERBVALENZ).

8.3.1. Sintaksička kombinatorika i nastava odnosno učenje stranog jezika

S obzirom na to da bez poznavanja sintaksičke kombinatorike glagola, imenica, prideva i predloga ne možemo oblikovati gramatičnu rečenicu na nemačkom jeziku (baš kao ni na srpskom), izuzetno je važno da svi koji predaju i uče nemački jezik ili ga koriste kao strani izgrade snažnu svest o tome da se reči ne mogu kombinovati prema slobodnom nahodenju, već isključivo

---

²² O razlici između dopuna i dodataka v. Engel, Srđić & Alanović (2012): 105–107; Đurović (2011): 87–90 ili ukratko Đukanović (2005): 12–13.

prema zakonomernostima koje se razlikuju od jezika do jezika. Kao što smo već istakli na samom početku knjige, pritom naravno nije od presudnog značaja da učenici ili neizvorni govornici ovladaju teorijom valentnosti (nem. *Valenztheorie*, f) i gramatikom zavisnosti (nem. *Dependenz-Verb-Grammatik*, f), kao ni odgovarajućom terminologijom. Sasvim je dovoljno da budu svesni toga da moraju voditi računa o tome koji predlog „ide“ s nekim glagolom ili imenicom, koji padež „ide“ s nekim predlogom itd.

Da bismo izbegli preterana uopštavanja, moramo uz to biti svesni i toga da sintaksičke kombinacije koje neka reč zahteva ili dozvoljava zavise od njenog značenja u konkretnom kontekstu i da ne moraju uvek biti iste. Drugim rečima, izuzetno je važno da nastavnici nemačkog, učenici i drugi neizvorni govornici tog jezika imaju na umu okolnost da je valentnost vezana za sememe, a ne za lekseme u celini. Primera radi, glagol *melden* u značenju ’izveštavati’ tražiće subjekat i objekat u akuzativu ili odgovarajuće zavisne rečenice (npr. *die Presse meldet schon mehrere erfrorene Obdachlose* – ’kako izveštavaju mediji, nekoliko beskućnika već je umrlo od zime’). U značenju ’prijaviti’ isti će glagol, međutim, pored subjekta i objekta u akuzativu tražiti i još jednu, doduše fakultativnu dopunu – objekat u dativu ili predloški objekat sa predlogom *an* (npr. *der Wachmann meldete den Vorfall seinem Vorgesetzten* – ’stražar je o incidentu izvestio prepostavljenog’ ili *der Wachmann meldete den Vorfall an die Einsatzleitung* – ’stražar je o incidentu izvestio rukovodioce operacije’). U značenju ’prijaviti/potkazati’ isti glagol će zahtevati subjekat, objekat u akuzativu i fakultativno predloški objekat, ali ovog puta sa predlogom *bei* (npr. *der Augenzeuge hat den Unfall bei der Polizei gemeldet* – ’očevidac je nesreću prijavio policiji’) itd.

8.3.2. Sintaksička kombinatorika u nespecijalizovanim rečnicima

Informacije o sintaksičkoj kombinatorici nude i rečnici koji nisu specijalizovani za taj problem, a pre svega opšti jednojezični i dvojezični rečnici, učenički rečnici, kao i leksikografski portali. Oni se pritom trude da korisnike ne opterećuju gramatičkim teorijama i terminima, odnosno da razumevanje informacija što manje uslovjavaju teorijskim znanjem (up. Srđić, 2010: 49).

Nekad se korisnicima izričito skreće pažnja na sintaksičku kombinatoriku leksema, kao u rečničkim člancima uz odrednice *Hoffnung* (’nada’), *höflich* (’ljubazan’, ’učitiv’) i *inhalten* (’držati nešto tako da neko drugi to vidi’ i kolokvijalno ’zavlačiti nekoga’) iz rečnika „Power Wörterbuch Deutsch“ (Götz & Wellmann, 2009) (Ilustracije 59, 60 i 61).

Hoff-nung [B] die; -,-en [S] eine Hoffnung (auf etwas (Akkusativ)) der (optimistische) Wunsch oder Glaube, dass etwas geschehen wird (eine falsche, schwache Hoffnung: sich/jemandem Hoffnungen(en) machen; (keine, wenig) Hoffnung haben; die Hoffnung aufgeben, verlieren): Es gibt kaum noch Hoffnung, dass er gesund wird || ☐ hoffnungslos, hoffnungs-voll ☐ jemand/etwas, von dem man eine gute Leistung oder Hilfe erwartet: Du bist/Das ist meine letzte Hoffnung!

höf-lich [B] Adjektiv; höflich (zu jemandem) freundlich und rücksichtsvoll, so, wie es den sozialen Normen entspricht ≈ zuvorkommend ↔ unhöflich (eine Antwort, ein Benehmen, eine Geste, ein Gruß, ein Mensch; (jemanden) höflich um etwas bitten; sich höflich bedanken): Er war so höflich, mir die Tür aufzuhalten

hin-hal-ten (hat) ☐ jemandem etwas hinhalten etwas so halten, dass jemand anderer es nehmen oder sehen kann: An der Grenze hielt er dem Beamten seinen Ausweis hin ☐ jemanden hinhalten jemandem immer wieder sagen, dass man etwas tun will, was man aber immer wieder verschiebt || ☐ Hinhal-tetaktik

Ilustracije 59–61. Odrednice *Hoffnung*, *höflich* i *hinhalten* u rečniku „Power Wörterbuch Deutsch“ (Götz & Wellmann, 2009)

Ukoliko podatke o valentnosti navode izričito, nespecijalizovani rečnici obično sadrže transparentne kodove koji se zasnivaju na opštepoznatim gramatičkim terminima – kao što su na nemačkom npr. *Dat.* za 'dativ' (nem. *Dativ, m*) ili *Akk.* za 'akuzativ' (nem. *Akkusativ, m*). U nespecijalizovanim rečnicima informacije o sintaksičkoj kombinatorici korisnici najčešće ipak mogu iščitati iz primera, pa bi ih ka tome valjalo usmeravati, odnosno trebalo bi im na to skrenuti pažnju i osposobiti ih za to.

O takvom pristupu svedoče i naredna dva primera, tj. Ilustracija 62 i Ilustracija 63. Oba potiču sa leksikografskog portala THE FREE DICTIONARY (<http://de.thefreedictionary.com/>). Odrednica *ernennen* ('imenovati') pritom je iz jednojezičnog učeničkog rečnika, a odrednica *Aufruf* ('poziv', 'proglas') iz dvojezičnog rečnika (nemačko-engleskog). U oba slučaja autori nude uputstva koja korisnici mogu razumeti i bez poznavanja lingvističke teorije, kao što su *jemanden* (*als etwas/zu etwas*) *ernennen* ili *an + acc – to*. Ova uputstva dopunjavaju primeri, poput *jemanden als seinen / zu seinen Nachfolger, zum Bürgermeister, zum Minister ernennen* ('imenovati nekoga za svog naslednika, gradonačelnika, ministra') i *jemanden zum Ehrenbürger ernennen* ('proglašiti nekoga počasnim građaninom'), odnosno *einen Aufruf an jdn richten* ('uputiti poziv/proglas nekome') i *Aufruf zum Streik/Handeln* ('poziv na štrajk/akciju').

er•nen•nen : *ernannte, hat ernannt; [Vt]*

1. jemanden (als etwas/zu etwas) ernennen jemandem ein Amt od. eine Funktion geben: *jemanden als seinen/zu seinem Nachfolger, zum Bürgermeister, zum Minister ernennen*
2. jemanden zu etwas ernennen jemandem einen Titel verleihen, um ihn damit zu ehren: *jemanden zum Ehrenbürger ernennen*
|| hierzu **Ernennung** die

"CITE" © TheFreeDictionary.com Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache. © 2009 Farlex, Inc. and partners.

Ilustracija 62. Odrednica *ernennen* u učeničkom rečniku na portalu THE FREE DICTIONARY

Aufruf

m

- appeal (→ an +acc → to); *einen Aufruf an jdn richten* → to appeal to sb; *Aufruf zum Streik/Handeln* → call for a strike/for negotiations
- (von Namen) *seinen Aufruf abwarten* → to wait for one's name to be called, to wait to be called; *nach Aufruf* → on being called, when called; *letzter Aufruf* für Flug LH 1615 → last call for flight LH 1615
- (Comput) → call
- (Fin: von Banknoten) → calling in

"CITE" © Collins German Dictionary – Complete and Unabridged 7th Edition 2005. © William Collins Sons & Co. Ltd. 1980
© HarperCollins Publishers 1991, 1997, 1999, 2004, 2005, 2007

Ilustracija 63. Odrednica *Aufruf* u dvojezičnom rečniku na portalu THE FREE DICTIONARY

BEDEUTUNGEN, BEISPIELE UND WENDUNGEN

1. in eine bestimmte Richtung, auf etwas zeigen

Beispiele

- sie wies [mit der Hand] auf das Gelände hin
- (Sprachwissenschaft) hinweisendes Fürwort (*Demonstrativpronomen*)

2. jemandes Aufmerksamkeit auf etwas lenken, jemanden (besonders durch eine Äußerung) auf etwas aufmerksam machen

Beispiele

- auf eine Gefahr hinweisen
- sie wies uns höflich auf die Schwierigkeiten hin

3. etwas anzeigen, auf etwas schließen lassen und [jemanden] darauf aufmerksam machen

Beispiel

alle Anzeichen weisen darauf hin, dass die Wetterlage sich bald ändern wird

Ilustracija 64. Odrednica *hinweisen* u rečniku DUDEN ONLINE-WÖRTERBUCH

Leksikografi mogu, međutim, ostaviti korisnicima da sintaksičku kombinatoriku sami iščitaju iz primera, kao kod odrednice *hinweisen* ('ukazivati', 'uputiti') u rečniku DUDEN ONLINE-WÖRTERBUCH (Ilustracija 64).

Opštevažećih pravila za to koliko eksplicitno i detaljno treba prikazati sintaksičku kombinatoriku u rečniku nema, već sve zavisi od namene rečnika i od raspoloživog prostora. Najeksplicitnije i najdetaljnije te će informacije svakako biti u rečnicima koji su upravo za njih specijalizovani, a to su tzv. rečnici valentnosti. Informacije o valentnosti mogu se uz to naći i u rečnicima jezičkih nedoumica, ukoliko sintaksička kombinatorika lekseme pričinjava poteškoće i kod izvornih govornika i često ih navodi na greške (v. Ilustracije 65 i 66).

berichten: 1. Dativ oder Akkusativ?: Das Verb *berichten* kann nur mit dem Dativ der Person verbunden werden: *Er hat seinem Vater alles berichtet. Mir wurde berichtet, dass ...* Früher wurde *berichten* mit dem Akkusativ der Person verbunden: *jmdn. berichten* (= jmdn. unterrichten oder informieren). Auf diesen Gebrauch geht die Verwendung des Partizips II in Verbindung mit *sein* zurück: *Wenn ich recht berichtet bin, ist der Minister erkrankt. Da bist du falsch berichtet.*

2. berichten über / berichten von: Der Unterschied im Gebrauch der beiden Präpositionen ist nur gering. Man kann sagen, dass *über jemanden, über etwas berichten* einen umfassenden, eingehenden Bericht meint, während *von jemandem, von etwas berichten* sich mehr auf Einzelheiten bezieht.

berüchtigt: 1. berüchtigt wegen / durch / für: Wenn der Grund für das Berüchtigtsein genannt werden soll, dann wird *berüchtigt* mit der Präposition *für* verbunden: *Sie war berüchtigt für ihre scharfen Fragen. Das Land ist berüchtigt für Veterinärwirtschaft und Korruption.* Statt *für* wird auch *wegen* gebraucht: *Er ist wegen seiner Brutalitäten berüchtigt. Das Viertel ist wegen seiner Kneipen* (nicht: *durch seine Kneipen*) *berüchtigt.* Die Präposition *durch* bezeichnet dagegen das Mittel, mit dem jemand oder etwas berüchtigt wurde (*Er wurde durch seine Brutalitäten berüchtigt.*)

2. ↑ Vergleichsformen (2.3).

Ilustracije 65 i 66. Informacije o valentnosti u rečniku jezičkih nedoumica „Duden. Richtiges und gutes Deutsch“ (Duden, 2011)

8.3.3. Sintaksička kombinatorika u rečnicima valentnosti

Iako će kompetentan korisnik u kvalitetnim nespecijalizovanim rečnicima naći veoma korisne informacije o sintaksičkoj kombinatorici, tako da može uspešno rešavati najčešće probleme iz te oblasti, takvi rečnici ipak ne nude dovoljno podataka za jezičke profesionalce – tj. pre svega za inostrane germaniste i studente germanistike (up. Srđić, 2010: 49).

Zato danas postoje specijalizovani rečnici valentnosti – jednojezični i dvojezični. Oni korisnike neuporedivo detaljnije obaveštavaju o valentnosti glagola, imenica ili pridava, ali za uzvrat od njih zahtevaju lingvistička znanja, odnosno to da poznaju teoriju valentnosti. Pošto se svi rečnici valentnosti ne zasnivaju na istom teorijskom modelu, korisnici su prinuđeni da se upoznaju i sa specifičnim modelom na kome počiva konkretni rečnik. Nekad se ti modeli međusobno veoma razlikuju, a nekada je reč o različitim razradama istog modela. U svakom slučaju, za korisnika to znači da se ne može mnogo osloniti na dotadašnja iskustva u radu sa rečnicima, već da prvo mora uložiti vreme i trud u upoznavanje sa novim priručnikom.

Zbog toga rečnici valentnosti – uprkos tome što nude izuzetno korisne, tačnije rečeno preko potrebne informacije – i nisu uspeli da pridobiju najšire krugove korisnika, već su ostali vezani za jezičke profesionalce, a pre svega za usko specijalizovane stručnjake. To, međutim, nije njihova specifičnost ili mana. Već smo u nekoliko navrata pominjali da su brojna istraživanja pokazala kako većina korisničkih grupa nerado upotrebljava rečnike, tj. da korisnici na sopstvenu štetu uglavnom izbegavaju sve tipove rečnika.

Na Ilustracijama 67 i 68 možemo videti opis valentnosti dveju semema glagola *vorziehen* ('povući napred', 'davati prednost') u rečniku WÖRTERBUCH DER VERBALENZ²³ na portalu GRAMMIS Instituta za nemački jezik u Manhajmu. Ovaj internetski rečnik valentnosti glagola zasniva se na rečniku „Kleines Valenzlexikon deutscher Verben“²⁴, koji su sa grupom saradnika izradili i 1976. izdali U. Engel i H. Šumaher (Engel & Schumacher, 1976). Aktuelne, internetske nadogradnje razrađene su, modifikovane i znatno proširene, a dostupne su u otvorenom pristupu.

U kratkom periodu od svega sedam godina, između 1969. i 1976. u Nemačkoj – što u NDR, što u SRN – izašla su čak četiri rečnika valentnosti, a 1986. godine i peti (Srđić, 2010: 50). Njihova recepcija među univerzitetskim germanistima u Srbiji bila je intenzivna, a budući germanisti imali su tokom studija priliku da se upoznaju sa različitim modelima u okviru teorije valentnosti, baš kao i sa samim rečnicima valentnosti.

Sedamdesetih i osamdesetih godina 20. veka nabavka publikacija iz inostranstva bila je, međutim, osetno složenija nego danas, pa su nemački rečnici valentnosti korisnicima pretežno bili dostupni u seminarским i univerzitetskim bibliotekama. Pošto je retko koji germanista-praktičar imao prilike da ih koristi

²³ Rečnik valentnosti glagola

²⁴ Mali leksikon valentnosti nemačkih glagola

2 vorziehen

Strukturbeispiel:	jemand zieht etwas vor
Im Sinne von:	jemand bedeckt eine Öffnung, indem er etwas über die ganze Breite auseinander zieht; zuziehen
Satzbauplan:	K _{sub} , K _{akk}
Beispiele:	<p>(14) Ich ziehe die Gardinen vor, man sieht uns von der Straße.</p> <p>(15) Ehe Gabriele genau sehen konnte, wen dieses Porträt darstellte, war der Mann darauf zugetreten und hatte einen Vorhang, aus dem gleichen Damast wie vor den Fenstern, vorgezogen. (Weyden, S. 11)</p>
Belegungsregeln:	<ul style="list-style-type: none"> • K_{sub}: NP im Nom/Prop im Nom/GWS • K_{akk}: NP im Akk/ProP im Akk/GWS
Passivkonstruktionen:	<p>Werden-, Sein-Passiv</p> <p>werden:</p> <p>(16) Bei BerlinJet sind alle Passagiere gleich. Es gibt keinen Vorhang wie bei der Lufthansa, der nach dem Start mit scharfem Ruck vorgezogen wird und so die Business- von den Economy-Passagieren trennt. (Berliner Zeitung, 13.02.2003, S. 21)</p> <p>sein:</p> <p>(17) Den ganzen Tag über sind die geblümten Gardinen im Haus vorgezogen, kein unbefugter Blick dringt ins Innere des "Jacko"-Domizils. (Berliner Zeitung, 30.01.2006, S. 8)</p>

Ilustracija 67. Primer iz rečnika valentnosti WÖRTERBUCH DER VERBALENZ

3 vorziehen

Strukturbeispiel:	jemand zieht etwas irgendwiewelt vor
Im Sinne von:	jemand zieht etwas irgendwiewelt nach vorn
Satzbauplan:	K _{sub} , K _{akk} , (K _{adv})
Beispiele:	<p>(18) Wenn man die Spülmaschine zwei Zentimeter vorzieht, dann schließt sie vorne bündig mit der Spüle ab.</p> <p>(19) Kannst du bitte deinen Sitz ein wenig vorziehen, ich habe hinten zu wenig Platz für meine Beine.</p> <p>(20) Wenn man den Schrank vorzieht, kann man dahinter noch die Gästematratze verstauen.</p>
Belegungsregeln:	<ul style="list-style-type: none"> • K_{sub}: NP im Nom/Prop im Nom/GWS • K_{akk}: NP im Akk/ProP im Akk/GWS • K_{adv}: Ort (direktivisch) <ul style="list-style-type: none"> • NP im Akk: Strecke <ul style="list-style-type: none"> (21) Ich ziehe die Couch etwa einen halben Meter vor, damit sie nicht direkt an der Heizung steht. • (bis) zu +Dat: Zielort <ul style="list-style-type: none"> (22) Um die heutige Orgel mit einer Tiefe von 5,60 Metern ab Wand bis Spieltisch auf eine neue Empore an der Ostwand versetzen zu können, müsste diese mindestens bis zu den Seiteneingängen vorgezogen werden. (St. Galler Tagblatt, 23.04.1998; Der Orgelstandort)
Passivkonstruktionen:	<p>Werden-, Sein-Passiv</p> <p>werden:</p> <p>(23) Je nach Anlass wird die Bühne vorgezogen und der dahinter liegende Raum mit rotem Vorhang abgetrennt. (die tageszeitung, 09.01.2008, S. 26)</p> <p>sein:</p> <p>(24) Wenn der Schrank ein wenig vorgezogen ist, wird die Wand dahinter nicht so schnell feucht.</p>

Ilustracija 68. Primer iz rečnika valentnosti WÖRTERBUCH DER VERBALENZ

i nakon završetka studija, njihov je uticaj u Srbiji bio pre svega posredan. Oblikujući razmišljanja akademskih germanista i snabdevajući ih značajnim informacijama, oni su ostavili traga u domaćim gramatikama nemačkog jezika za različite ciljne grupe, na gramatičkim vežbankama, udžbenicima i drugim priručnicima. Insistirati na tome da bi svi germanisti u praksi trebalo da koriste rečnike valentnosti u to vreme jednostavno nije bilo realistično.

S obzirom na to da sajt Instituta za nemački jezik u Manhajmu danas nudi obiman i detaljan rečnik valentnosti glagola u otvorenom pristupu (WÖRTERBUCH DER VERBALENZ, E-VALBU²⁵), koji uz to nije neprihvatljivo zahtevan prema korisnicima, bar ukoliko su oni germanisti ili studenti germanistike, rečnici valentnosti sada se zaista mogu koristiti i van akademske sredine. Tome u prilog ide i okolnost da je teorija valentnosti i dalje veoma uticajna u srpskoj germanistici i da je snažno zastupljena u studijskim programima i u odgovarajućoj naučnoj literaturi²⁶, ali i to što su na osnovu istog modela valentnosti izrađena i dva dvojezična rečnika valentnosti upravo za jezički par nemački i srpski (tj. srpski/hrvatski/bosanski). To su „Wörterbuch zur Verbvalenz Deutsch-Bosnisch/Serbisch/Kroatisch“ (Đorđević & Engel, 2009) i „Wörterbuch zur Verbalenz Serbisch-Deutsch“ (Đorđević & Engel, 2013)²⁷. Preostali nemački rečnici valentnosti danas su uz to lako dostupni kao elektronske knjige na sajtu izdavačke kuće – doduše ne u otvorenom pristupu, ali ih svako kome su potrebni može nabaviti za svega nekoliko sati, što je svojevremeno bilo nezamislivo.

8.4. Ustaljene konstrukcije

Svi ustaljeni spojevi reči (nem. *feste Wortgruppe, feste Wortverbindung*) nazivaju se frazeologizmima, frazeoleksemama ili frazemama (nem. *Phraseologismus, m., Phraseolexem, n., Phrasem, n.*). Frazeologizmi su izuzetno raznovrsni, a svima im je zajedničko to (1) da se sastoje od dve ili više reči, (2) da imaju celovito značenje i (3) da su relativno stabilni (ustaljeni, čvrsti). Pored toga, pojedini tipovi frazeologizama manje su ili više (4) idiomatizovani, što znači da njihovo značenje ne proizilazi neposredno iz značenja njihovih sastavnih delova, tj. da nije zbir značenja pojedinačnih komponenata koje ih čine (up. Burger, 2003: 15–32).

²⁵ <http://hypermedia.ids-mannheim.de/evalbu/index.html>

²⁶ Npr. Alanović i dr. (2014); Engel, Srđić & Alanović (2012); Đurović (2011); Alanović i dr. (2014)².

²⁷ Više o ova dva dvojezična rečnika valentnosti v. u Srđić (2009) i Srđić (2013).

Germanistička i lingvistička literatura nude niz definicija frazeologizama, a ovde ćemo se poslužiti definicijom koju je na osnovu novijih frazeoloških koncepata ponudio B. Ivanović. Prema ovoj definiciji frazeologizmi su „leksikalizovane, morfosintaksički ustrojene i relativno stabilne strukture celovitog značenja koje se mogu odlikovati različitim stepenima idiomatičnosti i čiji se formativ sastoji od minimalno dve komponente“ (Ivanović, 2012: 68).

Premda pri pomenu frazeologizama obično prvo pomislimo na idiomatične i upečatljive izraze – kao što su poslovice, idiomi ili geminatni frazeologizmi – pri nešto pažljivijem posmatranju ne može se prevideti njihova raznorodnost. U pokušaju da sistematizuje frazeologizme, germanistička lingvistika iznadrila je više klasifikacija frazeologizama (Ristić, 2013: 21–32; Ivanović, 2012: 71–77; Ivanović, 2010; Ivanović, 2005: 61–67). Mnoge od njih privukle su pažnju stručne javnosti, ali su najšire prihvaćene klasifikacije Haralda Burgera (Burger, 2003: 36–55; Ristić, 2013: 23–27; Ivanović, 2012: 75–130; Ivanović, 2005: 66–104; up. Kostić-Tomović, 2013: 67–81). Zato ćemo se ovde u osnovi držati Burgerove klasifikacije, premda u donekle izmenjenom vidu.

Prema stepenu idiomatičnosti, strukturi, značenju, funkciji i poreklu frazeologizmi se dele na sledeće grupe:

1. idiomi (nem. *Idiom, n*) i ustaljene fraze (nem. *feste Phrase*),
2. geminatni frazeologizmi (nem. *Zwillingsformel, f*, *Paarformel, f*),
3. poslovice (nem. *Sprichwort, n*) i izreke,
4. opšta mesta (nem. *Geimeinplatz, m*),
5. krilatice (nem. *geflügeltes Wort*)
6. kinogrami (nem. *Kinegramm, n*),
7. poredbeni/komparativni frazeologizmi (nem. *komparativer Phraseologismus / phraseologischer Vergleich*),
8. kolokacije (nem. *Kollokation, f*),
9. klišei (nem. *Klischee, n*),
10. komunikacijski frazeologizmi (nem. *kommunikativer Phraseologismus*)
i rutinske formulacije (nem. *Routineformel, f*),
11. funkcionalni glagolski spojevi (nem. *Funktionsverbgefüge, n*),
12. šematski/modelirani frazeologizmi (nem. *Modellbildung, f*),
13. strukturni frazeologizmi (nem. *struktureller Phraseologismus*),
14. terminološki frazeologizmi (nem. *terminologischer Phraseologismus*)
i
15. onimijski frazeologizmi (nem. *onymischer Phraseologismus*).

Idomi su potpuno ili delimično idiomatizovani frazeologizmi, u nominalnom obliku najčešće u formi infinitivske sintagme (*jmdm. eine Extrawurst braten*²⁸, *ein Brett vor dem Kopf haben*, *Äpfel mit Birnen vergleichen*, *nur Bahnhof verstehen*, *per Anhalter fahren*), ali i (polu)idiomatizovane imeničke, pridevske, predloške i priloške sintagme (npr. *ein kalter Fisch*, *faule Fische*, *die gelben Engel*, *frisch gebacken*, *durch die Bank*, *fort mit dem Schaden*).

Ustaljene fraze su najčešće visoko idiomatizovani frazeologizmi koji uvek imaju oblik finitne glagolske sintagme i pri upotrebi se, ukoliko to kontekst dozvoljava, mogu menjati po kategorijama tempusa/modusa (npr. *das geht über alle Bäume*, *jmdm. wird es zu bunt*, *jmds. Bank ist gesprengt*, *die Chemie stimmt*, *da(von) beißt die Maus keinen Faden ab*).

Geminatni frazeologizmi su ustaljeni izrazi zasnovani na dve reči koje pripadaju istoj vrsti, obično u međusobnom odnosu parcijalne sinonimije, komplementarnosti i polarnosti, sa čestom aliteracijom (up. Ivanović, 2012: 92–98). Neki od njih su i *gestiefelt und gespornt*, *Sinn und Zweck*, *in Schutt und Asche*, *aus und vorbei sein*, *null und nichtig* itd.

Poslovice su frazeologizmi u obliku rečenice koji prenose moralnu ili neku drugu značajnu poruku (npr. *dreimal umgezogen ist so gut wie einmal abgebrant; wer einmal lügt, dem glaubt man nicht, und wenn er auch die Wahrheit spricht; alte Liebe rostet nicht; auch ein blindes Huhn findet mal ein Korn*).

Opšta mesta su strukturno veoma sroдna poslovicama, posebno poslovicama bez slike. Ona uvek imaju oblik rečenice, autonomna su i prenose neko zapažanje ili zaključak koji se ne može negirati. Od poslovica se razlikuju po tome što na prvi pogled kazuju nešto što se podrazumeva, zbog čega često mogu zvučati tautološki (npr. *der Mensch ist sterblich; man lebt nur einmal; man ist nur einmal jung; wir sind alle nur Menschen; was sein muss, muss sein; was man hat, das hat man*).

Izreke takođe imaju oblik zaokružene rečenice, ali ne prenose moralne pouke, već samo konstatacije (npr. *aufßen hui, innen pfui*).

Krilatice su opшtepoznati citati iz književnih dela, filmova, reklama itd. (npr. *alle für einen, einer für alle*, odnosno na srpskom 'svi za jednog, jedan za sve' iz romana „Tri musketara“ Aleksnadara Dime; *jeder soll/kann nach seinem Fasson selig/glücklich werden*; prema izreci Fridriha Velikog o verskoj

²⁸ Kod idiomatizovanih primera za različite tipove ustaljenih konstrukcija nećemo navoditi srpske ekvivalente i objašnjenja značenja na srpskom jeziku. Ekvivalenti često ne odražavaju svojstva originala na način koji nam je u ovom kontekstu potreban, dok bi njihovo kombinovanje sa objašnjenjem značenja izlaganje učinilo nepreglednim.

toleranciji; u srpskom 'ni po babu, ni po stričevima' iz narodne epske pesme „Uroš i Mrnjavčevići“ itd). Nekada iz ovakvih, a i iz drugih tipova frazeologizama u šali može proistjeći novi frazeologizam. Tako se primera radi iz kriлатице *die Axt im Haus erspart den Zimmermann*, koja je potekla iz Šilerovog „Vilhelma Tela“ (Duden, 2002), razvila šaljiva kolokvijalna izreka *die Axt im Haus erpart die Ehescheidung / den Scheidungsrichter*.

Kinegrami su opisi neverbalnog ponašanja koji označavaju osećanja i stavove ispoljene tim ponašanjem (npr. *die Faust/Fäuste in der Tasche ballen, mit der Faust auf den Tisch hauen/schlagen, kleine Augen machen, große Augen machen, einen langen Hals machen, den Kopf hoch tragen*).

Poredbeni/komparativni frazeologizmi su ustaljena poređenja; poput *gespannt sein wie ein Regenschirm/Filzbogen; sich anstellen wie der Ochse beim Seiltanzen; pünktlich wie die Maurer; wie ein Blinder von der Farbe reden/sprechen; reden, wie einem der Schnabel gewachsen ist* itd.

Kolokacije su neidiomatisovane, ali nepredvidljive ustaljene sintagme različitog sintaksičkog oblika. Njihova ustaljenost i nepredvidljivost najbolje se uočavaju u poređenju sa odgovarajućim formulacijama u drugim jezicima, i to onda kada se neki od kolokata ne podudaraju, kao u primerima *ein hartes Urteil* – 'stroga presuda', *der Gang zur Wahlurne* – 'izlazak na biralište', *zur Wahlurne gehen/schreiten* – 'izaći na biralište', *der Wahlurne fernbleiben* – 'ne izaći na biralište', *mit Spott überschütten/übergießen* 'ismejavati nekoga' ili *schwarze Null* – 'pozitivna nula'.

Klišei su ustaljene formulacije raznovrsnih svojstava koje usled odviše česte upotrebe zvuče isprazno i istrošeno, tj. kolokvijalno rečeno – otrcano. Na nemačkom se u takve izraze trenutno, primera radi, ubraja formulacija *Qualität wird bei uns groß geschrieben*, koja se sreće na sajtovima i u informativno-reklamnom materijalu brojnih preduzeća. Kada istrošenost postane isuviše očigledna ili kada se promene vanjezičke okolnosti koje su podsticale njihovu upotrebu, klišei mogu izaći iz mode, a s vremenom i pasti u zaborav.

Komunikacijski frazeologizmi strukturišu i usmeravaju komunikaciju, tj. obeležavaju njen početak ili kraj, promenu govornika, segmente teksta itd. (npr. *bis zum nächsten Mal, man sieht sich, schönes Wochenende, schönen Feierabend*).

Rutinske formulacije su uobičajene formulacije koje – bez varijacija ili uz ograničene varijacije – koristimo u svakodnevnim komunikativnim situacijama. Slično kao kolokacije, one su prozirne, ali ustaljene i nepredvidljive, što i u njihovom slučaju najbolje dolazi do izražaja u poređenju sa odgovarajućim formulacijama u nekom drugom jeziku (npr. *wie viel Uhr ist es? / wie*

spät ist es? – 'koliko je sati?' / 'koliko ima sati?'; bitte bleiben Sie am Apparat / dran – 'ostanite na vezi'; der Rest ist für Sie / stimmt so – 'u redu je' kao znak da konobar može zadržati kusur kao napojnjicu).

Funkcionalni glagolski spojevi su „neekspresivni, komponentski stabilni i sintaksički unisoni spojevi nižeg stepena idiomatičnosti sa prevashodnom funkcijom sekundarne nominacije koji se u rečenici javljaju u funkciji dekomponovanog predikata“ (Ivanović, 2012: 104), poput *in Erwägung ziehen, auf Ablehnung stoßen, Anstrengungen unternehmen, Anwendung finden, zu der Auffassung gelangen, zur Anwendung kommen* itd.

Šematski/modelirani frazeologizmi su nizovi ustaljenih izraza oblikovanih prema istom modelu (npr. *Jahr um Jahr, Tag um Tag, Stunde um Stunde, Schritt um Schritt* itd.).

Strukturni frazeologizmi su ustaljene grupe reči koje obavljaju funkciju sličnu predlozima ili veznicima (npr. *in Bezug auf, im Hinblick auf, in Anbetracht dessen, unter Beachtung von* itd.).

Terminološki frazeologizmi su ustaljene grupe reči koje služe kao naučni i stručni termini. One mogu biti idiomatizovane, poluidiomatizovane ili potpuno prozirne (npr. *systolischer Blutdruck* – 'sistolarni krvni pritisak', *zentralvenöser Blutdruck* – 'centralnovenski krvni pritisak', *gentechnisch veränderte Organismen* – 'genetski modifikovani organizmi', *diabetischer Fuß* – 'dijabetesno stopalo' itd.).

Onimijski frazeologizmi su grupe reči koje upotrebljavamo kao imena geografskih objekata, država, institucija, organizacija itd. (npr. *das Schwarze Meer, Kanarische Inseln, Europäische Union, Vereinigtes Königreich* itd.).

8.4.1. Ustaljene konstrukcije u leksikografiji

Sa leksikografskog stanovišta sve tipove frazeologizama koje smo naveli u prethodnom poglavlju možemo podeliti u dve grupe – na osnovu toga kako ih rečnici obrađuju. Te grupe su:

1. prototipični frazeologizmi i
2. neprototipični frazeologizmi.

Među prototipične frazeologizme ubrajaju se: idiomi i ustaljene fraze, poslovice i opšta mesta, geminatni frazeologizmi, kinogrami, krilatice i podbeni/komparativni frazeologizmi.

Svi ostali tipovi frazeologizama pripadaju drugoj, neprototipičnoj grupi: kolokacije, klišei, komunikacijski frazeologizmi i rutinske formule, funkcio-

nalni glagolski spojevi, strukturalni frazeologizmi i šematske konstrukcije, kao i terminološki frazeologizmi i onimijski frazeologizmi.

Obe ove grupe frazeologizama zastupljene su u rečnicima ili bar u pojedinih tipovima rečnika. Prototipične frazeologizme obrađuju pritom i poseban tip specijalizovanih rečnika – frazeološki rečnici. Neprototipični frazeologizmi nisu zastupljeni u frazeološkim rečnicima, ali zato postoje specijalizovani rečnici za kolokacije i termine, priručnici srodnici rečnicima koji nude informacije o komunikacijskim frazeologizmima i rutinskim formulama, kao i – uglavnom nesamostalni – glosari i slični pregledi funkcionalnih glagolskih spojeva.

8.4.2. Prototipični frazeologizmi u rečnicima

Za razliku od neidiomatičnih, idiomične frazeologizme korisnici lako prepoznavaju kao takve, a i rečnici ih uglavnom odgovarajuće obeležavaju. Kod njih je, međutim, izuzetno teško pronaći pogodan leksikografski ekvivalent, što autore dvojezičnih rečnika neretko navodi na to da pribegnu neadekvatnim rešenjima.

Kao što smo već napomenuli na kraju prethodnog poglavlja, prototipične frazeologizme u ograničenom obimu obrađuju opšti, učenički i drugi rečnici koji nisu specijalizovani za taj tip informacija, dok ih znatno obimnije i temeljnije obrađuju rečnici koji su namenjeni samo njima, pa se u skladu s tim i nazivaju frazeološkim rečnicima.

Elektronski korpusi i mogućnosti koje su oni tokom poslednjih nekoliko decenija doneli stvorili su preduslove za to da informacije o prototipičnim frazeologizmima i u specijalizovanim i u nespecijalizovanim rečnicima postanu znatno relevantnije. Statistički podaci pružaju danas jasan i pouzdan uvid u to koji se frazeologizmi zaista koriste, koliko često i u kakvim diskursima ili tipovima teksta. Na osnovu tih informacija leksikografi danas mogu da odaberu i obrade upravo one frazeologizme koji će najverovatnije i zatrebati korisnicima njihovih priručnika.

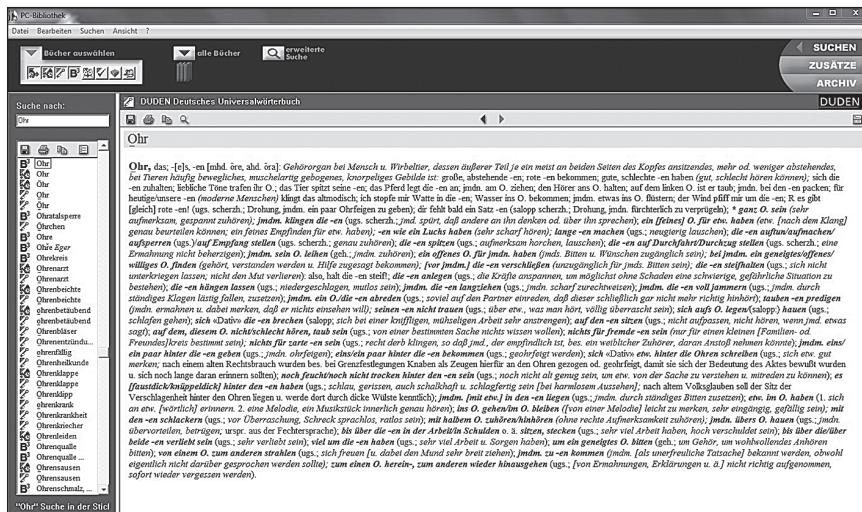
8.4.2.1. Prototipični frazeologizmi u nefrazeološkim rečnicima

Kod obrade frazeologizama u nespecijalizovanim, a pre svega u opštim i učeničkim rečnicima situacija u jednojezičnim i dvojezičnim rečnicima nije ista. Kao što ćemo videti na narednim stranicama, savremeni jednojezični opšti i učenički rečnici nemačkog jezika često se prilično uspešno nose sa ovim zadatkom, dok dvojezični rečnici po pravilu nisu podjednako efikasni.

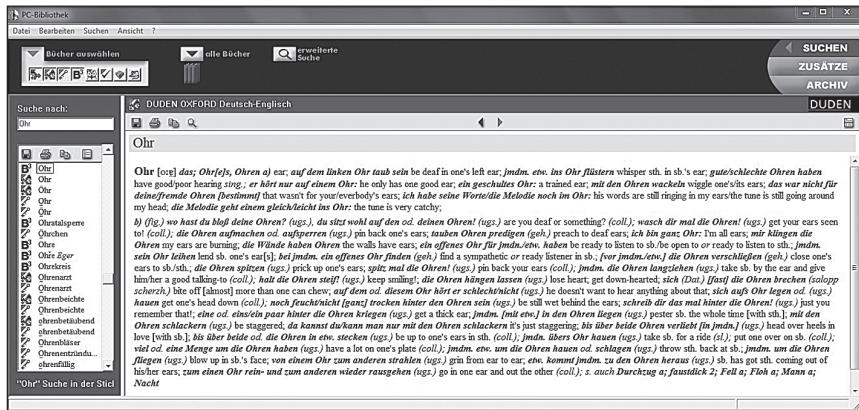
To nije ni neobično ni neočekivano – „boreći“ se sa dva jezika i usredsređujući se na ekvivalentnost, dvojezični rečnici kod ostalih tipova informacija uglavnom ne mogu dostići ni iscrpnost, a ni preciznost jednojezičnih rečnika.

Zbog toga je veoma značajno da korisnici koji žele/moraju da se uhvate u koštac sa složenijim komunikativnim zadacima i da pritom izbegnu greške razviju svest o tome da se kod informacija koje nisu primarno vezane za ekvivalentnost ne treba oslanjati isključivo na opšte dvojezične rečnike, već bi trebalo konsultovati i opšte jednojezične, a po mogućству i specijalizovane rečnike.

Na Ilustraciji 69 možemo videti odrednicu *Ohr* u jednojezičnom opštem rečniku „Duden. Deutsches Universalwörterbuch“ na CD-ROM-u (Duden, 2007). Pošto imenica *Ohr* ('uhu') ulazi u sastav velikog broja prototipičnih frazeologizama, mnogi od njih zastupljeni su i u ovom rečničkom članku. Korisnici ih veoma lako mogu uočiti, a i prepoznati kao frazeologizme – ili bar kao u neku ruku posebne jedinice – zahvaljujući tome što su odštampani masnim slovima. Pored toga, ispred prvog prototipičnog frazeologma u nizu, što je u ovom slučaju ustaljena fraza *ganz Ohr sein* ('sav se pretvoriti u uho'), stoji i dodatni znak – zvezdica (*).

Kao što pokazuje Ilustracija 70, dvojezični opšti rečnik „Duden Oxford Deutsch-Englisch“ (Duden, 1999) prototipične frazeologizme obeležava na isti način kao i „Duden. Deutsches Universalwörterbuch“ (Duden, 2007). Primjer pada u oči da ovaj rečnik veliku pažnju posvećuje obeležavanju stilskog sloja kome pripada nemački frazeologizam ili njegov engleski ekvivalent. Ovo je vrlo značajno, jer su prototipični frazeologizmi neretko stilski obeleženi i prilično ekspresivni – kao što smo ranije već istakli. Imajući to u vidu, neizvorni govornici moraju obratiti veliku pažnju na pragmatička svojstva frazeologizama s kojima se tek upoznaju, jer se u suprotnom izlažu riziku da sagovorniku prenesu potpuno drugačiju poruku od one koju bi želeli – pa čak i tome da ostave nepovoljan utisak, izazovu podsmeh, da nekoga uvrede, da se osramote itd.

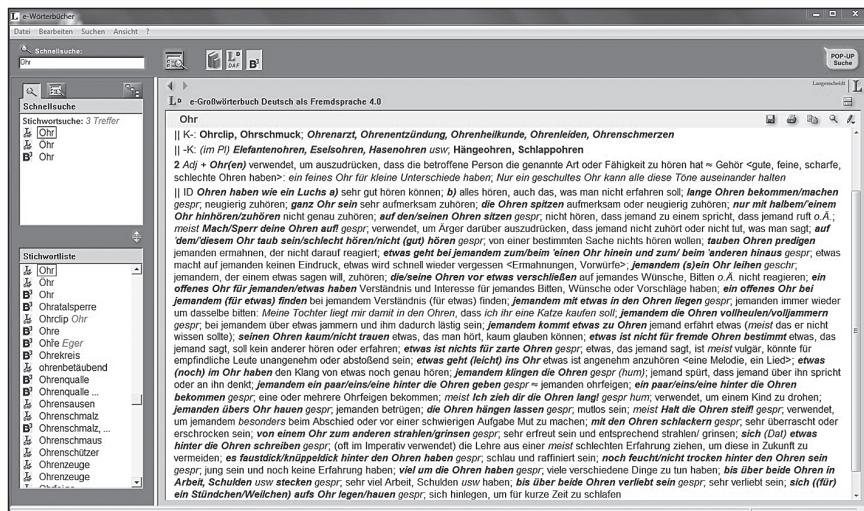

Ilustracija 70. Frazeologizmi u okviru odrednice *Ohr* u „Duden Oxford Deutsch-Englisch“ (Duden, 1999)

Na kraju ovog kratkog pregleda osvrnućemo se i na jednojezični učenički rečnik „Langenscheidts e-Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache“ (Langenscheidt, 2007), tj. na način na koji on obeležava prototipične frazeologizme. Opet smo se odlučili za odrednicu *Ohr*, kako bi čitaoci lakošće uočili sličnosti i razlike između tri rečnika koje smo ovom prilikom odabrali kao primer.

U rečniku „Langenscheidts e-Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache“ (Langenscheidt, 2007) prototipični frazeologizmi još su jasnije obele-

ženi nego u prethodna dva. Rečnik time izlazi u susret korisnicima, koji sva-kako već veoma dobro vladaju nemačkim, ali je to za njih ipak strani jezik. Prototipični frazeologizmi ovde se nalaze ispod objašnjenja značenja svih semema, izdvojeni u poseban red i obeleženi kodom || ID. Pored toga, frazeologizmi su – kao i u prethodna dva rečnika – štampani masnim slovima, ali su objašnjenja značenja detaljnija. Ona su, po potrebi, podeljena na se-meme, jednostavnije formulisana, a ponekad ih prate i podaci o kolokatorima u izlomljenim zagrada. I ovde se autori trude da korisnicima skrenu pažnju na pragmatičke osobenosti frazeologizama, s tim što jezik neformalne komunikacije ne obeležavaju skraćenicom *ugs.* (za *umgangssprachlich*) ili *coll.* (za *colloquial*), već skraćenicom *gespr.* (za *gesprochen*).

Ilustracija 71. Frazeologizmi u okviru odrednice *Ohr* u Langenscheidt (2007)

Ni „Langenscheidts e-Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache“ (Langenscheidt, 2007), kao ni prethodna dva rečnika, prototipične frazeologizme ne meša niti sa kolokacijama i drugim neprototipičnim frazeologizmima, niti sa probabemama i primerima. Zahvaljujući tome, odrednice su znatno pre-glednije, a mogućnost da se korisnici zbune ili da pogrešno protumače infor-macije je neuporedivo manja.

Za razliku od njih, „NSSN. Nemačko-srpski i srpsko-nemački rečnik sa gramatikom“ (Vladović i dr., 2008) frazeologizme ne izdvaja – niti grafički, niti u poseban segment odrednice. Oni su štampani masnim slovima, baš kao i kolokacije (u ovom slučaju *abstechende Ohren* – ’klempave uši’ i *jemandem ins Ohr flüstern* – ’šapnuti nekome na uho’), ali i primeri i probabeme, kojih u ovoj odrednici nema.

Nesistematski se javlja oznaka (*fig*), mada u odrednici na Ilustraciji 72 nije uvek baš sasvim jasno da li se ona odnosi na nemačku sintagmu ili na njen srpski ekvivalent, odnosno na objašnjenje značenja. Tako je, recimo, sa oznakom (*fig*) u trećem redu, gde nije naznačeno da li se ona odnosi na tekst koji joj prethodi ili na tekst koji sledi iza nje. Pri nešto pažljivijem posmatranju shvatamo da se tačka-zapeta koja bi trebalo da nam razjasni na šta se tačno odnosi napomena (*fig*) omaškom našla na kraju reda – gde onda umesto jedne tačke-zapete stoje dve, neposredno jedna za drugom. Takvih sitnijih propusta ima i na drugim mestima u ovom – inače solidnom – rečniku, što samo potvrđuje pravilo da su zbog obima i složenosti posla za izradu rečnika neophodni veliki timovi, koje je kod jezika sa relativno malim brojem govornika, kao što je i srpski, nažalost retko koji izdavač spreman da okupi i motiviše.

Kada se napomena (*fig*) naredni put javi u odrednici *Ohr*, tačka-zapeta nam stavlja do znanja da se ona odnosi na rečenicu *die Melodie geht leicht ins Ohr*. Nije nam, međutim, jasno zašto bi taj izraz bio „figurativniji“ od izraza *bis über beide Ohren in Arbeit stecken* (’biti zatrpan/pretrpan poslom’) ili od kinegrama *die Ohren spitzen* (’načuljiti uši’, ’prisluškivati’), koji su takođe ustaljene formulacije, a uz to i idiomični. Oznaka (*fig*) ne prati ni izraz *ich ziehe dir die Ohren lang* (’iščupaću ti uši’), iako i nju retko kad koristimo doslovno, kao najavu da ćemo nekoga za kaznu vući za uši, već pre kao konvencionalnu pretnju, gde bi eventualne posledice po onoga ko se o nju ogluši u stvarnosti imale sasvim drugi oblik.

Manje brižljiva obrada frazeologizama u rečniku NSSN (Vladović i dr., 2008), koju smo upravo pokušali da dočaramo čitaocima, svakako nije zgodna za korisnike i znatno im umanjuje šanse da ispravno shvate prirodu frazeologizama koje ovaj rečnik navodi u odrednicama. U odrednicama se, doduše, prvo navode primeri, zatim kolokacije i neprototipični frazeologizmi, a na kraju prototipični frazeologizmi, ali korisnici samo na osnovu toga nikako ne mogu zaključiti koja sintagma pripada kojoj od te tri frazeološke klase – čak i pod prepostavkom da prepoznaјu princip, što je takođe malo verovatno.

Ohr [das] |-*(e)s,-en| uvo; die abstehenden Ohren klem-pave uši; jdm. ins Ohr flüstern nekome šaputati na uvo (*fig.*) ganz Ohr sein sav se pretvoriti u uvo; die Ohren spitzen načuliti uši, prisluškivati; (*fig.*) die Melodie geht leicht ins Ohr ova melodija se la-ko pamti/lako ulazi u uvo; (*kol.*) ich ziehe dir die Ohren lang iščupaću ti uši; (*kol.*) bis über beide Oh-ren in Arbeit stecken biti u poslu do guše*

Ilustracija 72. Odrenica *Ohr* u rečniku NSSN (Vladović i dr., 2008)

Slično je i u „Njemačko-hrvatskom rječniku“ Antuna Hurma (Uroić & Hurm, 2002), inače izuzetno pouzdanom. U odrednici *Bock* ovaj rečnik nudi nekoliko frazeologizama različitog tipa, koji su svi idiomatični. Uprkos tome, samo uz prvi *den Bock zum Gärtner machen* stoji napomena (pren), kao naznaka da je reč o izrazu s prenesenim značenjem. Ukoliko poznaju značenje leksema koje ulaze u sastav frazeologizama u ovoj odrednici, korisnici, do-duše, na osnovu objašnjenja značenja mogu shvatiti da to nisu puki primeri – ali to nikako ne opravdava neobeležavanje. Primere, probabeme, kolokacije i druge neprototipične frazeologizme sa imenicom *Bock* rečnik ne navodi.

Obrada odrednice *Idee* znatno je problematičnija. Ovde su zastupljeni i obični primeri (*das Drehbuch schrieb N. nach der Idee von Brecht*), i kolokacije (npr. *für eine Idee eintreten, kämpfen, auf eine Idee kommen, eine Idee verfechten*) i rutinska formulacija (*keine Idee!*) itd. Nijednu od njih ne prati bilo kakva oznaka koja bi ukazala na razliku u statusu, tj. na razliku u pogledu ustaljenosti i idiomatičnosti. Nema čak ni implicitne podele odrednice na prvi segment sa primerima i na drugi segment sa ustaljenim formulacijama, kakvu smo videli u primeru iz rečnika NSSN (Vladović i dr., 2008). „Običan“ primer naveden je čak na samom kraju odrednice, tek nakon frazeologiza-ma različitog tipa, koji usto nisu raspoređeni po stepenu idiomatičnosti, već se idiomatični i neidiomatični ustaljeni izrazi smenjuju bez prepoznatljivog sistema.

Bock der, -s, "-e (zool.) jarac; konj (gimnastička sprava); sjedalo na kočiji; stalak (nogari) na koji se stavlja materijal za obradu; (pren.) *den B. zum Gärtner machen* postaviti nekoga na krivo mjesto; (razgov.) *einen B. auf etwas haben* biti željan nečega; *null B.* ne htjeti što; *den B. machen* nagnuti se da drugi može preskočiti preko leda; *einen B. schließen* načiniti glupu grešku

Idee [gr.] die, -, -n ideja, zamisao, osnova; naum / *keine I.!* ni govora! ni pojma!; *auf eine I. kommen* dosjetiti se; *eine I. verfechten* boriti se za neku zamisao (ideju); *an einer fixen I. leiden* trpjeti od neke fiksne ideje (misli koja čovjeka progoni); *für eine I. eintreten, kämpfen* neku ideju zastupati, za nju se boriti; *das Drehbuch schrieb N. nach der I. von Brecht* knjigu snimanja napisao je N. po Brechtovoj ideji

Ilustracije 73 i 74. Odrednice *Bock* i *Idee* u Uroić & Hurm (2002)

Problemi oko obeležavanja frazeologizama u užem smislu – tj. njihovog jasnog izdvajanja od kolokacija, probabema i primera – nisu ograničeni samo na nemačko-srpske/hrvatske rečnike, već su karakteristični za dvojezičnu leksikografiju uopšte.

Idee

f<, -n>

(= Einfall, Philos) → Idea; die Idee zu etw → the idea for sth; überhaupt keine Ideen haben → to have not a single idea in one's head, to have no ideas at all; wie kommst du denn auf DIE Idee? → whatever gave you that idea? ich kam auf die Idee, sie zu fragen → I hit on the idea of asking her; jdñ auf die Idee bringen, etw zu tun → to give sb the idea of doing sth; jdñ auf andere Ideen bringen → to make sb think about something else; es war nur so eine Idee → it was just a fantasy; Ideen müsste man haben! → what it is to have Ideas!

(= ein wenig) → shade, trifle; eine Idee Salz → a touch or hint of salt; kein Idee besser → not a whit better

"CITE" ⇔ Collins German Dictionary – Complete and Unabridged 7th Edition 2005. © William Collins Sons & Co. Ltd. 1980 © HarperCollins Publishers 1991, 1997, 1999, 2004, 2005, 2007

Ilustracija 75. Odrednica *Idee* u COLLINS GERMAN DICTIONARY
na portalu THE FREE DICTIONARY

Idee

Idee f, -, n

Übersetzungen und Bedeutungen

1. idea; (*Gedanke*) auch thought; (*Begriff*) concept

- "gute Idee" good idea
- "Ich habe keine Idee" (I've) no idea
- "Ich kam auf die Idee zu" (+inf) It occurred to me to (+inf) (*oder* that I could ...), I (suddenly) hit on the idea of (+ger)" wie kamst du auf die Idee?" what made you think of it?, what made you decide that?
- "wie kamst du auf die Idee zu" (+inf)? what made you think of (+ger) (*oder* decide to [+inf])?
- "das bringt mich auf eine Idee" that's given me an idea
- "das ist die Idee!" that's it, that's the answer
- "ein Mann mit Ideen" a man of ideas
- "allein" oder "schon die Idee!" the very idea!
- "die hat (vielleicht) Ideen!" umg she's got some fancy ideas!
- "Ich habe so eine Idee, dass ..." umg I have an idea (*oder* a feeling) that ... > fix A 1 > auch Gedanke

2. umg

- "eine Idee" (*ein bisschen*) just a bit (*oder* weee bit *oder* shade *oder* touch) darker etc
- "an der Soße fehlt (noch) eine Idee Pfeffer" the sauce needs just a little bit of (*oder* a little bit more) pepper

© 2015 LANGENScheidt GMBH & Co. KG, München

Ilustracija 76. Odrednica *Idee* u rečniku DUDEN. ENGLISCH WÖRTERBUCH
na portalu DUDEN ONLINE

O tome svedoče i primeri iz nemačko-engleskih elektronskih rečnika DUDEN. ENGLISCH WÖRTERBUCH sa portala DUDEN ONLINE i COLLINS GERMAN DICTIONARY sa portala THE FREE DICTIONARY. (Ilustracije 75 i 76). Ove primere nećemo detaljnije komentarisati, jer će čitaoci sigurno i sami lako uočiti da su problemi tu u osnovi isti kao i u analiziranim odrednicama iz nemačko-srpskih/hrvatskih rečnika.

8.4.2.2. Prototipični frazeologizmi u frazeološkim rečnicima

Po prirodi stvari, najiscripnije informacije o prototipičnim frazeologizmima pružaju frazeološki rečnici. Rečnik „Duden. Redewendungen. Wörterbuch der deutschen Idiomatik“ u drugom izdanju (Duden, 2002) nudi, tako, opis čak 71 frazeologizma sa imenicom *Ohr*, i to sa objašnjenjem značenja, pragmatičkim informacijama, primerima i citatima iz književnih dela, kao i sa objašnjenjima o tome kako i zašto se odgovarajući frazeologizam razvio. Na Ilustraciji 77 vidimo samo deo tih frazeologizama.

<p>Luf, die durch ein Zimmer mit geöffneten Fenstern und Türen zieht (Durchzug), so geht das Gespräch zu einem Ohr hinunter und wieder zurück, ohne dass es bleibt im Gedächtnis nachzuhalten.</p> <p>die Ohren auf Empfang stellen (ugs.; scherzh.); genau, aufnäkersam zuhören: Stellt die Ohren auf Empfang, ich habe euch etwas Wichtiges zu sagen!</p> <p>jmdns. Bitten gegenüber unzüglich sein: Was hatte er gesagt, dass sie vor ihm ihre Ohren verschlossen?</p> <p>ein (feines) Ohr für etw. haben (ugs.); ein feines Empfinden für etw. haben: Als Arzt hat er ein feines Ohr dafür, ob der Patient eine Erkrankung hat.</p> <p>eine Satz heißiger Worte machen (ugs.); ein paar Ohfragen: Du kriegtst gleich einen Satz heißer Ohr! Der Karr kann sich einen Satz rote Ohren abholen!</p> <p>gleich (gleich) rote Ohrläuse (ugs.); Drohung, jmdn. ein paar Ohrläuse zu geben: Weil du mir nicht dein rotes Ohr gibst! Woh! wooh! die Katze in Ruhe lassen – gleich gits rote Ohren!</p> <p>lang-eßpitzige Ohren machen (ugs.); neu-gierig lauschen: Als sie bemerkten, dass man am Nebentisch lange Ohren macht, weichen sie aus. Das Thema... Vgl. die Wende: lang-eßpitzige Ohren spitzen.</p> <p>jmdn., sein Ohr liehen (geh.); jmdn. zuhörn: Was der heutige Mensch am dringendsten braucht, ist... jemand, der ihm sein Ohr lehrt (MM 25. 8. 1972, 12).</p> <p>jmdn. ein geneigtes Ohr liehnen/schken-ken (geh. veraltet); jmdn. wohlwollend zuhören: Der Präsident wird Arbeitsberichten aus seiner Heimat immer ein geneigtes Ohr leihen.</p> <p>bei jmdn. ein geneigtes (geh. veraltet) offenes/williges Ohr finden: von jmdn. mit seinem Antreten beruhigend angöhörn: Wenn ich in einer anderen Abteilung komme, kann die Vertreter der Bürgerinitiative ein offenes Ohr finden. Wer durchgeblättert ließ, eine größere Summe verfügbar zu haben, der konnte bei ihm durchaus ein geneigtes Ohr finden.</p> <p>jmdn. die Ohren voll jammern (ugs.); jmdn. durch ständiges Klagen bestägeln:</p>	<p>Ständig jammerte er uns die Ohren voll, wie schlecht es ihm ginge. Seine Tochter jammerte ihm so lange die Ohren voll, bis er mal das Gedächtnis nachzuhalten.</p> <p>die Ohren voll blaßen lassen/stehen/lahern/quaken usw. (ugs.); jmdn. durch ständiges Reden (über eine bestimmte Sache) bestägeln: Es kann schon einen schaden auf die Nerven gehen, wenn ein Politiker ständig die Ohren voll schwärzen.</p> <p>Was jetzt jedoch die Verantwortlichen im Ausserordentlichen verfallen – das heißt, er läßt dem Kunden die Ohren voll –, dann wird er die Wünsche und Bedürfnisse des Kunden nicht erkennen (www.umberto.ch).</p> <p>jmdn., die Ohren lang ziehen (ugs.); (in Bezug auf Kinder) jmdn. tadeln, schaffen: Bei jedem Versuch, das Kind auf die Ohren lang, wenn er sieht, was du ange stellt hast!</p> <p>wo hast du das Vater gehört? (ugs.); hierdu nicht, was man dir sagt?: Wo hast du den ersten Oren? Du solltest die Lehrerin abschreiben und deine Schularbeiten machen!</p> <p>tauben Ohren predigen: mit seinen Er mahnungen nichts erreichen: Mit seinen Auftrufen zum Energieersparen predigte der Minister tauben Ohren. • Wieder lege mir keine Verdöse auf mich. Ich predige tauben Ohren. (Hörz 1972, 19).</p> <p>seinen Ohren nicht trauen: von etw., was man gehört hat, völlig überzahlt sein: Er traute seinen Ohren nicht, als man ihn seine Entlassung ankündigte. Wir trauten unseren Ohren nicht, als wir im Radio die Nachricht hörten, dass der Präsident auf den jaußen seinen Ohren sitzen (ugs.); nicht zuhören: Sitzt du auf deinen Ohren? Du sollst den Tisch decken! Ich habe ihn schon dreimal gerufen, der sitzt mal wieder auf seinen Ohren!</p> <p>sich aufs Ohr hauelegen (ugs.); sich aufs Ohr legen: Ein junger Münchner legt es sich gern ein halbes Stündchen aufs Ohr. ... man steigt um 16:30 in Frankfurt ein, genießt sein Abendsen im Vorbeifahren an Straßburg, haut sich aufs Ohr und ist zum Frühstück um 8 Uhr schon dort (www.tbam.de).</p>	<p>auf diesem/dem Ohr schlecht/nicht hören, taub sein (ugs.); von einer bestimmten Sache nichts wissen wollen, einem bestimmten Anliegen ablehnend gegenüberstehen: Aboauswachs und die Küche putzen! Auf dem Ohr hört er grundsätzlich schlecht.</p> <p>auf taube Ohren stossen (ugs.); mit seinem Antreten o. Ä. nicht angehört werden: Es ist nicht zu verstehen, dass diese vier Jahre alte Matrone der Richterin Chancen auf den höheren Bildungsgrad auf taube Ohren stossen (Zeit 5.7.1996, 15). Bei Betriebsrat Asmann ... stösst diese unmissverständlich Ankündigung nicht unbedingt auf taube Ohren (Zeit 9.12. 1994, 27).</p> <p>[nicht] auf jmdns. Ohren bestimmen sein; [nicht] dafür vorgesehen sein, dass jmdn. bestimmt wird: Der Chef will nicht die Außenstehenden bestimmen. Was er dann sagt, war besonders für die Ohren derjenigen bestimmt, die ihn in letzter Zeit immer nur kritisieren hätten.</p> <p>nichts für fremde Ohren sein (ugs.); für empfindsame Zahnbär[innen] nicht geeignet sein: Dieser Witz ist nichts für andre Ohren.</p> <p>jmdn., eins/ein paar hinter die Ohren gegeben (ugs.); jmdn. ohfiegen: Der Lehrer hätte dem Bengel am liebsten ein paar hinter die Ohren gegeben.</p> <p>eins/ein paar hinter die Ohren bekommen: von jmdn. auf die Ohren gelegt werden: ... wie ich krieg dann der Bengel keine hinter die Ohren (Kant, Impression 99).</p> <p>sich (Dativ) etw. hinter die Ohren schreien (ugs.); sich etw. gut merken: Hier wird nicht randaliert, schreit euch da hinter die Ohren!</p> <p>♦ Die Wörter sind auf einen alten Rechtsbrauch zurück. Besonders bei Grenzfestlegungen wurden Jungen als Zeugen hierfür an den Ohren gezogen oder gehofft, damit sie sich der Bedeutung des Ortes bewusst würden und sich noch lange daran erinnerten.</p> <p>♦ Die Wörter sind auf einen alten Rechtsbrauch zurück. Besonders bei Grenzfestlegungen wurden Jungen als Zeugen hierfür an den Ohren gezogen oder gehofft, damit sie sich der Bedeutung des Ortes bewusst würden und sich noch lange daran erinnerten.</p>
---	---	---

Ilustracija 77. Rečnik frazeologizma „Duden. Redewendungen.“

Wörterbuch der deutschen Idiomatik“ (Duden, 2002)

1 - 22 (22) ▲▼

Geiz ist geil.

Saturn

Geiz ist geil.

Benutzerhinweise

④ Basiskomponenten: Geiz
sein
gell

④ Äquivalente in anderen Sprachen

④ Suchanfrage für Recherche im Korpus
eng Geiz /+w1:1 ist /+w1:1 geil
weit Geiz /s0 &gell

Geschichte
Geiz ist geil war der erfolgreichste Werbeslogan (2001 - 2007) der Elektronikkette Saturn. Der Werbesong "basiert auf dem Nummer-1-Hit *Geil* des britischen Popduos Bruce & Bongo aus dem Jahr 1986. Dieser beginnt mit den folgenden Worten: "The discjockey's geil g-g-g-geil" (vgl. Wikipedia-Artikel: Liste geflügelter Worte), zuletzt aufgerufen am 05.12.2014). Der Werbeslogan wurde von Werbeagentur Jung von Matt in Zeiten entwickelt, in denen die Werbesprache zunehmend verkaufsgesetzlicher und immer derber wurde (*Look mich - ist das billig!*), um die Schnappchenjäger-Mentalität der Verbraucher anzusprechen und mitzugesten: Sparen ist toll, Schnappchenmachen bringt Spaß, billig ist gut. So kurbelte der Werbeslogan durch seine provokative Wortwahl und Verbreitung der Schnappchenjäger-Mentalität in unterschiedlichen Gesellschaftskreisen eine rege Diskussion an.

Hinweis anzeigen Belege anzeigen

④ Bedeutung
Sagt man dafür, dass es positiv ist und Freude macht, möglichst wenig Kosten für etwas zu aufzuwenden.

Belege anzeigen

④ Gebrauchsbesonderheiten
In den Korpusbelegen wird mit dem Slogan häufig

- Im Zusammenhang mit kritikwürdigen Erscheinungen wie Dumpingpreisen, Lohndumping, ruinösem Wettbewerb und außerordentlich aggressiver Marktpolitik bei monopoliert orientierten Märkten zitiert.
- für eine sinnvolle Zurückhaltung oder für Bescheidenheit in bestimmten Dingen plädiert.
- auf den positiven Aspekt verwiesen, gerade nicht zurückhaltend zu sein.

Kommentar anzeigen Belege anzeigen

Belege anzeigen

Belege anzeigen

Sprichwörterbuch : Slogan

OWID

- lexiko
- Feste Wortverbindungen
- Sprichwörterbuch
  - Startseite
  - Wortartikel
  - Über das Wörterbuch
  - Projekt #P
  - Benutzungshinweise
- Kommunikationsverben
- Verlaufsformen
- Fremdwörterbuch
- Neologismenwörterbuch
- Schulddiskurs 1945-55
- Protestdiskurs 1967/68
- Schlüsselwörter 1989/90
- OBELEX meta
- OBELEX dict
- Korpussuche
- OWID plus

Ilustracija 78. Rečnik reklamnih slogana koji su se razvili u krilatice na platformi OWID

Frazeološki rečnici mogu biti jednojezični ili dvojezični. I za jezički par srpski/srpskohrvatski i nemački postoji nekoliko frazeoloških rečnika, koje ćemo poimence navesti kasnije.

Pored niza štampanih, postoje i elektronski, a među njima i internetski frazeološki rečnici nemačkog jezika, poput kolaborativnog rečnika REDENSARTEN-INDEX (www.redensarten-index.de).

Frazeološki rečnici mogu obuhvatati sve prototipične frazeologizme ili samo jedan njihov tip. Ukoliko je frazeološki rečnik specijalizovan samo za jedan tip frazeologizama, to će tradicionalno najčešće biti poslovice, ali može

biti i neki drugi tip – npr. reklamni slogani koji su se razvili u krilatice, kao u jednom od rečnika na leksikografskom portalu OWID Instituta za nemački jezik u Manhajmu²⁹. Iz njega smo ovde (Ilustracija 78) preneli deo rečničkog članka posvećen krilatici/sloganu *Geiz ist geil* ($\approx$ cool je biti stipsa) iz reklame lanca prodavnica tehničke robe Zatum (Saturn).

The screenshot shows the OWID website interface. At the top, there's a search bar and a menu with options like 'Suchen' and 'Erweiterte Suchen'. Below the header, there's a navigation bar with letters A through Z and a 'gehe zu:' input field. The main content area features a large image of a person, the word 'billiger Jakob' in bold, and the definition 'Lesart: 'unter Wert''. To the right, there's a sidebar with sections for 'Feste Wortverbindungen', 'Benutzerhinweise', and a list of other OWID services like Sprichwörterbuch, Kommunikationsverben, etc. The central part of the page contains the definition of the idiom, examples, and links to 'Belege anzeigen' and 'Kommentar anzeigen'.

Ilustracija 79. Odrednica *billiger Jakob* na portalu OWID

Na Ilustraciji 79 i 80 vidimo odrednicu *billiger Jakob* ('korisna budala') iz rečnika prototipičnih frazeologizma FESTE WORTVERBINDUNGEN³⁰ i odrenicu *außer Spesen nichts gewesen* ($\approx$ mnogo truda i ulaganja, ali bez rezultata) iz rečnika SPRICHWÖRTERBUCH³¹, obe sa portala OWID Instituta za nemački jezik

²⁹ <http://www.owid.de/service/stichwortlisten/slgm>

³⁰ <http://www.owid.de/wb/uww/start.html>

³¹ <http://www.owid.de/wb/sprw/start.html>

u Manhajmu. Pritom valja napomenuti da rečnik SPRICHWÖRTERBUCH, uprkos tome što se naziva rečnikom poslovica, obuhvata i pojedine frazeologizme drugog tipa koji imaju oblik rečenice ili eliptičnih rečenica, poput izreka *außen hui, innen pfui* ('spolja gladac, a iznutra jadac') i *klein, aber fein* (~ 'mali, ali zato izuzetno dobar') na Ilustracijama 81 i 82 ili krilatice *ich liebe es* (u originalu *I'm loving it*) iz nemačke verzije reklame za lanac restorana brze hrane Mekdonalds (McDonald's).

The screenshot shows the OWID (Institut für Deutsche Sprache) website interface. The search bar at the top contains the query 'Außer Spesen nichts gewesen'. Below the search bar, there are navigation links for 'Suchen' (Search), 'Erweiterte Suchen' (Advanced Search), and a menu with letters A through Z. To the right of the search area is the OWID logo and the text 'INSTITUT FÜR DEUTSCHE SPRACHE'.

The main content area displays the entry for the idiom 'Außer Spesen nichts gewesen'. The title is 'Außer Spesen nichts gewesen.' (with a large black redaction box over the first word). On the left, a sidebar lists 26 related sayings, such as 'Adel verpflichtet.', 'Alle reden vom Wetter. Wir nicht.', and 'Alle Wege führen nach Rom.'.

The main text area is organized into sections:

- Basiskomponenten:** außer Spesen nichts sein
- Suchanfrage für Recherche im Korpus:** eng &ausser /+w1:1 Spesen /+w1:1 nichts /+w1:1 gewesen
weilt &ausser /s0 Spesen /s0 (nichts ODER nix) /s0 gewesen
- Bedeutung:** Sagt man dafür, dass ein Plan oder ein Vorhaben trotz eines großen, meist finanziellen, Aufwandes nicht erfolgreich war.
- Gebrauchsbesonderheiten:** In den Korpusbelegen wird das Sprichwort häufig verwendet
  - als Ausdruck einer Kritik an der Erfolglosigkeit einer Unternehmung.
  - in der Domäne Sport.
  - als Anspielung auf hohe Kosten und Schulden.
- Formvarianten:** Außer Spesen nix gewesen.
- Ersetzung von Komponenten:** Außer X nichts gewesen.

On the right side, there is a sidebar titled 'OWID' containing various links related to the institute, such as 'lexiko', 'Feste Wortverbindungen', 'Sprichwörterbuch', 'Kommunikationsverben', 'Fremdwörterbuch', 'Neologismenwörterbuch', 'Schuldiskurs 1945–55', 'Protestdiskurs 1967/68', 'Schlüsselwörter 1989/90', 'OBELEX^{meta}', 'OBELEX^{dict}', 'Korpussuche', and 'OWID plus'. At the bottom right, there are buttons for 'Drucken' (Print) and a small icon.

Ilustracija 80. Odrednica *außer Spesen nichts gewesen* na portalu OWID

The screenshot shows the OWID (Institut für Deutsche Sprache) website. The search bar at the top has the word 'Suchen' (Search). Below it is a navigation bar with letters A through Z and a 'gehe zu:' (go to) input field. The main content area is titled 'Außen hui, innen pfui.' and includes sections for 'Basiskomponenten', 'Suchanfrage für Recherche im Korpus', 'Bedeutung', 'Gebrauchsbesonderheiten', 'Formvarianten', and 'Ersetzung von Komponenten'. On the right side, there's a sidebar titled 'Sprichwörterbuch' with a tree diagram showing its structure. Below this are links to other OWID resources like 'Feste Wortverbindungen', 'Sprichwörterbuch', 'Kommunikationsverbrennungen', etc. At the bottom of the sidebar is a link to 'OVID plus'.

Ilustracija 81. Odrednica *außen hui, innen pfui* na protalu OWID

8.4.3. Neprototipični frazeologizmi u rečnicima

Kod neprototipičnih frazeologizama najveći problem je adekvatno obeležavanje, odnosno okolnost da rečnici uglavnom propuštaju da ih označe kao ustaljene konstrukcije i da ih time jasno razgraniče od primera. Upravo zato što najčešće nisu idiomatični, korisnici ovakve frazeologizme ne mogu intuitivno prepoznati kao ustaljene spojeve, pa ih usled toga i ne usvajaju kao takve – što ih onda vodi u greške.

Iz ove grupe donekle specifičan tretman u rečnicima imaju terminološki frazeologizmi. Oni su najzastupljeniji u terminološkim rečnicima – koji su za njih i specijalizovani, dok ih ostali rečnici obrađuju samo kada uđu u opšti leksički fond.

U nemačkoj leksikografskoj tradiciji jezički rečnici onimijskim frazeologizmima ne poklanjaju veliku pažnju: ili ih sasvim izbegavaju ili ih uvrštavaju u veoma malom broju. Izuzetak su pravopisni rečnici, rečnici izgovora, a često i učenički rečnici.

The screenshot shows the OWID Sprichwörterbuch interface. At the top, there's a search bar and a menu with links like 'Suchen', 'Erweitere Suchen', and 'gehe zu:'. The main content area displays the entry for 'Klein, aber fein'. On the left, a sidebar lists 14 related sayings. The main text area includes sections for 'Basiskomponenten', 'Suchanfrage für Recherche im Korpus', 'Bedeutung', 'Gebrauchsbesonderheiten', 'Formvarianten', 'ersetzung von Komponenten', and 'Typische Verwendung im Text'. A right sidebar contains links to various OWID resources and projects.

Ilustracija 82. Odreñica *klein, aber fein* na portalu OWID

Od neprototipičnih frazeologizmama sa leksikografskog stanovišta najznačajnije su kolokacije, pa će o njima zato biti više reči u narednom poglavljju. Sa stanovišta nastave, učenja i aktivne upotrebe stranog jezika veoma su, takođe, značajne i informacije o komunikacijskim frazeologizmima i rutinskih formulama, tako da ćemo se ukratko osvrnuti i na njih.

8.5. Kolokacije u rečnicima

8.5.1. Šta su kolokacije?

Kako navodi B. Ivanović, „termin ‘kolokacija’, koji je u lingvistiku 1957. prvi uveo Fert (Firth)³², i danas se veoma različito tumači, što zavisi od škole i lingvističke tradicije, ali i od oblasti istraživanja. Pod kolokacijama se u nemачkoj frazeologiji podrazumevaju morfosintakški heterogene i uzuelne, neekspresivne konsocijacije visoke komponentske stabilnosti od minimalno dva kolokata. Svaki od njih zadržava svoje osnovno, endosememsko značenje, usled čega za ovu supklasu nije specifično obeležje idiomatičnosti“³³ (Ivanović, 2012: 101).

Nešto jednostavnije rečeno, kolokacije su stalni neidiomatizovani leksički spojevi. One su semantički prozirne/transparentne (nem. *transparent*), zato što svi njihovi delovi u potpunosti zadržavaju uobičajeno značenje. Međutim, kolokacije nisu predvidljive, pa se zato ubrajaju među frazeologizme (up. Burger, 2003: 38; Ivanović, 2012: 101–103; Kostić-Tomović, 2013: 69–75). Od idioma se razlikuju prozirnošću, od probabema nepredvidivošću, a od slobodnih sintagmi i nepredvidivošću i ustaljenošću (up. Stojičić, 2010: 36, 39–40).

Imenička sintagma ’domali prst’ ubraja se, tako, među kolokacije. Svakog ko poznaje njene sastavne delove shvatiće bez ikakvih poteškoća da ona označava četvrti prst na ruci ili nozi. Izvornim govornicima srpskog jezika ona zbog toga verovatno nikada neće ni zapasti za oko, već će im jednostavno izgledati, tj. zvučati logično, normalno, prirodno. Međutim, ako malo razmislimo, dosetićemo se da bi u srpskom jeziku u obzir došle i neke druge mogućnosti, ali se one jednostavno ne koriste. Ukoliko srpsku kolokaciju uporedimo sa ekivalentnom engleskom kolokacijom *ring finger* ili nemackom složenicom *Ringfinger* (doslovno ’prsteni prst’, tj. ’prst na kome se nosi prsten’), još ćemo jasnije uočiti da ona nije jedina moguća, pa ni predvidljiva. Drugim rečima, srpski jezik se nije morao opredeliti baš za nju, a govornici koji srpski uče kao strani jezik moraće da je nauče kao celinu.

Tako je i sa kolokacijom ’kopnena vojska’. Niko ko poznaje značenje imenice ’kopno’ odnosno prideva ’kopnen’, kao i značenje imenice ’vojska’ neće imati nikakvih dilema oko toga šta bi ona mogla da znači. S druge strane, podjednako logične bile bi i formulacije *zemaljska vojska, *suvozemna voj-

³² Up. Storjohann (2016): 14.

³³ O kolokacijama u lingvističkoj teoriji up. Stojičić (2010).

ska ili sl., ali se ipak nikada ne koriste i svakom bi izvornom govorniku srpskog jezika zazvučale izuzetno čudno ukoliko bi ih neko upotrebio. Sličnih primera mogli bismo naći bezbroj, i u opštoj i u posebnoj leksici.

Neizostavno, međutim, valja napomenuti to da su određenje kolokacija koje smo predstavili na početku ovog poglavlja, baš kao i srodnna shvatanja, pretežno vezana za frazeologiju, dok u okviru drugih lingvističkih disciplina preovlađuju nešto drugačija stanovišta. Lingvistička literatura o kolokacijama koliko je obimna (up. Storjohann, 2011), toliko je i heterogena:

...šta se tačno smatra [...] kolokacijom zavisi od pravca ili discipline (npr. korpusna semantika, frazeologija, nastava stranih jezika ili kompjuterska lingvistika). Pojavljuju se terminološke nejasnoće, a definicija za koju će se neko opredeliti zavisi od predmeta istraživanja, od njegovog cilja, kao i od metoda³⁴ (Storjohann, 2016: 16).

U korpusnoj lingvistici – koja danas ima izuzetno veliki uticaj na praktičnu, pa preko nje i na teorijsku leksikografiju – preovlađuje praksa da se kolokacijama nazivaju svi tzv. rekurentni obrasci (nem. *rekurrentes Muster*), tj. svi frekventni leksički spojevi, sve kombinacije reči koje se upadljivo često koriste zajedno:

Korpusna lingvistika odlučujućim kriterijumom često smatra to koliko je neki leksički spoj uobičajen, što se onda određuje isključivo na osnovu statističkih kriterijuma. Time takvo shvatanje kolokacija znatno odstupa od frazeološki obojenih poimanja kolokacije, kod kojih presudnu ulogu igraju kriterijumi poput prozirnosti značenja i zamenljivosti sastavnih delova. Pojam kolokacije u korpusnoj lingvistici formirao se pod dominantnim uticajem podataka iz korpusa, i širi je u semantičkom pogledu. U statističkom pogledu on se često shvata uže. Odlučujuća je frekventnost, a znatno manje stepen idiomičnosti, semantička ustaljenost i sintaktička kombinatorika³⁵ (Storjohann, 2016: 17).

³⁴ „...was aber genau... eine Kollokation ist, wird je nach Strömung oder Disziplin (z. B. Korpussemantik, Phraseologie, Fremdsprachenvermittlung, Computerlinguistik) unterschiedlich aufgefasst. Es hat sich bisweilen eine terminologische Unschärfe herausgebildet, und die genutzten Definitionen hängen vom Untersuchungsgegenstand, den Forschungszielen sowie den genutzten Analysemethoden ab“ (Storjohann, 2016: 16).

³⁵ „Die Gebräuchlichkeit einer Verbindung wird in der Korpuslinguistik häufig als das entscheidende Kriterium angesetzt, welches allein durch statistische Auffälligkeit determiniert wird. Damit unterscheidet sich diese Auffassung von Kollokationen stark von phraseologisch geprägten Auffassungen, bei denen Kriterien wie semantische Transparenz

Za korisnike rečnika – prevodioce, lektore, nastavnike, učenike, one koji se služe stranim jezikom i sve ostale govornike – značajne su kolokacije u oba navedena smisla, i kao prozirni nepredvidivi leksički spojevi, i kao česte kombinacije reči uopšte. Kompetentan govornik mora vladati i jednima i drugima, pa su mu odgovarajuće informacije svakako relevantne.

Neretko, međutim, nije dovoljno znati samo to da se određena kombinacija reči često koristi, već je neophodno znati i to da li je ona ustaljena/čvrsta ili ne – tj. da li je kolokacija i u frazeološkom, ili samo u korpusnolingvističkom smislu reči. Ukoliko je određeni leskički spoj samo čest, ali ne i ustaljen, mi ga po želji i potrebi možemo modifikovati. Ukoliko je, pak, neki leksički spoj i čest i ustaljen, mi ga ne možemo modifikovati, a da pritom ne povredimo jezičku normu ili da suštinski ne izmenimo značenje.

Primera radi, imenička sintagma *ein blasses Gesicht* ('bledo lice') česta je kombinacija, ali nije ustaljena. Zato umesto prideva *blass* ('bled') možemo upotrebiti i njegov sinonim *bleich* ('veoma bled'). Ukoliko umesto *ein blasses Gesicht* kažemo ili napišemo *ein bleiches Gesicht*, jezičku normu nećemo povrediti, a značenje će se samo neznatno izmeniti, u ovom slučaju intenzivirati.

Za razliku od toga, kod glagolske sintagme *eine Ausbildung machen* ('počuhati stručno obrazovanje u okviru dualnog sistema') glagol *machen* ('raditi') nikako ne možemo zameniti nekim sinonimom, poput *tun*. Formulacija **eine Ausbildung tun* nije u skladu sa jezičkom normom – tako se jednostavno „ne kaže“. Isto tako ne možemo reći **eine Ausbildung besuchen*, **zur Ausbildung gehen*, oslanjajući se na analogiju sa srpskim jezikom, jer bismo i tako prekršili jezičku normu. Zato bi korisniku rečnika trebalo staviti do znanja da je sintagma *eine Ausbildung machen* jedini način da se adekvatno izrazi odgovarajući sadržaj i da zato od nje ne bi smeо odstupati.

Sve u svemu, za korisnike bi najpovoljnije bilo da rečnici kolokacije u ovom užem, frazeološkom smislu razgraničavaju u odnosu na kolokacije u širem, korpusnolingvističkom smislu (takozvane probabeme)³⁶, a pogotovo u odnosu na primere koji nisu čak ni statistički signifikantni.

---

und Fragen der Ersetzung von Teilen einer Wortverbindung eine zentrale Rolle spielen. Der datengeleitete, korpuslinguistische Begriff von Kollokationen ist in semantischer Hinsicht breiter ausgelegt. In statistischer Hinsicht wird er oft enger gefasst. Lediglich die Frequenz ist entscheidend und weniger der Grad an Idiomatisität, an semantischer Verfestigung sowie an syntaktischer Kombinierbarkeit“ (Storjohann, 2016: 17).

³⁶ O probabemama će biti više reči u odgovarajućem poglavlju (8.7).

Sve do munjevitog razvoja kompjuterske tehnologije i korpusne lingvistike bilo je gotovo nemoguće utvrditi šta je probabema, a šta običan primer, a nije bilo nimalo lako ni iznaći kolokacije. Zbog toga su primeri, probabeme i kolokacije u rečnicima uglavnom bili izmešani, tj. stopljeni u primere. Kvalitetni rečnici izdvajali su se od ostalih time što su među njihovim primerima dominirale probabeme i kolokacije, tj. one kombinacije koje će korisnicima najpre zatrebiti.

Zahvaljujući elektronskim korpusima danas je lako utvrditi koja je leksička kombinacija česta, a koja ne. Među čestim kombinacijama mogu se zatim izdvojiti one ustaljene, tj. one koje ne dopuštaju varijacije – a to su kolokacije i spojevi koje nameće valentnost. Ovaj drugi korak kompjuterski programi ne mogu, međutim, obaviti sasvim sami, već je neophodna intervencija leksikografa. Delom i zato, moderni rečnici koji se snažno oslanjaju na korpusne informacije često ne prave razliku između kolokacija, probabema i sintaksičke kombinatorike, već ih korisnicima nude zajedno, tj. nerazvrstane i neobeležene, kao jedan tip informacija. Na takvom pristupu zasniva se i kolokacioni rečnik „Wörterbuch der Kollokationen im Deutschen“ (Quasthoff, 2011), a primenjuju ga i leksikografski portal DWDS i internetski rečnik DUDEN ONLINE-WÖRTERBUCH.

I takve nedovoljno izdiferencirane informacije o čestim leksičkim kombinacijama ogroman su korak u napred u odnosu na ranija vremena, kada su najveća boljka praktične leksikografije bili upravo nerepresentativni primjeri. Oslanjajući se isključivo na vlastitu intuiciju i na ručno prikupljene primere, pretežno iz književnih dela, leksikografi su korisnicima neizbežno mahom nudili relativno atipične – ili bar nedovoljno tipične – leksičke kombinacije.

Ipak, uprkos izuzetno velikom napretku, koji korisnicima nemačke leksikografije danas pruža mogućnosti o kakvima do druge decenije 21. veka doslovno nisu mogli ni sanjati, još preciznije informacije neosporno bi bile veoma korisne, nekada i dragocene.

8.5.2. Morfosintaksički oblik kolokacije

Kolokacije se mogu sastojati iz dva ili više delova, od kojih je jedan uvek nosilac kolokacije:

Kolokacije uvek imaju asimetričnu strukturu. Dominantni deo, takozvana baza, onaj je deo koji drugi delovi (ponekad nazvani kolokatorima) treba bliže da odrede. Potreba za što adekvatnijim opisom uvek zato počinje

od baze [...] Kada npr. treba pronaći kolokaciju *ruhmreiche Ära* ('slavna era'), potraga će početi od reči *Ära* ('era'), jer se traži bolja formulacija za *gute Ära* ('dobra era')³⁷ (Quasthoff, 2011: IX).

Kolokacije mogu biti imeničke, glagolske i pridevske sintagme³⁸. Imeničke sintagme pritom najčešće čine imenica i njen pridevski atribut ili atributiv³⁹, glagolske sintagme glagol sa svojim direktnim ili indirektnim objektom, a pridevske sintagme pridev i njegov atribut (up. Quasthoff, 2011: IX⁴⁰; Kostić-Tomović, 2013: 74–75). Uprkos relativno raznovrsnim formalnim mogućnostima, među kolokacijama su ipak najprisutnije imeničke sintagme. Kako navodi Quasthoff, od 3 253 odrednice u rečniku „Wörterbuch der Kollokationen im Deutschen“ čak 2 346 su imenice, a svega 617 glagoli i 290 pridevi⁴¹ (Quasthoff, 2011: X).

8.5.3. Kolokacije u rečnicima

Kolokacije su neizostavan deo jezičke kompetencije svakog izvornog govornika (up. Stojičić, 2010: 39). Budući da su nepredvidljive, one se često razlikuju od jezika do jezika, pa su zato i važan tip informacija u rečnicima.

---

³⁷ „Kollokationen haben stets eine unsymmetrische Struktur. Der dominierende Teil, die so genannte Basis, ist der Teil, der durch den anderen Teil (gelegentlich bezeichnet als Kollokator) näher beschrieben werden soll. Die Suche nach der möglichst treffenden Beschreibung geht immer von der Basis aus [...] Wenn beispielsweise die Kollokation *ruhmreiche Ära* gefunden werden soll, dann wird die Suche beim Stichwort *Ära* beginnen, da nach einer treffenderen Formulierung für eine *gute Ära* gesucht wird“ (Quasthoff, 2011: IX).

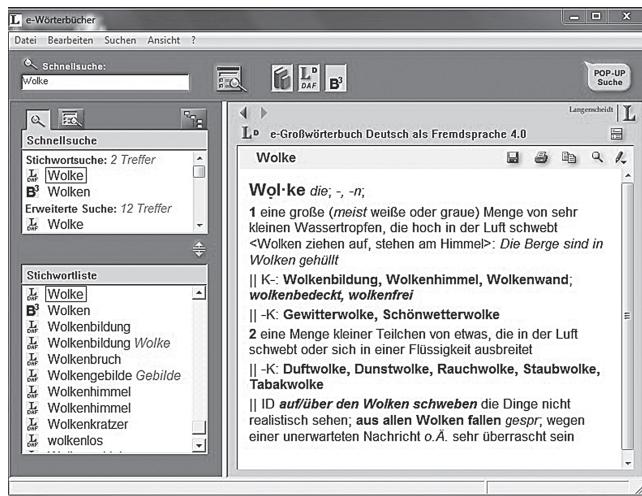
³⁸ B. Ivanović kao dominantne sintaksičke oblike kolokacija u nemačkom jeziku navodi infinitivske glagolske sintagme i imeničke sintagme, kao nešto ređi oblik predloške sintagme, a kao najređi priloške sintagme (Ivanović, 2012: 102).

³⁹ „Attributiv (imenički atribut) kao drugostepeni rečenični član jeste imenička odredba imenice ili imeničke sintagme s kojom atributiv čini intonacijsku i značenjsku celinu i s kojom se često slaže u rodu, broju, padežu i animatnosti, npr. *doktor Perić, hotel 'Moskva', reka Sava, ptica selica, suza radosnica*“ (Piper & Klajn, 2013: 306). U germanističkoj lingvistici atributiv se obično naziva uskom apozicijom (nem. *enge Apposition*), a u dependencijalnoj gramatici U. Engela koriste se termini *nomen varians* i *nomen invarians* (nem. *Nomen varians*, *Nomen invarians*, *n*).

⁴⁰ Nešto drugačiju tipologiju kolokacija nudi Bahns (1996): 22–23.

⁴¹ Kako ćemo nešto kasnije objasniti, nisu sve kombinacije u Kvasthofovom rečniku (Quasthoff, 2011) kolokacije u onom smislu kako smo ih mi ovde definisali, ali to ne narušava tačnost proporcije koje on navodi.

Za korisnike rečnika pritom nije od presudnog značaja broj kolokacija koje konkretni rečnik sadrži, već način na koji ih obrađuje. Kolokacije koje nisu jasno obeležene, već su bez ikakvog komentara uvrštene među raznorodne primere, korisnici neće ni prepoznati kao takve, pa im ta informacija neće ni pomoći.

Ilustracija 83. Kolokacije u rečniku „Langenscheidts e-Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache“ (Langenscheidt, 2007)

Ilustracija 84. Kolokacije u rečniku „Duden. Deutsches Universalwörterbuch“ na CD-ROM-u (Duden, 2007)

Na Ilustracijama 83 i 84 vidimo primere iz rečnika „Langenscheidts e-Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache“ (Langenscheidt, 2007) i „Duden. Deutsches Universalwörterbuch“ na CD-ROM-u (Duden, 2007). U ovom prvom kolokacije – kao i pojedini drugi neprototipični frazeologizmi, poput funkcionalnih glagolskih spojeva – izdvojeni su i označeni izlomljenim zagrada (npr. *Wolken ziehen auf* – ’oblaci se navlače’), dok u drugom nisu obeleženi, tako da ih korisnik sam mora prepoznati – ukoliko može.

Kao što smo već pokazali na primerima u poglavlju posvećenom frazeologizmima u nespecijalizovanim rečnicima, dvojezični rečnici često navode i kolokacije, ali ih zato malo koji među njima sistematično obeležavaju kao takve, pa se one takoreći stapaju sa primerima, probabemama i drugim tipovima frazeologizama⁴². Kod kolokacija i drugih neidiomiatičnih frazeologizama – dakle kod izraza koji su ustaljeni i nepredvidljivi, ali prozirni – neizdvajanje od primera i probabema još je problematičnije nego kod neprozirnih, idiomiatičnih frazeologizama. Ukoliko je neki izraz idiomiatičan, korisnik rečnika uglavnom uspeva da prepozna takav njegov karakter na osnovu ekvivalenta ili objašnjenja značenja. Ustaljenost i nepredvidivost kolokacija i pojedinih drugih neidiomiatičnih frazeologizama ne može se, međutim, ni naslutiti na osnovu ekvivalenta, pa ih korisnik nikako ne može prepoznati kao takve ukoliko ih rečnik ne obeleži na odgovarajući način – što će reći uočljivo, prepoznatljivo i nedvosmisleno.

Imajući sve ovo u vidu, možemo zaključiti da među nespecijalizovanim tradicionalnjim rečnicima najpouzdanije informacije o kolokacijama danas nude kvalitetni učenički rečnici nemačkog jezika. Za one korisnike kojima takvi rečnici nisu dovoljni najbolji izvor podataka o kolokacijama svakako su objedinjene informacije o kolokacijama, probabemama i o sintaksičkoj kombinatorici na pojedinim leksikografskim portalima i u rečnicima kolokacija.

O informacijama o kolokacijama na leksikografskim portalima biće više reči u poglavlju posvećenom statističkoj kombinatorici. Tamo ćemo se pozabaviti i rečnicima „Wörterbuch der Kollokationen im Deutschen“ (Quasthoff, 2011) i „Duden. Das Stilwörterbuch“ (Duden, 2010) – iako njihovi naslovi pre upućuju na nešto drugo, oni su zapravo rečnici (svih) čestih kombinacija.

---

⁴² O kolokacijama u dvojezičnim rečnicima up. Bahns (1996): 96–97.

8.6. Komunikacijski frazeologizmi i rutinske formulacije

Da podsetimo, komunikacijski frazeologizmi su izrazi koji strukturišu i usmeravaju komunikaciju (npr. *darf ich ganz kurz einhacken*, *darf ich dem noch etwas hinzufügen* – oba: 'mogu li nešto kratko da dodam'; *ich darf kurz zusammenfassen* – 'da rezimiramo', 'da rezimiram'; *auf Wiederhören* – 'do viđenja' u telefonskim razgovorima i u drugim okolnostima kada se sagovornici samo čuju, a ne vide se; *wir sehen uns dann morgen* – 'vidimo se sutra' itd). Rutinske formulacije su uobičajeni izrazi koje – takoreći kao gotove proizvode – koristimo u svakodnevnim komunikativnim situacijama (npr. *darf ich bitte mal durch?* – 'izvinite, mogu li da prođem?'; *darf ich mal reinkommen?* – 'mogu li da udem?'; *darf ich Sie kurz stören?* – 'da li bismo mogli da porazgovaramo na trenutak?'; *darf ich auch mal?* – 'mogu li i ja?', kada bi neko i sam želeo da dođe na red; *darf ich Ihnen etwas anbieten?* – 'šta biste želeli da popijete/ pojedete?', 'mogu li da vam ponudim nešto da popijete/pojedete?'; *ich lade dich ein* i *es geht auf mich* – oba: 'ja častim'; *zum Wohl!* – 'nazdravlje!' i sl.).

Poput kolokacija, komunikacijski frazeologizmi i rutinske formulacije su prozirne, ali ustaljene i nepredvidljive, pa se ne mogu doslovno prevoditi s jezika na jezik, već njima valja ovladati na svakom jeziku ponaosob.

an•bie•ten (hat) [V]
1. (jemandem) etwas anbieten jemandem durch Worte od. Gesten zeigen, dass man ihm etwas Angenehmes, Nützliches od. Hilfreiches geben will <jemandem einen Stuhl, seinen Platz anbieten; jemandem seine Hilfe, Begleitung, seinen Schutz anbieten; einem Gast ein Getränk, eine Mahlzeit, eine Zigarette anbieten>; <i>Er bot mir an, mich ins Theater zu begleiten; Darf ich euch etwas (zum Trinken) anbieten?</i>
2. (jemandem) etwas anbieten jemandem etwas vorschlagen (das er ablehnen od. annehmen kann) <jemandem das Du anbietet (= jemandem vorschlagen, dass man jetzt „du“ statt „Sie“ zueinander sagt), eine Lösung, einen Tausch anbietet>; <i>Der Vorsitzende bot dem Komitee seinen Rücktritt an</i>
3. (jemandem) etwas anbieten für etwas werben, das man verkaufen will <auf dem Markt Waren (zum Verkauf) anbieten; einem Verlag ein Manuskript (zur Veröffentlichung) anbieten>
4. jemand/eine Institution o. Ä. bietet (jemandem) etwas an jemand/eine Institution o. Ä. gibt jemandem die Möglichkeit, an etwas teilzunehmen <ein Schulfach anbieten>; <i>Die Volkshochschule bietet einen Kurs in Yoga an; [Vr]</i>
5. sich (jemandem) anbieten sich bereit erklären, eine bestimmte Aufgabe, Tätigkeit zu übernehmen: <i>sich (jemandem) als Dolmetscher anbieten</i>
6. etwas bietet sich (für etwas) an etwas ist eine günstige Möglichkeit od. gut geeignet ≈ etwas kommt in Betracht: <i>Bei den vielen Feiertagen bietet es sich doch geradezu an, jetzt Urlaub zu machen</i>
► Angebot

Ilustracija 85. Rutinska formulacija u rečniku GROSSWÖRTERBUCH DEUTSCH ALS FREMDSPRACHE na portalu THE FREE DICTIONARY

Informacije o komunikacijskim frazeologizmima i rutinskim formulacijama zato nude i opšti i učenički rečnici, uglavnom u okviru primera, kao na Ilustraciji 85, gde uz prvu sememu 'jemandem durch Worte oder Gesten zeigen, dass man ihm etwas Angenehmes, Nützliches oder Hilfreiches geben

► Der Anrufbeantworter

Es gibt verschiedene Möglichkeiten, um den Anrufbeantworter zu besprechen. Hier sind Beispiele für Formulierungen:

Hallo, hier ist die Nummer ... Ich bin (oder: Wir sind) im Moment leider nicht erreichbar. Bitte sprechen Sie nach dem Signal aufs Band und hinterlassen Sie Ihre Telefonnummer, ich rufe (oder: wir rufen) so bald wie möglich zurück.

Hier ist der Anrufbeantworter von ... Ich bin leider nicht zu Hause. Bitte hinterlassen Sie nach dem Signalton eine Nachricht. Vielen Dank!

SPRECHEN UND SCHREIBEN

► grüßen

Am Morgen: Guten Morgen!

(Nach)mittags: Guten Tag!,
④ süddeutsch Grüß Gott!, ③ Grüzei,
norddeutsch Moin, Moin!

Am Abend: Guten Abend!

Unter Freunden: Hallo!, Hi! [hai]

Zu Gästen: Herzlich willkommen!

SPRECHEN UND SCHREIBEN

► Beim Einkaufen

- A.: „Guten Tag“
B.: „Guten Tag. Was darf's denn sein?“
A.: „Ein Weißbrot und zwei Stück Torte, bitte.“
B.: „Welche Torte hätten Sie denn gern?“
A.: „Ich weiß nicht, was haben Sie denn da?“
B.: „Schwarzwälder Kirschtorte, Nussstorte und Sachertorte.“
A.: „Gut, dann nehme ich die Sachertorte.“
B.: „Darf es sonst noch etwas sein?“
A.: „Nein danke, das wär's dann.“
B.: „Das macht dann 5 Euro 30.“
A.: „Hier, bitte schön.“
B.: „Danke schön. Auf Wiedersehen.“
A.: „Auf Wiedersehen.“

SPRECHEN UND SCHREIBEN

► Du nervst!

Es gibt viele umgangssprachliche Möglichkeiten, um einem anderen negative Gefühle deutlich zu zeigen, ohne gleich beleidigend zu werden.

Wenn man ausdrücken möchte, dass man jemanden lästig findet:

Du gehst / fällst mir auf die Nerven!
Du raubst mir den letzten Nerv!
Du nervst!
Fall / Geh mir nicht auf den Wecker!
Du treibst mich in den Wahnsinn!

Wenn man ausdrücken möchte, dass man sich sehr über jemanden ärgert:

Du bringst mich auf die Palme!
Du machst mich rasend!
Reg mich bloß nicht auf!

SPRECHEN UND SCHREIBEN

► Nein!

Es gibt verschiedene Möglichkeiten, einen Vorschlag abzulehnen. Dabei kann man sehr höflich sein, aber auch sehr energisch, wenn es die Situation erfordert:

Höfliche Ablehnung:

Ich weiß nicht recht. Ich glaube, eher nicht.
Das scheint mir ein wenig übertrieben zu sein.

Ehrlich gesagt, sehe ich daran nicht viel Positives.

Entschiedene Ablehnung:

Das lohnt sich nicht.
Davon kann gar keine Rede sein.
Ich bin dagegen.

Sehr energische Ablehnung:

Auf gar keinen Fall!
Das ist unannehbar!
Das kommt überhaupt nicht infrage!

Auch die Art und Weise, wie man eine (falsche) Behauptung zurückweist, hängt davon ab, wie wichtig die Situation für einen selbst ist:

Höfliche Zurückweisung:

Meinen Sie / Meinst du wirklich?
Das halte ich für sehr unwahrscheinlich.
Das kann ich mir nicht vorstellen.
Das habe ich ja noch nie gehört.

Entschiedene Zurückweisung:

Nein, ganz im Gegenteil.
Sie irren sich mit Sicherheit / Du musst dich irren.
Ich stehe auf einem ganz anderen Standpunkt.

Sehr energische Zurückweisung:

Das ist doch völliger Quatsch / Unsinn!
Das kann auf gar keinen Fall wahr sein!
Das stimmt doch gar / überhaupt nicht!

SPRECHEN UND SCHREIBEN

Ilustracije 86–90. Komunikacioni frazeologizmi, rutinske formulacije i srodnji izrazi u „informacionim prozorima“ rečnika „Power Wörterbuch Deutsch“ (Götz & Wellmann, 2009)

kann' korisnik nalazi i rutinsku formulaciju *Darf ich euch etwas (zum Trinken) anbieten?* ('želite li da popijete nešto?'; 'čime bih mogao da vas ponudim?'; 'šta čete da popijete?'). Doduše, rečnik korisniku ničim ne ukazuje na to da ova formulacija nije „običan“ primer.

Učenički rečnik „Power Wörterbuch Deutsch“ (Götz & Wellmann, 2009) korisnicima u posebnim „informacionim prozorima“ (nem. *Info-Fenster*; *n*) skreće pažnju na pojedine osobito značajne komunikacijske frazeologizme i rutinske formulacije, kao na Ilustracijama 86, 87, 88, 89 i 90. Ovi ustaljeni izrazi koji su neophodni za svakodnevnu komunikaciju nisu pritom, naravno, razvrstani prema lingvističkim kriterijumima, kao što su tipovi frazeologizma ili sl. Zahvaljujući tome što su izdvojeni u „informacione prozore“, jasno je, međutim, da nisu obični primeri, već da imaju poseban status i značaj.

<p>Verständigung am Telefon sichern</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Wie bitte? Können Sie das bitte noch einmal wiederholen? ■ Hallo, hören Sie mich noch? ■ Können Sie das / den letzten Satz / die Zahlen bitte noch einmal wiederholen? ■ Können Sie bitte etwas lauter/deutlicher sprechen? ■ Können Sie das bitte etwas langsamer wiederholen? Ich verstehe noch nicht so gut Deutsch. ■ Können Sie das vielleicht auf Englisch wiederholen? ■ Können Sie das bitte buchstabieren? ■ Sagten Sie gerade „am Dienstag, den 15. 2.“? ■ Haben Sie jetzt richtig verstanden – meinten Sie „Februar“? ■ Mit wem haben Sie das vereinbart? ■ Was haben Sie mit Frau Biene / unserem Serviceteam vereinbart? ■ Entschuldigung, was bedeutet ...? ■ Also habe ich Sie richtig verstanden – Sie sagten ...., richtig? ■ Das heißt also, dass ... ■ Wenn ich Sie richtig verstanden habe, liefern Sie am ... ■ Können Sie das bestätigen? ■ Mit anderen Worten: ... ■ Können Sie mir folgen? / Ist es für Sie so weit klar? ■ Also, um Missverständnisse zu vermeiden: ... ■ Es bleibt also dabei, dass ...., oder? ■ Ich glaube, da haben wir uns missverstanden / falsch verstanden, ich meine ... ■ Was sagten Sie gerade? Die Leitung war gestört. / Die Verbindung war unterbrochen. ■ (über Handy/Mobilfunk-) Wir waren für einen Moment getrennt / Unsere Verbindung war unterbrochen – vielleicht ein Funkloch! Können Sie mich bitte auf dem Festnetz zurückrufen! <p>In „D A CH“ sind eindeutige Aussagen im Geschäftslifeben auch am Telefon kein Tabu, auch ein Nein sollte klar kommuniziert werden. Falls man aus sachlichen Gründen oder aus Höflichkeit noch keine klare Aussage machen will, kann man die Antwort offenhalten (s. die folgenden Formeln).</p>	<p>eine Antwort offenhalten, eine Entscheidung vertagen</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Darf ich vorschlagen, dass wir diese Frage besser in einem persönlichen Gespräch und nicht am Telefon besprechen? ■ Auf diese Frage kann ich Ihnen, fürchte ich, am Telefon noch keine abschließende Antwort geben. ■ Für eine endgültige Antwort müsste ich mich noch mit unserem Abteilungsleiter besprechen. ■ Bevor ich Ihnen darauf antworten kann, möchte ich noch einmal Rücksprache nehmen. <p>ein Telefongespräch beenden</p> <ul style="list-style-type: none"> ■ Gut, dann haben wir das besprochen. Darf ich noch einmal zusammenfassen? ■ Das wäre es dann also für heute! ■ Können Sie hier für heute abschließen und die anderen Fragen später klären? ■ Wir sind uns jetzt also einig, dass ... Oder gibt es sonst noch eine Frage / ein Problem? ■ Können Sie mir die anderen Fragen/Punkte schriftlich geben. Die sollten wir jetzt wohl besser nicht am Telefon besprechen. ■ Wegen der anderen Punkte würde ich Sie lieber später noch einmal anrufen. ■ Also, dann machen wir das wie besprochen! ■ Abgemacht! / Einverstanden! / Geht in Ordnung! ■ Das wäre es dann für heut! Bis zum nächsten Mal! ■ Danke für Ihren Anruf! Bis ... dann also! ■ Ich melde mich nächste Woche wieder bei Ihnen! ■ Wenn ich mich bis Mittwoch nicht melde, rufen Sie mich doch bitte am Donnerstag zurück! ■ Tschüss! (fam.) ■ Auf Wiederhören!
---	---

Ilustracija 91. Komunikacijski frazeologizmi, ustaljene formulacije i srodnji izrazi u priručniku „Kommunizieren im Beruf“ (Rohrer & Schmidt, 2008)

Komunikacijskim frazeologizmima, rutinskim formulacijama i srodnim izrazima od prototipičnih rečnika znatno se temeljnije bave pojedini priručnici srodnih rečnicima: nesamostalni glosari uz udžbenike nemačkog jezika, zasebni priručnici u okviru udžbeničkih kompleta, priručnici za poslovnu ko-

munikaciju na nemačkom jeziku i sl. Oni se po pravilu i ne zovu rečnicima, već kao ključne reči u naslovu sadrže oznake *Redemittel* ($\approx$ 'korisni izrazi') i *Redewendungen* ('izrazi') ili pak *Kommunikation* ('komunikacija') i sl. Među aktuelnije priručnike tog tipa ubrajaju se „Mittelpunkt B2/C1 Redesammlung“ (Mittelpunkt, 2008), „Kommunizieren im Beurf. 1000 nützliche Redensarten“ (Rohrer & Schmidt, 2008), „PONS. Bürokommunikation Deutsch: Musterbriefe, Textbausteine und Übungen für jeden geschäftlichen Anlass“ (Wergen & Wörner, 2013), kao i dvojezična nemačko-srpska verzija tog priručnika „Poslovna korespondencija nemački. Poslovna pisma, elektronska pošta, telefonski razgovori“ (Verger & Verner, 2015). Na Ilustracijama 91, 92, 93 i 94 možemo videti primere iz nekih od njih.

2 Rede strukturieren und Verständigung sichern

2.1 Unterbrechen bzw. Zwischenfragen stellen

Augenblick, du sagtest / Sie sagten gerade, dass ...
Darf ich bitte kurz nachfragen?
Darf ich fragen, ob / wann / wer / wie / ...
Da muss ich kurz einhaken: ...
Da würde ich gern kurz einhaken: ...
Eine (kurze) Frage bitte: ...?
Entschuldige / Entschuldigen Sie, wenn ich dich /
Sie unterbreche / kurz dazwischenfrage.
Entschuldige / Entschuldigen Sie bitte die Unterbrechung, aber ...
Entschuldigung, darf ich dich / Sie kurz unterbrechen?
Entschuldigung, ich möchte dazu gern etwas sagen.
Ich würde dazu gern noch etwas ergänzen / sagen.
Könnte ich (direkt) dazu eine Frage stellen: ...?
Tut mir leid, wenn ich dich / Sie unterbreche: ...
Würdest du / Würden Sie das bitte (etwas) näher erläutern?

2.5 Hervorheben

Besonders bemerkenswert / interessant / spannend / neu / ... ist für
mich / finde ich ...
Das wäre wirklich wichtig!
Dazu würde ich gern noch ergänzen: ...
Der Punkt ist für mich, dass ...
Ein besonderes Merkmal ist: ...
Entscheidend für mich ist, dass ...
Ich denke, da müssen wir Folgendes unterscheiden: ...
Ich finde Folgendes wichtig / ganz entscheidend: ...
Ich möchte unterstreichen / hervorheben, dass ...
Lassen Sie mich (zum Schluss) noch sagen, dass ...
Merkwürdig ist, dass ...

Ilustracije 92 i 93. Komunikacijski frazeologizmi, rutinske formulacije i srođni izrazi u priručniku „Mittelpunkt B2–C1. Redemittel“ (Mittelpunkt, 2008)

8.7. Statistička kombinatorika – probabeme

Probabeme su prozirne, predvidljive i veoma frekventne kombinacije leksema (Herbst & Klotz, 2003: 149), kao što su *der grüne Rasen* ('zelena trava'), *ein steiler Hang* ('strma padina/litica'), *ein großes Fest* ('velika proslava'), *gravierender Fehler* ('ozbiljna greška'), *eine tolle Party* ('fenomenalna žurka'), *sonnige Strände* ('sunčane plaže') itd. Budući da su i prozirne i predvidljive, probabeme se ne svrstavaju među frazeologizme. Da bi se leksički i stilski uspešno izražavali, govornici neizostavno, međutim, moraju vladati i probabemama – svesno ili nesvesno. Odatle i proističe potreba za njihovom adekvatnom obradom u rečnicima.

27 Telefonski razgovor – Telefonieren

Mobilni telefon

Sie können ihn / sie auf dem Handy erreichen.	<i>Možete ga/je nazvati na mobilni telefon.</i>
Er / Sie hat das Handy ausgeschaltet.	<i>On / ona je isključio /-la mobilni telefon.</i>
Ich spreche ihm / ihr auf die Mailbox oder schicke eine SMS auf sein / ihr Handy.	<i>Ostaviću mu / joj poruku na govornoj pošti ili ću joj poslati SMS.</i>
Haben Sie meine SMS erhalten?	<i>Da li ste dobili moj SMS?</i>
Der Akku meines Handys ist leer, ich rufe Sie später zurück / nochmals an.	<i>Ispraznila mi se baterija na mobilnom telefonu, nazvaču Vas kasnije / još jednom.</i>
Ich kann Sie nicht verstehen. Sie sind in einem Funkloch.	<i>Ne razumem Vas. Imate slab domet.</i>
Die Verbindung wird gleich abbrechen, ich fahre gerade in einen Tunnel.	<i>Veza će se uskoro prekinuti, upravo ulazim u tunel.</i>

Kako da okončate razgovor

Vielen Dank für Ihren Anruf. Auf Wiederhören.	<i>Mnogo Vam hvala na pozivu.</i>
Ich danke Ihnen für die Auskunft. Auf Wiederhören.	<i>Zahvaljujem vam se na informaciji. Prijatno!</i>
Gut, das war's dann wohl für heute. Ich melde mich wieder. Bis dann!	<i>Dobro, to bi bilo to za danas. Javlju se ponovo. Do tada!</i>

Telefonska sekretarica

Guten Tag. Sie sind verbunden mit der Mailbox der Firma ...	<i>Dobar dan! Dobili ste telefonsku sekretaricu firme ...</i>
Unser Büro ist zur Zeit nicht besetzt.	<i>Naša kancelarija trenutno ne radi.</i>
Sie rufen außerhalb unserer Geschäftszeiten an.	<i>Zovete van radnog vremena.</i>
Leider bin ich zur Zeit nicht erreichbar.	<i>Nazalost, trenutno nisam dostupan.</i>
Alle Mitarbeiter sind im Gespräch.	<i>Svi službenici su zauzeti.</i>
Zur Zeit sind alle Leitungen besetzt.	<i>Sve veze su trenutno zauzete.</i>
Bitte bleiben Sie in der Leitung.	<i>Molim Vas, ostanite na vezi.</i>
Bitte sprechen Sie nach dem Signalton.	<i>Molim vas, ostavite poruku nakon zvučnog signala.</i>

Kako da ostavite poruku na telefonskoj sekretarici

Guten Tag, hier ist Dieter Maier aus München. Telefonnummer ...	<i>Dobar dan, Diter Majer iz Minhena je na vezi. Broj telefona ...</i>
Ich habe eine Nachricht für Herrn / Frau ...	<i>Imam poruku za gospodina / gospodu ...</i>
Könnten Sie mich bitte zurückrufen?	<i>Da li biste mogli da me nazovete?</i>
Vielen Dank, auf Wiederhören.	<i>Mnogo hvala. Prijatno!</i>

Ilustracija 94. Komunikacijski frazeologizmi, rutinske formulacije i srodnji izrazi u priručniku „Poslovna korespondencija nemački“ (Vergen & Verner, 2015)

Informacije o probabemama – tj. o tome s kojim se leksemama odrednica često kombinuje – nude i opšti jednojezični i dvojezični rečnici, ali ih ne obeležavaju kao takve. Kao što smo objašnjavali u prethodnim poglavljima, učestale kombinacije u njima su uglavnom izmešane sa primerima, kolokacijama i drugim neidiomatičnim frazeologizmima, a ponekad čak i sa prototipičnim frazeologizmima.

Obilje statističkih podataka o kombinatorici nemačkih leksema korisnici danas zato mogu naći na pojedinim leksikografskim portalima, kao što su DWDS i OWID – CCDB.

U rečniku DUDEŃ ONLINE-WÖRTERBUCH na portalu DUDEŃ ONLINE takvi podaci kompjuterski su generisani i nisu potom ručno obrađeni. Kod reči koje imaju homonime i homografe može se zato dogoditi da se informacija koju korisnik dobije zapravo odnosi na sasvim drugu leksemu, koja se samo isto piše kao ona leksema koja njega zanima. Takođe, kod polisemantičnih reči nema podataka o tome da li se određeni element kombinuje sa svim sememama te lekseme ili samo s nekom/nekima o njih – i u tom slučaju s kojom/kojima konkretno. Reči koje se često javljaju uz lemu mogu pritom biti njeni kookurenti, ali isto tako i njeni kolokatori ili, pak, zajedno s njom mogu biti deo nekog frekventnog frazeologizma bilo kog tipa.

Ukoliko uzmemo u obzir i to da je ovaj tip informacija u rečniku DUDEŃ ONLINE-WÖRTERBUCH za sada srazmerno ograničenog obima, stičemo utisak da je taj izvor najpogodniji za one korisnike kojima kod statističke kombinatorike nisu potrebni/poželjni detalji (v. Ilustracije 95, 96 i 97).

S tim u vezi valja napomenuti da iscrpnost informacija u rečnicima nije vrlina sama po sebi, premda bi se na prvi pogled tako možda moglo učiniti. U rečnicima idealna/optimalna količina informacija zavisi od ciljne grupe. Korisnicima sa veoma visoko razvijenom jezičkom, leksikografskom i lingvističkom kompetencijom, koji rečnik koriste za rešavanje složenih prevodilačkih zadataka ili za sastavljanje zahtevnih tekstova, biće potrebno što više (relevantnih) pojedinosti, dok će ostale korisnike obilje detalja samo nepotrebno opterećivati. Pojedine ciljne grupe – kao što su npr. deca, početnici ili korisnici sa slabije razvijenom leksikografskom kompetencijom – velika količina podataka će samo zbuniti, uplašiti i onemogućiti ih da koriste rečnik.

Ni portal DWDS podatke o statističkoj kombinatorici ne raščlanjuje prema tipu kombinacije, tj. ne razdvaja međusobno probabeme, kolokacije, druge frazeologizme i sintaksičku kombinatoriku. Sa stanovišta lingvističke teorije, a pre svega sa frazeološke tačke gledišta to nije optimalno, ali korisnicima u potrazi za ispravnom kombinacijom nije na smetnji. S jedne strane, ovaj rečnik je namenjen profesionalnim korisnicima sa izuzetno visokom jezičkom, leksikografskom i gramatičkoteorijskom kompetencijom, koji informacijama u rečniku pristupaju sa sasvim drugačijom svešću nego drugi korisnici. S druge strane, pregled najzastupljenijih kombinacija koje DWDS nudi toliko je iscpran, podeljen prema sintaksičkim funkcijama i umrežen sa drugim tipovima informacija na istom portalu, da će korisnik u slučaju bilo kakve dileme sigurno naći i njeno razjašnjenje.

TYPISCHE VERBINDUNGEN			WIE ENTSTEHEN TYPISCHE VERBINDUNGEN?		
ADJEKTIVE	VERBEN	SUBSTANTIVE			
blau	göttlich	wahr			
medizinisch	Wunder	eigentlich			
Mehr	groß	rein			

TYPISCHE VERBINDUNGEN			WIE ENTSTEHEN TYPISCHE VERBINDUNGEN?		
ADJEKTIVE	VERBEN	SUBSTANTIVE			
			glauben		
grenzen			wirken		
erleben			hoffen		
			bewirken		

TYPISCHE VERBINDUNGEN			WIE ENTSTEHEN TYPISCHE VERBINDUNGEN?		
ADJEKTIVE	VERBEN	SUBSTANTIVE			
			Geheimnis		
Überraschung	Wunder	Frage			
Schönheit		Zeichen			

Ilustracije 95–97. Informacije o statističkoj kombinatorici imenice *Wunder* u DUDEN ONLINE-WÖRTERBUCH

Na Ilustraciji 98 vidimo opšti pregled statističke kombinatorike imenice *Versuch*, a na Ilustracijama 99 i 100 deo odgovarajućih detaljnih pregleda – u vidu liste i u vidu oblaka.

Typische Verbindungen					DWDS-Wortprofil
computergeneriert					
irrtum	dritten	durchgeföhrt	endete	erfolglossen	
erfolgelihen	erneuteten	ernsthaften	ersten		
fehlgeschlagenen	fehlschlug	gelang	gelungenen		
gescheitert	gescheiterten	gewertet			
hilflosen	klinischen	letzten	mißglückten		
mißlang	starten	untauglichen			
unternommen	unternommenen		vergeblichen		
verzweifelten	wagen	zaghaften	zweiten		

Detaillierte Informationen bietet das DWDS-Wortprofil zu *Versuch*.

Ilustracija 98. Opšti pregled tipičnih kombinacija sa imenicom *Versuch* na DWDS-u

D W D S Das Wortschatzsystem zur deutschen Sprache in Geschichte und Gegenwart. [Anmelden](#)

Startseite / Wortschatzlexika / DWDS-Wortprofil

Wortinformationen zu „Versuch“ ... - Korpussuche nach „Versuch“ ...

Suche im DWDS-Wortprofil

Lemma:	Versuch	optional: Unterschiede zu	Vergleichswort	stark	Assoziation	schwach
Anzahl:	20	min.	min.	Sortierung:	logDice	Darstellung:
Übersicht						
unterkommen	9.3 7996	vergleichen	9.5 1910	unter Akk/Dativ-Objekt von	11.5 5903	
gescheitert	9.2 9937	verzweifelten	9.2 1671	unterkommen	9.0 1104	
vergleichlich	7.6 2000	gescheiterten	9.0 1592	starten	8.8 900	
fehlslug	7.5 1620	ernsthaften	7.9 793	wagen	7.5 236	
gescheiterten	7.4 1640	mißglückten	7.8 560	venetieren	7.7 234	
verzweilten	7.4 1717	untauglichen	7.8 533	abwehren	7.4 279	
erstens	7.0 2655	erneut	7.7 537	durchzuführen	7.4 265	
zweitens	6.8 3517	zaghafte	7.7 506	aufgegeben	7.4 656	
letzten	6.7 4166	unterkommenen	7.6 458	darstellen	7.4 656	
Ist in Präpositionalgruppe						
gescheitert mit	8.7 1384	hat Adjektivattribut	logDice	Freq.	logDice	Freq.
gescheitert bei	7.3 548	vergleichlich	8.9 305	unterkommen	11.2 489	
wehren gegen	7.1 259	gescheiterten	8.5 236	starten	7.8 60	
scheiterte beim	6.8 1371	erstens	8.1 223	Experimente	7.6 35	
verhandeln gegen	6.5 288	zweitens	7.7 198	Verzeichnungen	7.5 26	
handelt um	6.0 701	Letztung	7.5 138	Beschreibungen	7.4 39	
warnte vor	6.0 284	Erklärung	7.4 130	Kell	7.3 21	
Meter im	6.0 122	Antwort	7.3 100	Überlegungen	6.7 19	
verwehrte gegen	6.0 73	Feindes	7.2 114	Scheltern	6.6 17	
hat Prädikativ		Elfmischung	7.2 88	Provokation	6.6 16	
straffte	10.6 187	Ist in Koordination mit	logDice	Freq.	logDice	Freq.
vergleich	9.7 96	hat vergl. Wortgruppe	8.9 305	Irrtum	11.2 489	
gescheitert	9.5 56	als Maler	7.2 7	Versuch	7.8 60	
		als Schauspieler	6.1 7	Experimente	7.6 35	
		als Unternehmer	6.0 5	Verzeichnungen	7.5 26	

Ilustracija 99. Detaljan pregled kombinacija sa imenicom *Versuch* na DWDS-u – lista

D W D S Das Wortschatzsystem zur deutschen Sprache in Geschichte und Gegenwart. [Anmelden](#)

Startseite / Wortschatzlexika / DWDS-Wortprofil

Wortinformationen zu „Versuch“ ... - Korpussuche nach „Versuch“ ...

Suche im DWDS-Wortprofil

Lemma:	Versuch	optional: Unterschiede zu	Vergleichswort	stark	Assoziation	schwach
Anzahl:	20	min.	min.	Sortierung:	logDice	Darstellung:
Übersicht						
dritten erfolglosen ernsthaften ersten	gescheitert	hat Adjektivattribut	ist Akk/Dativ-Objekt von			
fehlslug gelungenen	gescheitert	dritten erfolglosen ernneuten ernsthaften	abbrechen			
gescheiterten gewertet letzten mißglückten	gescheitert	ersten fehlgeschlagenen gelungenen	aufgegeben			
mißlang starten unsaglichen	gescheitert	gescheiterten	darstellen			
unterkommenen vergleichlichen	gescheitert	gelungen hilflosen klinischen	durchzuführen			
verzweifelten wagten zaghafte zweitens	gescheitert	letzten mißglückten unftauglichen	entgegenzutun machen scheiterte			
unterkommenen vergleichlichen	gescheitert	unterkommenen	unterbrechen			
verzweifelten wagten zaghafte zweitens	gescheitert	vergebliebenen	vorrteilen			
Ist in Präpositionalgruppe		verzweifelten	werteitl. verurteilte			
Meter im aufgegeben nach entrunknen bei festgenommen bei	gescheitert	widersetzen	widerholen			
geföhlt an gelang nach gescheitert bei	gescheitert		zurückweisen			
gescheitert mit handelt um	gescheitert					
herausgefunden bei herausgefunden in Klappe bei meisteim						
zachgewiesen in Scheiterte beim verwarthe						
gegen verzichten auf wandte gegen warnte vor						
wehren gegen						
hat Prädikativ						
Auslöser Experiment Fehlslug aussichtslos		hat Genitivattribut	ist Subjekt von			
durchichtig ehrenwert		Annaherung Antwort Art Darstellung	danebening endete ergeben erwiesen			
gescheitert		Einfußnahme Einigung	fehlslug führer glücklich gelingen			
		Einmischung Erklärung Feindes	gescheitert			
		Reaktion Erklärung Feindes				
		Regelung Regelung Rekonstruktion				
		Schachbrettmehrung Synthese Wiedergeschreibung				
		Übernahme				
hat vergl. Wortgruppe						
als Erfolg als Maler als Schauspieler als Schriftsteller als		hat vergl. Wortgruppe	ist Subjekt von			
Trainer als Unternehmer		als Erfolg als Maler als Schauspieler als Schriftsteller als	danebening endete ergeben erwiesen			
		Trainer als Unternehmer	fehlslug führer glücklich gelingen			
			gescheitert			

Ilustracija 100. Detaljan pregled kombinacija sa imenicom *Versuch* u DWDS-u – oblak

Ilustracija 101 pokazuje primere iz korpusa, u koje korisnik dobija uvid kada u bilo kom od ova tri pregleda klikne na neku od lekseme koje se često kombinuju sa odgovarajućom odrednicom (u ovom slučaju glagol *fehlschlagen* sa imenicom *Versuch* kao odrednicom).

Versuch tritt auf mit <i>fehlschlagen</i>
Ein weiterer Versuch , das Öl in 1500 Meter Tiefe irgendwie zu stoppen, schlug fehl . <i>Die Zeit</i> , 02.06.2010 (online)
Seine Versuche , den Ordnungshütern schwimmend zu entkommen, schlügen allerdings fehl. <i>Die Welt</i> , 20.12.2005
Seitdem sind alle Versuche fehlgeschlagen , über Auslandskapital eine Erneuerung des Sektors voranzutreiben. <i>Die Welt</i> , 25.08.2005
Versuche der Stahlhersteller, diese Kosten über höhere Preise an die Kunden weiterzugeben, schlugen in vielen Fällen fehl. <i>Der Tagesspiegel</i> , 04.05.2005
Und auch der Versuch , am Ende auf Powerplay zu setzen, schlug fehl . <i>Bild</i> , 03.05.2005
Detailliertere Informationen bietet das DWDS-Wortprofil zu > Versucht .

Ilustracija 101. Upotreba glagola *fehlschlagen* uz imenicu *Versuch*
– primeri iz korpusa

Informacije o statističkoj kombinatorici nude i rečnici koji su specijalizovani upravo za takve informacije. Oni se, međutim, retko nazivaju kombinatornim rečnicima ili sl., pa ih valja prepoznati iza nekog drugog naziva. Tako je i sa dva izuzetno korisna nemacka rečnika ovog tipa: sa rečnikom „Duden. Stilwörterbuch“ (Duden, 2010) i sa rečnikom „Wörterbuch der Kollokationen im Deutschen“ (Quasthoff, 2011), o kome je već bilo reči u predhodnim poglavljima.

Iako bi na osnovu naslova malo koji korisnik to prepostavio, rečnik „Duden. Stilwörterbuch“ zapravo je rečnik kombinatorike u najširem smislu reči. Među podacima koje on nudi nalaze se sve dominantne kombinacije u koje odrednica ulazi: probabeme, kolokacije i ostali frazeologizmi, a iz njih se može iščitati i sintakšička kombinatorika. U tom smislu ovaj rečnik je zaista dragoceni izvor korisnih informacija. Različiti tipovi kombinacija nisu pritom razvrstani prema kategorijama – premda aktuelno izdanje izdvaja prototipične frazeologizme. Korisnicima kojima je prevashodno stalo do praktične pomoći, a ne do lingvističke preciznosti, to, međutim, neće smetati. Bile predviđljive ili nepredviđljive, sve kombinacije koje navodi „Duden. Stilwörterbuch“ (Duden, 2010) frekventne su, reprezentativne, pa time i izuzetno korisne.

Ilustracije 102 i 103 pokazuju odrednicu *Mond* ('Mesec') iz sedmog izdanja rečnika „Duden. Stilwörterbuch“ (Duden, 1998), kao i odrednicu *Abend*

('veče') iz devetog izdanja (Duden, 2010) – kako bi čitalac mogao da stekne uvid u informacije koje nudi ovaj rečnik, u njihovu raznovrsnost i njihov obim, a i u razlike između nešto starijih i novijih izdanja.

Mond, der: 1. a) die Erde umkreisender Himmelskörper: zunehmender, abnehmender, wechselnder M.; der M. ist aufgegangen, ist voll, nimmt zu, scheint, steht am Himmel, verdunkelt sich; der M. hat einen Hof; die Rakete umkreist den M.; das Licht, der Schein, der Schimmer (geh.) des Mondes; die Scheibe des Mondes (geh.), die Sichel des Mondes (geh.); die der Erde abgewandte Seite des Mondes; das erste, letzte Drittel des Mondes; die Oberfläche, die Krater des Mondes; eine Rakete auf dem M. schießen; das Raumschiff ist sicher auf dem M. gelandet, setzt auf dem M. auf, startet zum M. b) (Astron.) einen Planeten umkreisender Himmelskörper: der Mars hat zwei Monde. 2. (geh. veraltet) *Monat*: viele Monde vergingen. * (ugs.): den Mond anbelten (*heftig schimpfen, ohne damit etwas zu erreichen*) · (ugs.): auf/hinter dem Mond leben (*nicht wissen, was in der Welt vorgeht*) · (ugs.): hinter dem Mond [zu Hause/daheim] sein (*rückständig sein*) · (ugs.): in den Mond gucken (*das Nachsehen haben*) · (ugs.): etwas in den Mond schreiben (*etwas als verloren betrachten*).

Abend, der:

1. Ende des Tages: ein lauer, sommerlicher, kühler A.; es ist A.; im Winter wird es früh A.; der A. kommt, naht, bricht herein; den A. zu Hause, in Gesellschaft verbringen; die Glocken läuteten den A. ein; die Abende der Familie widmen; der Kellner hat heute seinen freien A.; [Grußformel]: Guten/guten A.: [zu] jmdm. Guten/guten A. sagen; jmdm. einen schönen A. wünschen; heute, gestern A. war ich im Kino; können wir morgen A. essen gehen?: das Fernsehprogramm von heute, morgen A.; (Akk. als Zeitangabe) einen, diesen, manchen A.; er ist fast jeder A. zu Hause; den ganzen A. fernsehen; sie wartete viele Abende; (Gen. als Zeitangabe) des Abends (geh.; abends); eines [schönen] Abends brachen sie auf; während, im Lauf[e] des Abends; sich für den A. umziehen; seine Erzählung zog sich über mehrere Abende hin; am späten, frühen A.; am A. des 1. Januar[§]; am A. vorher; vom Morgen bis zum A.; bis gegen A.; A. für A.; je später der A., desto schöner die Gäste / Kompliment für verspätete Gäste.
 2. (geselliges) Beisammensein, Unterhaltung am Abend: ein netter, reizender, anregender, gemütlicher, langweiliger A.; der A. war sehr interessant; sich einen vergnügten A. machen; jmdm. den A. verderben; einen A. retten; einen literarischen A. absagen.
 * bunter Abend (Abendveranstaltung mit heiterem, abwechslungsreichem Programm)
 * der Heilige Abend ([Tag u.] Abend vor dem ersten Weihnachtsfeiertag)
 * zu Abend essen (die Abendmahlzeit einnehmen)

Ilustracije 102 i 103. Primeri iz 7. i 9. izdanja rečnika „Duden. Stilwörterbuch“ (Duden, 1998) i (Duden, 2010)

Rečnik „Wörterbuch der Kollokationen im Deutschen“ (Quasthoff, 2011), uprkos naslovu, takođe je rečnik statističke kombinatorike – bar ako kolokacije shvatimo isključivo kao ustaljene i prozirne, ali nepredvidljive kombinacije leksema. Autor ovog rečnika rukovodi se, naime, nešto drugačijom definicijom kolokacija. Za njega su one „parovi reči koje se tipično javljaju zajedno“⁴³ (Quasthoff, 2011: VIII), ali pritom nisu idiomične (Quasthoff, 2011: XI).

Na Ilustracijama 104 i 105 vidimo odrednice *Chaos* ('haos') i *Kälte* ('hladnoća') iz rečnika „Wörterbuch der Kollokationen im Deutschen“ (Quasthoff, 2011).

Velika prednost ovog rečnika u odnosu na leksikografske portale o kojima je ranije bilo reči jeste u tome što informacije nisu samo kompjuterski gene-

⁴³ „solche Paare von Wörtern, die typischerweise zusammen auftreten“ (Quasthoff, 2011: VII)

risane, već i ručno obradene, što – između ostalog – omogućava i razdvajanje homonima, različitih semema i otklanjanje bilo kakvih proizvoljnosti koje kompjuter ne bi bio u stanju da uoči.

Chaos das

V: NOM. ausbrechen · beginnen · drohen · entstehen · heraufziehen · herrschen · regieren ■ ausbleiben ■ AKK. anrichten · auslösen · heraufbeschwören · hinterlassen · produzieren · provozieren · schaffen · stiften · veranstalten · verursachen ■ bändigen · beherrschen · ordnen ■ abwenden · beenden · verhindern · vermeiden ■ DAT. *in Ch.* enden · stecken · untergehen · versinken ■ AKK. *ins Ch.* abgleiten · abrutschen · führen · münden · stürzen · treiben ■ für Ch. sorgen ■ auf Ch. zusteuern

A: absolut · allgemein · beispiellos · blank · furchtbar · gefürchtet · gewaltig · handfest · heillos · komplett · nackt · reichlich · riesig · schlamm · schrecklich · total · töblich · unbeschreiblich · undurchdringlich · unglaublich · unkontrollierbar · unüberschaubar · unübersehbar · unvorstellbar · völlig · mittelschwer · mittler · wachsend · zunehmend ■ regelrecht · vermeintlich · ziemlich ■ befürchtet · drohen · anhaltend · normal · permanent · alltäglich · gegenwärtig · hausgemacht · blutig · gewaltätig · mörderisch · absurd · gelebt · geordnet · gepflegt · gereget · kreativ · kultiviert · organisiert · produktiv · programmiert · schöpferisch · strukturiert ■ anarchisch · anarchistisch · bürokratisch · finanziell · institutionell · logistisch · organisatorisch · politisch · wirtschaftlich

Kälte die

V: NOM. einbrechen ■ anhalten · herrschen ■ DAT. entfliehen · entrinnen · trotzen ■ AKK. spüren ■ aushalten · ertragen · vertragen ■ DAT. *an der K. leiden* ■ vor K. bibbern · erstarren · frieren · schlöttern · zittern ■ vor der K. flüchten ■ sich vor der K. schützen · wappnen ■ AKK. sich an die K. gewöhnen

A: anhaltend ■ beißend · bitter · eisig · empfindlich · erbärmlich · extrem · frostig · fürchterlich · grimmig · klirrend · knackig · lausig · mörderisch · schneidend · stark · unerträglich · feucht · trocken ■ abendlich · morgendlich ■ herbstlich · winterlich ■ absolut · gefühlt ■ arktisch · nordisch · polar · sibirisch · emotional · menschlich · sozial · zwischenmenschlich

Ilustracije 104 i 105. Primeri iz „Wörterbuch der Kollokationen im Deutschen“
(Quasthoff, 2011)

8.8. Primeri

Primeri su izuzetno značajan tip informacija. Oni pojašnjavaju i dopunjavaju gotovo sve druge tipove informacija – objašnjenje značenja, pragmatička svojstva, morfološke i sintaksičke osobine, kombinatoriku itd.

Oni [primeri] mogu, tako reći ispod žita, da prenesu sve druge vrste informacija istovremeno. Na osnovu jednog jedinog primera korisnik može utvrditi kako se reč piše, a na osnovu nekoliko njih i ortografske varijante. Ukoliko je primer preuzet iz rimovanog teksta, on može da informiše čak i o izgovoru. Kako se reč flektira, da li se perfekat gradi sa *haben* ili sa *sein*, kako izgledaju uobičajeni sintaksički spojevi, kakvo uže i šire značenje reč ima, koji uslovi – na primer kakav komunikacioni kontekst čini obligatorni ili fakultativni okvir za njenu upotrebu, da li je određeno komunikaciono okruženje obligatorno ili fakultativno, sa kojim se sinonimima i antonimima odrednica obično dovodi u vezu, kojim leksičkim porodicama pripada i kakvu joj etimologiju pripisuju neki – ili

slavni – ljudi: sve to korisniku rečnika može da „kaže“ jedan primer, ili više njih (Haß-Zumkehr, 2001: 35)⁴⁴.

Pomoću primera u odrednici *betasten* ('opipavati', 'napipavati', 'ispipavati', Ilustracija 106) korisnik, recimo, može zaključiti kako se taj glagol koristi sa subjektom i sa objektom u akuzativu, kao i to da se uz njega može javiti i odredba za način u vidu priloga ili predloške sintagme sa predlogom *mit* (čime se nešto opipava), ali i predloške sintagme sa predlogom *durch* (kroz šta se nešto opipava/napipava/ispipava). Tu su i tipične kombinacije, tj. elementi koji se često javljaju u ulozi objekta i priloških odredaba.

betasten

Grammatik   Verb - **betastete, hat betastet**
Aussprache   ⓘ
Worttrennung   **be-tas-ten** (computergeneriert)
Wortzerlegung   ⚡ **be- / tasten**
Wortbildung   **mit · betasten:** als Erstglied: **betastbar**

Bedeutung   Etymologie   Thesaurus   Verwendungsbeispiele   Typische Verbindungen

Bedeutung

▼ etw. tastend, prüfend anfassen

BEISPIELE:

die ausgestellten, Waren, alles neugierig, erstaunt, derb **betasten**
den gebrochenen Arm, die geschwollene Nase vorsichtig **betasten**
er **betastete** das Geschenk mit plumpen Händen, mit bebenden Fingern
[er] **betastet** durch die Jacke seinen Schulterstumpf [DÖBLIN, Alexanderpl., 251]

Ilustracija 106. Odrednica *betasten* u rečniku DWDS

⁴⁴ „Sie [Beispiele] können quasi unter der Hand nahezu alle anderen Arten von Informationen gleichzeitig vermitteln: an Beispielen kann man die Schreibung eines Wortes ablesen; mehrere Beispiele können die orthografischen Varianten widerspiegeln. Ist das Beispiel einem gereimten Text entnommen, kann es unter Umständen sogar über die Aussprache informieren. Wie das Wort flektiert wird, ob das Perfekt mit haben oder sein gebildet wird, wie die üblichen syntaktischen Anschlüsse aussehen, welche engere und weitere Bedeutung das Wort hat, welche Verwendungsbedingungen, etwa ein bestimmter Kommunikationskontext, obligatorisch oder fakultativ ist, zu welchen bedeutungsverwandten und zu welchen Gegensatzwörtern es üblicherweise gestellt wird, in welchen Wortfamilienbeziehung ein Wort steht und welche Etymologie ihm von irgendwelchen oder berühmten Leuten zugesprochen wird – all das können ein oder mehrere Beispiele den Wörterbuchbenutzern ‚sagen‘“ (Haß-Zumkehr, 2001: 35).

Slično je i kod odrednice *ertasten* ('napipati/napipavati' u smislu 'pipajući tražiti/naći', Ilustracija 107), s tim što u ovom slučaju vidimo i niz autentičnih primera, tj. citata iz korpusa, ovde nazvanih *Verwendungsbeispiele* (doslovno 'primeri upotrebe').

Ilustracija 107. Određenica *ertasten* na platformi DWDS

Istraživanja su pokazala da korisnici rado poklanjaju pažnju primerima, jer ih mnogo bolje razumeju od drugih tipova informacija, koje su većinom kodirane, tako da zahtevaju znatno razvijeniju leksikografsku korisničku kompetenciju. „Način prenosa informacija [kod primera] je suštinski, doduše, drugačiji nego kod posebnih podataka. Primeri ne mogu formulisati pravila, već samo ilustruju manje ili više pravilnu upotrebu. Informacije koje prenose primeri nisu eksplisitne, već implicitne. Na osnovu primera može se saznavati ili naslutiti nešto gotovo i da nije moguće reći jasno“ (Haß-Zumkehr, 2001: 35)⁴⁵.

⁴⁵ „Die Vermittlung geschieht allerdings in einer Hinsicht grundsätzlich anders als die der besonderen Angaben: Beispiele formulieren keine Regeln, sondern sie illustrieren den mehr oder weniger regelhaften Gebrauch. Die durch Beispiele vermittelten Informationen sind nicht explizit sondern implizit. Wir können aus Beispielen oft etwas erfahren oder erspüren, was man kaum klar sagen kann“ (Haß-Zumkehr, 2001: 35).

Primeri mogu biti različitog obima, od sintagme do rečenice, što zavisi od niza činilaca. Njihovo poreklo takođe može biti raznovrsno. U tom se pogledu mogu razlikovati sledeće grupe:

1. konstruisani (izmišljeni) primeri,
2. primeri nesistematično (eklektički) prikupljeni iz različitih izvora,
3. neizmenjeni ili neznatno skraćeni primeri iz korpusa,
4. primeri iz korpusa prilagođeni leksikografskim potrebama i
5. primeri oblikovani na osnovu podataka iz korpusa (up. Herbst & Klotz, 2003: 57–60; Haß-Zumkehr, 2001: 35–37).

Primeri do kojih su autori došli radom na korpusu, bilo da su ih direktno preuzeли iz njega ili su ih sami oblikovali na osnovu korpusnog materijala, znatno su kvalitetniji od ostalih. Upotrebom korpusnog materijala osetno se ublažavaju sve manjkavosti intuitivnog i eklektičkog pristupa, jer su takvi podaci statistički relevantni, tj. verno odražavaju jezičku realnost.

8.9. Paradigmatski i drugi leksičko-semantički odnosi

Paradigmatskim odnosima naziva se značenjska povezanost između leksema istog jezika (za razliku od ekvivalentnosti, koja je odnos između leksema dva ili više jezika)⁴⁶. Priroda paradigmatske povezanosti pritom može biti različita:

- 1. sinonimija** (nem. *Synonymie*, f) – slično ili veoma slično značenje (npr. *Gauner*, *Bandit*, *Ganove*, *Halunke*, *Verbrecher* kao različiti nazivi za prestupnika, kriminalca itd);
- 2. antonimija** (nem. *Antonymie*, f) – suprotno značenje (npr. *verantwortungsbewusst* – 'odgovoran' i *verantwortungslos* – 'neodgovoran' ili *gebildet* – 'obrazovan' i *ungebildet* – 'neobrazovan');
- 3. konverznost** (nem. *Konversheit*, f) – polarni odnos (npr. *Ehemann* – 'suprug' i *Ehefrau* – 'supruga', *Elternteil* – 'roditelj' i *Kind* – 'deti' i sl);
- 4. hiperonimija i hiponimija** (nem. *Hyperonymie*, f.; *Hyponymie*, f) – uključivanje značenja (npr. *Wochentag* – 'dan u nedelji' kao hiperonim u odnosu na (ko)hiponime *Montag* – 'ponedeljak', *Dienstag* – 'utorak', *Mittwoch* – 'sreda' itd.; *Monat* – 'mesec' kao hiperonim u odnosu na (ko)hiponime *Januar* – 'januar', *Februar* – 'februar', *März* –

⁴⁶ Za definiciju paradigmatskih odnosa, njihov pregled i podrobnija objašnjenja o svakom od njih v. Knipf-Kolmosi, Rada & Benrath (2006): 152–165.

'mart', *April* – 'aprili' itd.; *Finger* – 'prst na ruci' kao hiperonim u odnosu na (ko)hiponime *Daumen* – 'palac', *Zeigefinger* – 'kažiprst', *Mittelfinger* – 'srednji prst', *Ringfinger* – 'domali prst' i *kleiner Finger* – 'mali prst');

- 5. meronimija/partonimija** (nem. *Meronymie, f.* / *Partonymie, f.*) – partitivan odnos, tj. odnos dela i celine (npr. *Schuhsohle* – 'đon' i *Schuh* – 'cipela', *Wurzel* – 'koren' i *Pflanze* – 'biljka', *Flaschenhals* – 'grlić' i *Flasche* – 'flaša' itd.).

Pored paradigmatskih postoje i drugi leksičko-semantički odnosi (nem. *lexikalisch-semantische Beziehung / Sinnrelation, f.*), kao što su:

- 1. porodice reči** (nem. *Wortfamilie, f.*) – lekseme srodnog porekla, tj. etimološki povezane lekseme, bez obzira na to koliko su se njihova značenja u međuvremenu možda udaljila (npr. *fallen, fällen, Fall, Falle, Gefälle, fällig, auffällig* itd. – 'pasti', 'oboriti', 'pad', 'zamka', 'jaz', 'neophodan / dospeo za naplatu', 'upadljiv');
- 2. tvorbena gnezda** (nem. *Wortbildungsnest, n.*) – sve tvorenice koje sadrže istu osnovičku morfemu (npr. *schlagen, Schlag, Vorschlag, schlagartig, schlagsicher, ausschlagen, Ausschlag* – 'udariti', 'udarac', 'predlog', 'munjevit/munjevito', 'koji precizno udara' / 'koji štiti od udarca' / 'zaštićen od udarca', 'izbiti', 'osip' itd);
- 3. tematski nizovi** (nem. *Sachgruppe, f.* / *thematische Reihe*) – značenjske grupe, odnosno lekseme čiji denotati pripadaju istoj tematskoj celini (up. Schippa, 2002: 202–203; Kniff-Kolmosi, Rada & Bernath, 2006: 152).

Od svih navedenih paradigmatskih i leksičko-semantičkih odnosa rečnici najčešće nude informacije o sinonimima, a poneki i o tvorbenim gnezdima, dok su ostali odnosi znatno ređe zastupljeni. Sinonimima je pored toga posvećen i poseban tip rečnika – rečnici sinonima.

Ilustracija 108 prikazuje sinonime imenice *Dummkopf* ('glupak', 'tupan') koje nudi rečnik DUDEN ONLINE-WÖRTERBUCH, a Ilustracija 109 sinonime te iste lekseme na leksikografskom portalu DWDS. Ovaj potonji informacije o sinonimima pritom preuzima iz kolaborativnog internetskog rečnika sinonima OPEN THESAURUS (www.openthesaurus.de). Kao što vidimo, u oba izvora sinonime koji su stilski ili geografski markirani prate odgovarajuće oznake, što je za korisnike izuzetno značajno. U suprotnom, korisnici bi – pogotovo ukoliko su nedovoljno svesni parcijalne prirode odnosa sinonimije – mogli

pomisliti da su sve ove reči međusobno zamenljive u istom kontekstu, odnosno u svakoj situaciji, i da prema nahodenju mogu odabratи bilo koju od njih, što naravno nije slučaj.

SYNONYME ZU DUMMKOPF

Blöding; (österreichisch) Dolm, Fetzenschädel; (umgangssprachlich) Dödel, Dussel, Karnickel, Ross, Schaf, Schafskopf, Schafsarse, Weihnachtsmann; (österreichisch umgangssprachlich) Dödel; (schweizerisch umgangssprachlich) Klaus; (salopp) Esel, Knallkopf, Knallkopp, Mondkalb, Schote; (familär) Dummchen, Dummerchen, Dummerjan, Dummrian; (abwertend) Flachkopf, Hohlkopf, Knallcharge, Töpel; (umgangssprachlich abwertend oder gutmütig spöttisch) Jäckel; (umgangssprachlich abwertend) Blödian, Einfaltspinsel, Gipskopf, Grützkopf, Idiot, Nulpe, Strohkopf, Trottel, Trottelin; (salopp abwertend) Armleuchter, Doofkopp, Doofmann, Kamel, Rhinozeros, Vollidiot, Vollpfosten; (derb abwertend) Hammel, Hornochse, Spacken, Spacko; (umgangssprachlich, besonders berlinskih) Flitzpiepe; (norddeutsch abwertend) Döskopp; (besonders süddeutsch, österreichisch und schweizerisch abwertend) Depp; (süddeutsch und österreichisch umgangssprachlich abwertend) Bezirkstrottel; (süddeutsch, österreichisch umgangssprachlich) Dalk; (landschaftlich) Dämnel, Damian, Dämleck, Geck; (landschaftlich, österreichisch) Dummian; (landschaftlich, besonders süddeutsch, österreichisch, schweizerisch) Tepp; (landschaftlich umgangssprachlich) Simpel; (landschaftlich salopp abwertend) Piesepampel, Tappschädel; (süddeutsch, österreichisch salopp) Gscherter, Gscherte; (österreichisch derb) Beutel; (besonders berlinskih) Boofke; (nordostdeutsch) Pomuchelskopp; (rheinisch abwertend) Jeck; (veralternd) Nar; (gehoben veraltet) Tor; (derbes Schimpfwort) Arschloch

Ilustracija 108. Sinonimi u rečniku DUDEN ONLINE-WÖRTERBUCH

Thesaurus

OpenThesaurus (09/2016)

Synonymgruppe

('ne) hohle Nuss ugs., · (eine) geistige Null ugs., · Armer im Geiste (bibl.) geh., · armer Irrer ugs., · Armleuchter derb, · Bekloppter ugs., · Blitzbirne ugs., · Blödel ugs., · Blödian ugs., · Blödmann ugs., · Dackel ugs., · Dämleck · dämlicher Hund ugs., · Denkzwerg ugs., · Depp ugs., · Dödel ugs., · Dolm ugs., · Dösbaddel ugs., · Dulli ugs., · Dummbart(el) ugs., · dumme Gans ugs., · dumme Nuss ugs., · Dummerjan · dummes Huhn ugs., · dummes Schaf ugs., · Dummrian ugs., · Dumpfbache ugs., · Dussel ugs., · Eiernacken ugs., · Einfaltspinsel ugs., · en Beschmierten ugs., · Esel ugs., · Flachpfeife ugs., · Flitzpiepe ugs., · geistiger Tiefflieger ugs., · Halbdackel derb, · Halbgescheiter Hein Blöd ugs., · Heini ugs., · Hirni ugs., · Hohlbirne ugs., · Hohlfigur ugs., · Hohlkopf ugs., · Holzkopf ugs., · Honk ugs., · Hornochse ugs., · Horst ugs., · Idiot derb · keine Leuchte ugs., · Klappspaten ugs., · Knallcharge geh., · Knallidiot ugs., · Knallkopf ugs., · Kretin geh., · Lapp derb · Minderbemittelte · Napfsülze ugs., · Narr · Niete ugs., · Nullcheckler ugs., · Pannemann ugs., · Pappnase ugs., · Pfeifenwuchs(er) vulg., · Piesepampel ugs., · Rindvieh ugs., · Sackpicker ugs., · Schnellmerker ugs., · Schwachkopf derb · Schwachmat ugs., · Spacko ugs., · Spasti derb · Spaten ugs., · Spatzenhirn ugs., · Stoffel ugs., · Strohkopf ugs., · Todel ugs., · Töpel · Torfkopf ugs., · Torfnase ugs., · Trottet derb · trübe Tasse ugs., · Tuppe ugs., · Vollhorst ugs., · Vollidiot derb · Vollpfosten ugs., · Volltrottet derb

Ilustracija 109. Sinonimi iz rečnika OPEN THESAURUS na portalu DWDS

Naredne dve ilustracije prikazuju informacije o tvorbenim gnezdim, i to na leksikografskom portalu DWDS (Ilustracija 110) i u rečniku „Power Wörterbuch Deutsch“ (Götz & Wellmann, 2009) (Ilustracija 111).

grün**den**

Grammatik Verb · gründete, hat gegründet

Aussprache ⓘ

Worttrennung grün-den (computergeneriert)

Wortbildung mit >grün**den**< als Erstglied: Gründer · Gründung¹ ... weniger

mit >grün**den**< als Letzttglied: ausgründen · mitgründen · umgründen ... weniger

Ableitungen von >grün**den**<: begründen · ergründen ... weniger

formal verwandt mit: neugegründet · wohlgegründet ... weniger

Bedeutungen

Etymologie

Thesaurus

Verwendungsbeispiele

Typische Verbindungen

Ilustracija 110. Informacije o tvorbenim gnezdima na portalu DWDS

Grün·dung die; -, -en ⓘ die Handlung, etwas zu gründen: die Gründung einer neuen Partei || ⓘ Gründungsfeier, Gründungsjahr, Gründungskapital, Gründungsmitglied, Gründungstag, Gründungsversammlung || ⓘ Parteigründung, Staatsgründung, Vereinsgründung ⓘ die Gründung einer Familie das Heiraten (in der Absicht, Kinder zu bekommen) || ⓘ Familiengründung

Ilustracija 111. Informacije o tvorbenim gnezdima u rečniku „Power Wörterbuch Deutsch“ (Götz & Wellmann, 2009)

Onomasiološki umeci i dodaci u opštim, a naročito u učeničkim rečnicima ponekad nude informacije o meronimiji, tematskim nizovima ili nekim drugim paradigmatskim i leksičko-semantičkim odnosima, kao na Ilustraciji 112. Ona korisniku pruža uvid u lekseme koje označavaju značajnije, tj. tipične delove kuće.

8.10. Pravopis

S obzirom na to da je pravopisom nemačkog jezika srazmerno lako ovladati i da u njemu – bar u poređenju s mnogim drugim jezicima – nema ozbiljnijih nedoslednosti, u nemačkim rečnicima koji nisu specijalizovani za pravopis ili za jezičke nedoumice, informacije o pravopisu ograničene su na ono što čitalac može zaključiti već i na osnovu samog načina na koji je lema ispisana.

ment zu etwas (Akkusativ) freundliche Worte, mit denen jemanden eine Freude macht oder seine Bewunderung zeigen will (jemandem ein Kompliment machen); *Er möchte ihr ein Kompliment zu ihrem neuen Kleid zu machen.* Kompliment verwendet, um jemanden zu loben.

Kom-pli-ze *dte, -te, -t; -te, -ten* jemand, der einem anderen bei einer Tat hilft, die gegen das Gesetz verstößt; *Der Dieb verrät die Namen seiner Komplizen || heut. Kom-pli-zin die, -nen*

Kom-pli-ziert *lit.* Komplizierter, kompliziert; Adjektiv *lit.* schwer zu begreifen oder zu lösen (ein Problem); *Es so, dass es schwer ist vorzusehen, was jemanden verletzt oder verärgert; es ist schwer, eine Maschine, Charakter, ... mit vielen technischen Details und daher schwer zu bedienen (ein Gerät, eine Maschine)*

Kom-plot *dt. -er, -e, -er, -en* die abende, die gegen einen (jemanden) ein geheimes Bündnis gemeinsam etwas zu tun, das jemanden (des einer Regierung schadet) = Verschwörung (ein Komplot anzetteln, schmieden, aufdecken)

Kom-po-nie-ren *komponieren, hat komponiert;* (etwas) komponieren ein Musikstück schreiben; *Die Komposition ist toll, aber ..., ein Kompo-nis-tin die, -nen*

Kom-po-sit-i-on *l. 'tsion* die, -n; El nur Singular; das Komponieren; die Komposition einer Sinfonie *lit.* das, das jemand komponiert hat ein Musikstück. Die *komponierungs-tischen Kompositionen* gehen auf die bekanntesten Kompositionen *l. komisch*; die Art der Zusammenstellung. Die Komposition des Menüs überlässt ich meiner Frau

Kom-po-sit *dt. -er, -e, -er, -en* Kompo-nis-tin, sprach-

meisterin, ein Wort, das aus zwei foder

mehreren selbstständigen Wörtern besteht:

„Milchkanne“ ist ein Kompositum aus „Milch“

und „Kanne“

Kom-post *lit. der, -de, -s, -se, -der, -te, -ten* fehlfruchtige Erde, die aus den Resten von Pflanzen entsteht, wenn man sie mehrere Monate auf einem Haufen im Freien gelagert hat || *(E) Komposterde, Kompostaufbau ||* *die Haushalten: Eierschalen auf den Kompost tun li. hier. kom-post-e-ten über*

Kom-pro-miss *lit. der, -es, -e, -en* ein Kompromiss (eine Einigung) über etwas (Akkusativ) eine Einigung bei Verhandlungen, die bei einem Streit, wobei keiner der Parteien alle Teile der Forderungen des anderen akzeptiert (ein Kompromiss eingehen; sich (Plural) auf einen Kompromiss eingehen; Wer in der Politik einen Kompromiss eingeht, kann nicht machen können || *(E) Kompromissvorschlag*

Kom-pro-miss-i-on *l. 'tsion* die, -n; El nur Singular; ein komponierte Kompromiss

Fähigkeit des Körpers, etwas zu leisten; Sie treibt regelmäßige Sport und hat deswegen eine gute Kondition; Konditionstraining

Kon-di-tor *l. 'gejor* der, -en; Wirtschaft,

eine der Bedingungen für die Lieferung oder

den Verkauf einer Ware bei Abschluss eines Vertrags o.ä.

Kon-di-to-rin *dt. -er, -e, -er, -en* jemand, der berührt Torten, Kuchen usw herstellt und verkauft

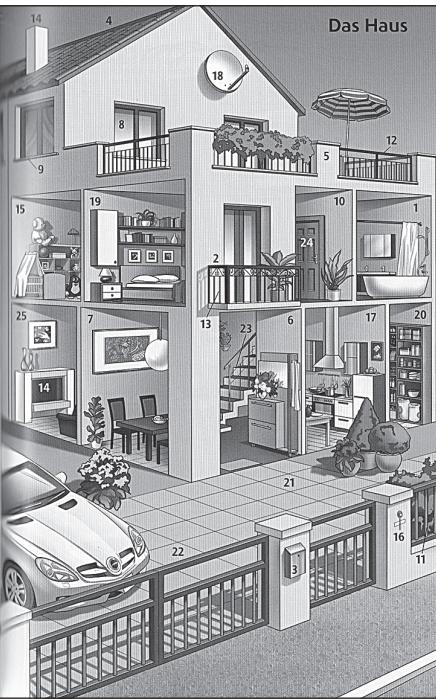
Kon-di-to-ril *dt. -er, -e, -er, -en*

Kon-di-to-rin die, -nen

Kon-do-lenz *im Substantiv: betont; förmlich; so,*

Das Haus

1 das Rad, das Badezimmer	10 die Flur, der Gang	19 das Schlafrimmer
2 der Ballon	11 der Gartenzaun	20 die Speisekammer
3 der Briefkasten	12 das Geländer	21 die Terrasse
4 das Dach	13 das Gitter	22 das Tor
5 die Dachterrasse	14 der Raum	23 die Treppe
6 die Diele	15 das Kinderzimmer	24 die Tür
7 das Esszimmer	16 die Klingel	25 das Wohnzimmer
8 das Fenster	17 die Küche	
9 das Fensterrahmen	18 die Satellitenschüssel	

Ilustracija 112. Kuća i njeni delovi – onomasiološki umetak u rečniku „Power Wörterbuch Deutsch“ (Götz & Wellmann, 2009)

To je, s jedne strane, sam niz grafema (slova) kojima se ta reč ispisuje u tzv. nominacionom obliku (nem. *Nennform, f*), a sa druge strane – možda pomalo iznenađujuće – i podela leme na slogove. Podela reči na slogove važna je u nemačkom jeziku sa pravopisnog stanovišta zato što se reči na kraju reda mogu podeliti isključivo po granicama između slogova. Pravila za podelu na slogove pritom su izuzetno složena, tako da mnogi govornici, bilo izvorni, bilo neizvorni, njima ne vladaju dovoljno dobro.

Kod većine leksema ove su informacije neosporno i sasvim dovoljne. Jedino će se kod onih leksema kod kojih aktuelni nemački pravopis dozvoljava dva načina pisanja korisnicima skrenuti pažnju i na to (v. Ilustracija 113). Neposredno po uvođenju aktuelnog pravopisa pojedini rečnici korisnicima su uz to ukazivali i na lekseme kod kojih su nastupile ortografske promene.

Orthografie, die

Alternative Schreibung	Orthografie, s. Regelwerk: § 32 (2)
Grammatik	Substantiv (Femininum) · Genitiv Singular: Orthografie · Nominativ Plural: Orthografien
Worttrennung	Or-tho-gra-fie · Or-tho-gra-phie (computergeneriert)
Herkunft	Griechisch
Wortzerlegung	/ortho-/grafie
Wortbildung	mit „Orthografie“ als Erstglied: orthografisch · orthographisch ... weniger

Bedeutung

Etymologie

Thesaurus

Verwendungsbeispiele

Typische Verbindungen

Ilustracija 113. Informacije o pravopisu u odrednici *Orthografie* na platformi DWDS

Detaljne informacije o pisanju reči i druge pravopisne informacije nude rečnici jezičkih nedoumica, i to kod onih leksema koje govornicima pričinjavaju najviše teškoća u tom pogledu (v. Ilustracije 114 i 115).

frisch: 1. Rechtschreibung: Man schreibt getrennt: *Wir werden die Lebensmittel in der Kühltruhe frisch halten*. Getrennt oder zusammen kann man schreiben: *Wo kann ich mich frisch machen /frisch-machen?*? In Verbindung mit einem Partizip kann ebenso getrennt oder zusammen geschrieben werden: *frisch gewaschene /frischgewaschene Wäsche; eine frisch gestrichene /frischgestrichene Tür; frisch gebackenes /frischgebackenes Brot*. Aber nur zusammen: *ein frischgebackenes Ehepaar*. Groß schreibt man das Adjektiv in Namen: *die Frische Nehrung, das Frische Haff*.
2. Steigerung: Der Superlativ von *frisch* lautet *frischeste*. ↑ Vergleichsformen (2.3).

sobald / so bald: 1. Rechtschreibung: Zusammen schreibt man, wenn es sich um die Konjunktion handelt: *Ich rufe an, sobald ich zu Hause bin*. Getrennt schreibt man, wenn es sich um eine adverbiale Fügung handelt: *Ich komme so bald (= früh, zeitig) wie möglich*. Der kommt *so bald nicht wieder*.
2. Komma: Ein mit der Konjunktion *sobald* eingeleiteter Nebensatz wird immer durch Komma vom Hauptsatz abgetrennt: *Sobald sie nach Hause kommt, wollen wir essen*.

Ilustracije 114 i 115. Informacije o pravopisnim nedoumicama u rečniku jezičkih nedoumica „Richtiges und gutes Deutsch“ (Duden, 2011)

Pravopisnim informacijama posvećen je, naravno, i zaseban tip specijalizovanih rečnika – pravopisni/ortografski rečnici.

8.11. Izgovor

U štampanim opštim rečnicima nemačkog jezika, kao i u drugim štampanim rečnicima koji nisu specijalizovani za informacije o izgovoru, takvi se podaci uglavnom svode na obeležavanje naglašenog sloga, kao i na naznačavanje da li je on dug ili kratak.

Ovo su veoma svrshodni podaci, s obzirom na to da nemački pravopis dužinu sloga ne obeležava sistematično, što je ujedno i njegova najslabija tačka. Dužina naglašenog sloga pritom je izuzetno značajna u nemačkom jeziku, pa greške koje se na nju odnose znatno ometaju razumevanje. Ukoliko samoglasnik koji bi trebalo da bude kratak izgovorimo dugo ili obrnuto, sa-govornik najverovatnije uopšte neće shvatit šta smo hteli da kažemo. Može se čak dogoditi da tako zapravo izgovorimo sasvim drugu reč, jer u nemačkom jeziku ima nemalo parova leksema koje se u izgovoru razlikuju isključivo po dužini sloga, poput imenice *Herr* ('gospodin') i *Heer* ('kopnena vojska').

Iako naglašeni slog u nemačkom jeziku gotovo uvek veoma lako prepoznajemo – budući da je to uglavnom prvi slog, izuzev kod glagola sa nenaglašenim prefiksom, kod kojih je naglašen prvi slog osnove – i ta je informacija u pojedinim slučajevima veoma bitna. Osim relativno malobrojnih izuzetaka među domaćim rečima i dela reči stranog porekla, tu su i glagoli sa prefiksima *durch-*, *hinter-*, *über-*, *um-*, *unter-* i *wieder-*, koji su nekada naglašeni, a nekada nenaglašeni (up. Kostić-Tomović, 2013: 37–39), u zavisnosti od značenja ili kombinacije. Naglašenost ili nenaglašenost prefiksa kod takvih glagola utiče na fleksiju, pa je informacija o tome zato još značajnija. Tako, primera radi, glagol *hintergehen* sa naglašenim prefiksom, pa time i sa akcentom na prvom slogu, znači 'otići pozadi', 'otići iza', 'zaći', a tzv. osnovni oblici mu glase *hintergehen* – *ging hinter* – *hintergegangen*. Njegov homograf *hintergehen* sa nenaglašenim prefiksom, tj. sa akcentom na trećem slogu, znači pak 'prevariti' i ima osnovne oblike *hintergehen* – *hinterging* – *hintergangen*.

U većini aktuelnih rečnika nemačkog jezika dug slog se obeležava crtom ispod odgovarajućeg samoglasnika ili ispod čitavog sloga, a kratak slog tačkom ispod naglašenog samoglasnika. Taj postupak možemo videti i na Ilustracijama 116 i 117 sa primerima iz nekih od rečnika na leksikografskom portalu THE FREE DICTIONARY.

Bauch·lan·dung *die* <Bauchlandung, Bauchlandungen>

1. ein Sturz, bei dem jmd. mit dem Bauch auf dem Boden aufschlägt
2. (umg.) Misserfolg

"CITE" ⇨ TheFreeDictionary.com Deutsches Wörterbuch. © 2009 Farlex, Inc. and partners.

Bauch·lan·dung *die; gesp*

1. die Landung eines Flugzeugs auf der Unterseite des Rumpfes anstatt auf den Rädern
2. ein beruflicher od. privater Misserfolg

"CITE" ⇨ TheFreeDictionary.com Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache. © 2009 Farlex, Inc. and partners.

Ilustracija 116. Obeležavanje dužine i kratkoće naglašenog sloga
u THE FREE DICTIONARY

Pil·se·ner , Pils·ner das <Pilseners, Pilsener> Bier aus der tschechischen Stadt Pilsen (tschechisch: Plzen)
"CITE" ↗ TheFreeDictionary.com Deutsches Wörterbuch. © 2009 Farlex, Inc. and partners.
Pil·se·ner das; -s, -; ↑ Pils
"CITE" ↗ TheFreeDictionary.com Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache. © 2009 Farlex, Inc. and partners.

Ilustracija 117. Obeležavanje dužine i kratkoće naglašenog sloga
u THE FREE DICTIONARY

Dodatne informacije o izgovoru nemačkih reči potrebne su samo kod nekih leksema koje se pišu prema stranoj grafiji. Kod takvih reči štampani rečnici zato među informacije o lemi dodaju fonetsku transkripciju. Taj postupak prikazuje Ilustracija 118 iz internetske verzije rečnika „Wahrig. Deutsches Wörterbuch“ i „Wahrig. Fremdwörterlexikon“ na portalu [www.WISSEN.DE](http://www.wissen.de).

wissen.de	mise en scène
FREMDWÖRTERLEXIKON Mise en scène ([mizəʃən] n. - - -, -s [miːzən̩sən̩] - -) 1. Inszenierung, Regie 2. (fig...)	WÖRTERBUCH Mise en scène ([mizəʃən] n., - - -, -s [miz̩] - -) <i>Inszenierung</i> [frz., „in Szene gesetzt“]...

Ilustracija 118. Fonetska transkripcija u nekim od rečnika
sa portala [www.WISSEN.DE](http://www.wissen.de)

Učenički rečnici nemačkog jezika većinom postupaju isto ili veoma slično kao štampani opšti jednojezičnici, izuzev što fonetsku transkripciju kao olakšicu nude uz nešto veći broj odrednica.

Internetski rečnici i internetski portali taj vid kodiranja takođe zadržavaju, ali mnogi od njih korisnicima uz to nude i mogućnost da kliknu na odgovarajuću ikonicu i tako jednostavno čuju kako se reč izgovara. Budući da raspolažu praktično neograničenim prostorom, neki internetski rečnici to nude uz svaku odreinicu, svejedno da li je na osnovu grafije lako utvrditi izgovor leme ili ne. Jedan od njih je i leksikografski portal DWDS (Ilustracija 119).

Nemačka leksikografija nudi i rečnike koji su specijalizovani za informacije o izgovoru. U njima su sabrane reči o čijem je izgovoru teško doneti ispravan zaključak na osnovu njihovog grafičkog lika. To su uglavnom strana

imena i tuđice. Najpoznatiji rečnik tog tipa danas je „Duden. Das Aussprachewörterbuch“ (Duden, 2005).

Aminosäure, die

Grammatik Substantiv (Femininum) · Genitiv Singular: Aminosäure · Nominativ Plural: Aminosäuren
Aussprache ⓘ
Worttrennung Ami-no-säu-re (computergeneriert)
Wortzerlegung ⚡amino-⚡Säure

Bedeutung Verwendungsbeispiele Typische Verbindungen

Ilustracija 119. Audio-datoteka sa informacijom o izgovoru leme na portalu DWDS

U dvojezičnim rečnicima prisutnost fonetskih informacija zavisi od svojstava konkretnih jezika, ali i od odgovarajućih leksikografskih tradicija. U srpsko-nemačkim i nemčko-srpskim rečnicima korisniku se u tom smislu ne nudi osobito mnogo. Razlog takvoj praksi treba tražiti u uverenju obeju jezičkih zajednica kako njihovo pismo izuzetno verno odražava odgovarajući glasovni sistem, tj. izgovor. Činjenica je da se i u nemačkom i u srpskom na osnovu grafičkog lika može stvoriti prilično verna slika o izgovoru odgovarajuće lekseme. S obzirom na to, fonetska transkripcija zaista nije ni izbliza toliko značajna za korisnike rečnika kao, recimo, u engleskom.

U nastavi nemačkog koja je usmerena ka govornicima srpskog jezika, međutim, dolazi do izražaja to da ignorisanje fonetske transkripcije u nastavi i u leksikografiji pothranjuje iluziju kako se izgovor nemačkih glasova nimalo ne razlikuju od izgovora njihovih srpskih pandana, tj. srpskih fonema koje se beleže istim slovom. Ovo u većini slučajeva, nažalost, ne odgovara istini, pa bi uvodenje fonetske transkripcije u dvojezične rečnike moglo doprineti sensibilizaciji za pitanja pravilnog izgovora.

Za razliku od fonetske transkripcije, naglašeni slog nemačkih leksema i njegovu dužinu ili kratkoću srpsko-nemačka leksikografija uglavnom obeležava, ugledajući se tu verovatno na jednojezične rečnike.

8.12. Prevencija grešaka

Informacije koje bi trebalo da preduprede greške javljaju se uglavnom u dva tipa rečnika – u učeničkim rečnicima i u rečnicima jezičkih nedoumica. Rečnici jezičkih nedoumica posvećeni su upravo takvim informacijama, kao što pokazuju Ilustracije 120, 121, 122 i 123.

schrauben: Das Verb *schrauben* gehört von jeher zu den schwachen Verben. Die Formen lauten also: *schraubte, geschraubt*. Die starken Formen *schrob, geschroben*, die vorübergehend neben die schwachen getreten waren, gelten heute nicht mehr als standardsprachlich. Nur im Adjektiv *verschroben* hat sich eine starke Form erhalten: *Er hat verschrobene (= absonderliche, schrullige) Ansichten.*

stähle / stehle: Die Form *stehle* ist die Form des Konjunktivs I, die vor allem in der ↑ indirekten Rede (2.1) steht: *Sie sagte, er stehle ihr nur die Zeit. Ich fragte, ob man ihm oft Bücher stehle.* Dagegen steht *stähle* (selten: *stöhle*), die Form des Konjunktivs II, vor allem im ↑ Konditionalsatz (2–7): *Stähle er Geld, dann müsste man ihn entlassen.* Der Konjunktiv II *stähle* tritt allerdings auch in der ↑ indirekten Rede (3.3) auf, z.B. wenn in der direkten Rede schon *stähle* oder *stehlen würde* steht.

Ilustracije 120 i 121. Informacije namenjene prevenciji grešaka u rečniku jezičkih nedoumica (Duden, 2011)

Seien Sie so gut ...: Es heißt richtig: *Seien Sie so gut ...* (nicht: *Sind Sie so gut ...*).
↑ Imperativ (3).

sei es – sei es: Wird *sei es – sei es* durch *oder* verbunden, dann kann das zweite *sei es* weggelassen werden: *sei es heute, sei es morgen oder sei es heute oder sei es morgen oder sei es heute oder morgen.*
↑ Konjunktion (3).

meinetwegen / wegen meiner / wegen mir: Die im heutigen Deutsch übliche und korrekte Form lautet *meinetwegen*; *wegen mir* ist umgangssprachlich, *wegen meiner* veraltet (↑ *wegen* [2]).

Ilustracije 122 i 123. Informacije namenjene prevenciji grešaka u rečniku jezičkih nedoumica (Duden, 2011)

8.13. Informacije o kulturi i o ispitnoj leksici

Informacije o kulturi i podaci o ispitnoj leksici pretežno su vezani za učeničke rečnike. Informacije o tome da lema pripada određenom ispitnom vokabularu nudi, doduše, i DUDEN ONLINE-WÖRTERBUCH na portalu DUDEN ONLINE, što bi mogao biti znak njegovog približavanja školskim priručnicima.

Ilustracija 124 iz učeničkog rečnika „Power Wörterbuch Deutsch“ (Götz & Wellman, 2009) nudi primer za oba tipa informacija koje obrađujemo u ovom poglavlju. Neposredno kraj leme *April* ('april') stoji uokvirena oznaka A1, koja korisnicima skreće pažnju na to da ovu reč treba naučiti već na nivou A1 prema Zajedničkom evropskom okviru za jezike, dok im kulturološka napomena odmah ispod toga objašnjava fenomen prvoaprilske šala na nemačkom govornom području – običaj koji, naravno, nije vezan samo za germanofone zemlje, ali nije ni rasporostranjen na čitavom svetu.

Ap·ril [A] der; -(s), -e; meist Singular; der vierte Monat des Jahres (im April; Anfang, Mitte, Ende April; am 1., 2., 3. usw April) || [D] jemanden in den April schicken umg; einen Aprilscherz machen

► April, April!

Am 1. April ist es Brauch, Familienangehörigen, Freunden oder Kollegen einen Streich zu spielen. Mit dem Ausruf „April, April!“ wird die betreffende Person am Ende darauf aufmerksam gemacht, dass man sie „in den April geschickt hat“. Am 1. April werden oft auch in den Medien scherzhafte Meldungen veröffentlicht.

LANDESKUNDE

Ilustracija 124. Informacije o kulturi i o ispitnoj leksici u učeničkom rečniku „Power Wörterbuch Deutsch“ (Götz & Wellman, 2009)

8.14. Etimologija

Etimološke informacije retko interesuju širi krug korisnika, što su potvrdila i istraživanja korisničkog ponašanja. Uprkos tome, činjenica da ih neki opšti rečnik poseduje izuzetno je dobar znak, jer govori o temeljitosti i ozbiljnosti leksikografskog pristupa.

U opštim rečnicima etimološki podaci su vrlo sažeti, upravo zato što je korisnicima neuporedivo više stalo do drugih tipova informacija.

The screenshot shows the wissen.de website interface. At the top, there's a dark header with the logo "wissen.de" and "Zitrone". Below the header, there are social media sharing buttons for Facebook, Twitter, and Google+. The main content area is titled "WÖRTERBUCH" and contains the following information about "Zitrone":

Zitrone

- ◆ **Zitrone** (f. 11)
- 1. *in warmen Ländern wachsendes, weiß bis rosa blühendes Rautengewächs; Syn. Zitronenbaum*
- 2. *dessen grüne bis gelbe mehrfächige Frucht, deren saurer Saft und Schale vielfältig verwendet werden; jmdn. ausquetschen wie eine Z. (ugs.) jmdn. unerbittlich ausfragen, (auch) jmdm. viel Geld ablocken*
[= griech. *kitron*, „Zitrone“, *kitrea* „Zitronenbaum“]
- ◆ *Die Buchstabenfolge zi|tr... kann in Fremdwörtern auch zit|r... getrennt werden.*

Ilustracija 125. Etimološke informacije u rečniku „Wahrig. Deutsches Wörterbuch“ na platformi WWW.WISSEN.DE

Detaljne informacije o poreklu i o istoriji leksema nude etimološki rečnici, a jedan od njih, ETYMOLOGISCHES WÖRTERBUCH V. Pfajfera (www.dwds.de, Ilustracija 126) integriran je i u leksikografsku platformu DWDS. Pored njega u slobodnom pristupu na internetu dostupan je i rečnik WAHRIG. HERKUNFTSWÖRTERBUCH, na portalu www.WISSEN.DE (Ilustracija 127).

The screenshot shows the 'Etymologie' section for the word 'Pfalz'. The text defines it as 'Pfalz f. 'Königssitz'; Bezeichnung der im ganzen mittelalterlichen Reichsgebiet verstreut befindlichen, vom König bzw. Kaiser wechselweise besuchten Wohn-, Gerichts- und Regierungsstätten (Burg, Schloß), ahd. *phalanza*, *phalniza*, *falenza* (8. Jh.), *palinza* (9. Jh.) 'Palast, Hof, Haus, Tempel' (vgl. ahd. *phalnzhūs* 'Palast', 9. Jh., *phalanzgrāvo* 'Pfalzgraf', um 1000), mhd. *phalene*, *phalze*, *phalz* 'Wohnung eines Fürsten, Burg, Schloß, asächs. *palenca*, africs. *palense*, aengl. *palendse*, entlehnt aus mlat. *palantia* (wohl 7. Jh.), in Anlehnung an Ortsnamen auf -antia-, -untia u. dgl. hervorgegangen aus spätlat. *palātia*, dem als Sing. Fem. aufgefaßten Plur. Neutr. (also eigentl. 'Gesamtheit der Gebäude eines Königssitzes') von lat. *palātium* n. 'Palast, kaiserlicher Hof'; nach *Palātium* 'Palatinischer Berg', einer der sieben Hügel Roms, wo Kaiser Augustus und seine Nachfolger ihren Wohnsitz, schließlich auch ihre Regierungsgebäude hatten (s. [/Palast](#)). ... Weniger

Ilustracija 126. Etimološki rečnik na platformi DWDS

The screenshot shows the 'Agenda' section of the 'HERKUNFTSWÖRTERBUCH' on the Wissen.de platform. It includes social sharing icons (Facebook, Twitter, Google+), a rating bar, and a detailed text definition of the word 'Agenda'. The text discusses the etymology and historical usage of the word, tracing it back to Latin 'agere' and its various meanings in German over time.

Ilustracija 127. Etimološki rečnik na platformi www.WISSEN.DE

9. Tipovi rečnika

9.1. Opšti kriterijumi za tipologizaciju rečnika

Rečnici se tipologizuju na osnovu više kriterijuma. Neki od njih pritom se odnose na sve rečnike, a drugi samo na internetske rečnike. One kriterijume koje primenjujemo na sve rečnike nazivamo opštim kriterijumima, a ostale posebnim kriterijumima¹. Opšti kriterijumi su:

1. medij (nem. *Medium, n*),
2. priroda informacija (nem. *Informationscharakter, m*),
3. broj jezika (nem. *Zahl, f. der Sprachen*),
4. samostalnost (nem. *Selbstständigkeit, f*),
5. struktura (nem. *Anordnungs- und Darstellungsprinzip, n*) i
6. suštinski tip/tipovi informacija (nem. *Gegenstandsbereich, m*).

Isti rečnik pritom se istovremeno može tipologizovati prema različitim kriterijumima. Primera radi, neki rečnik prema mediju može biti štampani, prema prirodi informacija jezički, prema broju jezika dvojezični, prema samostalnosti samostalan, prema strukturi onomasiološki slikovni rečnik, prema oblasti opšti, a prema starosti korisnika rečnik za odrasle.

Pre nego što predemo na detaljnija razmatranja o svim tipovima rečnika koje razlikujemo prema upravo navedenim kriterijumima, moramo, međutim, reći koju reč o razlici između produktivnih i receptivnih rečnika, kao i o podeli izvora leksikografskih informacija na rečnike, paraleksikografske priručnike i elektronske alatke sa leksikografskom komponentom.

9.2. Produktivni i receptivni rečnici

Svi rečnici mogu se podeliti na produktivne (nem. *Produktionswörterbuch, n*) i receptivne (nem. *Rezeptionswörterbuch, n*), na osnovu toga da li prevashodno služe razumevanju ili aktivnoj upotrebi jezika, tj. jezičkoj recepciji (nem. *Sprachrezeption, f. / Rezeption, f*) ili jezičkoj produkciji (nem. *Sprachproduktion, f. / Produktion, f*). Autori i izdavači rečnike gotovo nikada ne svrstavaju eksplicitno u jedan od ova dva tipa, verovatno iz bojazni da bi korisnici na osnovu toga mogli zaključiti kako njihov rečnik nije idealno rešenje za sve i u svakoj prilici.

Budući da zaista nema rečnika koji bi nudio najbolje moguće odgovore baš na sva pitanja baš svih korisnika, takav bi zaključak bio potpuno ispravan.

---

¹ O posebnim kriterijumima za tipologizaciju rečnika biće reči kasnije.

Međutim, on nije mnogo poželjan – u većini slučajeva ni za jednu ni za drugu stranu. Izdavači bi, po prirodi stvari, voleli da njihov rečnik nađe put do što šireg kruga korisnika, ali je i korisnicima uglavnom draže da veruju u to da im jedan rečnik može rešiti sve jezičke probleme.

Korisnike je, između ostalog i zato, neophodno edukovati, tj. upoznati ih sa brojnim mogućnostima koje im rečnici nude, ali i sa njihovim ograničenjima. Bez takve pomoći samo će mali broj korisnika uočiti i prihvati to da ne vredi očekivati da jedan jedini rečnik idealno služi svim ukućanima, od najmlađeg do najstarijeg, iz decenije u deceniju, u svim situacijama i za sve potrebe.

Pojedini tipovi rečnika neizbežno se, sami po sebi, ubrajaju bilo u receptivne, bilo u produktivne rečnike, već na osnovu informacija koje nude. Primera radi, rečnici jezičkih nedoumica, pravopisni rečnici, rečnici valentnosti ili kolokacijski rečnici pripadaju produktivnim rečnicima, jer nam informacije koje oni nude nisu potrebne za razumevanje, nego za ispravnu jezičku produkciju. Rečnici stranih reči i jednojezični frazeološki rečnici pretežno su, nasuprot tome, receptivni – pošto njih uglavnom koristimo da bismo saznali šta znači neka rečstranog porekla ili neki frazeologizam.

Određeni tipovi rečnika u principu, međutim, mogu biti i receptivni i produktivni, u zavisnosti od opšte koncepcije odnosno načina na koji autori oblikuju odrednice. Ovo, recimo, važi za opšte dvojezične rečnike. Iako će autori i izdavači to retko kad istaći, opšti dvojezični rečnici uvek su prilagođeni potrebama samo jedne ciljne grupe. To mogu biti bilo izvorni govornici jezika A, bilo izvorni govornici jezika B – ali nikako ne i jedni i drugi. Ma koliko se autori trudili, potrebe ove dve ciljne grupe toliko su različite da jednostavno nije moguće da isti opšti dvojezični rečnik izade u susret obema, a da pritom sačuva koliko-toliko jasnu strukturu i preglednost.

Opšti nemačko-srpski ili srpsko-nemački rečnik uvek će, tako, biti usmeren ili prema izvornim govornicima nemačkog ili prema izgvornim govornicima srpskog jezika. Nemačko-srpski rečnik koji je namenjen izvornim govornicima srpskog jezika biće oblikovan kao receptivan rečnik – zato što će ga ciljna grupa koristiti pre svega zato da bi dokučila značenje nemačkih leksema koje negde pročita ili čuje. Srpske lekseme koje rečnički članak navede kao ekvivalente pritom neće pratiti informacije o njihovim gramatičkim ili pragmatičkim svojstvima, niti drugi podaci potrebni za njihovu ispravnu upotrebu, jer je ciljnoj grupi to sve već dobro poznato. Nasuprot tome, nemačko-srpski rečnik koji je usmeren ka izvornim govornicima nemačkog jezika biće

produkcioni rečnik, jer će ga ciljna grupa koristiti za pronalaženje srpskih reči koje želi aktivno da upotrebi, usmeno ili pisano. U takvom rečniku – ukoliko je kvalitetan – srpske ekvivalente pratiće gramatičke, pragmatičke i kombinatoričke informacije koje korisnicima pomažu da te lekseme pravilno upotrebe.

S obzirom na to da rečnici koji mogu biti i receptivni i produktivni uglavnom ne sadrže napomenu o tome kome od ta dva tipa pripadaju, postavlja se pitanje kako korisnik to može utvrditi? Kompetentni korisnici mogli bi to ustanoviti na osnovu strukture rečničkih članaka, ali takva analiza u praksi uopšte nije neophodna.

Obično je sasvim dovoljno pogledati u kojoj je zemlji, tj. na kom govornom području sedište insitucije ili izdavačke kuće pod čijim je okriljem rečnik izrađen. Iz praktičnih razloga izdavač iz Srbije računaće, naime, prevašodno na distribuciju na srpskom tržištu, pa time i na korisnike u Srbiji, koji će, eventualno s malobrojnim izuzecima, biti izvorni govornici srpskog jezika ili će tim jezikom bar vladati bolje nego nemačkim. Osim toga, srpski izdavač angažovaće i autore iz Srbije, a ovi će se – svesno ili nesvesno – upravljati prema potrebama korisničke grupe kojom su okruženi, a ne prema potrebama izvornih govornika nemačkog jezika. Kod izdavača iz neke od zemalja nemačkog govornog područja konstelacija će biti obrnuta, pa sa velikom sigurnošću možemo prepostaviti da su oni prilagođeni izvornim govornicima nemačkog jezika.

Doduše, moramo napomenuti kako danas, u eri globalizacije, kada i izdavačkim tržištem dominiraju međunarodni koncerni, raste broj dvojezičnih rečnika novog tipa. Oni nisu prilagođeni ni izvornim govornicima jezika A, a ni izvornim govornicima jezika B – već isključivo interesima izdavača. Ti rečnici su prvobitno izrađeni u nekom drugom vidu (npr. kao jednojezični rečnici), za neko drugo tržište ili za neki drugi jezički par, a zatim se – uz minimalne troškove, minimalna zalaganja i minimalne izmene – površno adaptiraju za niz drugih tržišta, ne bi li sveukupno doneli što veći profit.

U takvim slučajevima više ne pomaže zdravorazumska orijentacija na osnovu sedišta izdavača ili sl., već isključivo leksikografska korisnička kompetencija, tj. sposobnost da se kvalitetni rečnici razlikuju od nekvalitetnih. To korisnicima otežava snalaženje, ali dodaje još jedan argument u prilog njihovoj edukaciji, tj. razvoju njihove sposobnosti da se suvereno ophode prema rečnicima – koja je, kao što smo pokušali da objasnimo u ranijim poglavljima, iz više razloga izuzetno korisna i značajna.

9.3. Rečnici i hibridni izvori leksikografskih informacija

Pored rečnika u pravom smislu te reči – u koje se ubrajaju svi tipovi koje smo naveli u poglavlju 9.1 – srođan vid informacija ili pomoći nude i tzv. paraleksikografski priručnici, kao i elektronske alatke sa leksikografskom komponentom.

Pod paraleksikografskim priručnicima podrazumevamo raznovrsne publikacije koje nude informacije o leksicici i o njenoj ispravnoj upotrebi, ali ne (samo) u onom obliku u kome to čine rečnici, ili to pak nije njihova jedina/preovlađujuća funkcija. U takve se publikacije, primera radi, ubrajaju priručnici za privatnu i poslovnu prepisku ili za usmenu komunikaciju sa pregledima najvažnijih reči i izraza u određenim komunikativnim situacijama (npr. Rohr & Schmidt, 2008 ili Mittelpunkt B2 + C1, 2008).

Elektronske alatke sa leksikografskom komponentom su kontrolori pravopisa (engl. *spell checker*), ali i programi za automatsko prevodenje i sl.

Možemo pretpostaviti da će se narednih godina i decenija, s razvojem informacione tehnologije, verovatno pojaviti i drugi programi, aplikacije ili izvori informacija novog tipa koji će takođe obavljati i neke od funkcija tradicionalnih rečnika.

9.4. Tipologizacija rečnika prema mediju

Medij je srazmerno novi, ali zato izuzetno uticajan kriterijum za tipologizaciju rečnika. Prema mediju rečnici se dele na:

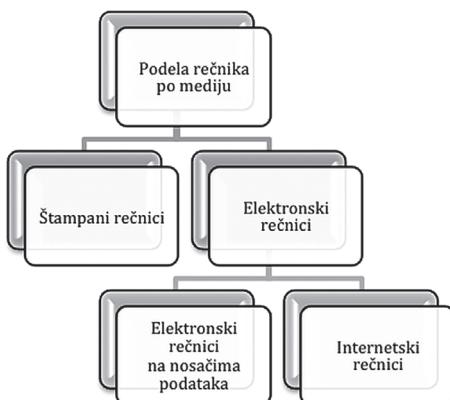
1. štampane (nem. *gedrucktes Wörterbuch*) i
2. elektronske/digitalne (nem. *digitales/elektronisches Wörterbuch*), a ovi na
  - 2.1. of-lajn rečnike (nem. *off-line-Wörterbuch, n*) i
  - 2.2. on-lajn rečnike (nem. *online-Wörterbuch, n*).

U davna vremena, tj. do razvoja štamparske tehnike, rečnici su bili rukopisne knjige, a nakon toga, sve do pred kraj 20. veka – štampane knjige. **Štampani rečnici** i dalje su značajni, ali leksikografi rečnike sve više izrađuju i na drugim medijima.

Brzi razvoj tehnike tokom poslednjih nekoliko decenija neizbežno se, naime, odrazio i na leksikografiju. Pojavili su se **elektronski rečnici**, prvo na različitim nosačima podataka, poput raznih džepnih uređaja ili CD-ova, a potom i na internetu i u vidu aplikacija za mobilne telefone i tablete. Kod

pojedinih tipova rečnika i kod brojnih korisničkih grupa internetski rečnici, a naročito rečnici-aplikacije danas su znatno potisli štampane rečnike.

Budući da na razvoj elektronske leksikografije utiču isti činioci kao i na razvoj štampane leksikografije, i na ovom polju – sasvim očekivano – prednjače anglosaksonske zemlje. Inovacije većinom nastaju upravo na tom području, čija se produkcija odlikuje i nedostiznim kvantitetom i veoma visokim kvalitetom. Nemačka leksikografija trudi se, međutim, da u stopu prati razvoj anglosaksonske leksikografije i prilično je uspešna u tome.

Ilustracija 128. Podela rečnika po mediju

Korišćenje elektronskih medija u leksikografiji otklonilo je najveće ograničenje koje je rečnike pratilo još od samog početka – nedostatak prostora, odnosno nemogućnost da se korisnicima na svega nekoliko desetina ili stotina stranica pruže sve potrebne informacije.

Prvi elektronski rečnici najčešće nisu koristili svo bogatstvo novih mogućnosti, što je potpuno razumljivo. Oni se zapravo nisu suštinski razlikovali od štampanih rečnika, čijom su preradom po pravilu i nastajali. Savremeni medij olakšavao je, naravno, nalaženje odrednica, a kod pojedinih rečnika omogućavao je i brzu pretragu unutar rečničkih članaka (npr. pronalaženje svih članaka u kojima se javlja određena reč ili grupa reči, svih pozajmljenica iz određenog jezika ili svih odrednica koje odlikuje neko drugo relevantno svojstvo). Mnogim korisnicima svakako je dobro došlo i to što su elektronski rečnici na nosačima podataka neuporedivo manji i lakši od štampanih rečnika, tako da se bez poteškoća mogu prenositi i koristiti na različitim mestima: kod kuće, u kancelariji, na putu, u prevodilačkoj kabini itd. Internetski rečnici i

rečnici u vidu aplikacije za mobilni telefon ili tablet često su uz to i besplatni i dostupni praktično uvek i svuda, uz jedini uslov da korisnik može uspostaviti vezu sa internetom – što se u međuvremenu uglavnom podrazumeva.

Nakon perioda upoznavanja sa novim tehničkim mogućnostima, leksi-kografi su počeli da pronalaze načine kako da ih neuporedivo intenzivnije i delotvornije iskoriste. Razlika između štampanih i elektronskih rečnika danas se zato, bar kod iole ambicioznijih projekata, ne svodi više na puku razliku u mediju. Uz to, internet je otvorio niz mogućnosti koje nosači podataka poput CD-ova i malih uređaja nisu mogli ponuditi.

Prilagođavanje mogućnostima novog medija raznovrsno je. Ono se kreće od zamene skraćenica i drugih kodova eksplisitim indikatorima (npr. ispisivanje punog oblika za genitiv jednine i nominativ množine kod imenica umesto navođenja nastavaka), preko zamene fonetske transkripcije audio-snimcima kod informacija o izgovoru reči i ponude dodatnih primera za upotrebu odrednice, pa sve do navođenja svih deklinacionih i konjugacionih oblika u vidu tabele, objašnjenja značenja pomoću fotografija u boji, a kod internet-skih rečnika i portala i mogućnosti uvida u nekoliko elektronskih korpusa i istovremene pretrage više rečnika različitog tipa.

9.5. Tipologizacija rečnika prema prirodi informacija

Na osnovu prirode informacija ili sfere interesovanja rečnike možemo podeliti na dve velike grupe, a zatim i na podgrupe:

1. jezički rečnici (nem. *Sprachwörterbuch*, *n.*):
  - 1.1. jezički rečnici u užem smislu i
  - 1.2. leksikološki rečnici (nem. *lexikologisches Wörterbuch*);
2. nejezički rečnici ili enciklopedije (nem. *Sachwörterbuch*, *n.* / *Enzyklopädie*, *f.*).

Jezički rečnici, kojima se lingvistika isključivo i bavi, jesu „oni rečnici koje zanima prvenstveno jezička strana leksičke jedinice“ (Šipka, 1993: 136). Njihov podtip su i leksikološki rečnici, koji korisnicima ne nude samo tradicionalne leksikografske informacije, nego i druge podatke o leksemama. Svi su ti podaci, međutim, jezičke prirode (npr. korpusne informacije), pa se takvi rečnici zato i ubrajaju u jezičke rečnike.

Za razliku od toga, enciklopedije se zanimaju „i za sve druge atribute neke datosti, a ne čisto lingvističke“ (Šipka, 1998: 136). Drugim rečima, težište rečnika u užem smislu leži na jezičkom, a težište enciklopedije na enciklopedijskom, tj. stručnom znanju.

Najpoznatiji enciklopedijski rečnik (tj. portal) danas je svakako WIKIPEDIA, pa će nam njena nemačka verzija (<https://de.wikipedia.org>) zato ovde i poslužiti da ukažemo na prirodu enciklopedijskih informacija.

Čak i ako samo površno osmotrimo Ilustracije 129 i 130, koje sadrže početni deo članaka posvećenih dvama ne odviše poznatim životinjskim vrstama – torbar kvoka i jedna vrsta malih afričkih divljih mačaka, odmah ćemo uočiti da težište tih članaka nije na jezičkim informacijama. Izvesnih jezičkih informacija može biti, kao recimo u članku o kvokama (*Quokka*) sinonim *Kurzschwanzkänguru* i latinski naziv vrste *setonix brachyurus*, ili pak u članku o crnonogim mačkama (*Schwarzfußkatze*) latinski naziv *felis nigripes*. Cilj enciklopedijskih članaka očigledno, međutim, nije da navode ekvivalentne, da korisnicima daju uputstva o tome kako da menjaju leme po padežima ili kako da ih kombinuju sa drugim leksemama, već da obezbede najvažnije činjenice o samim bićima, predmetima, pojavama i drugim pojmovima koje te odrednice imenuju.

The screenshot shows the German Wikipedia article for "Quokka". The top navigation bar includes links for "Nicht angemeldet", "Diskussionsseite", "Beiträge", "Benutzerkonto erstellen", "Anmelden", "Artikel", "Diskussion", "Lesen", "Bearbeiten", "Quelltext bearbeiten", "Versionsgeschichte", "Wikipedia durchsuchen", and a search bar. The main content starts with a heading "Quokka" and a brief description: "Das Quokka oder Kurzschwanzkänguru (*Setonix brachyurus*) ist eine Beuteltierart aus der Familie der Kängurus (Macropodidae) und der einzige Vertreter der Gattung *Setonix*". Below this is an "Inhaltsverzeichnis" (Table of Contents) with links to various sections. The "Merkmale" section contains a list of characteristics. The "Verbreitung und Lebensraum" section discusses their distribution in Australia and their habitat preferences. The "Systematik" section provides a detailed taxonomic hierarchy from family to species level, mentioning "Australidelphia", "Diprotodontia", "Kängurus (Macropodidae)", "Macropodinae", "Setonix", and "Quokka". There are also sections for the scientific name ("Wissenschaftlicher Name der Gattung: Setonix, LESSON, 1842") and the specific species ("Wissenschaftlicher Name der Art: *Setonix brachyurus* (QUOY & GAIMARD, 1830)").

Ilustracija 129. Članak iz nemačke verzije enciklopedijskog portala WIKIPEDIA

Enciklopedije mogu biti opšte/univerzalne (nem. *Universalencyklopädie*, f) ili specijalizovane (nem. *Spezialencyklopädie*, f). Kao što i sami nazivi kažu, opšte/univerzalne enciklopedije teže tome da obuhvate sve oblasti znanja, dok se specijalizovane posvećuju jednoj oblasti ili grupi srodnih oblasti.

Nicht angemeldet Diskussionsseite Beiträge Benutzerkonto erstellen Anmelden

 WIKIPEDIA Die freie Enzyklopädie

Artikel Diskussion Lesen Bearbeiten Quelltext bearbeiten Versionsgeschichte Wikipedia durchsuchen

Schwarzfußkatze

Die Schwarzfußkatze (*Felis nigripes*) ist die kleinste afrikanische Katze und in der südwestlichen Trockenzone des südlichen Afrika beheimatet. Sie ist eine der am wenigsten erforschten Karnivoren und gilt als die seltenste afrikanische Katze. Sie wurde erst 2002 als gefährdet (*vulnerable*) eingestuft.^{[1][2]}

Inhaltsverzeichnis [Verbergen]

- Aussehen
- Verbreitung und Lebensraum
- Lebensweise und Verhalten
  - Beute und Jagdwweise
  - Fortpflanzung
  - Gesundheit
- Einzelnachweise
- Literatur
- Weblinks

Aussehen [Bearbeiten | Quelltext bearbeiten]

Die Schwarzfußkatze ist eine der kleinsten Katzenarten weltweit. Weibchen erreichen ein Gewicht von durchschnittlich 1,3 kg und Kater 1,9 kg.^[3] Kater werden von Kopf bis Rumpf 36,7–43,3 cm groß mit einem 16,4–19,8 cm langen Schwanz; Katzinnen sind kleiner und werden von Kopf bis Rumpf höchstens 36,9 cm groß mit einem bis zu 17,0 cm langen Schwanz.^[3] Die Schulterhöhe beträgt bis zu 25 cm.^[4] Der Kopf erscheint verglichen mit dem übrigen Körper überproportional. Das Fell ist ockerfarben und mit großen, schwarzen Flecken übersät, die Schwanzspitze ist schwarz.

Der Name Schwarzfußkatze ist etwas irreführend, denn lediglich die Ballen und Unterseiten der Pfoten sind schwarz. Oberseitig sind die Pfoten hellbraun. Das Fell variiert farblich von zimtfarben, gelbbraun bis löffelfarben und ist mit schwarzen oder braunen Flecken überzogen, die sich an den Beinen, im Nacken und am Schwanz zu Ringen verbinden. Die Haut ist jedoch pinkfarben. Die runden Ohren sind rückseitig von der gleichen Farbe wie der Grundton des Fells. Die Augen sind sehr groß.^[5]

Verbreitung und Lebensraum [Bearbeiten | Quelltext bearbeiten]

Systematik

Ordnung: Raubtiere (Carnivora)
 Überfamilie: Katzenartige (Feloidea)
 Familie: Katzen (Felidae)
 Unterfamilie: Kleinkatzen (Felinae)
 Gattung: Echte Katzen (Felis)
 Art: Schwarzfußkatze

Wissenschaftlicher Name

Felis nigripes
 BURCHELL, 1824

Unterarten

- * *Felis nigripes nigripes* (Burchell, 1824)
- * *Felis nigripes thomasi* (Shortridge, 1931)

Schwarzfußkatze im Zoo Wuppertal

Ilustracija 130. Članak iz nemačke verzije enciklopedijskog portala WIKIPEDIA

Treba, međutim, napomenuti „da se u severnoevropskim kulturama tekstualni obrasci u jezičkim rečnicima, s jedne strane, i u enciklopedijama, s druge strane, više međusobno razlikuju nego u romanskim zemljama, gde su izuzetno popularni mešani oblici, odnosno konvergentni tekstualni obrasci. Na to ukazuje već i sam naslov velike francuske enciklopedije iz 18. veka *Encyclopédie ou dictionnaire raisonné...*² Dva tipa, koja se očigledno smatraju različitim, tu povezuje reč *ou* (‘ili’), a ne reči *et* (‘i’)³ (Haß, 2012: 1).

² Pun naslov ovog dela glasi „*Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers, par une société de gens de lettres. Mis en ordre & publié par M. Diderot, de l'Académie Royale des Sciences & de Belles-Lettres de Prusse; & quant à la partie mathématique, par M. d'Alembert, de l'Académie Royale des Sciences de Paris, de celle de Prusse, & de la Société Royale de Londres*“.

Enciklopedija je digitalizovana i čitaoci je mogu naći u SLOBODNOJ ENCIKLOPEDIJI WIKISOURCE, na adresi <https://fr.wikisource.org/wiki/Encyclop%C3%A9die_ou_dictionnaire raisonn%C3%A9_des_sciences_des_arts_et_des_m%C3%A9tiers>.

³ „dass in nordeuropäischen Kulturen Wörterbücher und Enzyklopädien stärker unterschiedene Textmuster ausgebildet haben als in der Romania, wo Mischformen bzw. konvergente Textmuster sehr populär sind. Dies zeigt schon allein der genaue Titel der großen französischen Enzyklopädie des 18. Jahrhunderts: *Encyclopédie ou dictionnaire raisonné...* Das *ou* (*oder*), kein *et* (*und*) verbindet hier beide offenbar doch unterschiedlich begriffene Gattungen“ (Haß, 2012: 1).

9.5.1. Opšte enciklopedije

9.5.1.1. Velike evropske opšte enciklopedije

U prošlosti, do doba prosvjetiteljstva, enciklopedije uglavnom nisu bile strukturisane alfabetски,

već prema (pretpostavljenom) poretku „stvari“ i znanja [...] One su se pri-tom dugo orijentisale prema kurikulumu sedam slobodnih veština (*septem artes liberales*). Time su one bile u skladu sa predmodernim shva-tanjem identiteta, odnosno sa uverenjem da reči neposredno odražavaju predmete [...] Svet i leksički fond važili su takoreći za dva unapred data poretna, nezavisna od čoveka⁴ (Haß, 2012: 3).

Od prosvjetiteljstva se to – usled sekularizacije – promenilo, pa su u da-našnjim enciklopedijama članci po pravilu raspoređeni alfabetskim redom.

Najpoznatije i najuticajnije evropske enciklopedije modernog doba sva-kako su velika francuska „Enciklopedija“ Didroa (Denis Diderot) i D’Alam-bera (Jean le Rond d’Alambert) i „Enciklopedija britanika“ (Encyclopædia Britannica), pa ćemo zato reći nekoliko reči o svakoj od njih.

Velika francuska „Enciklopedija“ Didroa i D’Alambera nastala je u drugoj polovini 18. veka. Prvi tom objavljen je 1751, a poslednji 1772. godine. Osnovni tomovi – njih sedamnaest, sa preko 70 000 članaka – pritom su objavljeni između 1751. i 1765. godine, da bi naknadno izšao i dodatak, koji i sam obuhvata nekoliko tomova (Hoinkes, 2012: 122–123).

Početni planovi bili su, međutim, znatno skromniji. Grupa izdavača koju je predvodio Andre le Breton (André le Breton) angažovala je Denija Didroa, tada još mладог и nepoznatог, а уз њега и ugledног matematičара i prirod-njaka D’Alambera, da prirede francusko izdanje jedне engleske enciklopedije koja se od 1728. veoma dobro prodavala na tamošnjem tržištu (Hoinkes, 2012: 117–118).

Umesto da samo prevedu i prošire englesku enciklopediju E. Čejmbersa (Ephraim Chambers), Didro i D’Alamber su pokrenuli projekat neslućenih

---

⁴ „sondern nach der (vermeintlichen) Ordnung der ’Sachen’ und Wissensinhalte... Sie ori-en-tierten sich dabei lange Zeit am Curriculum der sieben freien Künste (*septem artes liberales*). Damit korrespondierte die vormoderne Auffassung der Identität bzw. unmittelbaren Abbildlichkeit von Wort und Ding... Welt und Wortschatz waren quasi vorgegebene und vom Menschen unabhängige Ordnungen“ (Haß, 2012: 3).

razmera, u želji da široj intelektualnoj javnosti ponude pravu riznicu znanja, koja bi bila ne samo bogata, nego i sistematična. Izradivši većinu članaka u prvom tomu, oni su „Enciklopediji“ dali veoma jasan pečat – empirijski, prosvjetiteljski i antiklerikalni. Pored toga, D’Alamber je napisao i uvod za prvi tom, programski tekst koji eksplicitno predstavlja filozofske osnove dela. Ukratko i pojednostavljeno rečeno, priredivači su zastupali stav da je sam čovek merilo vlastitog znanja, čije su prepostavke razum, imaginacija i pamćenje (Hoinkes, 2012: 118–119).

Ovakvi stavovi izazivali su otpor crkvenih i drugih konzervativnih krušgova, budući da su se suprotstavljali tradicionalnom teološkom shvatanju sveta, pa time i poretku koji se na njega pozivao. Jezuiti i Inkvizicija pokušavali su da izdejstvuju zabranu „Enciklopedije“, ali nisu uspeli da zaustave projekat. Zahvaljujući podršci uticajnih plemića, političara, poslovnih ljudi i naučnika, rad na „Enciklopediji“ nastavio se bez prekida, povremeno i u tajnosti, sve do uspešnog završetka. Prvo izdanje prodalo se u 4 000 primeraka, što je za ono vreme bio ogroman uspeh. Izdavači su na njemu i na potonjim izdanjima stekli pravo malo bogatstvo, dok su priredivači i saradnici zaradili vrlo skromne svote ili nisu dobili gotovo ništa (Hoinkes, 2012: 119–122).

Velika francuska „Enciklopedija“ danas je dragoceni izvor informacija o dobu u kome je nastala, ali je njen najveći značaj, naravno, kulturnoistorijski:

Velika francuska „Enciklopedija“ do danas s pravom važi za istorijsko ishodište svih novovekovnih enciklopedija. Ona je trajno odredila shvatanje znanja koje će obeležiti savremeno doba, prvi put detaljno predložila sve dimenzije onoga što ljudi mogu spoznati i postići, utemeljila novu sliku čoveka, koja preovlađuje sve do danas, i postavila osnove prosvećenog, slobodnog i emancipatorskog razmišljanja, čiji pečat još uvek nosimo. Epohalna novina „Enciklopedije“ pritom je bila konvergencija duhovne orientacije koja je okupila takozvane enciklopediste francuskog prosvjetiteljstva i koja ih je navela na to da, odbijajući tradicionalne strukture moći i znanja, vlastito znanje ponude široj javnosti, ali i da ga, svako na svoj način, brane od represivnih moćnika⁵ (Hoinks, 2012: 117).

⁵ „Die große französische Enzyklopäide gilt bis heute zu Recht als das historische Referenzwerk aller neuzeitlichen Enzyklopädiens. Sie hat den Wissensbegriff der Moderne nachhaltig verändert, die Gesamtheit der Dimensionen des menschlich Erkenn- und Machbaren erstmalig detailliert vor Augen geführt, ein neues Menschenbild bis in die Gegenwart hinein geprägt und die uns immer noch bestimmenden Grundlagen des aufgeklärten, willentlich freien und emanzipatorischen Denkens geliefert. Das Bahnbrechende der *Enyklopédie* ist dabei in der Konvergenz einer Geisteshaltung zu finden, mit der sich die

Među današnjim engleskim enciklopedijama „*Encyclopædia Britannica*“ ima najdužu tradiciju i uživa najveće poštovanje. Njeno poslednje, petnaesto štampano izdanje izašlo je 2010. godine u 32 toma. Nedugo potom, 2012. godine, izdavači su odlučili da se usredstvuje na internetsku verziju (<https://tinyurl.com/lou9lgm>).

„*Encyclopædia Britannica*“ prvi put se pojavila između 1768. i 1771, kada je u Edinburgu izašlo njen prvo izdanje u tri toma. Za razliku od Didroove i D'Alamberove „Enciklopedije“, ovaj plod britanskog prosvjetiteljstva nije, međutim, odmah privukao pažnju u smislu pohvala ili poštovanja značajnih ličnosti, verovatno zato što je njegov izdavač i autor većine članaka, mladi štampar Vilijam Smeli (William Smellie), još bio potpuno nepoznat (Runte & Steube, 2012: 79–81).

Bez obzira na to, komercijalni uspeh prvog izdanja bio je odličan, pa je između 1777. i 1784. izašlo i drugo, znatno prošireno izdanje u deset tomova, koje je priredio lekar i apotekar Džejms Titler (James Tytler). Nakon toga usledila su dalja izdanja, a priređivači su se smenjivali. Treće izdanje objavljeno je između 1788. i 1797, četvrto već između 1801. i 1809, peto 1817, šesto tokom 1823. i 1824. itd. (Runte & Steube, 2012: 81–82; <https://tinyurl.com/lou9lgm>). Naporedо sa ovim zvaničnim izdanjima u Velikoj Britaniji, izlazila su ilegalna, tj. piratska izdanja u Sjedinjenim Američkim Državama, koja su se prodavala po znatno nižoj ceni i tako nanosila štetu britanskim izdavačima. Takva praksa prestala je tek 1891. godine, kada je američki Kongres priznao međunarodno pravo intelektualne svojine (Runte & Steube, 2012: 81–82).

Na devetom izdanju (1875–1889) sarađivao je niz značajnih naučnika i mislilaca, koji su temeljno preradili i osavremenili enciklopediju. Od 1936. godine „*Encyclopædia Britannica*“ raspolažala je stalnim timom saradnika, koji su neprekidno proveravali i aktualizovali članke.

Od 1985. „*Encyclopædia Britannica*“ ima četiri dela, pa time i veoma inovativnu strukturu, atipičnu za enciklopedije. To su „*Micropædia*“, sa kratkim člancima koji korisnicima omogućavaju da se brzo upoznaju sa osnovnim činjenicama, zatim „*Macropædia*“, čiji članci pružaju obimnije i dublje uvide u temu, onomasiološki organizovana „*Propædia*“ i dvotomni indeks (Runte & Steube, 2012: 83–86; <https://tinyurl.com/lou9lgm>). Ovakvu četvo-

---

sogenannten Enzyklopädisten der französischen Aufklärung zusammengefunden haben und die sie in gemeinsamer Ablehnung der traditionellen Macht- und Wissensstrukturen ihrer Zeit dazu führt, ihr Wissen nicht nur einer breiten Öffentlichkeit darzulegen, sondern auch gegenüber den repressiven Machthabern in jeweils individueller Art zu verteidigen“ (Hoinks, 2012: 117).

rodelnu strukturu, koja novim korisnicima ponešto otežava snalaženje, imaju i štampana i elektronska verzija enciklopedije.

Pojedina starija izdanja dostupna su delom u otvorenom pristupu, na primer u okviru Projekta „Gutenberg“ (PROJECT GUTENBERG), dok je aktuelno izdanje dostupno uz pretplatu, na adresi www.britannica.com.

„Encyclopædia Britannica“ uživala je stolećima izuzetno veliki ugled, ne samo na engleskom govornom području, nego i širom sveta. Uprkos tome, njena je budućnost neizvesna, kao i budućnost svih drugih tradicionalnih enciklopedija. Baš kao što je za svega nekoliko godina ugasio interesovanje korisnika za njihova štampana izdanja, kolaborativni enciklopedijski portal WIKIPEDIA ozbiljno utiče i na spremnost pretplatnika da ulažu u pristup internetskim verzijama tradicionalnih enciklopedija. Ukoliko ne nađu način da korisnicima ponudi nešto što kolaborativne internetske enciklopedije ne mogu da im pruže, „Encyclopædia Britannica“ i druge enciklopedije koje su preživele stoleća lako bi se mogle svesti na kulturnoistorijske spomenike – dragocene, ali bez budućnosti.

9.5.1.2. Velike opšte enciklopedije na nemačkom govornom području

Na nemačkom govornom području opšte enciklopedije u savremenom smislu reči razvile su se tokom 18. veka, zahvaljujući napretku štamparske tehnike, širenju pismenosti i razvoju izdavačkog tržišta, kao i značaju koji je građanska klasa u usponu pridavala obrazovanju (Keiderling, 2011: 196). Tokom 18. i 19. stoljeća najčešće su ih nazivali konverzacionim leksikonima (nem. *Konversationslexikon*, n., u tadašnjoj grafiji *Conversations-Lexikon*) (up. Kostić, 2013: 1–2).

Za građansku klasu u usponu opšte obrazovanje je postalo značajno dobro, koje obezbeđuje društveni prestiž. Opšte obrazovanje sticalo se čitanjem, s jedne strane, i konverzacijom i putovanjima, s druge strane. Konverzacioni leksikon doprinosio je sticanju opšteg obrazovaja, pa je privlačio širu čitalačku publiku. Za razliku od ranijih univerzalnih leksikona, on nije težio visokoj učenosti i celovitosti, već se zasnivao na odabiru pojmova⁶ (Keiderling, 2011: 196).

---

⁶ „Für das aufstrebende Bürgertum wurde Bildung zu einem wichtigen Gut, das soziales Prestige verlieh. Bildung wurde einerseits durch 'stille Lektüre' erworben, andererseits durch gesellige Konversation und Bildungsreisen. Das Konversationslexikon trug der Wissensanreitung Rechnung und drang in weitere Leserkreise ein. Es erhob keinen Anspruch mehr auf hohe Gelehrsamkeit und Vollständigkeit wie frühere Universallexika. Vielmehr sollte eine Begriffsauswahl getroffen werden“ (Keiderling, 2011: 196).

Najznačajnije i najpoznatije nemacke opšte enciklopedije 19, 20. i prvih godina 21. veka bile su Brokhausova i Majerova enciklopedija (Kostić, 2013: 1). Uprkos dugoj tradiciji kojom su se dičile i prvorazrednom kvalitetu, njih je već sredinom prve decenije 21. veka potpuno potisnuo enciklopedijski portal WIKIPEDIA, svega nekoliko godina nakon što je pokrenut (2001). O ove dve enciklopedije i o nemačkoj verziji portala WIKIPEDIA biće nešto više reči na narednim stranicama.

Brokhausova enciklopedija začeta je kada su slobodni naučnici (nem. *Privatgelehrte, m./f.*) R. G. Lebel (R. G. Löbel) i K. V. Franke (C. W. Franke) 1796. godine pokrenuli opštu enciklopediju pod naslovom „Conversationslexikon mit vorzüglicher Rücksicht auf die gegenwärtigen Zeiten“⁷. Njihov nezavršeni leksikon otkupio je 1808. godine izdavač F. A. Brockhaus (F. A. Brockhaus) na Sajmu knjiga u Lajpcigu (Keiderling, 2011: 193; Kostić, 2013: 1). On je enciklopediju završio i ubrzo je objavio pod naslovom „Conversations-Lexikon oder kurzgefaßtes Handwörterbuch für die in der gesellschaftlichen Unterhaltung aus den Wissenschaften und Künsten vor kommenden Gegenstände“⁸. Ovo izdanje dostupno je na internetu, u otvorenom pristupu, na adresi www.zero.org (<https://tinyurl.com/lnx43hb>).

U petom izdanju, koje je izašlo već 1819–1820. godine, naslov priručnika je promenjen u „Allgemeine deutsche Enzyklopädie für gebildete Stände. Conversations-Lexikon“⁹. Za potrebe tog izdanja Brockhaus je prvi put angažovao veliki broj stručnjaka, a i sam izbor odrednica otada se zasniva na naučnoj sistematizaciji (Keiderling, 2011: 193).

U zvanični naslov ime izdavača prvi put ulazi u 13. izdanju (1882–1887), koje je objavljeno kao „Brockhaus‘ Conversationslexikon. Allgemeine deutsche Real-Enzyklopädie“¹⁰.

Veoma značajna bila su i 14. i 15. izdanje (1892–1895, odnosno 1928–1935), koja su znatno nadmašila prethodna, i obimom i tehničkom opremljenosću. Četrnaesto izdanje dostupno je na internetu, u otvorenom pristupu (www.retrorbibliothek.de). Od 15. pa sve do 21, poslednjeg štampanog izdanja, Brokhausova enciklopedija na smenu nosi naslov „Der große Brockhaus“ i „Brockhaus Enzyklopädie“¹¹ (Keiderling, 2011: 193).

⁷ Konverzacioni leksikon sa posebnim osvrtom na današnje doba

⁸ Konverzacioni leksikon ili sažeti rečnik naučnih i umetničkih pojmove zastupljenih u društvenim razgovorima

⁹ Opšta nemačka enciklopedija za obrazovane staleže. Konverzacioni leksikon

¹⁰ Brokhausov konverzacioni leksikon. Opšta nemačka realna enciklopedija

¹¹ Veliki Brokhaus i Brokhausova enciklopedija

Izdavačka kuća F. A. Brockhaus spojila se 1984. sa izdavačem Bibliografies institut (Bibliographisches Institut). Nakon toga, između 1986. i 1994. godine izlazi 19. izdanje, „Brockhaus Enzyklopädie in 24 Bänden“¹² sa 260 000 odrednica i 35 000 ilustracija, na kojima je radilo 1 100 saradnika. Ovo izdanje prodato je u preko 400 000 kompleta i najuspešnija je nemačka enciklopedija svih vremena (Keiderling, 2011: 194).

Svega nekoliko godina kasnije izašlo je i 20. izdanje, „Die Enzyklopädie in 24 Bänden“ (1996–1999), a zatim i 21. izdanje, „Brockhaus Enzyklopädie in 30 Bänden“ (2005–2006), oba sa multimedijalnim sadržajima na pratećim nosačima podataka. Međutim, razvoj tehnike i medija toliko je već uzdrmao izdavaštvo, da je neposredno potom, 2007. godine, izdavač bio prinuđen da objavi kako novih štampanih izdanja više neće biti. Marke Brockhaus i Majer prešle su u ruke izdavačke kuće Visensmedia (Wissensmedia), firme-ćerke medijskog koncerna Bertelsman (Bertelsmann) (Keiderling, 2011: 194–195). Prava na marku Brockhaus preuzela je 2015. Švedska nacionalna enciklopedija (NE Nationalencyklopædin AG), koja u trentuku nastanka ovog teksta Brockhausovu enciklopediju nudi u elektronskom obliku, tj. na internetu, uz godišnju preplatu (www.brockhaus.de).

Pored ovih veoma obimnih izdanja Brockhausova enciklopedija imala je i niz kraćih verzija, npr. u jednom ili u tri toma. 1854. godine prvi put je izašla njena džepna varijanta „Kleines Konversations-Lexikon“¹³. Peto izdanje te varijante objavljeno je 1911. godine i dostupno je na internetu, u otvorenom pristupu, na portalu ZENO.ORG (<http://www.zeno.org/Brockhaus-1911>).

Tokom dva veka Brockhausova enciklopedija bila je izuzetno popularna na nemačkom govornom području, ali i van njega. O njenom uticaju svedoči i to da je poslužila kao neposredan uzor za mnoge inostrane enciklopedije, i to za američku, dansku, englesku, italijansku, holandsku, norvešku, poljsku, rusku, švedsku, špansku i mađarsku (Keiderling, 2011: 194). Iako ju je u međuvremenu potpuno potpisnula kolaborativna platforma WIKIPEDIA, Brockhausova enciklopedija ostaje neizbrisiv deo nemačke kulturne baštine, a znanje o njenoj ulozi i značaju neizostavan je deo opšte kulture na tom govornom području.

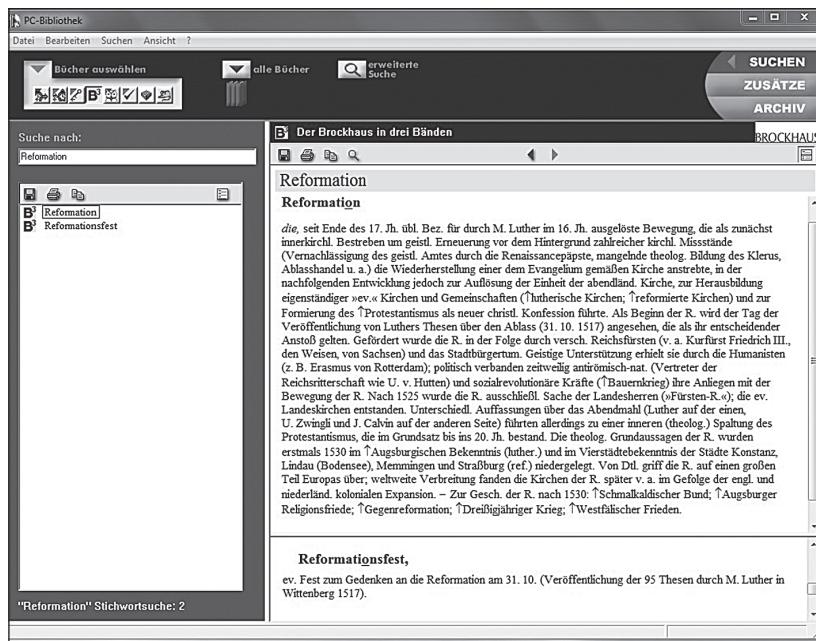
Kako ističe Đorđe S. Kostić: „Prva saznanja o svetu u kojem se živilo sticana su iz ovakvih dela. Njihov uticaj na čitalačku publiku nemačkog jezičkog područja bio je ogroman. Dovoljno je samo reći da su u 19. veku

---

¹² Brockhausova enciklopedija u 24 toma

¹³ Mali konverzacioni leksikon

Brokhausova enciklopedijska izdanja pokrivala trećinu tržišta, što samo po sebi govori koliko je bio snažan njihov uticaj u oblikovanju pogleda na svet“ (Kostić, 2013: 1).

Ilustracija 131. Odrednica u opštoj enciklopediji „Der Brockhaus in drei Bänden“ na CD-ROM-u (Brockhaus, 2004)

Majerova enciklopedija dobila je ime po Jozefu Majeru (Joseph Meyer), osnivaču izdavačke kuće Bibliografišes institut, koju smo na prethodnim stranicama već pominjali. Jozef Majer izdao je 1855. godine enciklopediju „Großes Conversations-Lexikon für die gebildeten Stände. In Verbindung mit Staatsmännern, Gelehrten, Künstlern und Technikern“¹⁴. Enciklopedija je sadržala čak 52 toma i bila je najobimniji nemački konverzacioni leksikon 19. veka. Pored toga, nudila je i značajne inovacije na nemačkom tržištu: tabele i ilustracije, a Majerov cilj bio je da najširim slojevima stanovništva omogući pristup znanju.

¹⁴ Veliki konverzacioni leksikon za učene staleže. Sa državnicima, učenim ljudima, umetnicima i stručnjacima za tehniku

Svega koju godinu kasnije, Herman Julijus Majer (Hermann Julius Meyer), sin Jozefa Majera, objavljuje temeljno prerađeno izdanje Majerove enciklopedije, pod naslovom „Neues Konversations-Lexikon für alle Stände“¹⁵ (1857–1861), koje će biti temelj svih potonjih izdanja. Ono je bilo osetno kraće, a osnovni cilj više nije bilo prosvećivanje naroda, već ponuda pouzdanih informacija.

Četvrto izdanje, objavljeno između 1885. i 1890, danas je dostupno na portalu RETROBIBLIOTHEK (www.retrobibliothek.de), koji pored njega nudi i druge digitalizovane priručnike štampane goticom krajem 19. i početkom 20. veka. Ovo izdanje dostupno je i u bazi podataka WIKIMEDIA COMMONS¹⁶, a danas je značajno pre svega zbog toga što je poslužilo za dopunu nemačke verzije enciklopedijskog portala WIKIPEDIA. Odrednice iz Majerove enciklopedije obezbedile su informacije iz onih oblasti iz kojih WIKIPEDIA, bar u datom trenutku, nije imala stručne autore. Mnogi od tih članaka u međuvremenu su prerađeni, jezički i sadržinski, ali se i danas prepoznaju po napomeni o izvoru na kome se zasnivaju (<https://tinyurl.com/pbjx4vq>). Majerova enciklopedija tako je znatno doprinela brzom razvoju nemačke verzije portala WIKIPEDIA, njegovoj bogatoj ponudi informacija i pouzdanosti podataka.

The screenshot shows a digital edition of the Meyers Großes Konversationslexikon. The search term 'Bach' has been entered into the search bar at the top. The results page displays the entry for 'Bach' from the 'Wörterbuch' section. The entry includes a detailed description of the Bach family, mentioning Sebastian Bach, Johann Sebastian Bach, and Johann Ambrosius Bach, along with their professions and places of residence. Below the main text, there is a note about Johann Christoph Bach. The interface includes a sidebar with a list of other names and a navigation bar at the bottom.

Ilustracija 132. Peto izdanje Majerove enciklopedije na internetu (www.woerterbuchnetz.de/Meyer)

¹⁵ Majerov novi konverzacioni leksikon za sve staleže

¹⁶ https://de.wikipedia.org/wiki/Wikimedia_Gemeinschaft, https://commons.wikimedia.org/wiki/Wikimedie/Gemeinschaft:Meyers_Konversations-Lexikon?uselang=de

Peto izdanje, koje je pod naslovom „Meyers Konversations-Lexikon. Ein Nachschlagewerk des allgemeinen Wissens“¹⁷ objavljeno između 1893. i 1897. godine, u 17 tomova, danas je dostupno na leksikografskom portalu WÖRTERBUCHNETZ (www.woerterbuchnetz.de), i to u otvorenom pristupu. Na internetu je, osim toga, dostupno i šesto izdanje, i to preko portala ZENO.ORG (www.zeno.org).

Poslednje, deseto izdanje Majerove enciklopedije objavljeno je između 1981. i 1986. godine, u 15 tomova i pod naslovom „Meyers großes Universallexikon“¹⁸.

Baš kao i kod Brokhausove enciklopedije, tokom decenija izašao je i niz sažetih izdanja, pod nazivom „Meyers kleines Konversations-Lexikon“¹⁹ ili „Meyers Hand-Lexikon des allgemeinen Wissens in einem Band“²⁰. Ona su bila manjeg obima, ali zato povoljnija, pa time i pristupačnija.

Nakon spajanja izdavačkih kuća Bibliografišes institut i Brokhaus, izdavač je odlučio da odustane od daljeg rada na Majerovoј enciklopediji, tj. od njenog osavremenjivanja i usavršavanja, dajući prednost konkurentu – Brokhausovoj enciklopediji. Nekoliko godina bila je dostupna, i to u otvorenom pristupu, internetska verzija Majerove enciklopedije, pod naslovom „Meyers Lexikon online“, ali je ova ponuda početkom 2009. godine ugašena.

Na kraju, zanimljivo je možda pomenuti i to da je, za razliku od Brokhausove enciklopedije, koja je tokom Hladnog rata izlazila samo u Zapadnoj Nemačkoj, Majerova enciklopedija imala i istočnonemačku verziju. Njen naslov bio je „Meyers neues Lexikon“, a imala je dva izdanja. Prvo je izašlo između 1961. i 1964. u osam, a drugo između 1971. i 1977. godine u 15 tomova. Izdavač je bio Fau-e-be Bibliografišes institut (VEB Bibliographisches Institut).

Brokhausova i Majerova enciklopedija, baš kao i druge opšte enciklopedije iz prošlih vremena, ostaju značajni svedoci razvoja leksikografije, ali i celokupne nauke. Iz njih danas možemo saznati mnogo o političkim događajima na nemačkom govornom području, o širenju znanja, ekspanziji nauke, kulturnim tokovima, itd.

Stari leksikoni imaju osobitu draž. Oni nude uvid u to šta su ljudi svoje-vremeno znali i kako su to vrednovali, kao i u ono za šta su uopšte sma-

¹⁷ Majerov konverzacioni leksikon. Priručnik za opšte znanje

¹⁸ Majerov veliki univerzalni leksikon

¹⁹ Majerov mali konverzacioni leksikon

²⁰ Majerov jednotomni džepni leksikon opšteg znanja

trali da ga je vredno znati. Pored toga, nude nam istinske dragulje koji su odavno nestali iz modernih kompendijuma – primera radi, zanatske i ranoindustrijske tehnike, koje često opisuju vrlo detaljno, ili obimne životopise istorijskih ličnosti koje danas jedva nalazimo u fusnotama specijalizovanih studija. Mnogo toga što u današnje vreme – često pogrešno – smatramo marginalijom u ovim priručnicima ne samo da se pominje, nego se i podrobno objašnjava²¹ (www.zeno.org/Zeno/-/Lexika).

Iako ih korisnici smatraju neutralnim, enciklopedije uvek nose pečat vremena i mesta na kome su nastale. Zato one svedoče o promeni gledišta, verovanja i duhovnog horizonta neke jezičke/kultурне zajednice:

Leksikografski priručnici često važe za objektivne i neutralne izvore *par excellence*, ali se oni u tom pogledu zapravo ne razlikuju od drugih tekstova, književnih ili stručnih, jer ih i same presudno određuje stanovište na kome se zasnivaju. Oni su na specifičan način uključeni u određene diskurse, u kojima čak mogu igrati istaknutu ulogu, baš zato što ih ljudi smatraju neutralnim²² (Haß, 2012: 8).

Čak i kada ih odmene aktuelnija izdanja, enciklopedije zato ostaju veoma bogat izvor podataka pogodnih za raznovrsne kulturnoistorijske analize. U tekstu koji smo nešto ranije već citirali (Kostić, 2013), Đorđe S. Kostić, tako, analizira odrednicu *Donau* (srp. 'Dunav') u različitim izdanjima Hibnerove²³ i Brokhausove enciklopedije tokom 18., 19. i ranog 20. veka.

²¹ „Alte Lexika haben ihren ganz besonderen Reiz. Sie bieten einen Eindruck davon, was seinerzeit gewusst und wie es bewertet wurde, ja was überhaupt als wissenswert galt. Und sie bieten wahre Wissensschätze, die aus den modernen Kompendien längst ausgesondert sind: handwerkliche und frühindustrielle Techniken zum Beispiel, die oft in aller Ausführlichkeit beschrieben werden, oder auch umfassende Lebensläufe historischer Personen, die heute kaum mehr in den Fußnoten von Spezialabhandlungen zu finden sind. Vieles, was heute – und oft zu Unrecht – als Marginalie angesehen wird, findet hier noch ausführlich Erwähnung und Erläuterung“ (www.zeno.org/Zeno/-/Lexika).

²² „Nachschlagewerk gelten oft als ultimativ objektive und 'neutrale' Quellen, aber sie unterscheiden sich in ihrer Standpunktgebundenheit nicht von anderen Texten, seien es literarische oder sachbezogene: Sie sind auf spezifische Weise eingebunden in Diskurse und spielen in ihnen oft sogar herausragende Rollen, gerade weil sie für unparteiisch gehalten werden“ (Haß, 2012: 8).

²³ „Reales Staats- und Zeitungs- und Conversations-Lexicon“, prvo izdanie 1704. godine, sa predgovorom Johana Hibnera (Johann Hübner) (Kostić, 2013: 1).

Njegova analiza pokazuje kako s vremenom interesovanje za celokupni tok ove reke raste, a znanja o njoj postaju pouzdanija. Dok početkom 18. veka u odrednici posvećenoj Dunavu u Hibnerovom leksikonu ima materijalnih grešaka, naročito u vezi s donjim tokom Dunava, tokom 19. veka informacije u Brokhausovoj enciklopediji postaju sve detaljnije i pouzdanije – što svedoči o bogaćenju saznanja, ali i o sve većoj brizi za tačnost podataka (Kostić, 2013: 2). Nazivi država kroz koje Dunav protiče takođe se menjaju iz izdanja u izdanje, prateći promene na političkoj karti Evrope. U nemirnim vremenima težište članaka je na strateškom značaju reke (Kostić, 2013: 4). Kako Osmanska carevina slabi i ratna opasnost jenjava, a trgovinske veze jačaju, enciklopedije se sve više bave tim temama, odnosno značajem Dunava za prevoz putnika i robe. Podaci o tome koliko traje plovidba određenom deonicom i kako ona protiče svedoče nam o regulisanju reke, kao i o napretku brodogradnje, brodarstva i saobraćaja uopšte.

Na kraju autor zaključuje da su odrednice posvećene Dunavu u nemačkim enciklopedijama tokom 18. i 19. veka doživele velike promene. U početku su bile kratke, a kako je značaj ove reke za zemlje nemačkog govornog područja rastao, postajale su sve duže i duže. Pored toga, fokus se s vremenom pomera sa strateškog na trgovinski značaj, koji će početkom dvadesetog veka u drugi plan baciti sve ostalo – istorijske događaje, spomenike i druge znamenitosti, kao i kulturne i duhovne centre (Kostić, 2013: 7).

Projekat **WIKIPEDIA** pokrenuo je 2001. godine Džimi Vejls (Jimmy Wales). Cilj mu je izrada internetske enciklopedije na više jezika u otvorenom pristupu. **WIKIPEDIA** je danas najobimnija enciklopedija na svetu, a ubraja se među najposećenije internetske sajtove (Cölfen, 2012: 509). Sadrži desetine miliona odrednica na oko 300 jezika, među kojima ima i dijalekata i regiolekata (Cölfen, 2012: 511). Vlasništvo je NVO Vikimedija faundacija (Wikimedia Foundation) iz San Franciska i finansira se donacijama.

Najbrže se razvijala engleska verzija ovog enciklopedijskog portala, ali su i verzije na nekim drugim jezicima izuzetno bogate. Krajem 2016. nemačka verzija imala je, tako, preko dva miliona odrednica. Odrednice na različitim jezicima su umrežene, ali se međusobno ne usklađuju, niti se sistematski prevode sa jednog jezika na ostale.

Odrednice sastavljaju brojni autori, a o tome koje će se odrednice uvrstiti u enciklopediju i u kom obliku odlučuje zajednica autora. Ovom kolaborativnom pristupu pripada najveća zasluga za brzi razvoj i veliki obim (Cölfen, 2012: 50), zahvaljujući kojima je **WIKIPEDIA** danas najvažniji internetski enciklopedijski portal (Cölfen, 2012: 513). Ukoliko smatraju da je neki članak neprihvatljiv, korisnici mogu zatražiti njegovo brisanje.

Tokom godina WIKIPEDIA je razvijala saradnju i sa državnim i akademskim institucijama, između ostalog i sa Arhivom SRN (Bundesarchiv) i sa Univerzitetskom bibliotekom u Drezdenu (Universitätsbibliothek Dresden). Uprkos tome, istraživanja su pokazala da korisnici u nju imaju manje povereњa nego u tradicionalne enciklopedije, a nije poželjna ni kao izvor u akademskim tekstovima (Cölfen, 2012: 521). S druge strane, poređenje engleske verzije sa „Enciklopedijom britanikom“ pokazala su da su informacije u ovoj drugoj samo neznatno pouzdanije. Zaključak koji je o tome 2012. izneo Kelfen važi i danas:

Sveukupno gledano, može se reći da su članci na Vikipediji – uzimajući pritom u obzir i činjenicu da nisu svi oni visokog kvaliteta – zahvaljujući učešću brojnih autora, po pravilu prilično informativni i da su informacije u njima najaktuelnije moguće. Informativni potencijal sigurno će ubuduće zavisiti od daljeg razvoja Vikipedije, pri čemu će dva apseka biti od presudnog značaja: (a) sistematično obezbeđenje kvaliteta, tj. njegovo uvođenje i (b) veće učešće eksperata u projektu Vikipedija²⁴ (Cölfen, 2012: 519).

Bilo kako bilo, WIKIPEDIA je neosporno, za svega nekoliko godina, potpuno izmenila navike korisnika enciklopedija, a usled toga i enciklopedistiku i odgovarajući segment izdavačke delatnosti. Većina korisnika danas će se prvo obratiti upravo njoj, privučena lakovom dostupnošću i velikim obimom, zbog kojih će zanemariti i eventualne dileme u pogledu pouzdanosti (up. Cölfen, 2012: 521).

Dok se kvalitetna veza sa internetom još nije mogla uspostaviti praktično uvek i svugde, na pojedinim jezicima postojale su i štampane verzije portala WIKIPEDIA i njegove elektronske verzije na CD-ROM-u – bilo svih odrednica u datom trenutku, bilo nekih od njih. Ova praksa se, međutim, nije održala, mada korisnici u Nemačkoj i danas mogu dobiti izbor odrednica kao tzv. *book*

---

²⁴ „Im Ergebnis kann man feststellen, dass der Informationsgehalt von *Wikipedia*-Artikeln – unter Berücksichtigung der Tatsache, dass nicht alle Artikel einen hohen Qualitätsgrad aufweisen – durch die Mitwirkung vieler in der Regel vergleichsweise hoch ist und dass die Informationen den denkbar höchsten Grad an Aktualität aufweisen. Das Informationspotenzial wird sicher von der weiteren Entwicklung der *Wikipedia* abhängen, wobei zwei Aspekte ausschlaggebend sein werden: (a) die Etablierung einer systematischen Qualitätssicherung und (b) ein weiter wachsendes Engagement von Expertinnen und Experten am *Wikipedia*-Projekt“ (Cölfen, 2012: 519).

on demand ('knjiga na upit', tj. knjiga štampana na lični zahtev), koja može imati od nekoliko desetina do nešto preko 800 stranica.

9.5.2. Specijalizovane enciklopedije

Kao što im samo ime kaže, a kako smo već i naglasili, specijalizovane enciklopedije koncentrišu se na jednu oblast nauke/znanja ili na nekoliko srodnih oblasti. Za izradu, analizu i vrednovanje većine njih nisu zaduženi lingvisti, ili bar ne primarno – već stručnjaci za odgovarajuću oblast. Osim saveta opšte prirode, lingvisti ne mogu mnogo doprineti radu na medicinskoj, arhitektonskoj ili tehničkoj enciklopediji.

Kao prevodioци ili kao nastavnici stranog jezika struke, jezički profesionalci, međutim, koriste ovakve enciklopedije, budući da svoj posao ne mogu kvalitetno obaviti ukoliko ne raspolažu izvesnim znanjima iz oblasti kojom se bavi tekst koji prevode, odnosno čiji jezik struke predaju.

Zbog toga su sve stručne enciklopedije – bar potencijalno – značajne i za germaniste i za druge filologe, koji treba da budu spremni da ih potraže i upotrebe uvek kada se za tim ukaže potreba. Listu specijalizovanih enciklopedija na nemačkom jeziku, bar u trenutku kada nastaje ovaj tekst, nudi WIKIPEDIA (<https://tinyurl.com/kvqvnft>).

Budućim filozozima tokom studija posebno korisne mogu biti i lingvističke i književne enciklopedije. Njih ima više, i na srpskom i na nemačkom jeziku, a ovde ćemo posebno istaći tri gramatička/lingvistička rečnika: rečnik GRAMMATISCHE FACHBEGRIFFE²⁵ u okviru platforme GRAMMIS 2.0 Instituta za nemački jezik u Manhajmu (www.hypermedia.ids-mannheim.de), lingvistički rečnik „Metzler Lexikon Sprache“²⁶ (Glück, 2004) i „Rečnik germanističkih termina“ J. Đukanovića (Đukanović, 2012).

Internetski rečnik GRAMMATISCHE FACHBEGRIFFE (Ilustracija 133) izdvaja se pristupačnošću (otvoren pristup), a odlikuju ga i jednostavnina, ali precizna objašnjenja, potkrepljena primerima. Da bi ih istinski razumeli, korisnici ipak moraju dobro vladati nemačkim jezikom. Već na osnovu same činjenice da je deo ponude prestižnog Instituta za nemački jezik u Manhajmu (IDS), jasno je da se radi o izuzetno pouzdanom izvoru informacija. Izbor odrednica ograničen je, nažalost, na termine koje koristi sama platforma GRAMMIS 2.0, tako da neki relativno frekventni lingvistički termini izostaju.

---

²⁵ Gramatički pojmovi

²⁶ Meclerov jezički leksikon

grammis 2.0

das grammatische Informationssystem des Instituts für deutsche Sprache (ids)

Korpusgrammatik   Grammatik in Fragen und Antworten   Systematische Grammatik   Grammatische Fachbegriffe   Grammatisches Wörterbuch   Grammatische Bibliografie

[A] [B] [C] [D] [E] [F] [G] [H] [I] [J] [K] [L] [M] [N] [O] [P] [Q] [R] [S] [T] [U] [V] [W] [X] [Y] [Z]

Zur Orthologie   Suchen

Katrus

- kategoriale Bedeutung
- kausale Konnektoren
- kausativ
- Kausalität*
- Kausalität
- Klammerform
- Kombinationskategorie*
- kominative Konnektoren
- Kommunikanten-Pronomen
- kommunikative Ausdrucksseineheit
- kommunikative Ausdrucksseinheit*
- kommunikative Einheit*
- kommunikative Minimalseinheit
- kommunikative Minimaleinheit*
- Komposition
- Komparativ
- Komplement
- Komponentenstruktur
- Komplexiv
- konditionale Konnektoren
- Konfix
- Kongruenz
- Kongruenz*
- Konjugation
- Konjunktiv*

[Text im Vollbild]   [Terminus in der Ontologie nachschlagen]

Konjunktiv Präsens

Thematisch verwandte Bezeichnungen:

- Konjunktiv I

Der Konjunktiv Präsens wird – mit dem Konjunktiv Präteritum – als einer von drei Modi betrachtet, in denen ein Verb auftreten kann. Die weiteren sog. Verbmödi sind Indikativ und Imperativ, wobei letzterer nur zwei Formen kennt.

In diesen Sätzen finden sich – jeweils markiert – einige gängige Konjunktiv-Präsens-Formen:

Er habe das nie und nimmer gewollt, erklärte die Oberstatter.
Sie sagt, sie sei nicht amüsiert.
Die große Mutter kommt morgen zu kommen man immer durch.
Mein pausch Strohbe gehe hinfür nur einem Ziel.

Man nehme zwölf junge Kinder, eine geduldige Hauswirtschaftslehrerin und eine Prise Chaos.

(St. Galli Tagblatt, 13.06.2009)

Dass in allen Beispiele Formen der 3. Person Singular vorliegen, ist keineswegs Zufall, denn nur diese Formen sind sowohl generell eindeutig als Konjunktiv-Präsens-Formen zu erkennen als auch hinreichend gängig, um nicht etwas altertümlich oder gar verschroben zu wirken.

Auch für die 2. Person Singular und Plural lassen sich Konjunktiv-Präsens-Formen bilden (*du gehst, ihr trage*), doch diese sind – vielleicht von wärter abgesehen – eher ungebräuchlich.

Durchaus gebräuchlich ist auch die Konjunktiv-Präsens-Form der 1. und 3. Person Plural, jedoch ausschließlich beim Verb sein: *Wir seien, sie seien*.

Verwendung finden Konjunktiv-Präsens-Formen vor allem bei indirekter Redewiedergabe (*Er erzählte, er sei damals fast vor Angst gestorben.*).

© IDS Mannheim. Zuletzt geändert am 04.11.2009 15:14.

Ilustracija 133. Rečnik GRAMMATISCHE FACHBEGRIFFE u okviru portala GRAMMIS 2.0 – primer (www.hypermedia.ids-mannheim.de)

Najobimniji aktuelni rečnik lingvističkih termina, „Metzler Lexikon Sprache“ (Glück, 2004), dostupan je u štampanom i u elektronском obliku, na CD-ROM-u (Ilustracija 134). On nudi celovita, ali komprimirana objašnjenja, tako da bi korisnici morali dobro vladati nemačkim jezikom, kao i osnovama opšte i germanističke lingvistike.

DB034: Metzler Lexikon Sprache

Band Bearbeiten Inhalt Register Tabellen Bilder Suche Marker Themen Notizen Ansicht Hilfe

Suche in den Abbildungen

65 Abbildungen

Karte: Afrikanische Sprachen [lost Go...]
Das Zeicheninventar der API - pulmonal...

Das Zeicheninventar der API - Vokale [d...]
Das Zeicheninventar der API - nichipul...

Das Zeicheninventar der API - Vokale [d...]
Das Zeicheninventar der API - nichipul...

Das Zeicheninventar der API - weitere ...
Das Zeicheninventar der API - Diakritika ...

737 API MLSpr, 49

API
(Association Phonétique Internationale. Auch: IPA, International Phonetic Association, Welttauschungsverein) Altester, als *The Phonetic Teacher's Association* 1886 von P. Passy (frz. Phonetiker, 1859-1940) gegründeter Verein, der die Förderung der Phonetik zum Ziel hat, insbesondere die Standardisierung der phonet.⇒ Transkription (IPA = International Phonetic Alphabet, 1. Fassung 1888; letzte Überarbeitung 1993 (korr. 1996), vgl. JIPA 25, 1 (1995), «Review of the IPA Handbook» und dortige Tab. nach S. 24; die Transkriptionssymbole wurden auf der »Kiel Convention« 1995 für die eindeutige Computercodierung dreistellige IPA-Nummern (vgl. Abb. auf den beiden folgenden Seiten) zugeordnet. (<http://www.arts.gla.ac.uk/IPA/jipa.html>). Zs.: *Dikt Fonetik Tütter* (1886-1888), *Le Maître Phonétique* (1889-1970), beide in einzelsprachl. Lautschrift, seit 1971 in engl. Orthographie als *Journal of the International Phonetic Association* (JIPA).

Lit. *Handbook of the International Phonetic Association*. Cambridge 1999. – *The Principles of the International Phonetic Association*. Ldn. 1949 (letztes Reprint 1984). PM

Das Zeicheninventar der API - pulmonale Konso-

Ilustracija 134. „Metzler Lexikon Sprache“ na CD-ROM-u – primer

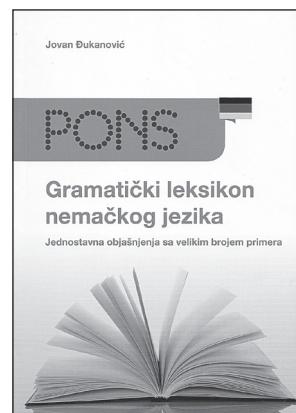
I na kraju, „Gramatički leksikon nemačkog jezika“ J. Đukanovića (Đukanović, 2012) „sadrži sažet pregled gramatike nemačkog jezika, izložen u formi leksikografskog priručnika“ (Đukanović, 2012: 3). Ova kombinacija gramatike i rečnika gramatičkih termina veoma je pogodna za korisnike čije je znanje nemačkog jezika, i teorijski i praktično, još uvek ograničeno, a pre svega za studente germanistike tokom prvih nekoliko semestara (Ilustracija 135 i 136).

DEMINUTIV (*das Diminutiv*) izvedena reč kojom se označava umanjivanje značenja osnovne reči. To umanjivanje većinom se koristi za reči iz milošte, odmila (*Schwesterchen* od *Schwester*, *Büchlein* od *Buch*), a ponekad dobija i pogrdno, pejorativno značenje, jer se umanjivanjem degradira osnovno značenje (*Dichterling* od *Dichter*). Najčešći **sufiks** za izvođenje diminutiva kod imenica jesu *-chen* i *-lein* uz pomoć **umlauta**, i te izvedenice su uvek srednjeg roda: *der Kopf* – *das Köpfchen*, *der Tisch* – *das Tischlein*, *das Haus* – *das Häuschen*, *die Stadt* – *das Städtchen*. Kod nekih glagola diminutivni oblici se dobijaju pomoću sufiksa *-i* i umlauta: *hästeln* od *husten*, *spötteln* od *spottern*, *lächeln* od *lachen*.

→ Derivacija imenica

DEMONSTRATIVNA ZAMENICA (*das Demonstrativpronomen*) postoji samo jedna demonstrativna zamenica *der*, *die*, *das*, *die*. Ona ukazuje direktno na jednu veličinu i uvek je naglašena. Njena promena je ista kao i promena **determinativnog determinativa** *der*, *die*, *das*:

Den kannst du kaum verstehen.
Das will ich nicht glauben!
Mit denen kann man sich verständigen.
Ohne die lässt sich nichts machen.

Ilustacija 135 i 136. Rečnik germanističkih termina Đukanović (2012) – primer

9.6. Tipologija rečnika prema broju jezika

Prema broju jezika rečnici se dele na tri grupe, i to na:

1. jednojezične rečnike,
2. dvojezične rečnike i
3. višejezične rečnike.

Jednojezični i dvojezični rečnici izuzetno su rasprostranjeni, brojni i raznovrsni, dok su višejezični rečnici danas u poređenju sa njima nešto redi. To, međutim, nije uvek bilo tako. U Nemačkoj je, primera radi, od druge polovine 16. veka bila jasno izražena tendencija ka izradi višejezičnih rečnika, koja je u 17. veku dostigla vrhunac, da bi tek tokom 20. veka primetno opala. Ovakvi su priručnici bili omiljeni i krajem 19. i početkom 20. veka, u vreme kada su – pre svega zahvaljujući izgradnji železničke mreže na evropskom

kontinentu – poslovna i privatna putovanja u inostranstvo prvi put u istoriji postala dostupna i nešto širim slojevima građanstva (Haß-Zumkehr, 2001: 166, 170–171).

Među višejezičnike svrstavamo sve one rečnike koji obuhvataju lekseme tri ili više jezika, s obzirom na to da su im osnovna svojstva ista. Višejezični rečnici uglavnom se svode na takozvane glosare, tj. na uporedne pregledе reči i izraza vezanih za neki segment vanjezičke realnosti. U pitanju su najčešće termini određene struke ili nauke, ali među njima ima i tzv. putnih rečnika, odnosno priručnika koji olakšavaju osnovnu komunikaciju tokom kraćeg boravka na drugom govornom području.

Leksikografske portale koji objedinjuju više dvojezičnih rečnika (npr. LINGUEE, BEOLINGUS, LEO itd) ne treba mešati sa višejezičnim rečnicima. Oni nude više dvojezičnih rečnika, tj. ekvivalentnost uvek uspostavljaju samo između leksema dva po dva jezika, a ne tri ili više jezika istovremeno.

Većina korisnika upotrebljava dvojezične rečnike (up. Vidić, 2014: 106). Dvojezičnici imaju dve osnovne prednosti u odnosu na jednojezične rečnike. Oni se mogu koristiti od prvog dana učenja nekog jezika, dok korišćenje jednojezičnika zahteva priličnu jezičku kompetenciju. Uz to, dvojezični rečnici nude informacije o ekvivalentnosti, tj. o tome „kako se nešto kaže“ na drugom jeziku, čega u jednojezičnicima nema.

Imajući u vidu činjenicu da jednojezični, dvojezični i višejezični rečnici nude potpuno različite tipove informacija, jasno je da nema svrhe raspravljati o tome koji su od njih bolji i koje bi od njih u principu trebalo koristiti. Treba koristiti i jedne i druge i treće, zavisno od korisnika i od njegovih potreba. Kada treba pronaći ekvivalent neke lekseme u drugom jeziku, odgovor može ponuditi jedino dvojezični ili višejezični rečnik. S druge strane, dovoljno informacija o značenju leksema i o njihovim gramatičkim, pragmatičkim i stilskim osobinama, kao i o njihovoј kombinatorici nude isključivo jednojezični rečnici.

Širi krug korisnika uglavnom nije ni najmanje svestan težine zadatka koji se postavlja pred dvojezične rečnike, pa samo njih i upotrebljava (Herbst & Klotz, 2003: 103). Stručna javnost neuporedivo je skeptičnija. Leksikografi i lingvisti jednojezične rečnike vrednuju neuporedivo više od dvojezičnih, na koje čak gledaju sa izvesnim nipoštovanjem. U predgovoru pregledu velikih evropskih enciklopedija i rečnika U. Has, tako, najavljuje čitaocima da će se ona i njeni koautori baviti isključivo opštim jednojezičnim rečnicima standardnog jezika, objašnjavajući tu odluku ovako: „Istaknuto i istorijski centralno mesto ove grupe neosporno je sa lingvističkog stanovišta. Oni

su po pravilu prednjačili ispred dvojezičnih rečnika, kao i ispred dijalekatskih rečnika, stručnih rečnika i rečnika drugih leksičkih varijeteta“²⁷ (Haß, 2012: 2).

Herbst i Kloc sugerisu kako bi ove razlike u vrednovanju mogle proisticati iz činjenice da su profesionalci, za razliku od šire javnosti, potpuno svesni problema koji se kriju iza svakog, pa i najbolje odabranog leksikografskog ekvivalenta. Njima ne ostaje skriven jaz između pristupačnosti informacija u dvojezičnim rečnicima, s jedne, i njihove nedovoljne preciznosti, sa druge strane (Herbst & Klotz, 2003: 109).

U ovim razmišljanjima svakako ima mnogo istine, ali bi razloge za relativno nizak ugled dvojezičnika i relativno veliko poštovanje prema jednojezičicima u profesionalnoj javnosti možda trebalo tražiti i na nekoj drugoj strani. Kvalitet jednojezičnih rečnika u proseku verovatno jednostavno i jeste bolji. Izrada ovakvih priručnika danas gotovo bez izuzetka predstavlja ozbiljan projekat, na kome se angažuju zaista najeminentniji stručnjaci, pa i čitavе institucije, u njih se investira srazmerno mnogo vremena i materijalnih sredstava, a uz to najčešće nisu u potpunosti prepušteni na milost i nemilost zakonima tržišta. Pored toga, svima koji učestvuju u projektu izrade opštег jednojezičnog rečnika potpuno je jasno da će njihovi korisnici biti pripadnici obrazovane elite i stručne javnosti, koji će primetiti i osuditi svaki ozbiljan propust.

Ova neizbežna strogia kontrola sigurno podstiče na neuporedivo veću obazrivost od one koja se, recimo, može očekivati pri izradi nekog putnog rečnika i drugih rečnika „sumnjive leskikografske obrade“ koji se „izdaju u ogromnim tiražima, imaju nisku cijenu i sljedstveno tome dobro se prodaju, a time mnogo koriste“, stvarajući tako „*circulus vitiosus* između rječnika i njegovog korisnika, koji je veoma teško raskinuti“ (Šipka, 1998: 160–161).

9.7. Tipologija rečnika prema samostalnosti

Rečnici mogu biti (1) samostalni (nem. *selbstständiges Wörterbuch*) ili (2) nesamostalni (nem. *unselbstständiges Wörterbuch*). Samostalni rečnici ili nisu uklopljeni u veće celine ili postoje i nezavisno od njih. Nesamostalni rečnici su dodatak nekoj nadređenoj celini, koja po pravilu nije leksikografske prirode. To su pojmovnici ili glosari koji prate udžbenike, stručne i naučne publikacije, književna dela, internetske stranice i sl.

²⁷ „Die herausgehobene und historisch zentrale Stellung dieser Gruppe ist aus sprachwissenschaftlicher Sicht unstrittig. Sie gingen in aller Regel den zweisprachigen Wörterbüchern, den Mundart-, Fach- und Sondersprachenwörterbüchern voran“ (Haß, 2012: 2).

Primera radi, studiju S. Srđić „Morphologie der deutschen Sprache“²⁸ prate lista najvažnijih morfoloških termina (Srđić, 2008: 236–238) (Ilustracija 137) i registar obogaćen objašnjenjima (Srđić, 2008: 245–252), studiju Engelberga i Lemnicera „Lexikografie und Wörterbuchbenutzung“²⁹ jednojezični glosar leksikografskih termina (Engelberg & Lemnitzer, 2009: 264–273)³⁰, dok je uz novo izdanje romana „Došljaci“ Milutina Uskokovića izdavač priložio i rečnik manje poznatih izraza, uglavnom tuđica i arhaizma (Uskoković, 2016: 329–331).

Wichtige Termini	237
13. WICHTIGE TERMINI (in alphabetischer Reihenfolge)	
(m. = maskulin, f. = feminin, n. = neutral)	
Abstraktum n: des Abstrakts / die Abstrakta (Betonung auf <i>-strak-</i>)	
Adverb n: des Adverbs / die Adverbien (Betonung auf <i>-verb-</i>)	
Affix/Präfix/Suffix/Infix/Zirkumfix n: des Affixes / die Affixe etc. (Betonung auf <i>-fix-</i>)	
Akkusativ m: des Akkusativs / die Akkusative (Betonung auf <i>Akk-</i>)	
Aktiv n: des Aktivs / die Aktive (Betonung auf <i>Akt-</i>)	
Allomorph m: des Allomorphs / die Allomorphe (Betonung auf <i>-mor(ph)-</i>)	
Appellativum n: des Appellativums / die Appellativa (Betonung auf <i>-iti-</i>)	
Attribut n: des Attributs / die Attribute (Betonung auf <i>-bu(-i)-</i>)	
Causus obliquus m: des Causus obliquus / die Causus obliqui (Betonung auf <i>-fl-</i>) (auch: der oblique Kasus; des obliquen Kasus / die obliquen Kasus)	
Causus rectus m: des Causus rectus / die Causus recti (Betonung auf <i>re-</i>)	
Dativ m: des Dativs / die Dative (Betonung auf <i>Da-</i>)	
Deklination f: der Deklination / die Deklinationen (Betonung auf <i>-kl(n)i-</i>)	
Dental m: des Dentals / die Dentale (Betonung auf <i>-taf-</i>)	
Diphthong m: des Diphthongs / die Diphthonge (Betonung auf <i>-thong-</i>)	
Elativ m: des Elatius / die Elative (Betonung auf <i>Ela-</i>)	
Femininum n: des Femininums / die Feminina (Betonung auf <i>Fe-</i>)	
Finitum n: des Finitums / die Finita (Betonung auf <i>-ni-</i>)	
Flexion f: der Flexion / die Flexionen (Betonung auf <i>-xi(n)i-</i>)	
Flexiv n: des Flexives / die Flexive (Betonung auf <i>-xi(v)</i>)	
Frikativ m: des Frikativs / die Frikative (Betonung auf <i>-tiv-</i>)	
Futur n: des Futurs / die Future (Betonung auf <i>-tu(r)-</i>)	
Genitiv m: des Genitivs / die Genitive (Betonung auf <i>Ge-</i>)	
Genus n: des Genus / die Genera (Betonung auf <i>Ge-</i>)	
Genus verbī n: des Genus verbī / die Genera verbī (Betonung auf <i>Ge-</i>)	
Imperativ m: des Imperativs / die Imperative (Betonung auf <i>Im-</i>)	
Indikativ m: des Indikativs / die Indikative (Betonung auf <i>In-</i>)	
Kasus m: des Kasus / die Kasus (Betonung auf <i>Ka-</i>)	
Kollektivum n: des Kollektivums / die Kollektiva (Betonung auf <i>-ti-</i>)	
Komparativ m: des Komparatifs / die Komparative (Betonung auf <i>Kom-</i>)	
Konjugation f: der Konjugation / die Konjugationen (Betonung auf <i>-tug(n)i-</i>)	
Konjunktiv m: des Konjunktivs / die Konjunktive (Betonung auf <i>Kon-</i>)	
Konjunktör m: des Konjunktors / die Konjunktoren (Betonung auf <i>-junkt-</i>)	
Konkretum n: des Konkretums / die Konkreta (Betonung auf <i>-kre-</i>)	
Konsonant m: des Konsonanten / die Konsonanten (Betonung auf <i>-kon-</i>)	
Lexem n: des Lexems / die Lexeme (Betonung auf <i>-xe(m)</i>)	
Maskulinum n: des Maskulinums / die Maskalina (Betonung auf <i>Mas-</i>)	
Modus m: des Modus / die Modi (Betonung auf <i>-Mo-</i>)	
Monophthong m: des Monophthongs / die Monophthonge (Betonung auf <i>-thong-</i>)	
Morphem n: des Morphems / die Morpheme (Betonung auf <i>-phe(m)</i>)	
Nasal m: des Nasale / die Nasale (Betonung auf <i>-sa-</i>)	
Neutrum n: des Neutrums / die Neutra (Betonung auf <i>Ne-</i>)	
Nomen n: des Nomens / die Nomina oder Nomen (Betonung auf <i>No-</i>)	
Nomen proprium n: des Nomens proprium / die Nomina propria (Betonung auf <i>No- und pro-</i>)	
Nominativ m: des Nominativs / die Nominative (Betonung auf <i>No-</i>)	
Numerale n: des Numerales / die Numeralia (Betonung auf <i>-ra-</i>)	
Numerus m: des Numerus / die Numeri (Betonung auf <i>Nu-</i>)	
Paradigm n: des Paradigmas / die Paradigmen oder Paradigmata (Betonung auf <i>-dig-</i>)	
Partikel f: der Partikel / die Partikeln (Betonung auf <i>-i-</i>)	
Passiv n: des Passivs / die Passive (Betonung auf <i>Pass-</i>)	
Perfekt m: des Perfekts / die Perfekte (Betonung auf <i>Per-</i>)	
Plural m: des Plurals / die Plurale (Betonung auf <i>Plu-</i>)	
Plurale tantum n: des Plurale tantums / die Plurale tantum (Betonung auf <i>-tan-</i>)	
Plusquamperfekt n: des Plusquamperfekts / die Plusquamperfekte (Betonung auf <i>Plus-</i>)	

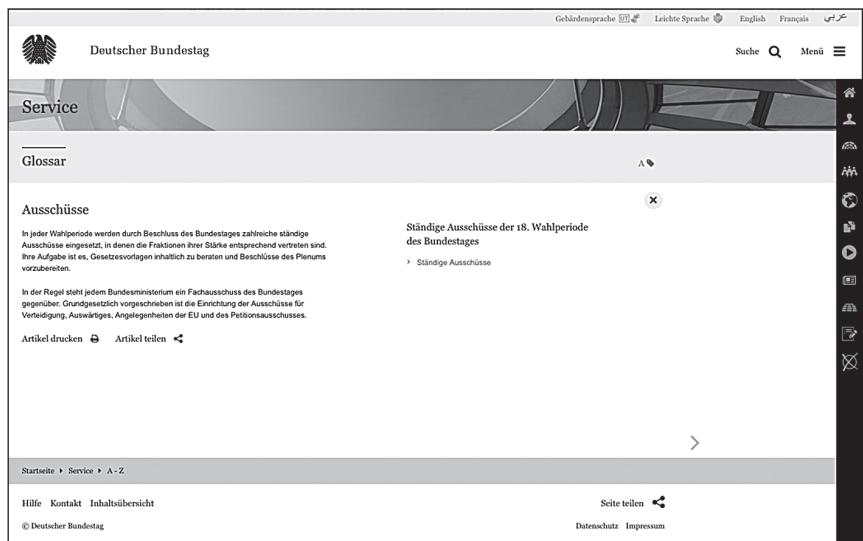
Ilustracija 137. Lista pojmove u studiji „Morphologie der deutschen Sprache“ S. Srđić (Srđić, 2008: 236–238)

²⁸ Morfologija nemačkog jezika

²⁹ Leksikografija i upotreba rečnika

³⁰ Slični nesamostalni rečnici i glosari prate i mnoge druge naučne monografije, domaće i strane, npr. Đurović (2011), Alanović i dr. (2014), Duden (2006), Đukanović (2005) itd.

Nesamostalne rečnike srećemo danas i na internetu, na stranicama različitih institucija, organizacija i udruženja koja terminologiju svoje oblasti ili struke žele da približe široj javnosti. Pored mnogih drugih, brojna nemačka vatrogasna udruženja nude, tako, glosare vatrogasnih termina, državne institucije glosare administrativnih termina iz svog delokruga itd. Na internetskoj stranici nemačkog parlamenta Bundestaga možemo, recimo, naći glosar ključnih pojmove u vezi sa strukturom te institucije i sa njenim radom (<https://tinyurl.com/zynmuls>) (Ilustracija 138).

Ilustracija 138. Glosar na internetskoj stranici Bundestaga
(<https://tinyurl.com/j8u2rj6>)

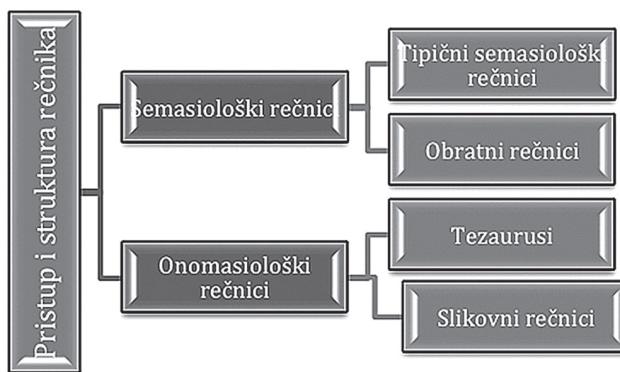
9.8. Tipologija rečnika prema pristupu i strukturi

Prema pristupu i strukturi razlikujemo semasiološke (nem. *semasiologisches Wörterbuch*) i onomasijoške rečnike (nem. *onomasiologisches Wörterbuch*). Ove nazive rečnici su dobili prema semasiologiji (nem. *Semasiologie, f., Bedeutungslehre, f.*) i onomasilogiji (nem. *Onomasiologie, f., Bezeichnungslehre, f.*), što su dve poddiscipline semantike.

Semasiologija istražuje značenje leksema polazeći od njihove forme. Drugim rečima, semasiologija pokušava da odgovori na pitanje koja značenja ima neki formativ, a onda nastoji da ta značenja što bolje opiše.

Za razliku od toga, onomasiologija polazi od pojmoveva (tj. bića, predmeta, pojava, apstraktne sadržaje itd) i traga za leksemama kojima se ti pojmovi označavaju. Onomasiologija bi tako, primera radi, mogla poći od pojma 'muzika' kako bi pokušala da utvrdi koje se sve lekseme u nekom jeziku odnose na muziku, tj. koje od njih označavaju taj pojam.

Semasiološko ustrojstvo polazi od jezičkih formi i vodi ka informacijama o njihovom značenju i upotrebi. Onomasiološko ustrojstvo, za razliku od toga, polazi od nekog značenja (neke ideje, nekog koncepta ili neke sadržine) i upućuje na odgovarajuće jezičke forme. Onomasiološko ustrojstvo može biti korisno pre svega onda kada rečnik koristimo radi jezičke produkcije, na primer da bismo napisali neki tekst, ali i onda kada učenici stranih jezika pomoću rečnika žele da se upoznaju sa određenim segmentom vokabulara stranog jezika ili sa specifičnom terminologijom³¹ (Engelberg, Müller-Spitzer & Schmidt, 2016: 168).

Ilustracija 139. Tipologija rečnika prema pristupu i strukturi

³¹ „Der semasiologische Wörterbuchzugriff geht von sprachlichen Formen aus und führt zu Informationen zu Bedeutung und Verwendung dieser Formen. Der onomasiologische Wörterbuchzugriff hat seinen Ausgangspunkt in einer Bedeutung (einer Idee, einem Konzept, einem Inhalt) und verweist auf zugehörige sprachliche Formen. Onomasiologische Zugriffsstrukturen können vor allem für die produktive Wörterbuchnutzung hilfreich sein, etwa wenn das Wörterbuch beim Schreiben eines Textes herangezogen wird, aber auch, wenn sich ein Lerner einen Teil eines fremdsprachlichen Wortschatzes oder eine spezialisierte Terminologie über ein Wörterbuch erschließen möchte“ (Engelberg, Müller-Spitzer & Schmidt, 2016: 168).

9.8.1. Semasiološki rečnici

Semasiološki rečnici pretežno su alfabetiski, dok su onomasiološki nealfabetiski. U svim štampanim i u pojedinim elektronskim semasiološkim rečnicima odrednice su poređane alfabetskim redom. U većini elektronskih rečnika korisnici odrednicu, međutim, ne traže prvo u listi lema, već je jednostavno unose u polje za pretraživanje. Bez obzira na to, i takve rečnike računamo među semasiološke, jer neosporno polaze od formativa da bi pobrojali i opisali njegova značenja.

Poseban tip semasioloških rečnika su **obratni rečnici** (nem. *rückläufiges Wörterbuch*), koji su slabo poznati široj javnosti. Njihova upotreba ograničena je na izuzetno uzak krug stručnjaka koji se bave specifičnim pitanjima leksikologije. U njima su odrednice poređane alfabetskim redom, ali ne od prvog slova ka poslednjem, već obrnuto, od poslednjeg slova ka prvom. Pritom ih ne prate nikakve dodatne informacije.

Obrnuti alfabetiski redosled odrednica lingvistima omogućava da izuzetno brzo izdvoje, primera radi, sve reči izvedene pomoću nekog sufiksa, sve složenice s nekom osnovičkom konstituentom i sl. Tako će u obratnom rečniku nemačkog jezika Eriha Matera korisnik koji je zainteresovan na pr. za prideve izvedene sufiksom *-sam* jedne kraj drugih naći sledeće lekseme: *pflegsam*, *regsam*, *wegsam*, *unwegsam*, *schweigsam*, *folksam*, *unfolksam*, *langsam*, *sorgsam*, *unsorgsam*, *beugsam*, *unbeugsam*, *fügsam*, *unfügsam*, *genugsam*, *genügsam*, *ungenügsam*, *selbstgenügsam*, *begnügsam* i mnoge druge.

Pored toga, obrnuti alfabetiski rečnici mogu biti korisni i prevodiocima, pre svega književnim. Oni im olakšavaju potragu za leksemama koje se rimuju ili su pogodne za različite igre reči, a pomoć koju pružaju pri rešavanju takvih zadataka nije mala.

Laicima obratni rečnici nisu neophodni. Oni se ne koriste ni pri učenju stranih jezika, a ni za rešavanje većine zadataka profesionalnih filologa. Izrada takvog rečnika nikada nije komercijalni poduhvat, već naučni projekat, pa obratni rečnici zato nisu osobito brojni.

Ugradivanjem odgovarajuće funkcije u elektronske rečnike – tj. mogućnosti izlistavanja reči koje se završavaju određenom kombinacijom slova – potreba za obratnim rečnicima mogla bi nestati. Ovakvu funkciju već ima internetski rečnik *elexiko* Instituta za nemački jezik u Manhajmu (<http://www.owid.de/wb/elexiko/start.html>), u sklopu napredne pretrage. Na narednoj ilustraciji vidi se deo rezultata jedne takve pretrage, konkretno sa odrednicama koje se završavaju na *-ant*.

The screenshot shows the elexiko search interface. At the top, there's a search bar with a magnifying glass icon and buttons for 'Suchen' (Search) and 'Erweiterte Suchen' (Advanced Search). Below the search bar is a navigation menu with letters A through Z and a 'gehe zu:' (go to) input field. On the right side, there's a sidebar with links to various sections like 'OWID', 'Startseite', 'Wortartikel', etc., and a list of search terms under 'Erweiterte Suche'.

Erweiterte Stichwortsuche in elexiko

Stichwort: Diese Textfeld für die Suche
 beginnt mit
 enthält
 endet auf
 Dieses Textfeld für die Suche
 'Alle Stichwörter mit Merkmal
 ...' leer lassen.

mit Merkmal: Orthografie:

mit Merkmal (bearbeitete Artikel):

- eine/mehrere Lesarten:
- Wortart:
- Grammatik:
- Wortbildung:
- semantische Klasse:
- sinnverwandte Wörter:
- Gebrauchsbesonderheiten:
- Verwendung als Eigenname:

Treffer: 558 Treffer (1 - 25 angezeigt)

Abteilungskommandant

- Adjutant
- Adorant
- Aktenspekulant
- Akzeptant
- Alant
- Amant
- Amarant
- ambulant
- amusant
- Antikriegsdemonstrant
- Anttranspirant
- Appellant
- Arbeitselefant
- Arbeitsemigrant
- Arbeitsimmigrant
- Armeekommandant
- Armeeleutnant
- Arrestant
- arrogant
- Aspirant
- Asylant
- asylyrelevant
- Atlant
- Atomgigant

Links:

- OWID
- elexiko
  - Startseite
  - Wortartikel
  - Projekt
  - Benutzungshinweise
  - Glossar
  - Erweiterte Suche
- Feste Wortverbindungen
- Sprichwörterbuch
- Kommunikationsverben
- Verlaufsformen
- Fremdwörterbuch
- Neologismenwörterbuch
- Schuldiskurs 1945-55
- Protestdiskurs 1967/68
- Schlüsselwörter 1989/90
- OBELEX meta
- OBELEX dict
- Korpussuche

Rechts:

- OWID plus

Links:

- 1 [\[2\]](#) [\[3\]](#) [\[4\]](#) [\[5\]](#) [\[6\]](#) [\[7\]](#) [\[8\]](#)
- [\[9\]](#) [\[10\]](#) [\[11\]](#) [\[12\]](#) [\[13\]](#) [\[14\]](#)
- [\[15\]](#) [\[16\]](#) [\[17\]](#) [\[18\]](#) [\[19\]](#) [\[20\]](#)
- [\[21\]](#) [\[22\]](#) [\[23\]](#)

Ilustracija 140. Rezultat napredne pretrage u internetskom rečniku *elexiko*

9.8.2. Onomasiološki rečnici

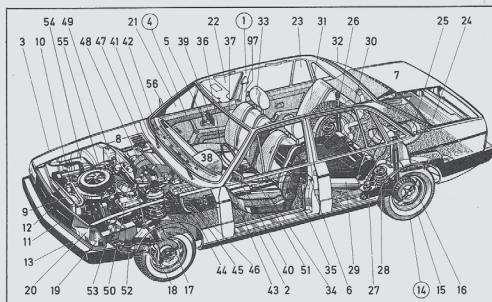
Kao što smo već istakli, onomasiološki rečnici nisu alfabetski strukturi-sani. Najpoznatiji i najrasprostranjeniji tip onomasioloških rečnika jesu sli-kovni rečnici (nem. *Bildwörterbuch*, *n*), pa je načelo na kome počivaju naj-lakše objasniti upravo na takvom primeru.

9.8.3. Slikovni rečnici

Kao što možemo videti na Ilustraciji 141, slikovni rečnici – baš kao i svi onomasiološki rečnici i onomasiološki umeci ili dodaci u semasiološkim rečnicima³² – biraju relevantne pojmove, frejmove, pa čak i skriptove, a onda korisnike informišu o svim leksemama kojima se mogu označiti ti pojmovi, frejmovi i skriptovi ili njihovi sastavni delovi.

³² O onomasiološkim umecima i dodacima u semasiološkim rečnicima biće reči nešto kas-nije, u ovom istom poglavlju.

191 Automobil I

- 1-56 das Automobil (Auto, Kraftfahrzeug, Kfz, der Kraftwagen, Wagen), ein Personenvagen (Personenfahrzeug *n*)
 1 die selbsttragende Karosserie
 2 das Fahrgestell (Chassis), die Bodengruppe der Karosserie
 3 der vordere Kotflügel
 4 die Autotür (Wagentür)
 5 der Türgriff
 6 das Türschloß
 7 der Kofferraumdeckel (die Heckklappe)
 8 die Motorhaube
 9 der Kühler
 10 die Kühlwasserleitung
 11 der Kühlergrill
 12 das Markenzeichen (die Automarke)
 13 die vordere Stoßstange, mit Gummiauflage /
 14 das Autorad (Wagenrad), ein Scheibenrad *n*
 15 der Autoreifen
 16 die Felge
 17-18 die Scheibenbremse
 17 die Bremscheibe
 18 der Bremszettel
 19 der vordere Blinker
 20 der Scheinwerfer mit Fernlicht *n*, Abblendlicht, Standlicht (Begrenzungslichter) *f*
 21 die Windschutzscheibe, eine Panoramatische
 22 das versenkbare Türfenster
- 23 das ausstellbare Fondfenster
 24 der Kofferraum
 25 das Reservewrack
 26 der Stoßdämpfer
 27 der Längslenker
 28 die Schraubenfeder
 29 der Auspufftopf
 30 die Zwangsentlüftung
 31 die Fondsitze *m*
 32 die Heckscheibe
 33 die verstellbare Kopfstütze
 34 der Fahrersitz, ein Liegesitz *m*
 35 die umlegbare Rückenlehne
 36 der Beifahrersitz
 37 das Lenkrad (Volant [auch *m*], Steuerrad)
 38 das Cockpit mit Tachometer *n* (*ugs.* Tacho *m*), Drehzahlmesser *m*, Zeituhr *f*, Benzinuhr, Kühlmittelenttemperaturanzeige, Öltemperaturanzeige
 39 der Innenspiegel
 40 der linke Außenspiegel
 41 der Scheibenwischer
 42 die Defrosterdüsen *f*
 43 der Bodenteppich
 44 das Kupplungspedal (*ugs.* die Kupplung)
 45 das Bremspedal (*ugs.* die Bremse)
 46 das Gaspedal (*ugs.* das Gas)
 47 der Lufteinlasschlitz
 48 das Luftpfeiläse für die Belüftung
 49 der Bremsflüssigkeitsbehälter
 50 die Batterie
 51 die Auspuffleitung

330

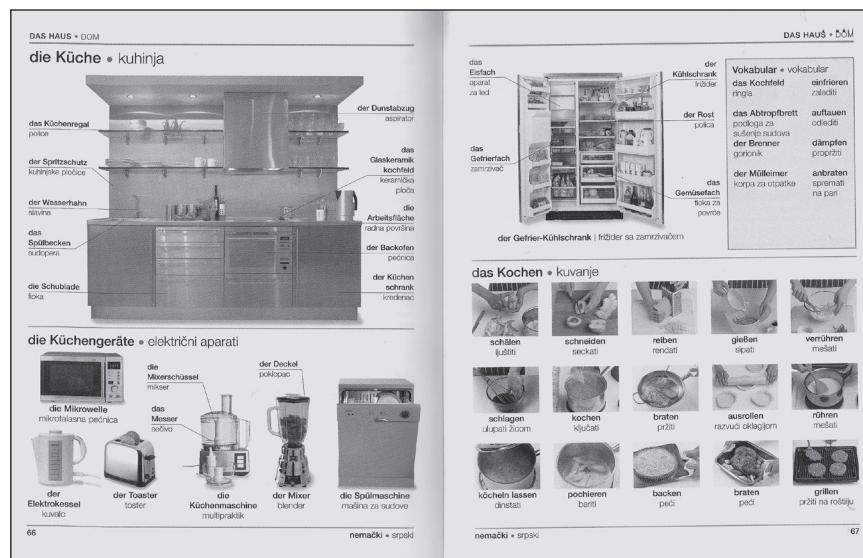
Ilustracija 141. Slikovni rečnik „Duden. Das Bildwörterbuch“ – primer (Duden 1992)

Frejm (nem. *Frame*, *n./m.*, engl. *frame*) je mentalna predstava o stereotipnoj situaciji: „Reč 'frejm' doslovno znači i 'ram', a označava statično, činijeničko znanje o nekom prototipu, kao kognitivnoj semantičkoj slici objekata u svetu oko nas“³³ (Knipf-Komlosi, Rada & Bernath, 2006: 175).

³³ „Das Wort Frame bedeutet wortwörtlich auch Rahmen und meint statisches, tatsächsbezogenes Wissen von einem Prototyp, als kognitivem, schematischem Bild von Objekten und Gegenständen der Welt“ (Knipf-Komlosi, Rada & Bernath, 2006: 175).

Skript (nem. *Skript*, n., engl. *script*) je mentalna predstava o stereotipnom sledu događaja: „Skriptovi važe za šematske 'scenarije' uskladištene u pamćenju, a sadrže leksička sredstva za verbalizaciju stereotipnog odvijanja radnji ili događaja“³⁴ (Knipf-Komlosi, Rada & Bernath, 2006: 175).

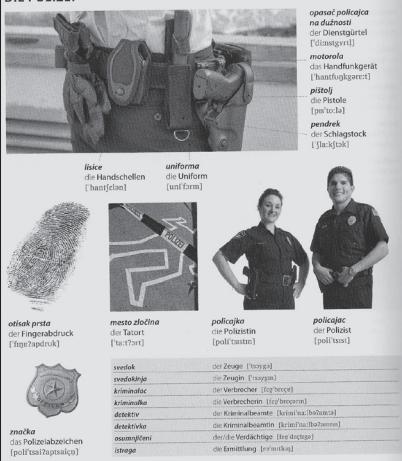
U primeru na Ilustraciji 141 autori rečnika „Duden. Bildwörterbuch“³⁵ (Duden, 1992: 330) odabrali su, tako, jedan predmet, automobil (tj. naš pojam o njemu), da bi zatim naveli sve relevantne nemačke lekseme koje ga označavaju (*Automobil*, *Auto*, *Kraftfahrzeug*, *Kfz*, *Kraftwagen*, *Wagen*, *Personenwagen* i *Personenfahrzeug*), ali i lekseme koje označavaju njegove najvažnije delove, poput *Fahrgestell/Chassis* ('šasija'), *Autotür/Wagentür* ('vrata'), *Kühler* ('hladnjak'/'kiler'), *Felge* ('felna'), *Motorhaube* ('hauba'), *Reserverad* ('rezervni točak'), *Kofferraum* ('prtlažnik'/'gepek'), *Kupplungs-pedal/Kupplung* ('kvačilo'/'kuplning'), *Batterie* ('akumulator'), *Gaspedal/Gas* ('papučica za gas'/'gas') itd.

Ilustracija 142. „Dvojezični slikovni rečnik nemačko-srpski“ (Vulkan, 2016)

³⁴ „Scripts gelten als gespeicherte schematische 'Drehbücher', sie enthalten lexikalische Mittel zur Versprachlichung von stereotypen Handlungs- und Ereignisabläufen“ (Knipf-Komlosi, Rada & Bernath, 2006: 175).

³⁵ Duden. Slikovni rečnik

POLICIJA -
DIE POLIZEIPOLICIJA -
DIE POLIZEI

POLICE LINE DO NOT CROSS

YOU WILL BE PROSECUTED

policijski kodoni
die Polizeiabsperrung
[poli:tsia:t̩p̩r̩ər̩ŋ]

Ilustracija 143. „Slikovni rečnik srpsko-nemački.

Za svakodnevnu i poslovnu upotrebu“

(Pons, 2015)

Slikovni rečnici mogu biti jednojezični, dvojezični i višejezični. Za razliku od rečnika „Duden. Bildwörterbuch“ (Duden, 1992), iz koga smo preuzeли primer na Ilustraciji 141, oni su često namenjeni deci, učenicima stranog jezika ili ljudima koji su primuđeni da savladavaju osnovne svakodnevne komunikativne situacije u stranoj zemlji. Na srpskom tržištu danas ima nekoliko rečnika upravo tog tipa, npr. „Dvojezični slikovni rečnik nemačko-srpski“ (Vulkan, 2016) ili „Slikovni rečenik srpsko-nemački. Za svakodnevnu i poslovnu upotrebu“ (Pons, 2015) (Ilustracija 142 i Ilustracija 143).

Osim u štampanom, slikovni rečnici danas postoje i u elektronskom obliku, pa i na internetu. Takvi su, primera radi, i nemačko-engleski slikovni rečnik BILDWÖRTERBUCH (<http://www.bildwoerterbuch.com/>) i jednojezični internetski slikovni rečnik engleskog jezika VISUAL DICTIONARY ONLINE (<http://visual.merriam-webster.com/index.php>). Ovi rečnici ne razlikuju se suštinski od štampanih slikovnih rečnika – jedina razlika je u mediju.

9.8.4 Slikovni dodaci u semasiološkim rečnicima

Kao što smo pomenuli nešto ranije, pojedini semasiološki rečnici, naročito učenički, sadrže i slikovne onomasiološke umetke i dodatke. Oni su ponекад grafički srazmerno skromni, tj. crno-beli šematski prikazi, ali se, isto tako, sreću i privlačni crteži s mnoštvom pojedinosti ili fotografije u boji. U takvim umecima i dodacima autori predstavljaju lekseme u vezi sa frejmovima i skriptovima koji su osobito značajni za osnovnu komunikaciju, a značenje im je teško opisati verbalno. Ilustracije 144 i 145 nude primer takvih umetaka iz Langenšajtovog rečnika „Power Wörterbuch Deutsch“ (Götz & Wellmann, 2009).

Ilustracije 144 i 145. Onomasiološki (slikovni) umeci u rečniku „Power Wörterbuch Deutsch“ (Götz & Wellmann, 2009)

9.8.5. Tezaurusi

Pored slikovnih rečnika postoje i tezaurusi (nem. *Thesaurus, m.*). Cilj tezaurusa je da pomognu kompetentnim, najčešće izvornim govornicima u potrazi za pogodnim izrazom (up. Haß, 2012: 3), recimo onda kada sastavljuju zahtevne tekstove ili prilikom prevodenja.

Da bi ispunili taj zadatak, tezaurusi lekseme ne raspoređuju alfabetski, već na osnovu značenja, tj. na osnovu pripadnosti određenoj tematskoj grupi, npr. rečima i izrazima koji označavaju osećanja, sportove, spremanje jela, porodični život i porodične odnose, saglasnost, zabranu, aktivnosti vezane za

studije i univerzitet, pojmove iz neorganske hemije, delove zgrade, nameštaj itd. Na Ilustracijama 146, 147, 148 i 149 vidimo neke od tih grupa, i to *Verlobung* ('veridba'), *Ansiedlung*, *Stadt* ('naselje', 'grad'), *Vergnügen*, *Lachen* ('zadovoljstvo', 'smeh') i *Kunst* ('umetnost') iz Dornzajfovog rečnika „Der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen“³⁶ (Dornseiff, 2004).

Kao što će čitalac svakako primetiti čim pažljivije osmotri primere na Ilustracijama 146, 147, 148 i 149, rečnički članci u Dornseiff (2004) ne sadrže objašnjenje značenja niti bilo kakve druge napomene o leksemama. Tako ili slično postupaju i ostali tezaurusi – ukoliko i nude informacije o značenju ili o nekim drugim svojstvima leksema, ta su objašnjenja izuzetno kratka. Rečnik namenu ispunjava time što korisniku na jednom mestu nudi sve reči i izraze koji mu mogu pomoći da verbalizuje određeni sadržaj, tj. da iznese misli, za-pažanja ili osećanja koja su u vezi sa određenom tematskom oblašću.

„Lista leksema u odrednici ne služi, dakle, njihovom definisanju, već korisniku ukazuje na to koje reči (može) da upotrebi kako bi verbalizovao neku ideju“³⁷ (Wrede, 2012: 337), čime nam tezaurusi omogućavaju da reči i izraze upotrebimo u skladu s njihovom prirodnom namenom, a to je izražavanje razmišljanja, ideja itd. (Wrede, 2012: 337).

Tezaurusi time podsećaju na rečnike sinonima, ali se od njih prilično i razlikuju. Jedna od razlika svakako je njihova onomasiološka struktura, jer su rečnici sinonima alfabetski organizovani, što kod tezaurusa nije slučaj.

Ni same informacije unutar odrednice/grupe nisu, međutim, iste kao u rečnicima sinonima. Kao što i sam njihov naziv govori, rečnici sinonima unutar odrednice nude samo sinonime, a to znači leksičke jedinice vrlo sličnog značenja koje pripadaju istoj vrsti reči ili, pak, odgovarajuće frazeologizme. Nasuprot tome, tezaurusi unutar odrednice navode sve lekseme vezane za neki koncept, frejm ili skript³⁸. Te lekseme mogu pripadati različitim vrstama reči, kao na primer u grupi *Vergnügen*, *Lachen*, gde ćemo pored imenica *Lächeln* ('osmeh', 'osmehivanje'), *Gelächter* ('smeh'), *Spaß* ('zabava', 'zadovoljstvo') ili *Scherz* ('šala') naći prideve poput *lustig* ('veseo'), *heiter* ('ve-

³⁶ Nemačka leksika u tematskim grupama

³⁷ „Die Vokabelliste unter einem Stichwort dient also nicht der Definition derselben, sondern zeigt dem Nutzer, welche Wörter gebraucht werden (können), um eine Idee zu veranschaulichen“ (Wrede, 2012: 337).

³⁸ Sami autori tezaurusa uglavnom, doduše, ne koriste termine 'koncept', 'frejm' i 'skript'. Kod starijih rečnika ili izdanja to se i podrazumeva, jer su sva tri termina srazmerno nova. U uvodnim tekstovima u osmom izdanju Dornzajfovog rečnika (Dornseiff, 2004) javlja se, međutim, termin 'koncept'.

dar') ili *komisch* ('smešan', 'komičan'), ali i glagole kao što su *kichern* ('kikotati se') i *grinsen* ('osmehivati se od uha do uha', 'ceriti se', 'keziti se'), kao i frazeologizme *vom Stuhl fallen* ('pasti sa stolice (od smeha)') ili *vor Freude tanzen* ('skakati od sreće').

Već i na osnovu ovih nekoliko primera jasno je da lekseme unutar jedne grupe/odrednice u onomasiološkom rečniku nisu sinonimi – mada među njima ima i sinonima. Pored sinonima tu su i hiperonimi, hiponimi, kohiponimi, meronimi, ali i reči koje međusobno nisu ni u kakvom paradigmatskom odnosu. Kao što smo ranije u ovom poglavlju već isticali, njima je zajedničko samo to da pripadaju istoj tematskoj grupi, pa ih zahvaljujući tome možemo upotrebiti u tekstovima koji obrađuju određenu temu.

Kada pišu tekst na maternjem jeziku ili na nekom jeziku kojim su ovladali tako dobro kao da im je maternji, kao i kada prevode stilski zahtevnije tekstove pomoću tezaurusa, autori i prevodioci mogu osvežiti pamćenje, ne bi li se bogatije, raznovrsnije i lepše izrazili u tom konkretnom tekstu i u tom konkretnom prevodu. Pored toga, tezauruse koriste i predavači maternjeg ili stranog jezika pri sastavljanju materijala za nastavu, pre svega leksičkih informacija ili zadataka i sl.

Tezauruse, dakle, ne koristimo da bismo upoznali nove reči ili da bismo pribavili neke (nama) nove podatke o njima, već da bismo ciljano aktivirali leksički fond kojim već raspolaćemo, i to da bismo bolje rešili zadatak koji nam predstoji – da bismo napisali ili preveli neki tekst ili osmislimi i pripremili nastavni materijal.

15.5 Verlobung

→ 10.52 Liebe; 15.31 Glückwunsch; 15.33 Freundschaft; 17.25 Fest

Verlobung • Brautschau • Aufgebot • Eheversprechen • junge Liebe • junges Glück • Verlobter • Bräutigam • der Erwählte • der Freier • der Zukünftige • Verlobte • Braut • Brautleute • Brautpaar • Liebespaar • Pärchen • verlobt • anhalten • sich erklären • werben • sich verloben • anbeißen • sich binden • sich einig sein • sich finden • sich versprechen • verloben • verkuppeln • aufbieten

8.2 Ansiedlung, Stadt

→ 1.16 Landbezirk; 19.1 Wohnung, Haus

Dorf • Bauerndorf • Flecken • Gemeinde • Kaff • Klitsche • Nest • Ort • Ortschaft • Siedlung • Stadt • Ballungsraum • Großstadt • Hauptstadt • Kapitale • Kleinstadt • Kommune • Kreisstadt • Metropole • Provinznest • Provinzstadt • Residenzstadt • Städtchen • Weltstadt • Wirtschaftsmetropole • Bastion • Burg • Festung • Fort • Armenviertel • Elendsviertel • Getto • Gründgürtel • Innenstadtbereich • Ortsteil • Slum • Stadtteil • Trabantenstadt • Viertel • Villenviertel • Vorort • Vorstadt • Wohnblock • Wohngegend • Wohnsiedlung • Wohnviertel • Landflucht • Umwiedlung • Verstädterung

Ilustracije 146 i 147. Grupe *Verlobung* i *Ansiedlung, Stadt* u Dornzajfovom rečniku (Dornseiff, 2004)

10.21 Vergnügen, Lachen

→ 10.9 Lust empfinden; 10.20 Heiter; 10.22 Witz;
10.49 Mitgefühl; 15.23 Lob, Beifall; 15.45 Spott;
17.26 Unterhaltung, Vergnugung

Lachen · Freudengeheul · Gekicher · Gelächter · Grimassen · Grinsen · Jauchzer · Jubelgeschrei · Juchzer · Lächeln · Lachkrampf · schallendes Gelächter · Scherz · Schmunzeln · Spaß · Hohnlachen · diebische Freude · Spott · Verhöhnung · Vergnügen · Amusement · Festlichkeit · Frohlocken · Gaudi · Lustbarkeit · Applaus · Beifall · Glückwunsch · Gratulation · Jubel · Loblied · Triumph · Tusch · lustig · übermütig · beglückt · freudig erregt · heiter · komisch · heiter · lächerlich · lachhaft · spaßig · toll · lachen · albern · brüllen · feixen · frohlocken · gackern · grinsen · gröhlen · jauchzen · jubeln · kichern · lächeln · losprusten · quieken · quietschen · schmunzeln · triumphieren · sich wälzen · wiehern · zerplatzen · sich den Bauch halten · sich freudig die Hände reiben · hell auflachen · in schallendes Gelächter ausbrechen · sich ins Fäustchen lachen · sich krumm und schief lachen · laut aufschreien · Luftsprünge machen · Tränen lachen · unterm Tisch liegen · vom Stuhl fallen · vor Freude tanzen · anlachen · beglückwünschen · bejubeln · belächeln · besingen · gratulieren · zum Lachen bringen · kitzen · Spaß machen

14.1 Kunst

→ 10.17 Geschmack, Kunstsinn; 14.2 Gestaltung;
14.11 Musik; 14.22 Dichtung

Kunst · Kunstschaßen · Kunstwerk · Kunstform · Kunstgattung · Archäologie · bildende Kunst · darstellende Kunst · Kunstgeschichte · Kunsthissenschaft · Werk · Alterswerk · Frühwerk · Gesamtkunstwerk · Gesamtwerk · Oeuvre · Repertoire · Spätwerk · Schaffenszeit · Künstlerleben · Schaffensperiode · Schaffensphase · Schaffensdrang · Schaffenskrise · Schaffensprozess · Kunstauffassung · Kunstanspruch · Kunstbetrachtung · Kunstcharakter · Kunstkritik · Kunstobjekt · Kunstaktion · Kunstprodukt · Kunstdproduktion · Kunuprojekt · Kunstereignis · Kunstfest · Kunstgeschehen · Kunstschaft · Künstlergespräch · Künstlertreff · Kunstbetrieb · Kunstbereich · Künstleragentur · Mäzenatentum · Kunstbeirat · Kunstkreis · Künstlerbund · Künstlergemeinschaft · Künstlergeneration · Künstlergilde · Künstlerkreis · Künstlervereinigung · Kunststiftung · Künstlerduo · Künstlerhepaar · Künstlerfamilie · Künstlerpaar · Künstler · Hobbykünstler · Konzeptkünstler · Kunstkritiker · Kunstschaffender · Meisterschüler · Minimalist · Nachwuchskünstler · Schöpfer · Kunstinteressierte · Kunstkenner · Kunstliebhaber · Kunstmäzen · Kunstmittler · Mäzen

Ilustracije 148 i 149. Grupe *Vergnügen, Lachen* i *Kunst* u Dornzajfovom rečniku (Dornseiff, 2004)

Tezaurusi svaku leksemu svrstavaju u jednu ili više grupa u okviru ontološkog sistema na kome se zasnivaju. Takvi ontološki sistemi nisu *a priori* jezički specifični, već potencijalno univerzalni – ili autori bar teže tome. Međutim, nijedan od ontoloških sistema koje tezaurusi danas nude nije šire prihvaćen. Korisnici zato moraju uložiti prilično vremena i truda da ih upoznaju, ako žele efikasno da upotrebljavaju ovakav rečnik.

Pre prosvetiteljstva ovo je u Evropi bilo drugačije – obrazovani ljudi unutar evropskog kulturnog kruga delili su istu, hrišćansku sliku sveta. Leksikografska ostvarenja, a naročito enciklopedije, većinom su bile onomasiološki organizovane (Haß, 2012: 3, 24). Kako ističe U. Has,

Poredak sveta poticao je od Boga, bio je teološki sistematizovan i obuhvatao je sve oblasti života i znanja. Usled sekularizacije i filozofskog otkrića da ljudi do znanja mogu doći isključivo percepцијом i iskustvom,

konsenzus o takvom poretku sveta se izgubio, a njegovo mesto do sada nije uspeo da zauzme nijedan drugi³⁹ (Haß, 2012: 24).

Na Ilustraciji 150 vidimo pregled osnovnih tematskih grupa koje je Franc Dornzajf izdvojio i na njima zasnovao svoj rečnik – *Wirtschaft* ('privreda'), *Recht und Ethik* ('pravo i etika'), *Fühlen. Affekte. Charaktereigenschaften* ('osećanja, afekti i karakterne osobine'), *Kunst* ('umetnost') itd. (Dornseiff, 2000: III).

ANWEISUNG ZUM GEBRAUCH DES BUCHES	
D er gesamte Wortschatz ist in 20 Hauptabteilungen gebracht. Die Teilung in 20 Gruppen geht einen Weg von der äußerem Natur (Abtl. 1—2) und den allgemeinen Seinsbeziehungen (Abtl. 3—8) zum Subjektiven (Abtl. 9—12), zum sozialen Bereich und der Kultur (Abtl. 13—20). Sie sieht so aus:	
1. Anorganische Welt. Stoffe	11. Fühlen. Affekte. Charaktereigenschaften
2. Pflanzen. Tier. Mensch (körperlich)	12. Denken
3. Raum. Lage. Form	13. Zeichen. Mitteilung. Sprache
4. Größe. Menge. Zahl. Grad	14. Schrifttum. Wissenschaft
5. Wesen. Beziehung. Geschehnis	15. Kunst
6. Zeit	16. Soziale Verhältnisse
7. Sichtbarkeit. Licht. Farbe. Schall. Temperatur. Gewicht. Aggregatzustand. Geruch. Geschmack	17. Geräte, Technik
8. Ortsveränderung	18. Wirtschaft
9. Wollen und Handeln	19. Recht. Ethik
10. Sinnesempfindungen	20. Religion. Das Übersinnliche
Jeder der 20 Hauptabteilungen zerfällt in etwa 20—90 Begriffszahlen, die zusammen am Schluß dieser Anweisung und gesondert vor jeder Hauptabteilung zu finden sind. Ein alphabetisch geordnetes Verzeichnis ausgewählter Worte findet sich am Schluß des Bandes.	

Ilustracija 150. Osnovne značenjske grupe u Dornzajfovom rečniku (Dornseiff, 2000)

U okviru svake od ovih dvadeset osnovnih značenjskih grupa Dornzajf je potom izdvojio nekoliko destina ključnih pojmoveva, nekada dvadesetak, a nekada i preko sto (Dornseiff, 2000: V–XVI). U grupi *Recht. Ethik* Dornzajf je kao ključne pojmove, primera radi, izdvojo *Tugend* ('vrlina'), *Unschuld* ('nevinost'), *Laster* ('porok'), *Beschuldigung* ('optuživanje'), *Gesetz* ('zakon'), *Unrecht* ('nepravda'), *Polizei* ('policija'), *Bestrafung* ('kažnjavanje?') itd. (Dornseiff, 2000: XVI). Ilustracija 151 prikazuje pojmove u grupi

³⁹ „die Weltordnung war von Gott her gedacht und theologisch-systematisch ausgeformt; sie umfasste alle Lebens- und Wissensbereiche. Durch den Prozess der Säkularisierung, durch die philosophische Entdeckung, dass alles Wissen erst durch die menschliche Wahrnehmung und Erfahrung erfasst werden kann, schwand der Konsens über die eine mögliche Weltordnung, ohne dass eine andere an deren Stelle hätte gesetzt werden können“ (Haß, 2012: 24).

Ortsveränderung ('promena mesta'). Među njima su, primera radi, *Bewegung* ('kretanje'), *Wagen* ('kola'), *Ziehen* ('vučenje'), *Schnell* ('brzo'), *Langsam* ('sporo'), *Vorwärts* ('napred'), *Rückwärts* ('nazad'), *Fallen* ('padanje') itd. (Dornseiff, 2000: X).

8. Ortsveränderung	
8. 1. Bewegung	8. 18. Sich entfernen
8. 2. Halt	8. 19. Nähерung
8. 3. Hinbefördern	8. 20. Ankommen
8. 4. Wagen	8. 21. Zueinander
8. 5. Schiff	8. 22. Auseinander
8. 6. Flugzeug	8. 23. Hinein
8. 7. Schnell	8. 24. Heraus
8. 8. Langsam	8. 25. Hindurch
8. 9. Antrieb, Stoß	8. 26. Dazwischen
8. 10. Rückstoß	8. 27. Über etwas hinweg
8. 11. Lenken, Weg, Richtung	8. 28. Hinauf
8. 12. Abweichung	8. 29. Springen
8. 13. Vorausgehen	8. 30. Hinunter
8. 14. Ziehen	8. 31. Fallen
8. 15. Nachfolgen	8. 32. Im Bogen
8. 16. Vorwärts	8. 33. Hin und Her
8. 17. Rückwärts	8. 34. Regellos

Ilustracija 151. Pojmovi u Dornzajfovom rečniku – primer grupe „Promena mesta“ (Dornseiff, 2000)

Da bi i korisnici koji nisu u potpunosti pronikli u ontološki sistem na kome se rečnik zasniva mogli uspešno da ga upotrebljavaju, središnji deo svih tezaurusa prati alfabetski registar leksema sa informacijom o tome gde se one u središnjem delu nalaze (npr. na kojoj stranici, u kojoj tematskoj grupi itd). Ukoliko ovakav registar izostane ili ako je nepotpun, rad sa rečnikom neuporedivo je teži, a njegova upotrebna vrednost opada.

9.8.5.1. Poznati tezaurusi na nemačkom govornom području i njihovi uzori

Najpoznatiji predstavnik nešto starijih tezaurusa nemačkog jezika⁴⁰ svakako je rečnik Danijela Zandersa (Daniel Sanders) „Deutscher Sprachschatz: geordnet nach Begriffen zur Auffindung und Auswahl des passenden Ausrucks. Ein stilistisches Hilfsbuch für jeden Deutsch Schreibenden“⁴¹ (Sanders, 1873–1887), dok se danas ističe „Der deutsche Wortschatz nach Sachgrup-

⁴⁰ Misli se na tezauruse savremenog tipa.

⁴¹ Nemačko jezičko blago, raspoređeno prema pojmovima, radi pronalaženja i odabira odgovarajućeg izraza. Stilski priručnik za svakog ko piše na nemačkom jeziku

pen“⁴² Franca Dornzajfa, iz koga smo i preuzeli primere u prethodnom poglavlju (Dornseiff, 2000 i Dornseiff, 2004). Pored Dornzajfovog rečnika, tu je i rečnik Huga Verlea i Hansa Egersa pod naslovom „Deutscher Wortschatz. Ein Wegweiser zum treffenden Ausdruck“⁴³ (Wehrle & Eggers, 1967), koji se u potpunosti oslanja na čuveni britanski „Roget’s Thesaurus of English Words and Phrases“⁴⁴ Pitera Marka Rožeа (Peter Mark Roget) (Roget, 2002). Na narednim stranicama reći ćemo nešto više o Roževom i Dornzajfovom rečniku.

Rožev tezuarus, odnosno „Thesaurus of English Words and Phrases“ Pitera Marka Rožeа, odlučujuće je obeležio evropsku onomasiološku leksiografiju (Storjohann, 2012: 477–478). Ovaj rečnik izlazi još od sredine 19. veka, naravno uvek uz izmene i dopune, i za to vreme prodato je preko 40 miliona primeraka (Wrede, 2012: 335).

Autor rečnika, lekar Piter Mark Rože, sastavio je još 1805. godine – za vlastite potrebe – liste reči koje je razvrstao po temama, tj. konceptima. One su mu toliko koristile, da je po odlasku u penziju, 1848. godine, odlučio da ih doradi i objavi, kako bi i drugima pomogle da bolje izraze misli i ideje (Wrede, 2012: 336).

Prvo izdanje ovog rečnika objavljeno je 1852. godine, a do Roževe smrti 1869. godine izašlo je već 28 izdanja. Nakon očeve smrti rad na tezuarusu nastavio je Rožev sin Džon Luis Rože (John Lewis Roget), a zatim Rožev unuk Semjuel Romili Rože (Samuel Romilly Roget). Obojica su na rečniku radila do kraja života, kao i njihov otac, odnosno deda. Nakon smrti Semjuela Romilija Rožeа, sredinom 20. veka, prava na tezaurus preuzela je izdavačka kuća „Longman“, a zatim izdavačka kuća „Penguin“ (Penguin). Prvo izdanje u 21. veku objavljeno je 2002. godine, povodom stope desetogodišnjice rečnika (Wrede, 2012: 338–339). Starija izdanja tezaurusa danas su dostupna na internetu, u otvorenom pristupu, i to u okviru Projekta GUTENBERG, na adresi <http://www.gutenberg.org/ebooks/10681>.

Tradicija duga vek i po i veliki broj izdanja svedoče o uspehu Roževog tezaurusa. Piter Mark Rože očigledno se nije prevario pomislivši da bi njegove liste reči mogle koristiti i drugima, a ne samo njemu. Rožev tezaurus bio je uz to uzor leksiografima i izdavačima izvan engleskog govornog područja, koji su, podstaknuti njegovim uspehom, korisnicima u svojim zemljama pokušali da ponude slične priručnike. Tako je bilo i u Nemačkoj.

---

⁴² Nemačko leksičko blago po tematskim grupama

⁴³ Nemačko leksičko blago. Vodič za odabir pravog izraza

⁴⁴ Rožev tezaurus engleskih reči i izraza

Svi najpoznatiji nemački tezaurusi nastali su po ugledu na Rožeov rečnik. Većinu njih već smo pominjali. To su rečnik Danijela Zandersa (Daniel Sanders) „Deutscher Sprachschatz: geordnet nach Begriffen zur leichten Auf-findung und Auswahl des passenden Ausdrucks“ (Sanders, 1873–1887), Šles-singov (Anton Schlessing) rečnik „Deutscher Wortschatz“⁴⁵, Dornzajfov rečnik „Deutscher Wortschatz nach Sachgruppen“ iz 1933/1934. i „Deutscher Wortschatz“ H. Verlea i H. Egersa iz 1961. godine (Storjohann, 2012: 478).

Najznačajniji od njih danas je svakako **Dornzajfov rečnik** – zbog velikog obima, duge i neprekinute tradicije, ali i zbog toga što je osmo izdanje iz 2004. godine (Dornseiff, 2004) temeljno aktualizovano, o čemu će uskoro biti više reči.

Franc Dornzajf (1888–1960) bio je nemački klasični filolog, a uža specijalnost bila mu je helenistika, tj. starogrčki jezik. Njegova interesovanja bila su, međutim, izrazito raznovrsna (Wiegand, 2004: 10). Prema vlastitim navodima, u izradu nemačkog onomasiološkog rečnika upustio se iz uverenja da je takav priručnik prvi korak ka izradi odgovarajućeg rečnika starogrčkog jezika, kome je zapravo nameravao da se posveti (Dornseiff, 2000: XVII; Wiegand, 2004: 12–15). Dornzajf je prvo bitno imao na umu da osavremeni Zandersov tezaurus (Sanders, 1873–1887), a kada se ta zamisao izjalovila, upustio se u pripremu vlastitog rečnika (Wiegand, 2004: 14). Taj takoreći usputni poduhvat doneće mu veliki uspeh i trajno će ga proslaviti u obrazovnim krugovima na nemačkom govornom području, dok tezaurusom starogrčkog jezika nikada neće ni stići ozbiljnije da se pozabavi (Weigand, 2004: 15).

Prvo izdanje rečnika „Der Deutsche Wortschatz nach Sachgruppen“ objavljeno je 1934. godine. U kratkim razmacima usledilo je još nekoliko izdanja: drugo 1940, treće 1943, četvrto 1954. i peto 1959. godine, neposredno pred Dornzajfovou smrt.

Dornzajf je za života neprekidno radio na svom tezaurusu, tako da je svako izdanje donosilo nešto novo. Nakon toga usledilo je, međutim, nekoliko neizmenjenih izdanja – šesto iz 1965. i sedmo iz 1970. godine – a potom njihovi reprinti (npr. Dornseiff, 2000).

Pošto gotovo pola stoljeća nije osavremenjivan, Dornzajfov tezaurus nije više bio aktuelan – ideo zastarelih leksema u njemu bio je sve veći i veći. Sasvim očekivano, to se izuzetno negativno odrazilo na njegovu praktičnu upotrebnu vrednost. Možda ne bi bilo preterano reći da ju je manje-više i izgubio.

---

⁴⁵ Nemačko leksičko blago

Taman kada je izgledalo da će rečnik „Der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen“ sačuvati značaj samo kao kulturnoistorijska vrednost i kao izvor informacija o nemačkoj leksici tokom prve polovine 20. stoljeća, izdavačka kuća „Valter de Gruyter“ (Walter de Gruyter) odlučila je da ponudi novo, potpuno osavremenjeno izdanje. Ono je izšlo nakon četvorogodišnjih priprema, 2004. godine. Zasniva se na podacima iz elektronskog korpusa projekta „Döjcer vortšac“ (Deutscher Wortschatz) Univerziteta u Lajpcigu (Universität Leipzig), pa zahvaljujući tome izuzetno verno prikazuje leksiku sавremenог nemačког jezika na početku 21. stoljeća (Storjohann, 2012: 481; Quasthoff, 2004: 7; Quasthoff, 2004²: 196–199).

Na osnovu analize podataka iz korpusa Univerziteta u Lajpcigu Uve Kvasthof i njegovi saradnici iz rečnika su uklonili zastarele reči i izraze, a umesto njih uneli nove, savremene – izmenivši tom prilikom oko 30% leksema u rečniku. Pored toga, dodali su nekoliko tematskih grupa – *Essen und Trinken* ('jelo i piće'), *Sport und Freizeit* ('sport i slobodno vreme') i *Gesellschaft* ('društvo'), dok su nekoliko drugih tematskih grupa preimenovali ili preraspodelili (Quasthoff, 2004: 7; Quasthoff, 2004²: 203). Osim toga, unutar tematskih grupa – a u skladu sa zahtevima vremena – ima novih ključnih pojmoveva, npr. iz oblasti kao što su berza, kompjuteri, mediji, prirodne nauke, sport itd. (Quasthoff, 2004: 7).

19.16 Computer → 4.35 Zahl; 11.11 Messen, Rechnen; 19.17 Daten und Software; 19.18 Internet	Computer · Anwendungsserver · Applikationsserver · Arbeitsplatzrechner · Computerschirm · Computertastatur · Datenverarbeitungsanlage · Datenverarbeitungssystem · DV-System · EDV-Anlage · EDV-System · Elektronengehirn · Großcomputer · GroBRechner · Hardware · Heim-PC · Heimcomputer · Host · Hostsystem · Industrieroboter · Kleincomputer · Laptop · Laptop-Computer · Laserdrucker · Mikrocomputer · Minicomputer · Netzcomputer · Notebook · Parallelrechner · PC · Personalcomputer · Rechenanlage · Rechenmaschine · Roboter · Robotermann · Schachcomputer · Server · Serviceroboter · Spielekonsole · Spielkonsole · Sprachcomputer · Supercomputer · Superrechner · Taschencomputer · Workstation · Zentralcomputer · Zentralrechner → Computeranlage · Adapter · Arbeitsspeicher · Ausgabegerät · Bildschirm · CD-Brenner · CD-Laufwerk · CD-ROM · CD-ROM-Laufwerk · CD-Wechsler · Chip · Chipkarte · Computerbildschirm · Computerchip · Computermaus · Computermodell · cherchip · Speichermedium · Speicherzelle • Bit · Kilobit · Megabit · Gigabit · Byte · Kilobyte · Megabyte · Gigabyte · Megahertz · Gigahertz • Baud · CPU-Zeit · Computerraum · Rechenzentrum · Computerausstattung · Computerbereich · Computereinsatz · Computerhilfe · Computerisierung · Computerkurs · Datenschutz · Datenklau · Datenmissbrauch · Datenschutzbericht · Datenschutzgesetz · Datenschutzrecht · Datenweitergabe · Computerhersteller · Chipfach · Chiphersteller · Chipindustrie · Chipwerk · Computerbauer · Computerbranche · Computerfirma · Computerindustrie · Computerkonzern · Computeriese · Computerunternehmen · Hardwarehersteller · IT-Unternehmen · PC-Hersteller · Prozessorhersteller · Prozessorhersteller · Computerhandel · Computergeschäft · Computerhandelskette · Computerläden · Computermarkt · IT-Markt · PC-Geschäft • Computerwelt · Computerwissenschaft · Computerzeitalter · Anwendungsentwickler · Computeranwender · Computerbenutzer · Computerbesitzer · Computerexperte · Computerfachmann · Computerfreak · Computerhacker · Computerhändler · Computernutzer · Computerspezialist · Computerwissenschaftler · Datenschutz
---	---

Ilustracija 152. Nova leksika u Dornseiff (2004)

Ilustracija 152 prikazuje deo leksema koje osmo izdanje „Dornzajfa“ navodi pod ključnom rečju *Computer* ('kompjuter'). Sama ključna reč i gotovo sve lekseme koje je prate nove su u rečniku i pripadaju aktuelnoj leksici savremenog nemačkog jezika, kao što će se čitalac sigurno složiti.

Osmo izdanje „Dornzajfa“ sadrži i nekoliko obimnih propratnih tekstova: uvod poznatog germaniste Ernsta Viganda (Ernst Wiegand) o istoriji nemačkih tezaurusa (Wiegend, 2004), obiman pregled leksikografske i onomasiološke literature na gotovo sto stranica, metodološki uvod U. Kvasthoffa (Quasthoff, 2004²) o elektronskim korpusima i tome kako se oni mogu primeniti u izradi tezaurusa, uputstva za korisnike i uvod Franca Dornzajfa iz ranijih izdanja (Dornseiff, 2004: 417–460). Tako i onim korisnicima koje prevasnodno zanimaju teorijski aspekti onomasiološke leksikografije i leksikografske istorije na raspolaganju stoje veoma bogate i raznovrsne informacije.

Iako su Dornzajfove želje bile drugačije (Wiegand, 2004: 20), i ovo izdanje njegovog tezaurusa, baš kao i prethodna, veoma je korisno pre svega kao pomoć kompetentnim, a zahtevnim korisnicima pri pisanju – što je, uostalom, tipično za tezauruse.

Samog Dornzajfa zanimala je nauka, odnosno jezička tipologija, a rečnik koji klasificiše pojmove iz vanjezičke realnosti shvatao je kao retoričko-stilističku podršku prevodenju. Pored toga, verovao je da takav rečnik pruža uvid u celokupno leksičko bogatstvo, a time omogućava i prepoznavanje značenjskih i pojmovnih veza [...] Ako se te namere uporede sa prikazom funkcija tezaurusa i okolnosti u kojima se oni odista koriste [...] jasno je da se Dornzajfove prvobitne namere ne poklapaju sa svrhama u koje današnji korisnici upotrebljavaju njegov rečnik. „Der deutsche Wortschatz nach Schgruppen“ danas je veoma rasprostanjen priručnik, koji se pri prevodenju i za lingvističke analize leksičke ne koristi toliko, koliko kao pomoć u pronalaženju reči, bilo prilikom pisanja, bilo da zadovolji znatiželju onih koje generalno zanimaju jezička pitanja. [...] Iz toga sledi da je ovo priručnik koji pomaže pri pronalaženju i pri izboru reči. [...] Ali svrha rečnika nije ograničena na pisanje. Pored analize koncepta (prejezičkih pojmoveva) koji su u nemačkom jeziku leksikalizovani (tj. pretoceni u reči), on korisnicima koje zanimaju jezička pitanja služi i u svakodnevnim situacijama, recimo pri rešavanju ukrštenica, ili nastavnicima nemačkog jezika u pripremi nastavnih materijala. I tako je „Dornzajf“ priručnik za svakoga ko se privatno ili profesionalno bavi jezikom, a naročito kreativnim pisanjem⁴⁶ (Storjohann, 2012: 479–484).

⁴⁶ „Dornseiff selbst hatte ein wissenschaftliches, sprachtypologisches Interesse und sah das

Osmo izdanje „Dornzajfa“ dostupno je i u elektronskom obliku, na CD-ROM-u (Storjohann, 2012: 485–488). Premda, bar trenutno, ne nudi mnogo dodatnih mogućnosti u odnosu na štampanu varijantu, ono svakako ima neizbežne prednosti tog formata (brz pregled, prenosivost itd), a veoma dobro se uklapa i u današnji način pisanja i prevođenja – a to je svakako za kompjuterom.

9.8.5.2. Tezaurusi u praksi

Uprkos tome što imaju izuzetno dugu i bogatu tradiciju, tezaurusi danas nisu bliski širem krugu korisnika. Većina njih ne samo da nikada nije koristila takve rečnike, nego nikada nije ni čula za njih.

Imajući u vidu najvažnije namene tezaurusa, na koje smo u više navrata ukazivali u prethodnim poglavljima, to zapravo i nije iznenadujuće. Pisanjem i prevođenjem stilski zahtevnih tekstova i izradom materijala za nastavu maternjeg ili stranog jezika bavi se ograničen krug jezičkih profesionalaca, malom vrhunskih stručnjaka za svoju oblast – prevođenje, nastavu, akademsko ili kreativno pisanje itd. Njima tezaurusi mogu biti od izuzetno velike koristi, dok potrebama šireg kruga korisnika bolje odgovaraju neki drugi tipovi rečnika.

To, međutim, nije specifičnost tezaurusa. Svaki tip rečnika namenjen je određenoj korisničkoj grupi. Ona je kod nekih tipova rečnika veća, kod drugih manja, ali nema nijednog tipa rečnika koji bi odgovarao baš svima. Opšti dvo-

---

Wörterbuch mit der Weltteilung nach Begriffen als rhetorisch-stilistisches Hilfsmittel für Übersetzungsarbeiten. Außerdem könne man die Fülle des gesamten Wortschatzes betrachten, um somit dessen Sinn- und Sachzusammenhänge zu erfassen [...] Stellt man diese Absichten den Ausführungen zu Funktionen und Konsultationssituationen, wie sie [...] für ein Nachschlagewerk im Stile eines Thesaurus vorliegen, gegenüber, wird deutlich, dass Dornseiffs ursprüngliche Intentionen von den sprachlichen Zwecken heutiger NutzerInnen abweichen. Der *Deutsche Wortschatz nach Sachgruppen* ist heute ein weit verbreiteter Gebrauchsgegenstand, der weniger für Übersetzungen und linguistische Wortschatzanalysen genutzt als vielmehr von Schreibenden und allgemein Sprachinteressierten als 'Wortfindungsbuch' herangezogen wird. [...] Es ist damit ein Wortwahl- und Wortfindebuch. [...] Aber der Zweck des Nachschlagewerkes ist nicht auf Schreibprozesse beschränkt. Neben einem zusätzlichen sprachwissenschaftlichen Interesse für die Analyse von Konzepten (vorsprahlchen Begriffen), die in der deutschen Sprache lexikaliert (d. h. in Wörter gefasst) sind, dient das Werk Sprachinteressierten auch im Alltag, u. a. bei der Lösung von Kreuzworträtseln und Deutschlehrer(inne)n bei der Zusammenstellung von Unterrichtsmaterialien. Und so ist der *Dornseiff* ein Nachschlagewerk für jeden, der sich beruflich oder privat mit Sprache, insbesondere aber mit kreativem Schreiben beschäftigt“ (Storjohann, 2012: 479–484).

---

jezični rečnici srednjeg obima sigurno će, tako, odgovarati mnogima, ali ne i jezičkim profesionalcima. Rečnike sinonima, pravopisne rečnike i rečnike jezičkih nedoumica može koristiti svaki obrazovaniji pripadnik jezičke zajednice, ali ne i oni koji dati jezik tek počinju da uče kao strani. Stručni rečnici potrebni su uglavnom stručnjacima i prevodiocima za oblast čije termine obrađuju – pravo, ekonomiju, železnički saobraćaj, turizam, građevinarstvo itd. A etimološki, istorijski i istorijsko-filološki rečnici namenjeni su samo usko specijalizovanim filozozima i lingvistima.

Imajući to u vidu, današnju rasprostranjenost i primenjivost tezaurusa ne treba precenjivati, ali je ne treba ni potcenjivati:

Tvrđnja da se rečnici koji „leksičko blago“ razvrstavaju prema pojmovima slabo koriste teško se može proveriti, a najverovatnije je i ishitrena. [...] Protiv mišljenja da se tezaurusi retko koriste govori veliki broj izdanja takvih rečnika i visoki tiraži. I [...] istorija Dornzajfovog rečnika govori u prilog tome da se ne može olako tvrditi da se tezaurusi malo koriste. Visoki tiraži i dobra prodaja nisu, doduše [...] neoboriv dokaz intenzivnog korišćenja. Ali pre će biti da odlična prodaja ukazuje na intezivno korišćenje, nego na relativno slabo korišćenje⁴⁷ (Wiegend, 2004: 16–17).

Svakom korisniku uvek će najvažniji biti onaj rečnik koji mu je potreban u datom trenutku, koji mu može pomoći da reši problem s kojim se upravo suočava. Da li taj rečnik koriste mnogi ili samo neki, pritom nije nimalo važno. Baš zato i treba biti upućen u raznovrsnost rečnika i informacija koje oni nude, jer se svako od nas lako može naći pred zadatkom koji izlazi iz domena najšire rasprostranjenih rečnika. Ovo, naravno, naročito važi za jezičke profesionalce, koje naredno radno mesto, naredni prevod ili naredni kurs često postavljaju i pred sasvim nove izazove.

⁴⁷ „wenn [...] festgestellt wird, dass die nach Begriffen angeordneten 'Wörterschätz' wenig benutzt werden, dann ist dies eine schwer nachprüfbare und wahrscheinlich voreilige Behauptung. [...] Gegen die Meinung, nach Begriffen geordnete Wörterbücher würden nur selten benutzt, sprechen die großen Auflagen und die hohen Auflagenzahlen [...] Auch die [...] Buchvita des Dornseiff spricht dafür, dass nicht leichtfertig festgestellt werden kann, nach Begriffen geordnete Wörterbücher würden wenig benutzt. Zwar ist ein Schluss von hohen Verkaufszahlen auf eine hohe Benutzungsfrequenz [...] nicht zwingend. Es ist aber wohl eher plausibel, dass ein statistisch signifikanter Zusammenhang zwischen hohen Verkaufszahlen und relativ hoher Benutzungsfrequenz besteht, als einer zwischen hohen Verkaufszahlen und relativ geringer Benutzungsfrequenz“ (Wiegand, 2004: 16–17).

9.8.6. Ostali nealfabetski rečnici

Pored slikovnih rečnika i tezaurusa, koji su uvek nealfabetski, i drugi tipovi rečnika mogu imati takvo ustrojstvo, ukoliko njihovi autori iz bilo kog razloga zaključe da ono bolje odgovara prirodi ili nameni rečnika. Tako je npr. sa rečnikom valentnosti „Wörterbuch zur Valenz und Distribution deutscher Verben“⁴⁸ Gerharda Helbiga i Wolfganga Šenkela (Wolfgang Schenkel) (Helbig & Schenkel, 1969) i sa frazeološkim rečnicima „Moderne deutsche Idiomatik. Systematisches Wörterbuch mit Definitionen und Beispielen“⁴⁹ Volfa Fridriha (Wolf Friedrich) (Friedrich, 1966) i „Synonymwörterbuch der deutschen Redensarten“⁵⁰ Hansa Šemana (Hans Schemann) (Schemann, 1991).

U nastavku ćemo reći nešto više o Helbigovom i Šenkelovom rečniku valentnosti glagola (Helbig & Schenkel, 1969). Nadamo se da će taj primer čitaocima predložiti zašto i kako se i oni tipovi rečnika koji su obično alfabet-ski strukturisani mogu urediti prema onomasiološkim načelima.

O valentnosti i o rečnicima valentnosti već je bilo reči u dva navrata, a u Poglavlju 8.3. smo i relativno opširno govorili o ovoj pojavi u leksikografskom kontekstu. Ovde ćemo se prvo u nekoliko rečenica podsetiti osnovnih ideja na kojima počitva teorija valentnosti, kako bismo čitaoca mogli da upoznamo i sa osobenostima Helbigovog modela – jer upravo iz njih proizilazi nealfabetsko ustrojstvo rečnika valentnosti glagola „Wörterbuch zur Valenz und Distribution deutscher Verben“ (Helbig & Schenkel, 1969).

Da podsetimo, dakle: teorija valentnosti smatra da sklop rečenice presudno određuju glagoli. Svaki glagol zahteva da ga prati tačno određeni broj elemenata tačno određenog tipa, kako bi rečenica bila gramatična. Glagol *aussprechen* ('izgovoriti', 'izreći', 'izdati') traži, tako, dva prateća elementa, odnosno dve obligatorne dopune – subjekat i direktni objekat (npr. *die Regierung sprach eine Empfehlung aus* – 'vlada je izdala preporuku'). Subjekat će nam pritom saopštiti ko je nešto izgovorio ili izrekao, dok će nam objekat u akuzativu saopštiti šta je to izgovorenio ili izrečeno.

Već na osnovu ovog primera može se naslutiti da broj i vrsta dopuna зависи od značenja glagola. Savsim je logično da se 'izgovaranje' ili 'izricanje' ne može dogoditi bez ta dva činioца – onoga ko nešto izgovara/izriče i onoga što se izgovara/izriče.

⁴⁸ Rečnik valentnosti i distribucije nemačkih glagola

⁴⁹ Savremeni nemački idiomi. Sistematski rečnik sa definicijama i primerima

⁵⁰ Sinonimni rečnik nemačkih izraza

Pored toga što određene elemente zahtevaju, glagoli neke druge elemente dopuštaju. Da ostanemo pri istom primeru, uz glagol *aussprechen* – u zavisnosti od konteksta – mogu stajati i odredbe iz kojih ćemo saznati kako je neko nešto izgovorio i kada se to dogodilo itd. (npr. *er spricht dieses Wort immer falsch aus* – ’on uvek pogrešno izgovara tu reč’). Uprkos tome što saopštavaju značajnu informaciju, odredbe *falsch* (’pogrešno’) i *immer* (’uvek’) sintakistički su fakultativne, zato što je rečenica i bez njih gramatična.

Pojedine elemente glagoli u svojoj pratnji, međutim, uopšte ne dopuštaju. Ukoliko bi se uz glagol javio neki od tih elemenata, rečenica bi bila negramatična. Uz glagol *aussprechen* ne može, recimo, nikako stajati objekat u genitivu (npr. **er hat einer wahren Behauptung ausgesprochen* – **izgovorio je jedne istinite tvrdnje*) i neki drugi elementi.

Pošto gramatički ispravnu rečenicu ne možemo sročiti ukoliko ne znamo koji su elementi obavezni, koji samo dozvoljeni, a koji neprihvatljivi, valentnost glagola veoma je bitna svima koji nemački ili neki drugi jezik koriste ili uče kao strani – pa posledično i onima koji ga predaju. Kao što smo pokazali govoreći o tipovima leksikografskih informacija (Poglavlje 5), podatke o valentnosti zato nude i opšti rečnici, ali su rečnici valentnosti baš za njih specijalizovani.

Prvi takav rečnik nemačkog jezika izradili su Gerhard Helbig i Wolfgang Šenkel u Lajpcigu – bio je to upravo „Wörterbuch zur Valenz und Distribution deutscher Verben“ (Helbig & Schenkel, 1969). Helbigov i Šenkelov rečnik imao je više izdanja u Nemačkoj Demokratskoj Republici, a potom i u ujedinjenoj Nemačkoj. Nekoliko godina nakon njega u Lajpcigu su pripremljeni i objavljeni rečnik valentnosti prideva (Sommerfeld & Schreiber, 1974) i rečnik valetnosti imenica (Sommerfeldt & Schreiber, 1977). Svi oni zasnivaju se na istom teorijskom modelu – na koncepciji valentnosti koju je razvio G. Helbig.

U uvodnom delu rečnika „Wörterbuch zur Valenz und Distribution deutscher Verben“ (Helbig & Schenkel, 1969) autori srazmerno iscrpno predstavljaju teorijske osnove na kojima se njihov priručnik zasniva, odnosno Helbigov model valentnosti. Korisnici koji Helbigov model ne poznaju od ranije, a ne prouče pažljivo taj uvod, neizbežno će imati velikih poteškoća pri upotrebi ovog rečnika.

Iz teorijskog uvoda saznajemo i zašto je rečnik nealfabetski ustrojen. Helbig i saradnici uočili su, naime, da između valentnosti i značenja postoji veza, odnosno da značenje uslovjava valentnost. Iako nisu do kraja rastumačili tu

vezu, autori su smatrali da struktura rečnika treba što bolje da je odrazi. Zato su glagole grupisali prema valentnosti i prema značenju.

Prvi glagol u rečniku tako je *achten* ('poštovati', 'voditi računa o nečemu'), sledeći *verachten* ('prezirati'), a zatim slede *beachten* ('primiti k znanju', 'uvažiti'), *berücksichtigen* ('uzeti u obzir') i *missachten* ('kršiti', 'ignorirati'). Svim ovim glagolima zajedničko je to da su dvovalentni, tj. da traže dve obligatorne dopune, i to subjekat (u Helbigovoj nomenklaturi *Substantiv im Nominativ* – 'imenica u nominativu') i direktan objekat (u Helbigovoj nomenklaturi *Substantiv im Akkusativ* – 'imenica u akuzativu'). Te nam dve dopune saopštavaju ko nešto poštuje, uvažava ili krši, odnosno šta je to što on poštuje, uvažava ili kriši. Bez ta dva činioca ne može ni biti nijedne od ovih radnji, pa je zato sasvim logično da glagoli iz ove grupe zahtevaju baš te dopune – još jedna indikacija u prilog veze između značenja i valentnosti.

Za razliku od njih, glagoli koji slede, a to su *fragen* ('pitati'), *anfragen* ('tražiti obaveštenje', 'obavestiti se', 'raspitati se') i *befragen* ('ispitivati'), mogu imati tri dopune – dve obligatorne i jednu fakultativnu. U radnjama koje oni označavaju učestvuju, naime, tri odlučujuća činioca – onaj ko nešto pita ili ispituje, onaj koga pitaju ili ispituju i sam predmet razgovora, odnosno ono što se pita ili ispituje. Sva ta tri činioca ne moraju se pritom imenovati baš u svakoj rečenici, bar sa sintaksičke tačke gledišta, već su dovoljna dva. Zato i kažemo da su glagoli iz ove grupe obligatorno dvovalentni, a fakultativno trovalentni.

Primera radi, rečenica će biti gramatična i ukoliko samo navedemo to ko se raspituje i kod koga se raspituje (a), ili samo to ko se raspituje i o čemu se raspituje (b).

- a. *wir müssen bei allen schriftlich anfragen* – 'moramo od svih tražiti pisano obaveštenje';
- b. *bitte fragen Sie vorher telefonisch an, ob es noch freie Plätze in der gewünschten Woche gibt* – 'molimo vas da se prethodno telefonom raspitate o tome da li tokom sedmice koju ste odabrali ima slobodnih mesta';

Helbig pritom valentost posmatra i prikazuje na tri nivoa. Na prvom nivou on samo utvrđuje broj dopuna, kao i to koliko je njih obligatorno, a koliko fakultativno. Drugi nivo tiče se morfološkog oblika i sintaksičke uloge svake pojedinačne dopune, a treći nivo njihovog značenja, odnosno značenjskih kategorija kojima pripadaju elementi u funkciji tih dopuna.

mißachten	
I.	mißachten ₂
II.	mißachten → Sn, Sa
III.	Sn → <ol style="list-style-type: none"> 1. Hum (<i>Der Student mißachtete die Hinweise.</i>) 2. Abstr (als Hum) (<i>Die Direktion mißachtete die Kritik.</i>)
Sa →	<ol style="list-style-type: none"> 1. Abstr (Er mißachtete <i>die Ratschläge.</i>) 2. Hum (Er mißachtet <i>die Frau.</i>) 3. Abstr (als Hum) (Er mißachtet <i>die Direktion.</i>)

Ilustracija 153. Glagol *missachten* u rečniku Helbig & Schenkel (1969)

Kao što vidimo na Ilustraciji 153, Helbig i Šenkel tri nivoa valentosti obeležavaju rimskim ciframa: I pritom označava kvantitativnu valentnost, II kvalitativnu valentnost, a III semantičku valentnost.

Na prvom nivou arapska cifra 2 iza glagola *missachten* obaveštava korisnika o tome da taj glagol zahteva dve obligatorne dopune, da je dvovalentan. Na drugom nivou skraćenice *Sn* (*Substantiv im Nominativ*) i *Sa* (*Substantiv im Akkusativ*) govore nam da su te dve dopune subjekat i direktni objekat. Na trećem nivou saznajemo da ulogu subjekta uz *missachten* mogu preuzeti imenice i sintagme koje označavaju ljude (*Hum = human*) ili institucije (*Abstr (als Hum) = abstract als human*), a ulogu direktog objekta imenice i sintagme koje označavaju ljude, institucije ili apstraktne sadržaje (*Abstr = abstract*).

Uočavajući da valentnost nije osobina glagola u celini, već da se može razlikovati od sememe do sememe (tj. od značenja do značenja), Helbig informacije o valentnosti ne prikazuje kumulativno, već za svaku sememu po-naosob. To vidimo na Ilustraciji 154, gde su autori prvo značenje glagola *überarbeiten* ('preraditi' i *sich überarbeiten* – 'iscrpsti se radom') označili skraćenicom *V1* (*Variante 1*), a drugo značenje skraćenicom *V2* (*Variante 2*).

überarbeiten	
I.	überarbeiten ₂ (V1 = bearbeiten, durcharbeiten)
II.	überarbeiten → Sn, Sa
III.	Sn → <ol style="list-style-type: none"> 1. Hum (<i>Der Autor überarbeitet das Manuskript.</i>) 2. Abstr (als Hum) (<i>Die Organisation überarbeitet ihr Programm.</i>)
Sa →	<ol style="list-style-type: none"> 1. –Anim (Er überarbeitet <i>das Werkstück.</i>) 2. Abstr (Er überarbeitet <i>den Plan.</i>)
	I. sich überarbeiten ₁ (V2 = sich überanstrengen)
	II. sich überarbeiten → Sn
III.	Sn → Hum (<i>Der Lehrer überarbeitet sich.</i>)

Ilustracija 154. Glagol *überarbeiten* u rečniku Helbig & Schenkel (1969)

Ovaj primer ujedno potvrđuje i to da je odvojeno prikazivanje valentnosti za svaku sememu neophodno, jer je njihova valentnost različita već na prvom, a onda posledično i na drugom i trećem nivou. Semema 'preraditi' obligatorno je dvovalentna, tj. gramatična rečenica s njom mora sadržati i subjekat i objekat u akuzativu. Te dve dopune će nam reći ko je nešto preradio i šta je on to preradio. Subjekat pritom može označavati ljudska bića ili instituciju, a objekat nešto neživo ili neku apstraktnu veličinu.

Za razliku od toga, druga semema ('iscrpsti se radom') refleksivna je i jednovalentna. Jedina dopuna koju ona traži je subjekat, koji imenuje onoga ko je radio više nego što mu snage dopuštaju. Tu ulogu u rečenici mogu preuzeti isključivo imenice ili sintagme koje ozačavaju ljudska bića.

Pored rečnika „Wörterbuch zur Valenz und Distribution deutscher Verben“ (Helbig & Schenkel, 1969) nealfabetsko ustrojstvo ima i rečnik Helmuta Šumahera „Verben in Feldern“ (Schumacher, 1986). Ovaj rečnik teoriju valentnosti povezuje sa teorijom jezičkih polja i izuzetno je složen u svakom pogledu – i što se tiče teorijskih osnova, i što se tiče strukture i što se tiče opisa glagola. Za širi krug korisnika i za brzo pronalaženje odgovora na praktična pitanja on zato nije pogodan. To mu se, međutim, ne može zameriti, jer za takvu upotrebu nije ni namenjen. Lingvistima, a pre svega germanistima koji su se specijalizovali za teoriju valentnosti i teoriju leksičkih polja, ili pak žele da se intenzivno bave tim oblastima, ovaj rečnik svakako je važno štivo.

9.9. Tipologija rečnika prema oblasti

U pogledu oblasti razlikujemo dve velike grupe rečnika:

- (1) opšti rečnici (nem. *Allgemeinwörterbuch*, n., *allgemeines Wörterbuch*) i
- (2) specijalizovani rečnici (nem. *Spezialwörterbuch*, n.).

Opšti rečnici opisuju celokupan opšti leksički fond jednog jezika ili njegov reprezentativan odabir, trudeći se pritom da prikažu sva relevantna ili bar najznačajnija svojstva leksema. Za razliku od njih, specijalizovani rečnici usredsređuju se na određen tip leksema, informacija, korisnika itd., primera radi samo na frazeologizme, samo na informacije o pravopisu, samo na decu i sl.

9.9.1. Opšti rečnici

Opšti rečnici teže sveobuhvatnosti. Oni (1) pokušavaju da predstave celokupnu leksiku nekog jezika ili njen reprezentativni odabir i da (2) pruže celovite ili što raznovrsnije informacije o svakoj lemi. Dele se na dve velike grupe, a to su:

1. istorijsko-filološki rečnici (nem. *historisch-philologisches Wörterbuch*) i
2. opšti rečnici u užem smislu (nem. *allgemeines Wörterbuch*).

Istorijsko-filološki rečnici su uvek jednojezični i višetomni, dok opšti rečnici mogu biti jednojezični ili dvojezični, kao i jednotomni ili višetomni.

9.9.1.1. Istorijsko-filološki rečnici

Istorijsko-filološki rečnici su najobimniji tip rečnika, jer im je cilj da korisnicima predstave celokupnu leksički fond nekog jezika, i to ne samo u određenom trenutku. Oni pokušavaju da obuhvate leksiku čitavog jednog perioda jezičkog razvijanja ili bar cele jedne faze u okviru tog perioda i da ih što detaljnije opišu.

Primera radi, istorijsko-filološki rečnik nemačkog jezika „Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm“⁵¹ (<http://woerterbuchnetz.de/DWB/>) teži tome da opiše celokupnu leksiku novovisokonemačkog jezika od Luterovog doba do trenutka izrade⁵², uključujući sve dijalekte (Haß-Zumkehr, 2001: 129).

Ilustracija 155. Odrednica iz rečnika braće Grim (www.woerterbuchnetz.de/DWB)

⁵¹ Nemački rečnik Jakoba Grima i Vilhelma Grima

⁵² O periodizaciji istorije nemačkog jezika v. Srdić (1998): 12–15. O značaju Lutera za razvoj nemačkog jezika v. Srdić (1998): 35–40.

Svaka odrednica pritom se sastoji iz dva dela. Prvi deo sadrži obimne etimološke i komparatističke podatke, a drugi objašnjenje značenja i autentične primere, odnosno potvrde iz korpusa (nem. *Beleg, m*) (Haß-Zumkehr, 2001: 124, 130). Ilustracija 155 prikazuje jednu odrednicu iz rečnika braće Grim, posvećenu glagolu *sägen* ('strugati', 'testerisati', 'piliti'), koja se ubraja među relativno kratke.

U štampanom vidu rečnik braće Grim ima čak 32 toma, ukupno gotovo 35 000 stranica i blizu pola miliona odrednica (Haß-Zumkehr, 2001: 119). Njegova izrada trajala je duže od stoleća, od 1838. do 1971. godine (Kirkness, 2012: 212). Središnji deo rečnika završen je, doduše, još 1960. godine, da bi između 1960. i 1971. usledio rad na 33. tomu, u kome se navode izvori (Kirkness, 2012: 2013).

Ovako dugotrajan rad na istorijsko-filološkim rečnicima pritom nije izuzetak, što potvrđuje i izrada „Rečnika srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika“ Srpske akademije nauka i umetnosti (RSANU 1959–) (Šipka, 1998: 159; Ristić, 2014: 29–32).

Takvi poduhvati smatraju se izuzetno prestižnim i uživaju status projekta od nacionalnog značaja – istorijsko-filološki rečnici nazivaju se, uostalom, i nacionalnim rečnicima (nem. *Nationalwörterbuch, n*). Rad na njima neretko otpočinje upravo u prelomnim istorijskim periodima za jezičku i kulturnu zajednicu. Tako je bilo i sa rečnikom braće Grim.

Rečnik braće Grim nije nastao zahvaljujući jezičkoistorijskim okolnostima, kako je to bilo sa rečnicima pre epohe prosvjetiteljstva, već zahvaljujući specifičnoj društveno-političkoj situaciji iz koje se rodila ideja nacionalnog rečnika. Zajedno sa spomenicima, primera radi „oslobodiocu naroda“ baronu fom Štajnu, političkom arhitekturom (spomenik Bici kod Lajpciga) i ikonografijom, kao i sa manifestacijama posvećenim nacionalnoj kulturi, poput proslave stogodišnjice rođenja Fridriha Šilera, i dr., nacionalni rečnik deo je nacionalne simbolike 19. stoljeća. U takvoj situaciji trebalo je stvoriti simbol ujedinjene nemačke nacije, dugo pre nego što je taj cilj politički ostvaren. „Šta nam je uopšte zajedničko osim našeg jezika“, rekao je četrdesetih godina 19. veka Jakob Grim, i ta je njegova izjava posle često citirana⁵³ (Haß-Zumkehr, 2001: 120).

⁵³ „Das DWB verdankt seine Entstehung nicht einer sprachgeschichtlichen Situation, wie dies für die Lexikografie bis zur Aufklärungszeit gilt, sondern einer bestimmten gesellschaftlich-politischen Situation, in der die Idee des Nationalwörterbuchs entstand. Das Nationalwörterbuch stellte zusammen mit Denkmälern etwa an den 'Volksbefreier' Freiherrn vom Stein, mit der politischen Architektur (Völkerschlachtsdenkmal) und Ikonografie so-

Kao što ističe i prethodni odlomak, rečnik braće Grim nastanak u suštini duguje društveno-političkoj situaciji na nemačkom govornom području u prvoj polovini i sredinom 19. veka. Kao nacionalni rečnik, on je bio samo jedan segment nacionalne simbolike, koja je istovremeno bila priprema, preteča i zamena za političko jedinstvo, na koje se čekalo sve do 1871. godine (Haß-Zumkehr, 2001: 120).

Iako je izrada rečnika otpočela na podsticaj izdavačke kuće Vajdmanše ferlagsbuhhandlung (Weidmansche Verlagsbuchhandlung), projekat su dece-nijama neposredno i posredno pomagali vladari ili razne značajne institucije. Novačna pomoć stizala je prvo iz privatnih fondova pruskog kralja (Haß-Zumkehr, 2001: 121), a zatim iz kase Nemačkog saveza (Deutscher Bund) i Nemačkog Carstva (Deutsches Reich). Početkom 20. veka rukovođenje projektom preuzeila je tzv. Nemačka komisija Pruske akademije nauka (Deutsche Kommission, Preußische Akademie der Wissenschaften), da bi tokom Hladnog rata i podele Nemačke o njemu brinule dve zasebne institucije, jedna u Istočnom Berlinu, a druga u Getingenu (Haß-Zumkehr, 2001: 136–137).

Premda je nakon prvog ujedinjenja Nemačke 1871. godine društveno-politički značaj rečnika braće Grim opao, on se nije izgubio. Nacionalno jedinstvo nije više trebalo pripremati i najavljivati, ali ga je trebalo učvršćivati, za šta je nacionalni rečnik takođe bio veoma podesan (Haß-Zumkehr, 2001: 128–135). Rad na rečniku nastavio se, tako, još bezmalo čitavo stoljeće, dok konačno nije zaokružen 1960. (odnosno 1971) godine.

Džepno izdanje pojavilo se 1984. godine, a između 1998. i 2003. rečnik braće Grim je digitalizovan. Elektronska verzija postoji na CD-ROM-u, ali i na internetu, u otvorenom pristupu, na adresi <http://woerterbuchnetz.de/DWB/> (Kirkness, 2012: 214).

Jednom završene, istorijsko-filološke rečnike trebalo bi neprekidno aktualizovati, kako ne bi zastarevali i gubili upotrebnu vrednost. Zato su pripreme za osavremenjenje najstarijih tomova rečnika braće Grim, a to su slova od A do F, počele još pedesetih godina 20. veka – dakle i pre nego što je rečnik okončan.

Ostanu li relativno aktuelni, istorijsko-filološki rečnici su od neprocenjive vrednosti filozima i lingvistima, koji su uglavnom i jedini korisnici ovak-

---

wie mit kulturellen Festen – Schillerfeiern usw. – die Nationalsymbolik des 19. Jahrhunderts dar. Es ging in dieser Situation um die Symbolisierung der vereinten deutschen Nation, lange bevor sie politisch realisiert war. 'Was haben wir denn gemeinsames außer unserer Sprache' – war ein in den vierziger Jahren geäußerter und danach viel zitiert Satz von Jacob Grimm“ (Haß-Zumkehr, 2001: 120).

vih priručnika – usled obilja podataka i njihove složenosti. S druge strane, upravo zbog toga istorijsko-filološki rečnici izuzetno su pogodna osnova za izradu manje obimnih opštih i posebnih rečnika (up. Herbst & Klotz, 2003: 202–210). Ukoliko aktualizacija izostane ili ne napreduje dovoljno brzo, oni ipak ostaju važno svedočanstvo o istoriji jezika i o istoriji leksikografije.

Na nemačkom govornom području nacionalnim rečnikom raspolaže i Švajcarska. To je „Schweizerisches Idiotikon. Wörterbuch der schweizerdeutschen Sprache“⁵⁴ (<https://www.idiotikon.ch/online-woerterbuch>). Njegov prvi tom izašao je 1881. godine, a objavljivanje poslednjeg, 17. toma planirano je za treću deceniju 21. veka. Rečnik obuhvata celokupnu leksiku švajcarskog nemačkog – odnosno švajcarskih dijalekata – od kraja 13. veka do danas⁵⁵. Od 2010. objavljeni tomovi dostupni su na internetu, u otvorenom pristupu.

„Schweizerisches Idiotikon“ pokrenut je, između ostalog, i kao protivmera pruskoj ekspanziji i njenim svenemačkim ambicijama tokom 19. veka. Upravo zbog tradicionalne istorijsko-filološke koncepcije on, međutim, nije uspeo da pruži presudni impuls za oblikovanje švajcarskog nacionalnog varijeta neposredno iz lokalnih dijalekata (von Polenz, 1999: 446). Zbog toga je jezička konstelacija u germanofonoj Švajcarskoj danas drugačija nego u ostalim zemljama nemačkog govornog područja, ali i u većini evropskih zemalja.

Germanofono stanovništvo Švajcarske svoj nacionalni identitet uopšte, naime, ne vezuje za nacionalni standardni varijetet nemačkog jezika (nem. *Schweizerhochdeutsch*, *n*), već za lokalne dijalekte (nem. *Schweizerdeutsch*, *n*. ili *Schwitzertütsch*, *n*). Sva komunikacija izuzev zvanične odvija se na dijalektima, kojima se služe čak i politička, ekonomski, obrazovna i kulturna elita, a njegov status nije nimalo niži od statusa standardnog varijeta.

Švajcarski nacionalni standardni varijetet pritom se nije razvio iz nekog od lokalnih dijalekata ili iz njihove kombinacije, već se zasniva na normama preuzetim iz Nemačke, ali obojenim švajcarskim osobenostima. On se uči (tek) u školi, a nemali deo stanovništva koristi ga s izvesnim naporom i oseća distancu prema njemu. Standardni nacionalni varijetet dominira u štampanim tekstovima i u zvaničnijoj pisanoj komunikaciji uopšte, dok se usmena komunikacija odvija na dijalektima. Razlike između nacionalnog standardnog varijeta i dijalekata toliko su velike da se paralelna upotreba standarda i dijalekta smatra diglosijom (von Polenz, 1999: 443–444). Zato „Schweizerisches Idiotikon“ ima dodirnih tačaka i sa dijalekatskim rečnicima.

⁵⁴ Švajcarski rečnik. Rečnik nemačkog jezika u Švajcarskoj

⁵⁵ <https://www.idiotikon.ch/woerterbuchinformationen/konzept-und-anlage>

Razloge za ovakvu konstelaciju, s jedne strane, treba tražiti u viševkovnom specifičnom političkom razvoju Švajcarske i u njenoj kulturnoj samosvojnosti u odnosu na ostale zemlje nemačkog govornog područja (von Polenz, 1999: 442–443), a sa druge strane u tome što presudni 19. vek nije bio pogodan za samostalni razvoj švajcarskog standardnog varijeteta. Primera radi, u tom periodu u zemlji nije bilo izdavačke kuće međunarodnog značaja, najpoznatiji pisci objavljivali su knjige u nemačkim izdavačkim kućama i koristili nemački standardni varijetet, ekonomska saradnja navodila je srednji i viši sloj u većim gradovima da koristi nemački standard (uz izvesne osobnosti u izgovoru), a u pojedinim velikim gradovima znatan deo stanovništva poticao je iz Nemačke (von Polenz, 1999: 445).

Sve u svemu, govornici nemačkog jezika iz Nemačke i Austrije danas će bez značajnijih poteškoća razumeti švajcarski standardni varijetet, zato što je izuzetno blizak njihovim nacionalnim standardima, dok će im švajcarski dijalekti uglavnom biti podjednako nerazumljivi kao neki strani germanski jezik.

9.9.1.2. Opšti jednojezični rečnici savremenog nemačkog jezika

Najpoznatiji višetomni rečnici savremenog nemačkog jezika su „Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache“⁵⁶, koji je izradio tim Akademije nauka u Berlinu (Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin), pod rukovodstvom priređivača R. Klappenbah (Ruth Klappenbach) i V. Štajnica (Wolfgang Steiniz) (Klappenbach & Steiniz, 1961–1977) i „Duden. Das große Wörterbuch der deutschen Sprache in zehn Bänden“⁵⁷, koji su priredili V. Šolce-Šubenrecht (Werner Scholze-Stubenrecht) i D. Mang (Dieter Mang) (Duden, 1999).

„Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache“ je bio prvi zaista novi rečnik nemačkog jezika nakon Drugog svetskog rata. Do njegovog pokretanja 1952. godine na teritoriji četiri okupacione zone, a zatim u Istočnoj i Zapadnoj Nemačkoj, izlazila su ponovljena – po potrebi denacifikovana – izdanja starijih rečnika ili kompilacije tih rečnika. Izradom rečnika „Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache“ rukovodile su Rut Klappenbach i njena starija sestra Helene Malige-Klappenbach (Helene Malige-Klappenbach). Njih je uvek podržavalo dvadesetak saradnika, koji su se s vremenom menjali. Prvi tom izašao je iz štampe 1961, a poslednji 1977. godine. Potom su usledila nova izdanja, ali je nakon ponovnog ujedinjenja Nemačke objavljivanje rečnika obustavlje-

⁵⁶ Rečnik savremenog nemačkog jezika

⁵⁷ Dudenov veliki rečnik nemačkog jezika u deset tomova

no (Haß-Zumkehr, 2001: 224–230). Srećom, „Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache“ vraćen je u život u okviru leksikografske platforme DWDS, tj. poslužio je kao osnova za njenu izradu. Zahvaljujući tome, ovo leksikografsko ostvarenje epohalnog značaja nije prepušteno zubu vremena, već se dalje razvija, i to izuzetno uspešno.

„Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache“ bio je, naime, izrazito veliki i značajan korak za nemačku leksikografiju. On je na nju ostavio duboki trag, pa bi se čak – bez imalo preterivanja – moglo reći i da je obeležava i usmerava sve do današnjeg dana. Kvalitet ovog rečnika proizilazi iz činjenice da on uvažava osnovne postulante moderne lingvistike (kao što su razlikovanje i izdvajanje sinhronije i dijahronije ili sagledavanje jezika kao sistema), kao i iz činjenice da se zasniva na obimnom vlastitom korpusu, koji adekvatno predstavlja nemački književni jezik od kraja 18. do sredine 20. veka (Haß-Zumkehr, 2001: 226–227).

R. Kläpenbah i njeni saradnici kreirali su, osim toga, za potrebe ovog rečnika i sistem pragmatičkih komentara koji se uz neznatne izmene danas koristi u svoj relevantnoj nemačkoj leksikografiji. To je pristup obeležavanju stilskih slojeva i stilskih nijansi koji smo predstavili u poglavlju 8.1.1, bez koga se – uprkos nekim slabijim stranama, kao što su subjektivnost i nedoslednost – još uvek ne može zamisliti nijedan ozbiljan rečnik nemačkog jezika.

Rešenja koja je osmislio „Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache“ pokazala su se tako dobrom, da od tada nije bilo ni jednog jedinog relevantnog obimnjeg nemačkog opštег jednojezičnika koji se ne bi neposredno ili posredno oslanjao na njega. Kada je reč o modernoj nemačkoj leksikografiji, ovaj je rečnik uspostavio paradigmu, i to sa toliko uspeha, da su tek nove mogućnosti koje je ponudila internetska leksikografija donele i neka istinski nova rešenja.

Rečnik „Duden. Großwörterbuch der deutschen Sprache“ (Duden, 1999) prvobitno je bio šestotomni rečnik. Kao šestotomnik, objavljen je između 1976. i 1981. godine. Prvo se izdanje, eufemistički rečeno, snažno oslanja na „Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache“ (Haß-Zumkehr, 2001: 234). Isto važi i za drugo, osmotorno izdanje (1993–1995), kao i za treće, desetotomno (1999). „Duden. Großwörterbuch der deutschen Sprache“ je, međutim, od samog početka poklanjao znatno veću pažnju jeziku svakodnevne komunikacije i jeziku masovnih medija, tj. štampe. Tokom Hladnog rata ovaj rečnik iz edicije Duden bio je zapadnonemački konkurent istočnonemačkom rečniku „Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache“.

Nedugo pošto je kompletirano prvo izdanje, 1983. godine, objavljen je i odgovarajući jednotomnik „Duden. Deutsches Universalwörterbuch“ (Duden, 1983). Razlike između višetomne i jednotomne varijante zapravo nisu velike. Jednotomni rečnik samo je nešto komprimiranija verzija višetomnog, sa skraćenim primerima i bez citata (up. Gür-Şeker, 2012: 500). Danas su i jedan i drugi dostupni i u štampanom i u elektronskom vidu, na različitim nosačima podataka i kao aplikacija. Pored toga, oni su poslužili kao osnova za internetski rečnik DUDEN ONLINE-WÖRTERBUCH (www.duden.de), iz koga smo već videli brojne primere u ranijim poglavljima. On je dostupan u otvorenom pristupu, a neprekidno se dorađuje i prerađuje – tako da ne gubi aktuelnost, mada se čini da donekle menja profil, prilagodavajući se potrebama korisnika koji nemački uče ili koriste kao strani jezik.

Opšti jednojezični rečnici iz edicije Duden imali su konkurenčiju i u Zapadnoj Nemačkoj. Najozbiljniji konkurenti svakako su im bili Varigovi rečnici. Prvi u tom nizu bio je „Das Große Deutsche Wörterbuch“ iz 1966. godine (Wahrig & Ludewig, 1966), ali je iz pravnih razloga kasnije morao da promeni naslov u „Deutsches Wörterbuch“. Imao je niz izdanja, i štampanih i elektronskih, kao i šestotomnu varijantu „Brockhaus-Wahrig“ (Brockhaus-Wahrig, 1980–1984). Iako veoma popularni, Varigovi rečnici nikada nisu doстигли kvalitet rečnika iz edicije Duden ili rečnika „Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache“ iz Istočnog Berlina (Klappenbach & Steinitz, 1961–1979) (up. Gür-Şeker, 2012: 501–503). Kao što smo ranije već napominjali, nekoliko Varigovih rečnika danas je dostupno na internetu, u otvorenom pristupu, na platformi WWW.WISSEN.DE.

Među opšte jednojezične rečnike savremenog nemačkog jezika valjalo bi svrstati i „Österreichisches Wörterbuch“⁵⁸ (Österreichisches Wörterbuch, 2012). On obrađuje i predstavlja savremenu leksiku austrijskog nacionalnog varijeteta nemačkog jezika, uvrštavajući pritom i poneki regionalizam i dijalektizam. Uprkos tome, on nije rečnik varijeteta, već opšti rečnik – zato što pokušava da obuhvati celokupnu austrijsku (standardnu) leksiku, tj. i one lekseme koje se ubrajaju među austrijske osobnosti i one lekseme koje su zajedničke čitavom nemačkom govornom području. Time se on razlikuje od rečnika varijeteta, koji se usredsređuju samo na međuvarijetetske razlike, pa nude isključivo varijetetski obeleženu leksiku – npr. samo one reči koje su specifične za neki nacionalni varijetet, regiolekt, dijalekat, sociolekt itd.

Koreni austrijskog nacionalnog varijeteta potiču još iz Habsburške monarhije, a P. fon Polenc njegov razvoj skicira u narednom, nešto dužem citatu.

---

⁵⁸ Austrijski rečnik

Polencov prikaz prenosimo gotovo u celini, samo uz minimalna skraćivanja, jer bi sažetost i preciznost njegovog izlaganja teško bilo ponoviti.

Od kasnog srednjeg veka, pa sve do osamnaestog, dominirao je stabilan bavarsko-austrijski pisani standard. Kao jezik dvorske kancelarije cara Maksimilijana I, on je poslužio i kao jedan od Luterovih uzora. U dijalekatskoj komunikaciji bavarsko-austrijsko zajedništvo vladalo je sve do u 19. vek. Od sredine 18. veka, pod Marijom Terezijom, Beč je u sklopu recepcije prosvjetiteljstva svesno i aktivno podsticao preuzimanje Gotšedovih i Adelungovih jezičkih normi, koje su nosile snažan istočnosrednjenjemački⁵⁹ pečat. Nakon Jezičkog edikta Josifa II iz 1783.⁶⁰ godine austrijski standard razvio se u asimetrično dominantnu *lingua franca* Habsburške monarhije, budući da je nemački tada uveden kao nastavni i službeni jezik (umesto latinskog), a i kao zvanični jezik u vojsci, koji u njoj povezuje sve narode. Tako se tokom 19. veka razvio specifičan austrijski standardni izgovor nemačkog, vrlo blizak pisanom jeziku, koji je bio veoma raširen u Jugoističnoj Evropi [...] On je uživao veliki društveni prestiž, pa su ga zato naizvali i *šenbrunskim nemačkim i jezikom dvorskih savetnika*. [...] Na prelazu iz 19. u 20. vek i između dva svetska rata malo je bilo pokazatelja koji bi ukazivali na razvoj svesti o austrijskom jezičkom varijitetu, što nimalo ne čudi imajući u vidu to da je germansko stanovništvo Austrije, bez obzira na partijsku pripadnost, uglavnom priješljivalo ujedinjenje sa Vajmarskom republikom, što su sile pobednice zabranile 1919. godine. [...] Tek nakon učvršćivanja austrijske nacionalne svesti posle nacionalsocijalističke okupacije jezička samosvojnost počela je da igra značajniju ulogu u javnoj svesti⁶¹ (von Polenz, 1999: 437).

⁵⁹ *Ostmitteldeutsch* odnosno istočnosrednjonjemačka jezička oblast jedna je od četiri velike oblasti ranonovovisokonjemačkog jezika, a obuhvata tirinski, gornjosaksonski i šleski dijalekat. Preostale tri velike oblasti su zapadnosrednjonjemački, zapadnogornjonjemački i istočnogornjonjemački (Srđić, 1998: 16).

⁶⁰ Jezičkim ediktom s početka osamdesetih godina 18. veka Josif II proglašio je nemački službenim jezikom čitave Monarhije. Nemački je taj status imao isprva uz latinski, da bi posle postao jedini službeni jezik Habsburškog carstva. To nije naišlo na dobar prijem u Ugarskoj, jer su Madari uvodenje nemačkog kao službenog jezika u Monarhiji doživeli kao vid represije (Maitz, 2005: 81).

⁶¹ „Vom Spätmittelalter bis ins 18. Jahrhundert herrschte ein stabiler bairisch-österreichischer Schreibstandard vor, der als Kanzleisprache Kaiser Maximilians I. teilweise auch für Luther als vorbildlich galt. Im Dialektsprechen ist bis ins 19. Jh. mit einer bairisch-österreichischen Gemeinsamkeit zu rechnen. Seit etwa 1750, unter Maria Theresia, wurden von Wien aus im Zusammenhang mit der Rezeption der Aufklärungsbewegung die ostmitteldeutsch geprägten Sprachnormen Gottscheds und Adelungs bewußt aktiv über-

Glavni uzroci, a istovremeno i izvori austrijskih leksičkih osobenosti su:

1. austrijsko-bavarski dijalekat,
2. višejezičnost bećkog dvora,
3. znatno slabiji jezički purizam nego u Nemačkoj i
4. italijanski i francuski, kao i slovenski i mađarski uticaji (von Polenz, 1999: 441–442).

Austrijski standardni varijetet, kao i celokupna jezička praksa u Austriji danas je pod veoma snažnim uticajem iz Nemačke, preko turizma, ekonomije, medija (televizija, filmovi, časopisi itd) i izdavaštva. Mnogi nemački televizijski kanali prisutni su i u Austriji, a njihovi sadržaji na austrijskom varijetu neretko su svedeni na reklame i vremensku prognozu. Za čitavo nemačko govorno područje filmovi se sinhronizuju na standardnom varijetu SR Nemačke, s obzirom na to da je to tržište ubedljivo najveće, a preko tri četvrtine časopisa na austrijskim kioscima takođe dolazi iz SR Nemačke (von Polenz, 1999: 442). Zbog toga govornici austrijskog nacionalnog varijeteta po pravilu dobro poznaju jezičke osobenosti svog velikog suseda, bar pasivno, ali su svesni i posebnosti i izdvojenosti vlastitog varijeteta – za razliku od žitelja Nemačke, koji svoj varijetet uglavnom smatraju neutralnim, „istinskim“ nemačkim jezikom, tj. opštim standardom (von Polenz, 1999: 416).

Prvo izdanje rečnika „Österreichisches Wörterbuch“ izašlo je 1951. godine, na inicijativu austrijskog Saveznog ministarstva prosvete, a uz veliku podršku tadašnjeg ministra Feliksa Hurdesa (Felix Hurdes) (Wiesinger, 2002: 162, 164). Bio je to deo napora nakon Drugog svetskog rata da se Austria – u skladu sa željama sila pobednica – etablira kao samosvojna država, potpuno

---

nommen. Österreichisches Standarddeutsch hat sich seit dem Sprachedikt Josephs II. von 1783 zur asymmetrisch-dominanten Verkehrssprache bzw. zur lingua franca der k. u. k. Monarchie entwickelt durch Einführung des Deutschen als Unterrichts- und Amtssprache (statt Latein) und als völkerverbindende Heeressprache. So ist im Laufe des 19. Jh. eine in Südosteuropa weit verbreitete sehr schriftsprachnahe österreichspezifische Standardlautung entstanden [...] mit sozialer Prestigefunktion auch als *Schönbrunnerdeutsch* oder *Hofratsdeutsch* bezeichnet. [...] Um die Jahrhundertwende und in der Zwischenkriegszeit sind nur schwache Hinweise auf die Entstehung eines österreichischen Sprachvarietätsbewusstseins festzustellen, zumal die von den Siegermächten 1919 verbotene Vereinigung Rest-Österreichs mit der Weimarer Republik einem weitverbreiteten Wunsch der *Deutsch-österreicher* über alle Parteien hinweg entsprach. [...] Erst durch die Festigung des österreichischen Nationalbewusstseins nach Ende der nationalsozialistischen Okkupation spielte sprachliche Eigenständigkeit im öffentlichen Bewusstsein eine Rolle“ (von Polenz, 1999: 437).

nezavisna od Nemačke, i da se kod njenih građana razvije odgovarajuća austrijska nacionalna svest. U tom sklopu i jezičke specifičnosti austrijskog nemačkog doobile su znatno veći značaj nego do tada (Wiesinger, 2002: 160).

Prvo izdanje rečnika „Österreichisches Wörterbuch“ imalo je oko 22 000 odrednica i nosilo je podnaslov „mittlere Ausgabe“ ('srednje izdanje'), koji je sasvim odgovarao njegovom obimu. Korisnici u Austriji bili su zato primorani da upotrebljavaju i obimnije rečnike iz Nemačke, koji se uz to i češće osavremenjuju.

Do početka sedamdesetih godina 20. veka izašla su 33 neizmenjena izdanja rečnika „Österreichisches Wörterbuch“, da bi tek 34. izdanje iz 1974. sadržalo i neznatne izmene. Tek će 35. izdanje, iz 1979. godine, biti temeljno izmenjeno i znatno prošireno na oko 35 000 odrednica. Na taj korak izdavača je verovatno primoralo objavljivanje varijetetskog rečnika „Wie sagt man in Österreich? Wörterbuch der österreichischen Besonderheiten“⁶² J. Ebnera (Jacob Ebner) kod nemačke izdavačke kuće Dudenferlag (Ebner, 1998), koji je pretio da istisne „Österreichisches Wörterbuch“ (Wiesinger, 2002: 163–166).

Proširivanje rečnika time nije završeno – 38. izdanje iz 1997. godine sadržalo je 60 000 reči, čime se „Österreichisches Wörterbuch“ približio opštem jednojezičnom rečniku punog obima (Wiesinger, 2002: 166). U trenutku kada nastaju ovi redovi aktuelno je 42. izdanje iz 2012. godine (Österreichisches Wörterbuch, 2012), koje uz rečnik sadrži i veoma obiman dodatak od gotovo dve stotine stranica. U njemu korisnici mogu naći informacije o nemačkom jeziku u Austriji, deklinacione i konjugacione tabele sa objašnjnjima, važeća pravopisna pravila, rečnik najčešćih gramatičkih i lingvističkih termina, pravila za čitanje imena stranog porekla, pregled simbola koji se koriste za korekturu teksta, kao i pregled mernih jedinica, hemijskih elemenata itd.

Tokom gotovo sedam decenija, koliko je proteklo od izlaska prvog izdanja rečnika „Österreichisches Wörterbuch“, njegova koncepcija se menjala – odražavajući različite stavove prema statusu austrijskog varijeteta i austrijskih jezičkih specifičnosti uopšte, kao i ambivalentan odnos prema leksici koja se koristi isključivo u Nemačkoj. Danas je to opšti rečnik austrijskog nacionalnog varijeteta, koji pored specifične austrijske leksičke obuhvata i leksiku zajedničku čitavom nemačkom govornom području, ali i izvestan broj leksema koje se prevashodno koriste u Nemačkoj, Švajcarskoj ili u Južnom Tirolu. Austrijski regionalizmi i dijalektizmi pritom su obeleženi odgovarajućim skraćenicama (*reg.* – 'regionalno', *ostöst.* – 'istočna Austrija', *westöst.*

---

⁶² Kako se to kaže u Austriji? Rečnik austrijskih osobenosti

– ’zapadna Austrija’, W – ’Beč’ itd), a isto važi i za lekseme koje u Austriji nisu uobičajene (D – ’Nemačka’, CH – ’Švajcarska’ i SüdT – ’Južni Tirol’).

Leksika koja se koristi u čitavoj Austriji, bez obzira na to da li je opštene-mačka ili je vezana samo za austrijski nacionalni varijetet, u rečniku „Österreichisches Wörterbuch“ nije posebno obeležena. To je, naravno, logično i potpuno opravdano, ali je upravo zato korisnicima u Srbiji ovaj priručnik sa stanovišta upotrebe nešto bliži varijetetskom nego opštem rečniku. Korisnici koji su nemački jezik (na)učili kao strani uglavnom ne dostižu varijetetsku kompetenciju izvornih govornika, pa neće sami određenu leksemu prepoznati kao austrijacizam, helvetizam itd. Ta je informacija, međutim, vrlo bitna – pre svega zbog neželjenih asocijacija, osećanja i stavova koje varijetetski obeležena leksika može pobuditi kod sagovornika. Osim toga, prosečan govornik nemačkog nacionalnog varijeteta, kao najuticajnijeg, ne poznae detaljnije osobenosti drugih standardnih varijeteta nemačkog jezika (von Polenz, 1999: 416), pa upotreba austrijacizama ili helvetizama može loše uticati i na razumevanje.

9.9.1.3. Opšti rečnici za jezički par srpski (ili hrvatski) i nemački

Hrvatska i srpska leksikografija počele su svoj put nezavisno jedna od druge, hrvatska krajem 16. veka, a srpska gotovo dva stoljeća kasnije, pred kraj 18. veka. Sredinom 19. veka, nakon jezičke reforme koja se prevashodno vezuje za ime V. Stefanovića Karadžića, njihovi su se tokovi privremeno spojili. Naredno stoljeće i po one su se razvijale zajedno, da bi se krajem 20. veka ponovo razdvojile, prateći razjedinjenje svojih država, naroda i jezika. Prema rešenju koje predlaže D. Šipka, prva faza razvoja srpske i hrvatske leksikografije zato bi se mogla nazvati dovukovskom, druga postvukovskom ili jugoslovenskom, a treća postujgoslovenskom fazom (Šipka, 1998: 149–150).

Nemački jezik zastupljen je i u hrvatskoj i u srpskoj leksikografiji od njihovih najranijih koraka. On se javlja već u višejezičnom rečniku Šibenčanina Fausta Vraničića s kraja 16. veka „Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum, Latinae, Italicae, Germanicae, Dalmatiae & Ungaricae“, koji se smatra početkom hrvatske leksikografije (Šipka, 1998: 151). Prvi srpski rečnici imali su aneksni karakter i obuhvatili su jezički par latinski i slaveno-srpski, ali su zato prvi samostalni leksikografski priručnici već bili vezani za nemački jezik. Bili su to „Nemeckij i serbskij slovar“ Teodora Avramovića iz 1790. i „Rečnik‘ malyj (nemeckij i serbskij)“ iz 1793. godine (Šipka, 1998: 155).

Izrada dvojezičnika čiji je polazni ili ciljni jezik nemački nastavljena je i tokom čitave jugoslovenske faze, i u Srbiji i u Hrvatskoj. U 20. veku objavljeno je pravo mnoštvo rečnika koji obuhvataju ova dva jezička para, uglavnom opštih rečnika manjeg ili srednjeg obima, posebnih rečnika i rečnika namenjenih nastavi nemačkog kao stranog jezika.

Pored nemačko-srpskih/hrvatskih rečnika nastalih u Srbiji i Hrvatskoj, odgovarajući rečnici izrađivali su se, a i danas se izrađuju, i na nemačkom govornom području (up. Petronijević, 2002. i Begenišić, 2016). U leksikografiji zemalja nemačkog govornog područja ovom jezičkom paru se, naravno, ne pridaje ista važnost kao u okviru srpske ili hrvatske leksikografije, pa se time verovatno može objasniti i izostanak obimnog dvojezičnika⁶³.

Čitaocima koji bi želeli da saznaju nešto više o ovoj temi pregled nemačko-srpske/hrvatske leksikografije prve polovine 20. veka nudi Petronijević (2002), dok se odgovarajući pregled za period od 1945. do 1971. može naći u Marković (2001). I monografija B. Petronijević i magistarski rad K. Marković sadrže podatke o rečnicima svih tipova, pa i o opštим rečnicima, dok se kod D. Begenišić mogu naći podaci o stručnim nemačko-srpskim/hrvatskim rečnicima druge polovine 20. veka (Begenišić, 2010; Begenišić, 2016).

U jugoslovenskoj fazi izrađena su tri obimna opšta nemačko-srpska/hrvatska rečnika, sva tri dvosmerna. Pored toga, u postjugoslovenskoj fazi u Hrvatskoj je objavljen i za sada najaktuelniji obimni opšti rečnik u okviru ovog jezičkog para, „Njemačko-hrvatski univerzalni rječnik“ (Matešić i dr., 2005).

Prvi od tih ukupno sedam priručnika, „Rečnik srpskohrvatskog i nemačkog jezika. Drugi deo. Srpskohrvatsko-nemački“ S. Ristića i J. Kangrge (Ristić & Kangrga, 1928) objavljen je 1928. godine⁶⁴, da bi 1936. bio dopunjena srpskohrvatsko-nemačkim delom pod naslovom „Enciklopediski nemačko-srpskohrvatski rečnik sa srpsko-fonetičnom oznakom izgovora književnog nemačkog“ (Ristić & Kangrga, 1936). Šezdesetih godina 20. veka Svetomir Ristić redigovao je nemačko-srpskohrvatski deo, ne unoseći u njega suštinske

⁶³ Tokom duge istorije nemačke leksikografije njen se težište više puta menjalo, u skladu s okolnostima. Nakon što je latinski počeo da gubi jedinstveni kulturni status, pa sa njim i apsolutni primat u dvojezičnoj leksikografiji, usledila je sukcesivna dominacija različitih živih jezika. Posebna pažnja pritom je uvek posvećivana jeziku trenutno najnaprednije kulture. U doba renesanse to je bio italijanski, nakon njega francuski, a potom engleski. Slovenski jezci, a pogotovo oni mali poput srpskog i hrvatskog, nikada nisu zauzimali posebno istaknuto mesto u nemačkoj dvojezičnoj leksikografiji (Haß-Zumkehr, 2001: 252–256).

⁶⁴ Naslov rečnika pomalo zbumuje, utoliko što je prvo objavljen njegov drugi deo, pa tek potom prvi.

izmene (Ristić & Kangrga, 1963). Nakon ovog proširenog i prepravljenog izdanja iz 1963. godine usledila su i druga, tako da je rečnik od nastanka pa sve do danas neprekidno prisutan na tržištu, za razliku od srpsko-nemačkog dela, koji je korisnicima bio i ostao dostupan uglavnom u bibliotekama i anti-kvarnicama. Novih aktuelizacija ili bilo kakvih drugih izmena nakon 1963. nije bilo.

„Njemačko–hrvatski ili srpski rječnik“ Gustava Šamšalovića (Šamšalović, 1929) objavljen je svega godinu dana nakon prvog dela rečnika S. Ristića i J. Kangrge, 1929. godine (Petronijević, 2002: 141–144, 271). I on je naknadno dobio hrvatsko-nemački deo (Šamšalović, 1944), ali on nije imao toliko izdanja kao nemačko-hrvatski smer, tako da nije bio dostupan savremenijim korisnicima. Kao i brojni drugi hrvatski rečnici koji su nastali u jugoslovenskom periodu, i Šamšalovićev rečnik modifikovao je naslov od izdanja do izdanja, prilagođavajući se zahtevima aktuelne jezičke politike.

„Njemačko–hrvatski rječnik s gramatičkim podacima i frazeologijom“ Antuna Hurma objavljen je 1954. godine (Hurm, 1954), a suprotan smer 1958. godine, pod naslovom „Hrvatskosrpsko-njemački rječnik s gramatičkim podacima i frazeologijom“ (Hurm, 1958). Oba smera revidirana su i aktualizovana u nekoliko navrata i doživela su brojna izdanja (up. Uročić & Hurm, 2002. i Jakić & Hurm, 1999), tako da su neprekidno prisutna na tržištu i dostupna savremenim korisnicima. Različita izdanja i ovde su ime jezika u naslovu prilagođavala aktuelnim okolnostima.

Najnoviji obimni opšti rečnik za jezički par koji nas ovde zanima objavljen je u Hrvatskoj 2005. godine. On nosi naslov „Njemačko–hrvatski univerzalni rječnik“, a izradila ga je grupa autora Instituta za jezik i jezikoslovlje u Zagrebu u saradnji sa Univerzitetom u Manhajmu. Kako stoji u predgovoru, „suradnja između Slavističkog seminara Sveučilišta u Mannheimu i Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje u Zagrebu bila je preduvjet za izradbu Rječnika. Mannheimska je redakcija odgovorna za njemačku stranu i za ukupni proces računalne obrade i pripremu rukopisa za tisk. U organizaciji Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje rješavala su se pitanja hrvatskih ekvivalenta, njihova jezična i strukovna redakcija“ (Matešić i dr., 2005: IX). Ovaj rečnik za sada je jednosmeran, a dostupan je i na srpskom tržištu.

Kvalitet rečnika koji su nastali pre 60, 80 ili 90 godina nije nimalo pravedno meriti današnjim merilima, jer iz perspektive 21. veka oni neizbežno ostavljaju nepovoljniji utisak nego onda kada su prvi put objavljeni. Kako vreme prolazi, jaz između istorijskog značaja svakog leksikografskog ostvarenja i njegove praktične primenjivosti neizbežno raste.

Neprekidna prisutnost starijih rečnika na tržištu i njihova dostupnost u bibliotekama, kao i nedostatak novijih rečnika neumitno, međutim, nameću pitanje kako i koliko oni odgovaraju potrebama današnjih korisnika. Drugim rečima, dokle god su korisnici prinuđeni da upotrebljavaju rečnike stare nekoliko decenija ili gotovo čitav vek, prinuđeni su i da ih sa praktičnog stanovišta mere današnjim merilima, ma koliko nepravedno to bilo.

Zato sve napomene o svojstvima starijih opštih srpsko-nemačkih i hrvatsko-nemačkih rečnika na narednim stranicama ne treba shvatiti kao sud o njihovom kvalitetu u odgovarajućem istorijskom kontekstu, a pogotovo ne kao ocenu zasluga njihovih autora. Samo želimo da ukažemo na to kako bi aktuelni korisnici trebalo da pristupe raspoloživim rečnicima, ne bi li najbolje iskoristili sve njihove prednosti, dokle god nema savremenijih rečnika koji bi ih odmenili. Jedini izuzetak u tom pogledu je, naravno, „Njemačko-hrvatski univerzalni rječnik“ (Matešić i dr., 2005), koji je novijeg datuma.

Dva najznačajnija parametra za ocenu kvaliteta rečnika pritom su leksičkografska koncepcija, tj. principi prema kojima autori biraju, obrađuju i prikazuju odrednice, s jedne strane, i pouzdanost informacija, s druge strane. Ova dva merila mogu, ali i ne moraju biti međusobno saglasna.

Počinimo od najstarijih rečnika u 20. veku, a to su **srpsko-nemački rečnik S. Ristića i J. Kangrge** (Ristić & Kangrga, 1928) i **odgovarajući rečnik suprotnog smera** (Ristić & Kangrga, 1936). U pogledu arhitekture rečničkog članka on bi i danas bio odličan, dok se za vreme kada je izrađen može smatrati gotovo neverovatno naprednim. S druge strane, stepen ekvivalencije trpi usled sklonosti autora ka nagomilavanju ekvivalenta, što umanjuje i preglednost odrednice. Među odrednicama prečesto se, uz to, sreću okazionalizmi i nedovoljno frekventne reči, a s obzjom na vreme koje je proteklo od izrade rečnika, neizbežno i arhaizmi. Kod pododrednica ovo je još izrazitije nego kod glavnih odrednica. Redosled ekvivalenta često ne odgovara njihovoj frekventnosti. Zbog svega toga rečnik je u celini često zastareo i nepouzdan.

Ukoliko pogledamo odrednicu posvećenu pridevu *eitel* na Ilustraciji 156, videćemo neke od problema o kojima smo pisali u prethodnom pasusu. Pridev *eitel* u savremenom nemačkom jeziku ima, naime, tri sememe: 'sujetan' (npr. *ein eitler Mensch* – 'sujetan čovek'), 'čist' (npr. *eitles Gold* – 'čisto zlato') i 'uzaludan' (npr. *alles kommt ihm fruchtlos und eitel vor* – 'sve mu izgleda besplodno i uzaludno'). Prva semema pritom je stilski neutralna i srazmerno frekventna, dok su preostale dve sememe uzvišenog prizvuka i retko se koriste. U skladu s tim, u rečniku bi trebalo prvo navesti najfrekventniju sememu 'sujetan', pa tek potom druga značenja. Redosled semema u rečniku

korisnici nesvesno i tumače kao pokazatelj njihovog značaja, pa zato – pošto im i onako nedostaje volje i strpljenja – samo na prvo značenje i obraćaju pažnju. Ukoliko je slabo verovatno da je prvo značenje upravo ono koje im je potrebno, zato što se retko kad koristi, korisnici verovatno neće ni doći do prave informacije.

ei'tel {eit'tel} [свн. ital „leer, ledig, rein“] 1. празан, чист; бескористан, лажан, (у)залудан, пуст; eitle Freud залудна радост; eitles Geschwätz само празно (и. бескорисно) бръбляние; eitle Hoffnung јалова (и. пуста) нада; eitle Mühe узлудни труд; sich (*dat.*) eitle Mühe geben узлудно се трудити; eitler Ruhm пуста слава; *f.* eitle Wünsche пусте жеље. 2. сух, сув, чист; сами; ~ Brot essen јести сух хлебац; er tut es aus eitem Geiz он то чини из чисте скрости; das ist ~ Lug und Trug то је само лаж и обмана; das ist ~ Gold то је чисто злато. 3. ташт, сујетан; ein eitles Frauenzimmer сујетна жена; канипера; ein eitler Mann ташт човек, гиздавац, киош; auf et. ~ sein гордити се чиме, бити на штогорд; es ist alles ~ auf der Welt све је само таштина на овом свету.

Ge|lei't(e) {g'leit'(e)} [срвн.; *leiten] *n* 2g (2l)
1. праћење, прављење друштва, испраћај *m*, отпраћање; пратња *f*, спровод *m*; j-m das ~ geben (ис)пратити кога; nehmen Sie das ~ mit! извините што Вас не могу пратити (и. што не могу поћи с Вама). 2. пратња *f*, пратиоци *m pl.*, страже *f*; freies (и. sicheres) ~ безбедан пролаз; persönliches и. lebendiges ~ (лична) пратња, пратиоци; totes ~ = Geleitsbrief. 3. праћење, спровођење; спроводари *na f*; спроводнички уред.

Ilustracija 156 i 157. Primeri iz rečnika Ristić & Kangrga (1936)

Gei'ge {gi'ege} [срвн.] *f 3B 1.* виолина, немане *n*, гусле *f pl.*, егеде *f pl.*; (auf der) ~ spielen свирати у виолину; die erste ~ spielen *a*) свирати прву виолину; *b)* водити прву реч; prov. der Himmel hängt ihm voller ~ он је на деветом небу; он све види у ружичастој боји. 2. врста справе за мучење.

Ilustracija 158. Primer iz rečnika Ristić & Kangrga (1936)

U nemačko-srpskom rečniku S. Ristića i J. Kangrge (Ristić & Kangrga, 1936) na prvom mestu, međutim, stoji retka semema 'uzaludan', a uz nju čitav niz ekvivalenta, uglavnom suvišnih: 'prazan', 'čist', 'beskoristan', 'lažan', 'uzaludan' i 'pust'. Iako nisu pogrešni, ovako brojni ekvivalenti samo zbujuju korisnika. Dovoljan bi bio samo jedan, i to pridev 'uzaludan', dok su se ostale mogućnosti eventualno mogle pomenući u primerima. Slično je i kod naredne dve sememe – svugde bi se korisnici neuporedivo lakše snašli sa jednim ekvivalentom, dok bi im autori na ostale mogli ukazati u okviru primera.

Nesvrsishodni su i višestruki prevodi primera, npr. čak tri za *ein eitler Mann*: 'ташт човек', 'гиздавац' и 'кicoš'. Imenice 'гиздавац' и 'кicoš' pritom uopšte nisu adekvatni leksikografski prevodi nemačke sintagme, jer ne mora svako ko je sujetan biti i kicoš, odnosno subjekta se ne mora odnositi na fizički izgled. U nekom kontekstu ovi prevodi mogu biti na mestu, ali za rečnik nisu

dobar izbor. Pored toga, imenica 'gizdavac' je u međuvremenu zastarela, a imenica 'kicoš' zastareva. Iako je to samo posledica protoka vremena, tokom koga se leksika neizbežno menja, i ne može se zameriti autorima, posledica je ista – korisnik ne dobija adekvatnu informaciju.

Slično je i kod odrednice *Geleit*. Ova nemačka imenica takođe ima tri sememe: 'počasna pratnja', 'pogrebna povorka' i 'pratioci'. Pored njih, rečnici bi svakako trebalo da pomenu, tj. obrade izraz *freies/sicheres Geleit*, koji znači 'slobodno kretanje i lična bezbednost' (npr. *jemandem freies Geleit zu-sichern/gewähren* – 'obećati/garantovati nekome slobodno kretanje i ličnu bezbednost'). Sve ove sememe pominju se i u „Enciklopediskom nemačko-srpskohrvatskom rečniku“ (Ristić & Kangrga, 1936), ali su isprepletane sa nizom drugih suvišnih ili netačnih ekvivalentenata, i to: 'praćenje', 'pravljenje društva', 'opraćanje', 'sprovodarina', 'sprovodnički ured' i 'sprovođenje'. Izraz *nehmen Sie das Geleit mit* u značenju 'izvinite što vas ne mogu otpratiti kako se pristoji' danas je potpuno zastareo, a i kod njega se primećuje tendencija autora da uz primere i izraze nude po nekoliko leksikografskih prevoda, bez potrebe.

I na kraju, imenica *Geige* u savremenom nemačkom jeziku ima samo jednu sememu – 'violina'. Taj ekvivalent je danas ujedno i sasvim dovoljan, dok su ekvivalenti 'ćemane', 'gusle' i 'egede' u međuvremenu zastareli ili jednostavno netačni.

Sve u svemu, zbog ovakvih i sličnih problema opšti rečnici S. Ristića i M. Kangrge (Ristić & Kangra, 1928; Ristić & Kangrga, 1936) ne mogu zadovoljiti potrebe današnjih germanista, iako su među negermanistima uživali i još uvek uživaju vrlo veliki ugled.

Šamšalovićev „Njemačko-hrvatski rječnik“ (Šamšalović, 1995) ujednačeno je niskog kvaliteta – on nudi spoj vrlo nepouzdanih informacija i izuzetno loše, nerazrađene strukture, što ga čini izrazito nepraktičnim i problematičnim (up. Petronijević, 2002: 143). Njegova upotrebnost opala je i usled protoka vremena, tj. zastarlosti, a korisnicima u Srbiji pojedini ekvivalenti uz to nisu bliski jer su vezani isključivo za hrvatski. Ovo poslednje se pri korišćenju hrvatsko-nemačkih rečnika podrazumeva, ali kod opštih rečnika samo po sebi ne umanjuje upotrebnu vrednost za govornike srpskog jezika – kvalitetan opšti rečnik uvek će biti dobrodošao i izuzetno koristan, bez obzira na male razlike između srpske i hrvatske leksičke. Kod Šamšalovićevog rečnika ova okolnost, međutim, dodatno umanjuje motivisanost srpskih korisnika za hvatanje u koštač s njegovim brojnim manama. O njima svedoče i odrednice na Ilustraciji 159, koje su gotovo nasumično odabrane iz Šamšalovićevog rečnika – veoma slično bi bilo i da smo odabrali ma koje druge primere.

geltend <i>ppr</i> vrijedeći; — machen isticati (-ti- čem), naglašavati (naglasiti); sich — ma- chen isticati se, praviti se važan; sein Recht — machen tražiti svoje pravo (ono što čovjeka ide)
Geltendmachung <i>f</i> - isticanje <i>n</i> nekoga prava
Geltkuh <i>f</i> -, -kühe jalovica, jalova (neplodna) krava, koja ne daje mlijeka
Geltling <i>m</i> -(e)s škopljena životinja, jalovo ži- vinče (-ta)
Geltung <i>f</i> - krepost, snaga, važnost, vrijednost (-i); zur — kommen biti priznat; einer Sache — verschaffen, etwas zur — bringen pribaviti čemu priznanje (valjanost); noch in — sein još vrijediti; in — treten postati (-stamet) pravovaljan
Geltungsbedürfnis <i>n</i> -ses, -se potreba, želja, da se čovjek istakne
Geltungssucht <i>f</i> -, Geltungstrieb <i>m</i> -(e)s tež- nja <i>f</i> za vrijednošću, težnja da se čovjek istakne
Geltvieh <i>n</i> -(e)s jalovinje
Gelübbe <i>n</i> -s, - zavjet <i>m</i> ; ein — ablegen za- vjetovati (-tujem) se
Gelumpe <i>n</i> -s ropotarija, starež (-i) <i>f</i>
Gelünge <i>n</i> -s (Herz, Lunge, Leber und Milz) sitno u divljači
gelungen <i>pp</i> ; es ist — uspjelo je; udj das ist — fig to je šaljivo, to je dobra dosjetka; v. gelingen
Gelungenheit <i>f</i> - uspjelost
Gelüsten <i>n</i> -es, -e pohota <i>f</i>
gelü'sten <i>v</i> ; es gelüstet mich nach etwas (dat.) čeznem (tezim) za čim
Gelze <i>f</i> -, -jalova krmaca
gelzen <i>v</i> škopiti
G. m. b. H. (Gesellschaft mit beschränkter Haftpflicht) trgovacko društvo s ograniče- nim jamstvom
gemach <i>adv</i> pomalo, tiko, lagano; nur — sa- mo polako, ne prenaglići se
Gemach <i>n</i> -(e)s, -mächer odaja, soba <i>f</i> ; das heimliche — zahod <i>m</i>
gemäßlich <i>adj</i> spor, miran (-rna, -rno); (be- quem) udoban (-bna, -bno)
Gemächlichkeit <i>f</i> - sporost, mirnoća, udobnost
Gemächsel <i>n</i> -s (Machwerk) krparija <i>f</i> , krpež, loš posao (-sla)

Ilustracija 159. Primeri iz Šamšalovićevog rečnika (Šamšalović, 1995)

Počnimo od prideva (participa) *geltend* na Ilustraciji 159. Njegovi adekvatni ekvivalenti, bar na savremenom srpskom jeziku, glase 'važeći' i 'aktuelan', a ne 'vrijedeći'. Izraz *sich geltend machen* ne znači 'isticati se' i 'praviti se važan', već 'doći do izražaja', 'pokazati se' (npr. *jemandes Einfluss macht sich geltend* – nečiji uticaj dolazi do izražaja).

Pored toga, ekvivalenti imenice *Geltendmachung* glase 'dokazivanje prava', 'ostvarivanje prava' i 'isticanje vrednosti', a ne samo 'isticanje nekog prava'. Osim toga, ovu imenicu trebalo bi da prati napomena da je vezana za birokratski jezik, kao i za pravnu terminologiju.

Obeležavanje roda uz imenicu 'isticanje' pritom nema osobitog smisla – svaki dvojezični rečnik neizbežno je prilagođen potrebama izvornih govornika jednog od dva jezika kojima se bavi, čak i kada autor ili autori to ne ističu i ne teže svesno tome. Kao što smo ranije već napominjali, dvojezičnike uopšte nije moguće potpuno prilagoditi potrebama govornika oba jezika, a da rečnik pritom ostane iole pregledan i da ne zbujuje korisnike informacijama čiju svrshodnost oni ne mogu da uvide. Pošto je Šamšalovićev rečnik oblikovan prema potrebama govornika hrvatskog, a ne nemačkog jezika, informacija o rodu hrvatske imenice kao ekvivalenta nije potrebna, jer će primarni korisnici to svakako znati. Ona, međutim, nije od velike pomoći ni govornicima nemačkog jezika – rod hrvatskih imenica lako je utvrditi na osnovu nekoliko opštih pravila, koja bi korisnicima ovako obimnog rečnika svakako bila poznata.

Imenice *Geltkuh*, *Geltling* i *Geltvieh* toliko su zastarele i retke da im u ovom rečniku nije mesto, baš kao ni u jednom drugom rečniku savremenog nemačkog jezika.

Imenica *Geltungssucht* nije 'težnja za vrednošću', a ni 'težnja da se čovek istakne'. Prvo objašnjenje je potpuno netačno, a drugo neprecizno, jer je zapravo reč o preteranoj, patološkoj potrebi za društvenim priznanjem.

Ekvivalent imenica *Gelünge* glasi 'iznutrice divljači'. Imenica je vezana za jezik lovaca, što je trebalo napomenuti, a pošto je izuzetno niskofrekventna, ne bi trebalo ni da se nalazi u rečniku, baš kao ni imenica *Gelze* i glagol *gelzen*.

Nasuprot Šamšalovićevom rečniku, **rečnici Antuna Hurma** izuzetno su pouzdani, pa i dalje mogu biti od velike koristi ovdašnjim germanistima, uprkos tome što ne sadrže najnoviju leksiku, budući da je od njihove poslednje aktualizacije proteklo dosta vremena.

Ovi rečnici izdvajaju se velikom pouzdanošću podataka. Nažalost, struktura odrednice isuviše je jednostavna, tj. svodi se takoreći na nabranje ekvivalenata, razdvojenih samo zapetom ili tačkom-zapetom. Korisnik koji na osnovu vlastite kompetencije ne može da zaključi koji bi ekvivalent bio primeren u kom kontekstu prinuđen je, tako, da se neprekidno potpomaže jednojezičnim rečnikom. S druge stane, on može bar biti potpuno siguran u to da i odrednica i ekvivalenti zaista jesu srazmerno frekventne lekseme, da između njih zaista vlada odnos ekvivalencije, da svi primeri odgovaraju duhu jezika, a da su i primeri i frazeologizmi relevantni, aktuelni, promišljeno odabrani i korektno objašnjeni. U sve to čitaoci se mogu uveriti na osnovu primera na Ilustracijama 160, 161, 162, 163 i 164.

opsjena Illusio'n f (‐, -en), Täuschung f (‐, -en), Verble'ndung f (‐, -en); (*prijevara*) Be-tru'g m (‐, ‐e), Schwindel m (‐, -s), Vorspiegelung (f, ‐, -en) falscher Tatsachen, Trug m (‐s), leerer Schein m (‐s); Vortäuschung f (‐, -en), Gaukelei f (‐, -en), Blendwerk n (‐s, -e), Gaukelspiel n (‐s); Taschenspiele-rei f (‐, -en), Zauberkunst f (‐, ‐e)

podrazumjeti ein|schließen (j), unter et. ver-ste'hen (j); meinen; bedeu'ten: *to se podra-zumije* das ist selbstverständlich, das ver-ste'hst sich von selbst
podražaj Reiz m (‐es, -e), Anreiz m (‐es, -e); Antrieb m (‐s, -e); Reizung f (‐, -en); Anre-gung f (‐, -en)

Ilustracije 160 i 161. Primeri iz rečnika Antuna Hurma (Uroić & Hurm, 2002)

proletjeti vorbei|fliegen (j, s), vorüber|flie- gen (j, s); (*kroz nešto*) fliegen durch (4), durch|fliegen durch (4); (*pren.*) fliegend durchque'ren, durchfle'gen, fliegend durchei'len: ~ *knjigu* ein Buch flüchtig durch|lesen (durchfle'gen) (j)

opüstiti (*popustiti, rasklimati*) entspa'nnen, lockern, locker machen, locker lassen (j); hängen lassen (j); nicht fest binden (j); ~ se sich lockern; nach|lassen (j); sich ent-spa'nnen, ausruhen

Ilustracije 162 i 163. Primeri iz rečnika Antuna Hurma (Uroić & Hurm, 2002)

oproštenje Verzei'hung f (‐, -en), Verge'bung f (‐, -en); Entschuldigung f (‐, -en), Pardo'n m (‐s, -e); (*grijeha*) Ablaß m (‐ses, ‐sse), Erlaß (Sündenerlaß) m (‐ses, -sse); (*razumijevanje*) Nachsicht f (‐): *s* ~ *m* mit Ver-lau'b; ~ moliti ~ um Verzeihung bitten (j), Abbitte tun (j); *j-m* et. ab|bitten (j); *mo-lim* ~ (ich bitte um) Entschuldigung!, (ich bitte um) Verzeihung!

Ilustracija 164. Primer iz rečnika Antuna Hurma (Uroić & Hurm, 2002)

Rang (m; ‐[e]s, Ränge) 1 položaj, čin, rang; **nur einen niederen – einnehmen/bekleiden** zauzeti/imati samo niži položaj; er hat den ~ eines Generals onima čin generala; er steht im ~[e] eines Offiziers onima časnicki čin (čin časnika); **jdm. den – streitig machen** hitjeti zauzeti čiji viši položaj; 2 (bez mn.) vrijednost, značenje, rang; **etw. hat einen außerordentlichen künstlerischen – nešto** ima izvanrednu umjetničku vrijednost; **ein Wissenschaftler von – eines Einstein** znanstvenik Einsteinova rang; 3 kat, balkon, balkonska loža (*u kazalistu*); **ein Platz im ersten – mjesto na prvom katu gledališta**; **die Zuschauer auf den Rängen** gledatelji na balkonima; 4 rang, razred dobiti u lotu; **auf die einzelnen Ränge entfallen folgende Gewinne ...** na pojedine rangove (razrede) dolaze sljedeći dobitci ...; 5 šport mjesto, pozicija; **den zweiten – belegen** zauzeti drugo mjesto; * **alles, was – und Namen** hat sve ugledne oso-be, sveukupna prominencija; **jdm. den ~ ablaufen** nadma-šiti *koga u čemu*; **ersten –es** prvič reda, prvorazredan; **etw./jmd. von ~** značajna stvar/osoba; **zu – und Würden** (**Ehren**) kommen postati utjecajan/poznat/slavjan.

aus|rich|ten (sl.gl.; hat) 1 prenijeti/prenositi, uruči|vatiti, predaj|vatiti; **jdm. Grüße/eine Nachricht von jdm.** ~ pre-nijeti komu pozdrave/vijest od koga; 2 postići, isposlovati; **bei jdm. etwas/nichts/viel – können** moći nešto/ne moći ništa/moći puno postići kod koga; 3 (a) poravna|vatiti, [jed-nako] usmjeri|vatiti; **etw./sich in einer Linie – postaviti ſto/** postrojiti se u jednu liniju; **EOP ein Papier – poravnat pa-pir, voin.** ~ poravnaj se; **fig. die Jugendgruppen komunistisch – komunistički usmjerivati skupine mladeži;** (b) prilagoditi/prilagodivati komu/čemu, ravnati se (orijen-tirati se) **prema kome/čemu, das Warenangebot auf die Bedürfnisse der Käufer – ponudu robe prilagodivati po-trebama kupaca; er hatte sein ganzes Denken und Han-deln auf dieses Ziel ausgerichtet** usmjerio je sve svoje razmišljanje i postupke prema tom cilju; 4 prirediti/pri-redivati, organizirati, aranžirati; **sie haben ihrer Tochter die Hochzeit ausgerichtet** svojoj su kćeri priredili (organizirali) svadbu; **eine Tagung/Meisterschaften – organizirati zasjedanje/prvenstva;** 5 **rud. (a) pronaći, otkriti, naći na; ein Steinkehlwörkkommen – otkriti (naći na) nalazište ka-menog ugljena; (b) pripremiti/pripremati za eksploataciju; ein Eisenerzlager – rudnik željezne rudače pripremiti za eksploraciju;** 6 **austr.; inj.** ogovarati, [o]klevetati, ocniti/ocnjivati.

Ilustracije 165 i 166. Primeri iz rečnika Matešić i dr. (2005)

„Njemačko-hrvatski univerzalni rječnik“ (Matešić i dr., 2005) ne samo da je najnoviji obimni opšti rečnik koji obuhvata jezički par hrvatski i nemački, već je i izuzetno kvalitetan. Informacije u njemu su pouzdane, a leksikografska obrada je savremena. Kao što čitalac može videti na Ilustracijama 165 – 168, ovaj rečnik izrađen je po uzoru na jednojezičnik „Duden. Deutsches Universalwörterbuch“ (Duden, 1996), odsnosno po obrascu tog rečnika. Zahvaljujući tome, on poseduje mnoge prednosti svog izvrsnog predloška, a korisnici koji su navikli na rad sa izdanjima izdavačke kuće Dudenferlag veoma lako će se prilagoditi i ovom rečniku.

rang: ↑ringen; **Rang,** der; -[e]s, Ränge [frz. rang = Reihe, Ordnung < afrz. renc = Kreis (von Zuschauern), aus dem Germ. verw. mit ↑Ring]: 1. bestimmte Stufe, Stellung, die jmd. in einer [hierarchisch] gegliederten [Gesellschafts]ordnung innehat: nur einen niedrigen R. bekleiden, einnehmen; er hat den R., ist, steht im R. eines Generals; jmdn. den R. streitig machen (*jmds.* höhere Stellung einnehmen wollen); *alles, was R. und Namen hat (*die gesamte Prominenz*); zu R. und Würden kommen (*einflussreich, bekannt, berühmt werden*). 2. (o. Pl.) im Vergleich zu Gleichartigem bestimmter Stellenwert einer Person, Sache in Bezug auf Bedeutung, Qualität: etw. hat einen außerordentlichen künstlerischen R.; ein Wissenschaftler vom -e Einsteins; **jmd.*, etw. von R. (*eine bedeuernde Person, Sache*): ein Physiker, Theaterstück von [hohem] R.; ersten -es (von außerordentlicher Bedeutung); ein Politikum, ein gesellschaftliches Ereignis ersten -es. 3. höher gelegener [für der Art eines Balkons vorspringender] Teil des Zuschauerraums im Theater o. Ä.: ein Platz im zweiten R. 4. Gewinnklasse im Lotto, Toto: auf die einzelnen Ränge entfallen folgende Gewinne: ... 5. (Sport) Platz (7): den 2. R. belegen. 6. **jmdm.* den R. ablaufen (*jmdn. überfliegen, übertreffen*; zu veraltet Rank [i Ränke]; also urspr. = beim Laufen eine Kurve auf geradem Wege abschneiden); **Rangabzeichen**, das (früher): Dienstgradabzeichen; **Rangälteste**, der u. die: *jmd.*, der unter mehreren in gleicher Rangstufe seinen Rang (1) am längsten bekleidet.

ausrichten (sw. V.; hat): 1. im Auftrag eines anderen mitteilen, bestellen, übermitteln: jmdm. Grüße [von jmdm.] a.; richte ihm aus, dass er heute nicht zu kommen braucht. 2. bei etw. Erfolg haben; erreichen, tun können, erwirken: bei jmdm. etw., nichts, viel a. können; mit einem Appell an die Vernunft ist in dieser Situation wenig auszurichten. 3. in eine bestimmte einheitliche Richtung bringen: etw., sich in einer Linie, gerade a. 4. a) auf etw., jmdn. einstellen, einrichten, abstellen: das Warenangebot auf die Bedürfnisse/nach den Bedürfnissen der Käufer a.; b) in bestimmter Weise, an einer bestimmten Ideologie o. Ä. orientieren: die Arbeit der Verbände einheitlich a.; diese Gruppe ist kommunistisch ausgerichtet. 5. (für jmdn.) gestalten, arrangieren: sie haben für ihre Tochter die Hochzeit ausgerichtet; eine Tagung, Meisterschaften a. (veranstalten). 6. (Bergbau) a) eine Lagerstätte finden, entdecken: ein Braunkohlevorkommen a.; b) eine Lagerstätte erschließen: ein Eisenerzlager a. 7. (südd., österr. ugs.) jmdn. herabsetzen, schlecht machen: sie richten gerne andere Menschen aus. 8. (schweiz.) zahlen, auszahlen: die Witwenrente, eine Subvention a.; **Ausrichter**, der; -s, - (Sport): *jmd.*, der eine sportliche Veranstaltung ausrichtet (5); Veranstalter: die A. des Länderkampfes waren von dem schwachen Besuch enttäuscht; **Ausrichtung**, die; -: das Ausrichten (3–6).

Ilustracije 167 i 168. Primeri iz rečnika Duden (1996)

9.9.2. Specijalizovani rečnici

Nasuprot opštim rečnicima, specijalizovani rečnici imaju uže određeno težište. To težište može biti na nekom segmentu leksičke (npr. rečnici stranih reči ili dijalektski rečnici), na nekom jezičkom nivou ili fenomenu (npr. rečnici izgovora, rečnici valentnosti i sl), ili na zasebnoj korisničkoj grupi (npr. učenički rečnici).

S obzirom na to da su namenjeni jasnije određenoj i užoj ciljnoj grupi, specijalizovani rečnici sebi većinom dozvoljavaju selektivniji pristup od onog na kome se zasnivaju opšti rečnici. Ne šteteći vlastitom kvalitetu, specijalizovani rečnici mogu ograničiti broj odrednica, informacije koje ih prate ili način na koji se te informacije predstavljaju. Etimološki rečnici ograničavaju se, tako, na etimološke podatke, i to isključivo o onim leksemama koje su u tom pogledu relevantne, istorijski rečnici na leksičke jedinice karakteristične za jednu jasno omeđenu epohu u istorijskom razvoju konkretnog jezika, frazeološki rečnici na idiomatizovane konstrukcije, kombinatorni rečnici na naj-frekventije probabeme i kolokacije itd.

Ilustracija 169. Klasifikacija rečnika (Engelberg & Storrer, 2016: 43)

Postoji čitav niz različitih vrsta specijalizovanih rečnika, tako da bi zaista bilo teško sastaviti konačnu listu iz koje nijedna od mogućnosti ne bi bila izostavljena. Najznačajniji tipovi svakako bi, međutim, bili sledeći:

1. pravopisni (ortografski) rečnici,
2. rečnici izgovora (orteopski rečnici),
3. kolokacijski rečnici,
4. frazeološki rečnici,
5. rečnici stranih reči,
6. rečnici valentnosti,
7. rečnici paradigmatskih odnosa (sinonima i antonima),
8. učenički rečnici,
9. školski rečnici,
10. dečji rečnici,
11. rečnici jezičkih varijeteta,
12. terminološki rečnici,
13. etimološki rečnici,
14. istorijski rečnici itd.

U narednim poglavljima pozabavićemo se nešto detaljnije pojedinim tipovima specijalizovanih rečnika koji bi iz praktičnih razloga mogli biti osobito korisni većem broju germanista i studenata germanistike. Pored toga, pažnju smo posvetili i rečnicima koji su posebno značajni sa stanovišta jezičke kulture na nemačkom govornom području, kulturne istorije germanofonih zemalja ili razvoja nemačke leksikografije. U tom kontekstu izdvajali smo sledeće tipove rečnika: pravopisne rečnike, rečnike izgovora, učeničke i školske rečnike, rečnike varijeteta, kolokacijske i frazeološke rečnike, istorijske rečnike i terminološke rečnike.

Neke od predstavnika ovih tipova rečnika već smo pominjali govoreći o tipovima leksikografskih informacija, kod pojedinih navodeći i primere i razmatrajući ih manje ili više podrobno. Deo koji sledi zato sadrži izvesna ponavljanja. Premda smo se trudili da ih ograničimo, smatrali smo da su ona neophodna radi celovitosti izlaganja u narednim poglavljima, kao i da će pojedinim čitaocima olakšati praćenje teksta i tako ih poštovati listanja i traganja za odgovarajućim informacijama u drugim delovima knjige. Ovo bi moglo biti naročito praktično za čitaoce koji delove ili poglavija čitaju selektivno, u skladu sa individualnim potrebama i interesovanjima.

9.9.2.1. Pravopisni rečnici

Kao što je bio slučaj i kod mnogih drugih jezika, nemački pravopis isprva se ujednačavao relativno spontano, kroz praksu – zahvaljujući naporima štampara, administracije, književnika, učenih ljudi itd. (von Polenz, 1999: 237). U Nemačkoj su se tako u štamparstvu⁶⁵ i školstvu do duboko u 19. vek koristila rešenja koja je sedamdesetih i osamdesetih godina 18. veka ponudio uticajni gramatičar i leksikograf Johan Kristof Adelung (Johann Christoph Adelung) (von Polenz, 1994: 168–179), ali su ona ostavljala izvesne nedoumice (von Polenz, 1999: 240)⁶⁶. Potpuna standardizacija nemačkog pravopisa uslediće tek krajem 19. i početkom 20. veka.

Postoji više pravopisnih rečnika nemačkog jezika, ali je Dudenov pravopis svakako najpoznatiji, i na samom nemačkom govornom području i izvan njegovih granica. Preteča tog rečnika izašla je 1872. godine, sastavio ju je gimnazijski profesor Konrad Duden, a njen naslov glasio je „Die Deutsche Rechtschreibung. Abhandlung, Regeln und Wörterverzeichnis mit etymologischen Angaben. Für die oberen Klassen höherer Lehranstalten und zur Selbstbelehrung für Gebildete“⁶⁷ (Duden, 1972). Prvo izdanje Dudenovog pravopisa koje nije bilo namenjeno prvenstveno školama objavljeno je 1880. godine, pod naslovom „Vollständiges Orthographisches Wörterbuch der deutschen Sprache“⁶⁸ (Duden, 1880). Ovaj priručnik pokazao se izuzetno praktičnim, brzo je stekao veliku popularnost i znatno je doprineo tome da se Nemačka nedugo po političkom ujedinjenju ujedini i pravopisno. Kako ističe D. Gir-Šeker,

društveni status pravopisnog rečnika izdavačke kuće Dudenferlag od početka 20. veka proističe iz toga što su Pruska i drugi veliki delovi Nemačkog Carstva, koje je osnovano 1871. godine, prigrlili listu reči gimnazijskog profesora Konrada Dudena i proglašili je normom. Još pre ujedinjenja rascepkih nemačkih državica 1871. Duden je, kao svojevremeno i mnogi drugi gimnazijski nastavnici i direktori gimnazija, sa-

⁶⁵ O zaslugama štampara za stvaranje nadregionalne varijante nemačkog jezika uopšte v. Srdić, 1998: 30–35.

⁶⁶ O razvoju grafemike u ranijim vekovima, tj. tokom ranonovovisokonemačkog perioda v. Srdić, 1998: 41–46.

⁶⁷ Nemački pravopis. Opis, pravila i lista reči sa etimološkim podacima. Za starije razrede viših obrazovnih ustanova i za samostalno učenje obrazovanih

⁶⁸ Celoviti pravopisni rečnik nemačkog jezika

stavio ujednačeni školski pravopisni priručnik, koji se nakon I i II Pravopisne konferencije 1876. i 1901. godine mogao prilagoditi njihovim odlukama⁶⁹ (Gür-Şeker, 2012: 491).

Dudenov pravopis imao je brojna izdanja – 1900. godine izašlo je već šesto izdanje, a u trenutku kada nastaje ova knjiga aktuelno je čak dvadeset i sedmo izdanje (Duden, 2017²). Od sedmog izdanja Konradu Dudenu pomagali su stručnjaci lajpciske izdavačke kuće Bibliografišes institut. Zahvaljujući ovoj „Dudenovoj redakciji“ (Dudenredaktion), aktualizacija rečnika nastavila se bez zastoja i nakon smrti pokretača (von Polenz, 1999: 241). S vremenom je on prerastao u „opštenarodni“ rečnik (nem. *Volkswörterbuch*, *n*), koji su imali gotovo svaka kancelarija i gotovo svako domaćinstvo (von Polenz, 1999: 241).

Nakon Drugog svetskog rata nije bilo moguće zvanično modernizovati nemački pravopis zbog neprijateljskog odnosa između Zapadne i Istočne Nemačke. Između 1945. i 1996. uloga najvišeg arbitra u pravopisnim pitanjima pripala je, tako, Dudenovom pravopisnom rečniku, odnosno onom njegovom izdanju koje bi u datom trenutku bilo najaktuellerne (Gür-Şeker, 2012: 492; von Polenz, 1999: 239–241). Stalna konferencija pokrajinskih ministara kulture SRN (Kultusministerkonferenz) donela je 1955. godine odluku da se do izrade novog pravopisa rešenja u „Dudenu“ smatraju uzornim i da imaju obavezujući karakter:

Pravopisna reforma iz 1901. godine i pravopisna pravila i rešenja koja su definisana kasnijim propisima i danas su obavezujuća za nemački pravopis. Do izdavanja novih propisa ta pravila predstavljaju osnovu za nastavu u svim školama. Kod svih nedoumica obavezujuća su rešenja i pravila u „Dudenu“⁷⁰ (Kohort, 1987: 496).

⁶⁹ „Die seit Anfang des 20. Jahrhunderts entstandene gesellschaftliche Stellung des Rechtschreibwörterbuchs aus dem *Duden*-Verlag ist darauf zurückzuführen, dass Preußen und weitere große Länder des seit 1871 vereinten Deutschen Reiches das Wörterverzeichnis des Lehrers Konrad Duden aufgriffen und zum Leitbild machten. Duden hatte vor dem Ende der Kleinstaaten durch die Reichsgründung wie seinerzeit viele Gymnasiallehrer und -rektoren eine einheitliche Schulorthografie verfasst, die nach der I. und II. Orthographischen Konferenz 1876 und 1901 an die Beschlüsse angepasst werden konnte“ (Gür-Şeker, 2012: 491).

⁷⁰ „Die in der Rechtschreibreform von 1901 und in den späteren Verfügungen festgestellten Schreibweisen und Regeln sind auch heute noch verbindlich für die deutsche Rechtschreibung. Bis zu einer etwaigen Neuregelung sind diese Regeln die Grundlage für den Unterricht in allen Schulen. In Zweifelsfällen sind die im ‚Duden‘ gebrauchten Schreibweisen und Regeln verbindlich“ (Kohrt, 1987: 496).

Nakon pravopisne reforme 1996. „Duden“ je izgubio takav zvanični status, što je brojne izdavačke kuće podstaklo da ubrzo izdaju vlastite priručnike. Duga tradicija, višedecenijski zakonski primat i slava urezali su se, međutim, u svest jezičkih profesionalaca i ostalih govornika nemačkog jezika, tako da ni dvadeset godina nakon reforme нико од konkurenata nije uspeo da se približi „Dudenu“, a kamoli da ga ozbiljnije ugrozi (Gür-Şeker, 2012: 492).

Danas je pravopisni rečnik „Duden. Die deutsche Rechtschreibung“⁷¹ (Duden, 2017) korisnicima dostupan u štampanom obliku, ali i u elektronskom, kao aplikacija, pa i kao program za ispravljanje pravopisnih i gramatičkih grešaka (nem. *Rechtschreibprüfung*, f).

9.9.2.2. Rečnici izgovora

Kao što smo nagovestili u prethodnom poglavlju, za normiranje nemačkog pravopisa tokom druge polovine 19. i početkom 20. veka postojali su uzori – tekstovi najboljih pisaca i učenih ljudi, kao i administrativni tekstovi. Uzore za standardizaciju izgovora nije, međutim, bilo lako naći. Početkom 19. veka čak su i najobrazovaniji ljudi, uključujući pastore, gimnazijске profesore i najbolje pisce imali lokalno obojen izgovor. Ni plemiči nisu mogli poslužiti kao uzor. Pored toga što nije bilo jednog velikog feudalnog centra, poput Pariza u Francuskoj ili Londona u Engleskoj, plemiči se nisu služili nemačkim, već francuskim jezikom, kako bi istakli svoj prestiž (von Polenz, 1999: 255–256).

Jedini uzor bili su zato glumci – radi nastupa u različitim delovima nemačkog govornog područja oni su se trudili da razviju nadregionalni izgovor. Početkom 19. veka glumci, deklamatori i recitatori popularizovali su tzv. scenski izgovor (nem. *Bühnensprechstil*, m), koji se širio i zahvaljujući književnim večerima, odnosno čitanjima književnih dela ili njihovih odlomaka u salonima i sl. (von Polenz, 1999: 256).

Nekoliko snažnih podsticaja standardizaciji nemačkog izgovora donela je druga polovina 19. veka. Važan činilac bio je procvat nauke, kao i snažan razvoj fonetike tokom poslednjih decenija 19. veka – uključujući i uvođenje internacionalnog fonetskog pisma Međunarodnog fonetskog društva (von Polenz, 1999: 257). Presudnu ulogu igrala su, ipak, politička zbivanja, odnosno sve uspešnija nastojanja Pruske da ujedini zemlje nemačkog govornog područja, što i jeste krunisano ujedinjenjem 1871. godine. Novonastalom Ne-

---

⁷¹ Dudenov nemački pravopis

mačkom Carstvu (Deutsches Kaiserreich) bilo je potrebno jezičko jedinstvo, koje je uključivalo i jedinstven izgovor – kako iz sasvim praktičnih, tako i iz nacionalnosimboličnih i klasnosimboličnih razloga:

Pompezni reprezentativni stil najviših slojeva vilhelminskog doba obuhvatao je, pored uniformi, ordenja, titula i spomenika, i praksu što strožeg, preterano jasnog, teatralnog „uzvišenog izgovora“, koji je toliko instrumentalizovan kao sredstvo za demonstraciju autoriteta i moći da su kabaretisti uskoro počeli da ga koriste za karikiranje oficira, državnih službenika, tajnih i komercijalnih savetnika i njihovog *odsečnog* nastupa; do dana današnjeg takav je izgovor neophodan glumcima koji nastupaju u istorijskim komadima posvećenim onom vremenu⁷² (von Polenz, 1999: 257).

U takvim okolnostima, nemački izgovor prvi je kodifikovao Teodor Zibs (Theodor Siebs), profesor germanistike iz Vroclava⁷³, grada koji danas pripada Poljskoj. On je 1898. godine objavio rečnik izgovora „Deutsche Bühnenaussprache“ (Siebs, 1898), tj. ’scenski izgovor nemačkog jezika’. Ovaj naslov sasvim je odgovarao prirodi rečnika, tj. izgovora koji je on propisivao – ugledao se na najuzvišeniji tip scenskog izgovora, onaj pri izvođenju klasičnih tragedija u stihu (von Polenz, 1999: 257–258).

Budući da je rodom bio sa jednog ostrva u Istočnoj Friziji, čije stanovništvo u to vreme uglavnom uopšte nije govorilo nemački, već frizijski⁷⁴ (nem. *Friesisch, n.*; *friesische Sprachen*), Teodoru Zibusu nije bila osobito bliska varijanta standardnog nemačkog izgovora koja se koristila u svakodnevnoj komunikaciji – nije odrastao s njom i nije imao prilike da se s njom srodi. Kao germanista, univerzitetski profesor i pripadnik elite, on je upotrebljavao škol-

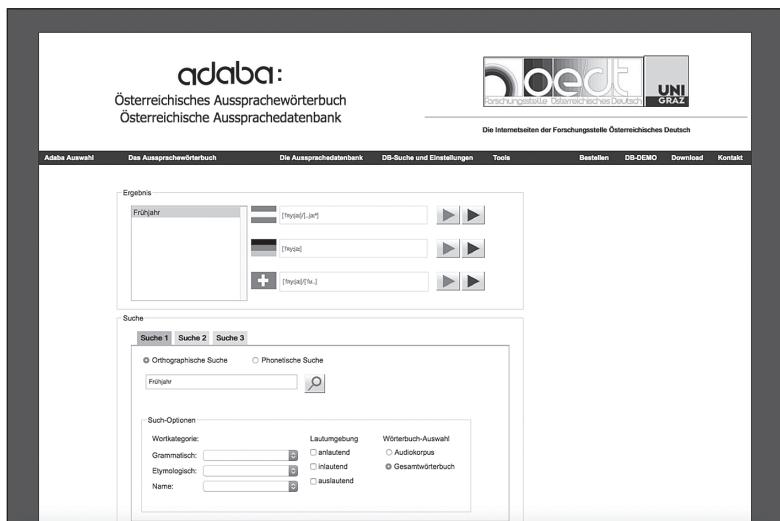
⁷² „Zum pomphaften Repräsentationsstil der wilhelminischen Oberschicht gehörte, neben Uniformen, Orden, Titeln und Denkmälern, auch die Praxis möglichst strenger, überdeutlicher, teatralisch zelebrierter ‚Hochlautung‘, die so sehr als Autoritäts- und Herrschaftsmittel instrumentalisiert worden ist, dass sie bald von Kabarettisten zur Karikierung *schneidig* auftretender Offiziere, Beamten, Geheim- und Kommerzienräte benutzt wurde; sie ist bis heute für Schauspieler in historischen Stücken über jene Zeit unentbehrlich“ (von Polenz, 1999: 257).

⁷³ Nemačko ime ovog grada glasi *Breslau*.

⁷⁴ Frizijski jezici su grupa zapadnogermanskih jezika bliskih flamanskog i niskonemačkom jeziku. Njima su svojevremeno govorili stanovnici područja kraj obala Severnog mora između ušća Rajne i Labe (nem. *Elbe, f.*), a danas ih koristi nešto manje od pola miliona ljudi, uglavnom u Holandiji.

sku, učenu varijantu standardnog izgovora, baš kao i njegovo okruženje. Pri izradi rečnika njegovi savetnici bili su severnonemački, odnosno pruski – ili propruski orijentisani – predstavnici dvorskih pozorišta, glumci, pozorišni i muzički pedagozi, pevači, filolozi, predstavnici udruženja pozorišnih umetnika, filoloških udruženja i sl. Predstave Zibsa i njegovog tima o uzornom izgovoru i rešenja koja su ponudili u rečniku neizbežno su zato bile u skladu sa elitističkim ukusom pruske inteligencije (von Polenz, 1999: 258).

Premda je ugledanje na severnonemački izgovor visokonemačkog jezika imalo dugu tradiciju još od Luterovog vremena, na kodifikaciju izgovora prema ukusu pruske elite značajno je uticala i pruska dominacija unutar Nemačkog Carstva. Uprkos negodovanjima u Austriji i južnoj Nemačkoj, pa i u srednjoj Nemačkoj i Švajcarskoj, značajnijih promena u tom pogledu nije bilo (von Polenz, 1999: 259–260). Upoznavanje sa osobenostima austrijskog izgovora i sa njegovom normom danas omogućava rečnik „Österreichisches Aussprachewörterbuch – Österreichische Aussprachedatenbank“⁷⁵ (Muhr, 2007), koji je dostupan i na internetu, u otvorenom pristupu (ADABA, v. Ilustraciju 170).

Ilustracija 170. ADABA – rečnik austrijskog izgovora i odgovarajuća baza podataka

⁷⁵ Austrijski rečnik izgovora – Austrijska ortoepska baza podataka

Zibsov rečnik imao je veliki broj izdanja – tokom prve dve-tri decenije novo izdanje pojavljivalo bi se na svakih nekoliko godina. Kada su ulogu uzora preuzeли radijski spikeri, rečnik je promenio naslov u „Rundfunkaus-sprache“ (‘radijski izgovor’) (Siebs, 1931).

Nakon Drugog svetskog rata Zibsov rečnik uvršten je u Ediciju „Duden“ (Dudenreihe), koju čini dvanaest jezičkih priručnika – normativna gramatika nemačkog jezika i jedanaest rečnika (između ostalog pravopisni rečnik, rečnik stranih reči, rečnik frazeologizama, rečnik jezičkih nedoumica itd). Tamo je, pod rukovodstvom Helmuta de Bora (Helmut de Boor), Zibsov rečnik promenio ime u „Deutsche Hochsprache“⁷⁶ (De Boor & Diels, 1957), a potom u „Das Aussprachewörterbuch“⁷⁷. U trenutku dok pišemo ove redove aktuelno je sedmo, potpuno prerađeno i osavremenjeno izdanje iz 2015. godine, koje je izdavačka kuća Dudenferlag objavila u saradnji sa Institutom za nemački jezik u Manhajmu (Duden, 2015).

Pedesetih godina 20. veka u Istočnoj Nemačkoj otpočeo je rad na rečniku izgovora koji bi bio alternativa Zibsu, izbegavajući pritom njegove mane – elitističnost i nerealističnost. Ti naporci urodili su plodom kada je 1964. izšao rečnik „Wörterbuch der deutschen Aussprache“⁷⁸ (Krech i dr., 1964), a 1982. i „Großes Wörterbuch der deutschen Sprache“⁷⁹ (Krech i dr., 1982). Tradicija ovog rečnika obnovljena je 2009. godine, kada se pojавio rečnik izgovora „Deutsches Aussprachewörterbuch“⁸⁰ (Krech, 2009).

Izuzmemli dužinu naglašenog sloga, nemačka grafija prilično verno odražava izgovor, pa onima koji taj jezik uče ili koriste kao strani dileme oko izgovora obično ne zadaju tolike muke koliko neka druga pitanja, poput roda imenica, upotrebe člana, množine imenica itd. Ukoliko im ipak zatrebaju, korisnici bi danas odgovarajuće informacije lako mogli naći u pojedinim internetskim rečnicima nemačkog jezika i na leksikografskim portalima, koji podatke o izgovoru svake leme nude i u obliku fonetske transkripcije i u obliku audio-zapisa (npr. DWDS ili DUDEN ONLINE-WÖRTERBUCH).

Uprkos tome, nemački rečnici izgovora mogu biti izuzetno korisni germanistima i drugim jezičkim profesionalcima u Srbiji i okruženju. Oni nude informacije o izgovoru leksema čiji se izgovor ne da tako lako odgonetnuti

---

⁷⁶ Nemački standardni izgovor

⁷⁷ Rečnik izgovora

⁷⁸ Rečnik nemačkog izgovora

⁷⁹ Veliki rečnik nemačkog jezika

⁸⁰ Nemački rečnik izgovora

na osnovu grafije – poput tuđica, stranih vlasititih imenica itd. Odrednice se pritom pažljivo biraju, kako bi se u rečniku našle baš one reči koje će najpre zatrebati korisnicima (npr. imena poznatih ličnosti).

Lynch	570
Lynch <i>engl. lɪntʃ, span. lintʃ</i>	<i>Lysis</i> 'ly:zɪs
Lynchburg <i>engl. 'lɪntʃbə:g</i>	<i>Lysistrata</i> 'ly:zistrə:tə
lynchen <i>'lɪŋçən, auch: 'lɪŋçən</i>	<i>Lysistratos</i> 'ly:zistrə:tə:s
Lynches <i>engl. 'lɪntʃiz</i>	<i>Lys</i> <i>ləz</i> <i>Lannoy</i> <i>fr.</i> <i>lisle:lə:nwa</i>
Lyndhurst <i>engl. 'lɪndhɜ:st</i>	<i>Lysoform</i> 'ly:zo:fə:m
Lyndora <i>engl. 'lɪndɔ:rə</i>	<i>Lysohorský</i> 'tschech.
Lyndsay <i>engl. 'lɪndzɪ</i>	'lɪshorsk̩i:
Lyne <i>dán. lyna</i>	<i>Lysol</i> 'ly:zɔ:l
Lynen <i>lyman</i>	<i>Lysotyp</i> 'ly:zo:tɪ:p
Lyngar <i>norr. lyngar</i>	<i>Lysotypi</i> 'ly:zo:tɪ:pɪ:
Lynghy <i>dán. 'lyŋhy:</i>	<i>Lysozym</i> 'ly:zo:t'sy:m
Lynge <i>Tyrø</i>	<i>Lyss</i> 'lɪs
Lyngefjord <i>norr. 'lyŋgefjɔ:r</i>	<i>Lyssa</i> 'lɪsə
Lynkeus <i>'lɪŋkə:s</i>	<i>'Lysenko</i> (<i>Biologe</i>) russ.
Lynkou <i>węſtrass</i> , <i>lin'kɔ:y</i>	'lɪ řenke
Lynmouth <i>engl. 'lɪnmʌθ</i>	<i>'Lysenko (Komponist)</i> russ.
Lynn[field] <i>engl. 'lɪn[fi:ld]</i>	'lɪ ſimke
Lynton <i>engl. 'lɪntən</i>	<i>Lysophobia</i> 'ly:ſofo:bɪ:
Lywood <i>engl. 'lɪnu:d</i>	<i>Lysytschansk</i> ukr. 'lɪs'tʃansjk
Lynx <i>lynks</i>	<i>Lyswa</i> russ. 'lɪsju:
Lyochrome <i>lyo'kro:ma</i>	<i>Lytham Saint Annes</i> engl.
Lyoenzyme <i>lyo'enzy:m</i>	'lɪðəm ſənt'ænз
Lyon <i>lɪ'ɔ:n, fr. lɪ:j, engl. 'la:jən</i>	<i>Lytsik</i> 'ly:tɪ:k
Lyoner <i>lɪ:one</i>	<i>Lytkarina</i> russ. 'lit'karinə
Lyoneser <i>lɪ:o'ne:zə</i>	<i>Lyttelton</i> engl. 'lɪt'lə:tən
Lyonesisch <i>lɪ:o'ne:zɪʃ</i>	<i>Lyttkens</i> 'schwed. 'lyt:kəns
Lyonnaise <i>fr. lɪ:'ne</i>	<i>Lyton</i> engl. 'lɪtən
Lyons <i>engl. 'la:jənz</i>	<i>Lyzeal</i> 'ly:tse:əl
lyphophil <i>lyo'fi:lɪ</i>	<i>Lyzeum</i> 'ly:tse:əm, <i>lyzeen</i>
lyphob <i>lyo'fɔ:p, -e ... o:ba</i>	'ly:tse:ən
Lyot <i>fr. ljo:t</i>	

Ilustracija 171. Rečnik izgovora (Duden, 2015)

Evo nekoliko primera. Već smo pominjali pisca Timura Vermeša (Timur Vermes), čije bi se prezime, da je nemačkog porekla, transkribovalo kao 'Fermes', jer bi se tako i izgovaralo. Budući da je Vermeš mađarskog porekla, /v/ se, međutim, ne izgovara kao /f/, ali se zato /s/ na kraju reči izgovara kao /š/, što se onda odražava i na transkripciju. U rečniku izgovora možemo doznati i to da prezime 'de Gruyter', po kome je nazvana i značajna izdavačka kuća, valja izgovoriti i transkribovati kao 'de Grojter', kao i to da kod prezimena 'Hueber', takođe poznatog po istoimenoj izdavačkoj kući, 'ue' ne označava preglas, već ga treba izgovoriti i transkribovati kao 'Huber'⁸¹.

⁸¹ U bavarskom dijalektu ovo se prezime čak izgovara /'hu:aba/ ili /'hu:ava/. O tome na sajtu izdavačke kuće Huber postoji i zanimljiva anegdota, iz koje ovde prenosimo deo: „Fräulein Weydner, ihres Zeichens Haustochter und damals schon weit über 60, versuchte mit Herrn Max Hueber senior, seines Zeichens Buchhändler im sich anbahnen Ruhestand, ins Gespräch zu kommen. Der Dialog verlief etwa so: Weydner: Herr Hüber, ich wollte Sie fragen... Hueber: (eher mrrisch) I hoaß Huaba. Weydner: Jaja, Herr Hüber, was

Takvi podaci korisni su ne samo radi ispravnog izgovora, nego i radi ispravnog prilagođenog pisanja stranih imena u tekstu na srpskom jeziku – što može biti neophodno prilikom prevođenja⁸². Pravopisni rečnik srpskog jezika (Matica srpska, 2010; Matica srpska, 2017) trenutno nudi pravila za transkripciju imena iz oko 25 jezika, ali s obzirom na broj jezika i na sve jače međunarodne veze to nije uvek dovoljno.

9.9.2.3. Učenički rečnici

Kao što i sam njihov naziv nagoveštava, učenički rečnici (nem. *Lernerwörterbuch*, *n.*; engl. *learner's dictionary*) namenjeni su korisnicima koji odgovarajući jezik uče kao strani. Izrađuju se za različite nivoe znanja, od relativno skromnog, pa do izuzetno visokog (C1 ili čak C2).

Za razliku od opštih jednojezičnih rečnika, učenički rečnici trude se da izadu u susret korisnicima koji tek razvijaju jezičku kompetenciju. Radeći s njima, korisnici mogu izbeći slabe tačke dvojezičnih rečnika i pripremiti se za korišćenje opštih jednojezičnih rečnika, kao i specijalizovanih jednojezičnika koji nisu prilagođeni neizvornim govornicima.

Učenicima i nastavnicima danas je na raspolaganju niz učeničkih rečnika nemačkog jezika. Naprednjim korisnicima namenjeni su, primera radi, „Langenscheidts Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache“ (Götz, Haensch & Wellmann, 2002; <http://de.thefreedictionary.com/>), „Wörterbuch Deutsch als Fremdsprache“⁸³ izdavačke kuće De Grojter (Kempcke, 2000), „Wahrig Groß-

---

ich Sie fragen wollte ... Hueber: (ins Wort fallend) Huaba! Weydner: Herr Hüüber ... Hueber: (sehr deutlich) Huaber heiße ich ... Weydner: Ja, ja ich weiß, äh Herr Hüber, was ich Sie ... Hueber: (wütend erregt) HUAWAHOASI!!! Fräulan Weydner kam nicht mehr zu ihrer Frage, da Herr Hueber ihr den Rücken kehrte und ging“ (Hanns Christian Müller, *Huawahoasi!!* <https://www.hueber.de/seite/pg_huawahoasi_utn>).

⁸² Pravopisna norma srpskog jezika dopušta, doduše, i izvorno i prilagođeno pisanje, ali daje prednost prilagođenom pisanju, odnosno transkripciji: „U pisanju tuđih vlastitih imena u našem standardnom jeziku primenjuju se dva postupka: prilagođeno pisanje (primenljivo i u cirilici i u latinici) i izvorno pisanje (primenljivo u latinici). [...] Sa stvaranjem nacionalnih cirilica ugasila se mogućnost izvornog pisanja tuđih imena, kako iz grčkog tako i iz slovenskih ciriličnih jezika. Tako je prilagođeno pisanje postalo opšte pravilo ciriličnih pravopisa. U latiničnim pravopisima, naprotiv, dominantan je uzus da se imena iz drugih latiničnih jezika pišu izvorno. U našoj pak dvoazbučoj praksi prilagođeno pisanje široko se primenjuje i u latinici. Tome vodi ne samo težnja da se strano ime što skladnije uklopi u naš izraz nego i praktični razlozi; naime, pišući prilagođeno strana imena, autor može pripremiti svoj rukopis ne uslovjavajući da li će se stampati cirilicom ili latinicom“ (Matica srpska, 2010, str. 171).

⁸³ Rečnik nemačkog kao stranog jezika

wörterbuch Deutsch als Fremdsprache“⁸⁴ (Wahrig-Burfeind, 2008) ili „PONS Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache“⁸⁵ (PONS, 2006). Onima na srednjem nivou na raspolaganju stoje „Power Wörterbuch Deutsch“ (Götz & Wellmann, 2009), „Duden Deutsch als Fremdsprache. Standardwörterbuch“⁸⁶ (Duden, 2002) ili „PONS Kompaktwörterbuch Deutsch als Fremdsprache“⁸⁷ (PONS, 2005). I na kraju, prve korake u radu sa jednojezičnim nemačkim rečnicima omogućavaju npr. „Duden Wörterbuch Detusch als Fremdsprache“⁸⁸ (Duden, 2003), „Hueber. Wörterbuch Deutsch als Fremdsprache. Das einsprachige Wörterbuch für Kurse der Grund- und Mittelstufe“⁸⁹ (Hueber, 2003), „PONS Basiswörterbuch Deutsch als Fremdsprache“⁹⁰ (PONS, 1999) ili „Langenscheidt Taschenwörterbuch Deutsch als Fremdsprache“⁹¹ (Götz & Wellmann, 2009²).

Tipične odlike učeničkih rečnika su:

1. jasne, razumljive definicije;
2. brojni primeri (obično odabrani na osnovu podataka iz korpusa, ali priлагodeni nameni rečnika);
3. jasne, razumljive gramatičke informacije;
4. izbegavanje simbola i skraćenica;
5. poklanjanje velike pažnje probabemama i kolokacijama;
6. pažljivije navođenje pragmatičkih informacija;
7. pažljivije navođenje relevantnih regionalnih varijanata;
8. iscrpnije i sistematicnije informacije;
9. veća grafička preglednost (Herbst & Klotz, 2003: 242–247).

Kao što možemo videti na primeru odrednice *auswählen* (’izabrati’) u rečniku „Langenscheidts Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache“ (Götz, Haensch & Wellmann, 2002; <http://de.thefreedictionary.com/>) na Ilustraciji 172, značenja reči objasnjena su neuporedivo jednostavnije nego u opštim

---

⁸⁴ Varigov veliki rečnik nemačkog kao stranog jezika

⁸⁵ PONS-ov veliki rečnik nemačkog kao stranog jezika

⁸⁶ Dudenov standardni rečnik nemačkog kao stranog jezika

⁸⁷ PONS-ov kompaktni rečnik nemačkog kao stranog jezika

⁸⁸ Dudenov rečnik nemačkog kao stranog jezika

⁸⁹ Huberov rečnik nemačkog kao stranog jezika. Jednojezični rečnik za kurseve osnovnog i srednjeg nivoa

⁹⁰ PONS-ov osnovni rečnik nemačkog kao stranog jezika

⁹¹ Langenšajtov džepni rečnik nemačkog kao stranog jezika

jednojezičnim rečnicima. Ta objašnjenja ipak često ostaju srazmerno složena, što se ne može izbeći, pa ih zato uvek dopunjavaju brižljivo odabrani primeri, koji onda otklanjaju dileme korisnika. Gramatički podaci obuhvataju sve što je neophodno za ispravnu upotrebu glagola *auswählen*, dok su informacije o valentnosti eksplicitne i potpune (*jemanden/etwas (für jemanden/etwas) auswählen*).

aus•wäh•len *(hat) [Vt/J] (jemanden/etwas (für jemanden/etwas)) auswählen; ((jemandem/sich) jemanden/etwas) auswählen jemanden/etwas (nach bestimmten Kriterien) aus einer Menge nehmen: sich aus dem Angebot etwas Passendes auswählen; Sie wurde für den Wettkampf ausgewählt*
"CITE" ↗ TheFreeDictionary.com Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache. © 2009 Farlex, Inc. and partners.

Ilustracija 172. Odrednica *auswählen* u učeničkom rečniku
(<http://de.thefreedictionary.com>)

Naredni primer, odrednica *Auswahl* ('izbor') (Ilustracija 173), pokazuje nam da učenički rečnici navode kolokacije, koje uz to jasno obeležavaju kao takve. One se uvek nalaze u izlomljenim zagradama (<freie Auswahl haben>), tj. jasno se razlikuju od primera. Kada smatraju da bi se korisnici mogli naći u nedoumici, autori nude i dodatne informacije. U ovom rečničkom članku autori su tako, primera radi, naglasili to da subjekat uz konstrukciju *zur Auswahl stehen* mora biti u množini ili da mora imati zbirno značenje (*Kollekt oder Pl*), baš kao i imenica u sklopu predloškog atributa u konstrukciji *eine Auswahl + an + dativ*.

Aus•wahl *die; nur Sg*

1. das Aussuchen von etwas Bestimmtem aus einer Menge <freie Auswahl haben>
|| K-: **Auswahlverfahren**
2. eine Auswahl treffen etwas aus einer Menge aussuchen
3. etwas (*Kollekt oder Pl*) steht zur Auswahl etwas ist als Menge, aus der man wählen kann, vorhanden
4. eine Auswahl (an etwas (Dat, Kollekt oder Pl)) die Menge od. der Vorrat, aus der/dem ausgewählt wird: etwas ist nur in geringer Auswahl vorhanden; eine große/reiche Auswahl an Reiseliteratur
5. Kollekt; eine Anzahl von Dingen, die zu einem bestimmten Zweck zusammengestellt sind: eine Auswahl aus der neuen Kollektion, aus jemandes künstlerischem Schaffen; eine Auswahl der neuesten Schallplatten
6. Kollekt; SPORT; eine Mannschaft, die aus den besten Sportlern verschiedener Vereine zusammengestellt ist
|| K-: **Auswahlmannschaft, Auswahlspieler**

"CITE" ↗ TheFreeDictionary.com Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache. © 2009 Farlex, Inc. and partners.

Ilustracija 173. Odrednica *Auswahl* u učeničkom rečniku
(<http://de.thefreedictionary.com>)

Kao što Ilustracija 173 pokazuje, odrednica sadrži i najfrekventnije tvorenice u kojima se lema javlja kao prvi (|| K-) ili kao drugi (|| -K) neposredni konstituent. Uz ove tvorenice nema dodatnih objašnjenja, ali korisnici saznaju da one postoje, pa se po potrebi mogu detaljnije obavestiti na nekom drugom mestu. Sklonost ka građenju složenica u nemačkom je neuporedivo izraženija nego u drugim evropskim jezicima, tako da se usled interferencije neizvorni govornici prilikom jezičke produkcije često opredeljuju za sintagme i onda kada bi trebalo upotrebiti složenicu. Informacija o raspoloživim složenicima i drugim tvorenicama zato je veoma korisna i može doprineti smanjenju broja grešaka.

Učenički rečnici namenjeni korisnicima sa visokim stepenom jezičke kompetencije uz to sadrže i veliki broj odrednica – preko 50.000, odnosno trećinu ili čak polovinu onih koje se mogu naći u opštim standardnojezičkim jednotomnicima. Zahvaljujući tome, njih mogu upotrebljavati i korisnici koji izvrsno vladaju nemačkim jezikom.

9.9.2.4. Školski rečnici

Školski rečnici prilagođeni su potrebama đaka – njihovom uzrastu, ali i školskom programu. Mogu biti jezički ili nejezički, jednojezični ili dvojezični, namenjeni nastavi maternjeg ili stranog jezika itd.

Primera radi, rečnik „Schülerduden. Rechtschreibung und Wortkunde. Das Rechtschreibwörterbuch für die Sekundarstufe I“⁹² (Duden, 2014) namenjen je nemačkim đacima od pete do devete ili desete godine školovanja čiji je maternji jezik nemački. Postoji i srpsko-nemački školski rečnik novijeg datuma, pod naslovom „Nemačko-srpski i srpsko-nemački rečnik za osnovnu školu“ (Đukanović, 2008). Pregled i analizu školskih rečnika nemačkog jezika koji su objavljeni u Srbiji između 2000. i 2010. godine nudi Begenišić (2016²).

9.9.2.5. Rečnici varijeteta

O rečnicima varijeteta već je bilo reči u delu knjige posvećenom tipovima leksikografskih informacija (Poglavlje 5 i Poglavlje 8.1.2). Tamo smo objasnili da postoje različiti varijeteti, pre svega geografski i socijalni, i da se leksičke osobnosti svakog od njih mogu prikazati u odgovarajućem specija-

⁹² Đački Duden. Pravopis i leksika. Pravopisni rečnik za učenike od 5. do 10. godine školovanja

lizovanom rečniku. Postoje tako rečnici dijalekata, regiolekata i nacionalnih standardnih varijeteta, rečnici jezika mladih i njihovih različitih potkultura, rečnici varijeteta kojima se služe profesionalne, marginalne ili neke druge društvene grupe i tome slično.

reisen	160	riesig
reisen држити, изазивати – <i>Du darfst den Hund nicht reisen.</i> Не смиси да држаш пса.	Rezept, das; -(e)s, -e рецепт – <i>Sie kocht mir nach Rezept.</i> Она кува само према рецепту.	Rind
reisen држати – <i>Du hast ein reizendes Gesicht.</i> Има државно лице.	richten 1. управљати, уперти – <i>Er richtete den Finger nach oben.</i> Он је управио прст нагоре. 2. (ан) апупити – <i>Die Frage sollte Sie an den Chef richten.</i> Питање треба да упити шефу.	161
relativ релативан – <i>Das war ein relativ milder Winter.</i> Била је то релативно блага зима.	Richter, der; -s, -e судија – <i>Er ist Richter am Kreisgericht.</i> Он је судија у окружном суду.	Rohr, das; -(e)s, -er говече – <i>Er hat seine Rinder verkauft.</i> Он је продао своја говеда.
rennen (ранте, ист герант) трчати, јурити – <i>Er ist die Straße entlang gerannt.</i> Он је траче низ улицу.	richtig 1. тачан, исправан – <i>Deine Antwort ist richtig.</i> Твој одговор је тачан. <i>Die Uhr geht richtig.</i> Сат ради тачно. 2. правни – <i>Wir haben den richtigen Zeitpunkt gewählt.</i> Ми смо изабрали правни тренутак.	Rolle, die; -, -n улога – <i>Er hat seine Rolle gut gespielt.</i> Он је своју улогу добро одиграо.
Rente, die; -, -n пензија – <i>Opa bekommt regelmäßig seine Rente.</i> Деда добија редовно своју пензију.	Richtung, die; -, -en праван – <i>Sie müssen in diese Richtung gehen.</i> Морате ићи у овом правану.	rollein (h.s.) котлета – <i>Die Kugel ist in die Ecke gerollt.</i> Кугла се откотркала у угло. <i>Tränen rollten über ihr Gesicht.</i> Сузе су се котркале низ њено лице.
Reparatur, die; -, -en поправка – <i>Ich muss meinen Computer zur Reparatur geben.</i> Ја морам свој компјутер да дам на поправку.	riechen (roch, hat gerochen) (nach D) мирисати – <i>Das ganze Zimmer hat nach Rosen gerochen.</i> Цела соба је мирисала од руже.	Roller, der; -s, -e тротинет – <i>Hans hat einen Roller bekommen.</i> Ханс је добио тротинет. 2. ролер, котуралка – <i>Die Roller sind zu teuer.</i> Ролери су прескупи.
reprieren поправити – <i>Wer hat dir die Nähmaschine repariert?</i> Ко ћи те поправити шиваш машину?	riemen (roch, hat gerochen) (nach D) мирисати – <i>Das ganze Zimmer hat nach Rosen gerochen.</i> Цела соба је мирисала од руже.	Roman, der; -s, -e роман – <i>Der Roman hat den Jahrespreis bekommen.</i> Роман је добио годишњу награду.
reservieren резервирати – <i>Reservieren Sie mir bitte zwei Theaterkarten für morgen Abend.</i> Резервирите ми молим две позоришне карте за sutra увече.	riemen, der; -s, -e кашик, ремен – <i>Sie befestigte den Koffer mit einem Riemen.</i> Причврстила је кофер кашиком.	rosa ружичаст, роза – <i>Sie schenkte mir ihre rosa Bluse.</i> Поклонила ми је своју розу блузу.
Rest, der; -es, -e остатак – <i>Der Rest des Tages verging schnell.</i> Остатак дана је брзо прошао.	riesse, der; -n, -n цин, див – <i>Er ist ein richtiger Riese.</i> Он је прави цин.	Rose, die; -, -n ружа – <i>Ich habe die Rosen in die Vase gestellt.</i> Ставиља сам руже у вазу.
retten спасити – <i>Er hat mir das Leben gerettet.</i> Он ми је спасао живот.	riesig огроман, дивовски – <i>Der Flughafen hat eine riesige Halle.</i> Аеродром има огромну халу.	Rost, der; -es, -e рђа – <i>Am Eisen hat sich Rost angesetzt.</i> На вожњу се ухватила рђа.

Ilustracija 174. Školski nemačko-srpski i srpsko-nemački rečnik (Đukanović, 2008)

U Poglavlju 8.1.2.1. govorili smo detaljno i o tome da je nemački policentričan/pluricentričan jezik, odnosno da ima tri nacionalna standardna varijeteta – nemački, austrijski i švajcarski standard. Istakli smo i to da su razlike između nacionalnih varijeteta nemačkog jezika najizraženije u izgovoru i u leksicima, a čitaoci su na primerima iz opštih i specijalizovanih rečnika mogli da vide kako savremena leksikografija obrađuje i prikazuje varijetetski obeleženu leksiku.

U ovom poglavljiju ćemo još jednom pomenuti trenutno najvažnije rečnike koji prikazuju leksičke razlike između tri nacionalna standardna varijeteta nemačkog jezika. To su „Variantenwörterbuch des Deutschen“⁹³ (Ammon i dr., 2004), „Wie sagt man in Österreich? Wörterbuch des österreichischen

⁹³ Varijantni rečnik nemačkog jezika

Deutsch“⁹⁴ (Ebner, 2009) i „Schweizerhochdeutsch: Wörterbuch der Standardsprache in der deutschen Schweiz“⁹⁵ (Bickel & Landolt, 2012). Za razliku od rečnika „Österreichisches Wörterbuch“ (Österreichisches Wörterbuch, 2012) i „Schweizer Idiotikon. Wörterbuch der schweizerdeutschen Sprache“ (<https://www.idiotikon.ch/online-woerterbuch>), koji takođe opisuju nacionalne varijetete, ova tri rečnika tipični su varijetetski rečnici, zato što navode i opisuju isključivo varijetetski obeleženu leksiku i ciljano ukazuju na leksičke razlike između nacionalnih varijeteta.

Ilustracije 175 i 176. Rečnik „Schweizerhochdeutsch“
(Bickel & Landolt, 2012)

Kao što je čitalac možda primetio, među priručnicima koje smo pomenuli nema rečnika koji bi se bavio leksičkim osobenostima nacionalnog varijeteta u samoj Nemačkoj. Takav rečnik zaista do danas nije izrađen, a po svemu sudeći neće ga biti ni u doglednoj budućnosti. Razlog treba tražiti u asimetričnoj policentričnosti nemačkog jezika, tj. jednostavnije rečeno, u činjenici da nemački nacionalni varijetet zauzima dominantno mesto iz istorijskih, kulturnoistorijskih i ekonomskih razloga, a pre svega zbog velikog broja govornika. Zato, kao što smo već pomenuli, govornici ovog nacionalnog varijeteta teže tome da svoj standard posmatraju kao opšti standard, a druge nacionalne varijetete kao odstupanja od njega, pa takav varijetetski rečnik ne bi odgovarao njihovoj perspektivi.

⁹⁴ Kako se to kaže u Austriji? Rečnik austrijskog nemačkog

⁹⁵ Rečnik standardnog jezika u germanofonoj Švajcarskoj

9.9.2.6. Rečnici frekventnih leksičkih spojeva – kolokacija, probabema, komunikacionih frazeologizama i rutinskih formulacija

Kao što smo već istakli u Poglavlju 8.5, lingvistika nudi obilje različitih shvatanja i određenja kolokacija. U tom pogledu možemo se samo složiti sa kratkom i upečatljivom konstatacijom J. Bansu (Jens Bahns):

Svako ko se pobliže pozabavi pojmom 'kolokacija' ubrzo će spoznati da suštinu problema odlično opisuje članak posvećen tom pojmu u jednom novijem rečniku lingvističke terminologije: „Upotreba termina 'kolokacija' u lingvističkoj literaturi veoma varira (Herbst/Stoll/Westermayr 1991: 164). [...] Termin 'kolokacija' upotrebljavaju različite lingvističke discipline (između ostalog leksikologija, leksičkografska, frazeologija, mašinsko prevođenje i lingvostilistica), kao i didaktika nastave stranog jezika. Verovatno nije moguće naći definiciju koja će odgovarati svim navedenim disciplinama i koju će sve one biti spremne da prihvate⁹⁶ (Bahns, 1996: 1–2)

Imajući to u vidu, nema mnogo svrhe otpočinjati bilo kakvo razmatranje o kolokacijama, a da se prethodno jasno ne naznači šta autor pod tim pojmom uopšte podrazumeva. Premda smo o tome već govorili u Poglavlju 8.5, u naредним redovima zato ćemo još jednom ukratko skicirati shvatanje kolokacija na kome se zasniva naše izlaganje.

Da podsetimo, sva raznorodna određenja kolokacija mogu se podeliti u dve osnovne grupe: u statistička/frekvencijska shvatanja kolokacija, kakva zastupa korpusna lingvistika, s jedne strane, i u frazeološka shvatanja kolokacija, s druge strane. Korpusna lingvistika kolokacijama pritom smatra sve frekventne, tj. česte leksičke spojeve (up. Bahns, 1996: 25–28), dok su za frazeologiju kolokacije neidiomatizovani ali nepredvidljivi ustaljeni (fiksirani, stabilni, čvrsti) leksički spojevi (v. Poglavlje 8.5).

⁹⁶ „Wer sich mit der Literatur zum Begriff *Kollokation* näher befasst, wird sehr bald zu der Erkenntnis kommen, die sich als Quintessenz im Artikel s. v. *Kollokation* in einem neueren Wörterbuch zur sprachwissenschaftlichen Terminologie findet: 'Der Gebrauch des Terminus Kollokation variiert in der wissenschaftlichen Literatur stark' (Herbst/Stoll/Westermayr 1991: 164) [...] Der Kollokationsbegriff wird in verschiedenen Teilbereichen der Sprachwissenschaft (u. a. Lexikologie, Lexikographie, Phraseologie, Maschinelle Übersetzung, Linguistische Stilanalyse) sowie in der Fremdsprachendidaktik verwendet. Eine allgemein akzeptierte und für alle genannten Bereiche taugliche Begriffsbestimmung wird sich vermutlich nicht finden lassen“ (Bahns, 1996: 1–2).

Sva razmatranja u ovoj knjizi zasnivaju se na frazeološkom shvatanju kolokacija, jer ono – kao diferenciranje – bolje odgovara perspektivi i potrebama neizvornih govornika. Sa tačke gledišta govornika koji nemački uče ili su ga naučili kao strani jezik razlika između nepredvidljivih i predvidljivih leksičkih spojeva izuzetno je bitna, baš kao i razlika između ustaljenih leksičkih spojeva i onih koji su samo česti. Ukoliko je neki leksički spoj samo čest, ali predvidljiv i podložan modifikacijama, u smislu da se kolokatori mogu zamjeniti nekim sinonimom, on neće kriti „zamke“ za neizvorne govornike. Za razliku od toga, nepredvidljivi ustaljeni leksički spojevi čest su izvor grešaka, upravo zato što ne dozvoljavaju modifikaciju, tj. zamenu kolokatora sinonimima – iako ništa u njihovom značenju, strukturi ili upotrebi ne upućuje na taj zaključak. U skladu s tim, kolokacije se ubrajaju među najznačajnije zadatke/probleme pri usvajanju leksike stranog jezika (Bahns, 1996: 109).

U nastavi i pri učenju nemačkog kao stranog jezika, baš kao i u svim priročnicima koji tome služe i u literaturi namenjenoj neizvornim govornicima uopšte, zato je veoma korisno napraviti teorijsku i terminološku razliku između čestih leksičkih spojeva (probabema) i nepredvidivih neidiomatisovanih ustaljenih spojeva (kolokacija). Već usled jezika na kome je napisana, ova je knjiga prevashodno namenjena čitaocima koji se nemačkim služe kao stranim ili kao drugim jezikom, pa razgraničenje probabema i kolokacija odgovara i njihovoј perspektivi, tj. pitanjima sa kojima se suočavaju pri učenju, nastavi, prevođenju itd. Razlikovanje probabema i kolokacija korisno je čak i za potpuno bilingvalne govornike, jer su i oni, bez obzira na izuzetno visok nivo jezičke kompetencije, izloženi opasnosti od međusobne interferencije jezika kojima vladaju.

Informacije o probabemama i o kolokacijama potrebne su i izvornim i neizvornim govornicima. Svaki izvorni govornik poseduje, doduše, kolokacijsku kompetenciju (nem. *Kollokationskompetenz*, f) (Bahns, 1996: 109–110), ali je ona – baš kao i svi drugi činioци jezičke kompetencije – neizbežno ograničena, pa će i njima ponekad zatrebati pomoć, pogotovo ukoliko su jezički profesionalci koji se suočavaju sa veoma zahtevnim zadacima.

Slično kao i kod drugih jezičkih pitanja, razlika između izvornih i neizvornih govornika, ma koliko znatna bila, samo je u težini zadatka koji se bez konsultovanja rečnika ne može uspešno rešiti, kao i u učestalosti takvih problema: „Učestalost potrebe za traženjem informacija o kolokacijama prilikom produkcije teksta razlikuje se kod ove dve grupe korsnika [...]: dok prirodni govornici samo sporadično imaju poteškoće s kolokacijama, za one koji neki

jezik uče kao strani kolokacije se ubrajaju među najveće probleme pri produkciji teksta“⁹⁷ (Bahns, 1996: 39).

Iz toga sledi da podatke o probabemama i kolokacijama treba da sadrže i rečnici koji su namenjeni izvornim govornicima, kao i oni koji su namenjeni neizvornim govornicima. Kao što smo u Poglavlju 8.5. već napomenuli, pored rečnika i leksikografskih portala koji nisu specijalizovani za određeni tip informacija, već teže tome da sveobuhvatno predstave jezička svojstva leksema (npr. opšti jednojezični i dvojezični rečnici, učenički rečnici, školski rečnici itd), podatke o probabemama i kolokacijama nude i odgovarajući specijalizovani rečnici. Dok opštiji rečnici probabemama i kolokacijama mogu posvetiti samo ograničenu pažnju, naročito ukoliko su dvojezični (Bahns, 1996: 45), specijalizovani rečnici mogu se usredsrediti upravo na ovu vrstu informacija, tj. jedino na nju. Zato su oni i neuporedivo iscrpljniji i precizniji – što je, u krajnjoj liniji, i razlog za njihovo postojanje. Jedino oni mogu sveobuhvatno odgovoriti na potrebe jezičke produkcije, pogotovo na stranom ili drugom jeziku, naravno pod uslovom da dostižu potreban kvalitet (Bahns, 1996: 110).

S obzirom na to koliko su određenje kolokacija kao jezičkog fenomena i upotreba odgovarajućeg termina neujednačeni, nimalo ne čudi to da se (a) rečnici specijalizovani za podatke o probabemama i kolokacijama sreću pod različitim nazivima, kao i to da se (b) iza naziva ’kolokacijski rečnik’, ’rečnik kolokacija’ i sl. kriju raznovrsni tipovi informacija.

Za sada, međutim, nijedan rečnik nije specijalizovan isključivo za kolokacije kao ustaljene nepredvidljive prozirne leksičke spojeve, o čemu smo takođe već govorili. Uprkos naslovu, koji pre ukazuje na pragmatičke informacije, rečnik „Duden. Das Stilwörterbuch“ (Duden, 2017) nudi, tako, podatke o svim tipičnim, čestim leksičkim spojevima – prema rečima izdavača „richtige Verknüpfungen, Redensarten, feste Wortverbindungen und typische Beispiele“⁹⁸, među kojima je mnogo, ako ne i najviše kolokacija. Tek od najnovijeg, desetog izdanja iz 2017. godine ovom je rečniku pridodat i podnaslov „Feste Wortverbindungen und Ihre Verwendungen“⁹⁹, koji ukazuje na ustaljene spojeve, pa tako posredno i na kolokacije (Duden, 2017).

⁹⁷ „Die Häufigkeit eines Nachschlagbedürfnisses für Kollokationen bei der Textproduktion ist für die beiden Benutzerkategorien [...] unterschiedlich: Während *native speakers* nur gelegentlich Probleme mit Kollokationen haben, stellen Kollokationen für L2-Lerner eines der Hauptprobleme bei der Textproduktion“ (Bahns, 1996: 39).

⁹⁸ tačne kombinacije, izrazi, ustaljeni leksički spojevi i tipični primeri

⁹⁹ Ustaljeni leksički spojevi i njihova upotreba

Gotovo potpuno isti tip informacija – tj. probabeme i kolokacije – nudi i rečnik „Wörterbuch der Kollokationen im Deutschen“ (Quasthoff, 2011), čiji se autorski tim izričito rukovodio statističko-frekvencijskim shvatanjem kolokacija, kakvo je svojstveno korpusnoj lingvistici. To je i sasvim očekivano, budući da je na čelu ovog projekta bio informatičar – Uve Kvasthof iz Odeljenja za automatsku obradu jezika Instituta za informatiku Univerziteta u Lajpcigu, rukovodilac projekta „Der deutsche Wortschatz“ (Nemačka leksika, <http://wortschatz.uni-leipzig.de/en>).

Kvasthofov rečnik zasniva se na statističkim podacima iz elektronskih korpusa projekta „Der deutsche Wortschatz“, koje su stručnjaci potom pregledali, probrali, obradili i strukturisali (Quasthoff, 2011: XII-XIII). Upravo zahvaljujući tome što statističke podatke iz korpusa prenosi selektivno, prema pažljivo osmišljenim principima, rečnik „Wörterbuch der Kollokationen im Deutschen“ (Quasthoff, 2011) pruža relevantne i korisne informacije.

Važnost ovakve provere i odabira podataka iz elektronskog korpusa najjasnije dolazi do izražaja kada se takvi podaci uporede sa rezultatima neselektivnog prenošenja korpusnih informacija, kakve trenutno nalazimo i u rečniku DUDEN ONLINE-WÖRTERBUCH na portalu DUDEN ONLINE. Ukoliko obratimo pažnju na podatke o „tipičnim spojevima“ (nem. *typische Verbindung*) uz imenicu *Maus*, f. ('miš') u ovom internetskom rečniku, naići ćemo i na nekoliko navoda koji će nam, bar u prvom trenutku, donekle delovati zbumujuće (v. Ilustracije 177 i 178).

TYPISCHE VERBINDUNGEN			WIE ENTSTEHEN TYPISCHE VERBINDUNGEN?		
ADJEKTIVE	VERBEN	SUBSTANTIVE			
neugeboren	weiß	transgen			
blau	tot	Maus	klein		
			grau		
normal					

TYPISCHE VERBINDUNGEN			WIE ENTSTEHEN TYPISCHE VERBINDUNGEN?		
ADJEKTIVE	VERBEN	SUBSTANTIVE			
Tastatur		Hamster	Mensch		
Monitor		Maus	Katze		
Vogel		Mann	Ratte		

Ilustracije 177 i 178. Kompjuterski generisani podaci o tipičnim spojevima sa imenicom *Maus* u rečniku DUDEN ONLINE-WÖRTERBUCH

Pojedini čitaoci sigurno će se zapitati otkud se to baš pridevi *transgen* ('transgeni', 'genetski modifikovan'), *neugeboren* ('novorođen'), *normal* ('normalan') i *blau* ('plav', a kolokvijalno i 'pijan') ili imenice *Vogel* ('ptica')

i *Hamster* ('hrčak') ubrajaju među desetak najčešćih pratilaca imenice *Maus* u savremenom nemačkom jeziku. Objašnjenje za ovakav, pomalo neočekivani rezultat, najverovatnije treba tražiti u tome što elektronski leksikografski korpusi dokumentuju isključivo jezik pisane komunikacije, kao i u tome što su u njima natproporcionalno zastupljeni medijski tekstovi i tekstovi objavljeni na internetu. Zbog toga se u njima nalazi osobito mnogo potvrda za leksiku i za leksičke spojeve koji su prisutni u aktuelnim medijskim temama – u ovom slučaju u člancima iz oblasti popularne nauke posvećenim genetskom inženjeringu i naučnim eksperimentima uopšte. A u toj oblasti, kao što je poznato, miševi igraju osobito značajnu ulogu.

Maus die
Nagetier
V: NOM. flitzen · fressen · piepsen · tanzen ■ sterben ■ AKK. aussetzen · beobachten · fangen · jagen ■ klonnen · untersuchen ■ schützen · züchten ■ DAT. mit <i>Mäusen</i> experimentieren
A: ausgewachsen · gesund · schnell · winzig ■ gen-manipuliert · genverändert · gezüchtet ■ infiziert · krank
Computerzubehör
V: NOM. funktionieren ■ AKK. anschließen · bedienen · benutzen · bewegen ■ DAT. mit der <i>M.</i> klicken · navigieren ■ etwas mit der <i>M.</i> anklicken · steuern · verschieben
A: drahtlos · extern · optisch

Ilustracija 179. Odrednica *Maus* u rečniku „Wörterbuch der Kollokationen im Deutschen“ (Quasthoff, 2011)

Kada ove podatke uporedimo sa kolokatorima imenice *Maus* koje navodi „Wörterbuch der Kollokationen im Deutschen“ (Quasthoff, 2011), odmah ćemo uočiti znatne razlike. Rečnički članak na Ilustraciji 179 ne samo da nudi znatno više podataka – što je prirodno, budući da se radi o rečniku koji je specijalizovan upravo za tu vrstu informacija – već su i kolokatori razvrstani prema sememama ('miš kao životinja' i 'kompjuterski miš'), kao i prema vrsti reči kojoj sami pripadaju, tj. u ovom slučaju na glagole i prideve. Kolokatori koji nisu istinski reprezentativni (npr. pridevi *transgen* i *neugeboren*) izostavljeni su, baš kao i lekseme koje sa imenicom *Maus* ne grade kolokacije, već neke druge tipove frazeologizama, poput imenice *Mann* (iz geminatnog frazeologizma *mit Mann und Maus* – 'sa čitavom posadom', 'sa čitavom po-

rodicom', 'sa čitavim timom', 'sa svim prisutnima/učesnicima', 'potpuno'). Isto važi i za pratioce koji s imenicom *Maus* ulaze u sastav rasprostranjenih naslova i naziva, poput prideva *blau* – imenička sintagma *die blaue Maus* ima preko 50 000 pogodaka na internetu, zato što tako glasi naslov jedne nemačke filmske komedije iz 1928. godine, naziv jedne destilerije viskija, kao i naziv više lokala.

Lekseme koje su preostale nakon što su stručnjaci pregledali i obradili rezultate statističke analize elektronskog korpusa nisu sve kolokatori imenice *Maus* u smislu frazeološkog shvatanja kolokacije – koje i mi zastupamo u ovoj knjizi – ali svakako s njom grade relevantne spojeve: bilo probabeme, bilo kolokacije. U tom smislu, podaci koje nudi „Wörterbuch der Kollokationen im Deutschen“ (Quasthoff, 2011) izuzetno su informativni i korisni, premda više onim korisnicima koji odlično vladaju nemačkim jezikom nego onima čija se jezička kompetencija tek razvija.

Korisnicima koji tek razvijaju jezičku kompetenciju neophodne su veoma precizne informacije. Pojednostavljeni rečeno, njima je neophodno da iz rečnika saznaju da li moraju reći *den Zug verpassen* ('ne stići na vreme na voz') ili bi možda mogli reći i **den Zug vermissen* ili čak **jemandem ist der Zug weggelaufen* ili **jemandem ist der Zug weggefahren* (kao na srpskom 'nekome je pobegao/otišao voz').

Kako ističe Štajer (Kathrin Steyer), za nastavu stranog jezika i za prevođenje najpogodnija i najplodonosnija je „istovremena verifikacija već etabliраног lingvističkog znanja i odgovarajućih resursa (npr. već kodifikovanih tvorenica u rečnicima i zbirkama frazeologizama) uz pomoć najnovijih metoda korpusne analize i na osnovu velikih zbirk jezičkog materijala koje nam stoje na raspolaganju“¹⁰⁰ (Steyer, 2009: 142).

Na taj način najefikasnije se mogu izdvojiti ustaljeni izrazi i njihovi različiti tipovi, a potom obraditi, opisati i prikazati u rečnicima ili iskoristiti kao osnova za izradu didaktičkog materijala (Steyer, 2009: 142).

Najблиži frazeološkom shvatanju kolokacija je priručnik „Feste Wortverbindungen des Deutschen. Kollokationenwörterbuch für den Alltag“¹⁰¹ (Bu-

¹⁰⁰ „gleichzeitige Verifizierung bereits erarbeiteten linguistischen Wissens und der entsprechenden Ressourcen (z. B. bereits kodifizierter Wortverbindungslisten in Wörterbüchern und phraseologischen Sammlungen) mit Hilfe der neuesten Korpusanalysemethoden und anhand der großen Sprachausschnitte, die uns zur Verfügung stehen“ (Steyer, 2009: 142).

¹⁰¹ Ustaljeni leksički spojevi u nemačkom jeziku. Kolokacioni rečnik za svakodnevnu komunikaciju

hofer, 2014), koji je nastao u saradnji leksikografa i frazeologa. Ovaj priručnik ograničen je, međutim, na osnovnu leksiku (nem. *Grundwortschatz, m*) i eksplisitno je namenjen savladavanju najvažnijih situacija u privatnom i poslovnom životu. Zato ga i prati radna sveska („Beiheft für Selbststudium und Unterricht“¹⁰²) sa dodatnim objašnjenjima i različitim zadacima.

1. FAMILIE	
A. ZENTRALE KOLLOKATIONEN	
ELTERN & KINDER	
Kollokation	Beispiel
eine Familie gründen	Er wünscht sich, die richtige Lebenspartnerin zu finden, um mit ihr eine Familie gründen zu können.
ein Kind von jmdm. erwarten	Die junge Frau erwartet ein Kind von ihrem neuen Freund.
Eltern werden	Der Lehrer erzählt seiner Klasse stolz, dass er und seine Frau bald Eltern werden.
ein Kind/Baby bekommen	Das Paar ist sich nicht sicher, ob es Kinder bekommen möchte oder nicht.
ein gemeinsames Kind	Neben einer Tochter aus erster Ehe hat das Paar auch zwei gemeinsame Kinder.
alleinerziehende _r Mutter/Vater	Der alleinerziehende Vater erhält durch seine Mutter und seinen Bruder viel Unterstützung bei der Betreuung der Kinder.
ihr/seine Familie durchbringen	Die Mutter öffnete einen Lebensmittelladen, um ihre Familie durchzubringen.
in einer Familie aufwachsen	Ich hatte das Glück, in einer intakten Familie aufzuwachsen.
fast schon zur Familie gehören	Die langjährige Freundin der Tochter gehört fast schon zur Familie.
ein Kind/ein Mädchen/einen Jungen adoptieren	Nach dem Tod seiner Eltern wurde der kleine Junge von seiner Tante adoptiert.
eine dreiköpfige, vierköpfige, ... Familie	Die fünfköpfige Familie macht Urlaub im Allgäu.

Ilustracija 180. Dodatni materijal uz rečnik „Feste Wortverbindungen im Deutschen“ (Buhofer, 2014)

1.2 LÜCKENTEXT
Setze die unten stehenden Begriffe in die richtige Lücke ein. Die Tabelle in Teil A wird dir dabei helfen. adoptieren – alleinerziehend – bekommen – durchbringen – gründen – vierköpfig
Als meine Eltern sich entschieden, eine Familie zu a) _____, waren sie beide noch sehr jung. Meine Mutter b) _____ ihr erstes Baby mit 20 Jahren. Meine Eltern mussten beide hart arbeiten, um die Familie c) _____. Als meine d) _____ Tante bei einem Autounfall ums Leben kam, hinterließ sie ihren kleinen Sohn. Meine Eltern entschieden sich, ihn bei uns aufzunehmen und ihn zu e) _____. Praktisch über Nacht wuchs unsere kleine Familie zu einer f) _____ Familie an.

Ilustracija 181. Dodatni materijal uz rečnik „Feste Wortverbindungen im Deutschen“ (Buhofer, 2014)

¹⁰² Prateći materijal za samostalno učenje i nastavu

Prilično srođni ovom rečniku su i paraleksikografski priručnici sa kolokacijama, komunikacijskim frazeologizmima i rutinskim formulacijama (stereotipnim govornim činovima) poput „Kommunizieren im Beruf. 1000 nützliche Redewendungen“¹⁰³ (Rohrer & Schmidt, 2008) ili „Mittelpunkt B2 + C1. Redemittelsammlung“¹⁰⁴ (Mittelpunkt, 2008), koji takođe kombinuju leksikografske informacije sa obimnijim objašnjenjima i jezičkim vežbama.

Kao što smo već ranije istakli, pored samostalnih rečnika i paraleksikografskih priručnika postoje i nesamostalni glosari kolokacija, komunikacijskih frazeologizama i rutinskih formulacija. Oni obično prate udžbenike i raznovrsne jezičke priručnike. Pored nesamostalnih glosara ovog tipa koje smo ranije pominjali, studentima germanistike i svim studentima iz Srbije i okruženja koji se školuju na univerzitetima na nemačkom govornom području od izuzetno velike pomoći mogao bi biti pregled stereotipnih govornih činova u naučnim i stručnim radovima, uključujući seminarske i diplomske rade, master-rade itd., koji nudi priručnik „Studienbegleitung für ausländische Studierende an deutschen Hochschulen“¹⁰⁵ (Mehlhorn, 2009) (Ilustracije 182 i 183).

Eine Hausarbeit einleiten und zum Thema hinführen:
In der vorliegenden Arbeit geht es um...
Diese Arbeit beschäftigt sich mit...
In dieser Arbeit wird ... behandelt.
Diese Arbeit setzt sich mit ... auseinander.
Die Arbeit behandelt die Frage, wie / ob ...
In dieser Arbeit soll ... dargestellt werden ...
Im Mittelpunkt dieser Arbeit steht die Frage ...

Das Thema begründen und einordnen:
... hat eine nicht zu unterschätzende Bedeutung für ...
Die Frage nach ... ist von besonderem Interesse für, ... weil ...
Das Thema ... erfreut sich gegenwärtig großer Popularität.
... ist Thema in verschiedenen Wissenschaften.
... ist ein viel diskutiertes und strittiges Thema.

Ilustracije 182 i 183. Primeri i Mehlhorn (2009)

Specijalizovani kolokacijski rečnici mogu biti i dvojezični. Takvi rečnici zaista i postoje za određene jezičke kombinacije, ali ne i za jezički par srpski/hrvatski i nemački, pa se ovom prilikom nećemo dalje baviti njima. Napomenućemo samo to da bi takav rečnik bio izuzetno poželjan i da bi znatno olakšao rad prevodiocima i nastavnicima nemačkog jezika, kao i drugim korisnicima.

¹⁰³ Komunikacija u poslovnom životu. 1 000 korisnih izraza

¹⁰⁴ Mittelpunkt B2 + C1. Zbirka korisnih izraza (*Mittelpunkt* je naziv serije udžbeničkih kompleta, a sama reč *Mittelpunkt* znači 'središte').

¹⁰⁵ Savetnik za strane studente na nemačkim univerzitetima

Sve u svemu, možemo reći da germanistička teorijska leksikografija od osamdesetih godina 20. veka kolokacijama poklanja sve veću pažnju (Bahns, 1996: 37), a da isto važi i za nemačku praktičnu leksikografiju. Značajni opšti jednojezični rečnici nemačkog jezika, doduše, već duže vreme sadrže i popričan broj kolokacija (Bahns, 1996: 110), ali korist od toga znatno umanjuje okolnost da one nisu obeležene kao takve, a pre svega to što su izmešane sa probabemama i primerima i nesistematično raspoređene, takoreći raštrkane po različitim delovima rečničkog članka.

Isto bi se moglo reći i za opštije srpsko-nemačke, hrvatsko-nemačke i nemačko-srpske/hrvatske rečnike, s tim što je u njima broj kolokacija manji nego u jednojezičnim rečnicima. Ovo je u skladu sa činjenicom da „je zadatak opštih dvojezičnih rečnika znatno širi od predstavljanja kolokacija“¹⁰⁶ (Cop, 1991: 2776 prema Bahns, 1996: 46). Na međunarodnom planu situacija se tu već nekoliko decenija unazad popravlja (Bahns, 1996: 46–47), pa se možemo nadati da će se taj trend pre ili kasnije odraziti i na dvojezične rečnike za jezički par srpski/hrvatski i nemački.

Kao pomak u obradi kolokacija u nemačkoj leksikografiji valja pomenuti i okolnost da se od kraja 20. veka pojavilo nekoliko učeničkih rečnika nemačkog jezika, kao što su npr. „Langenscheidts Goßwörterbuch Deutsch als Fremdsprache“ (Götz, 2015)¹⁰⁷ ili „Power Wörterbuch Deutsch“ (Götz & Wellmann, 2009), koji kolokacije jasno obeležavaju (izlomljenim zagradama) i izdvajaju ih u zaseban segment rečničkog članka, u tzv. kolokacijski deo (nem. *Kollokationsteil*, m).

S obzirom na to da je izrada kolokacijskih rečnika izrazito složena – kao uostalom i izrada svih kvalitetnih rečnika – ne možemo očekivati da će njihov broj rasti vrtoglavom brzinom. Ipak, značajno mesto koje kolokacije već nekoliko decenija zauzimaju u lingvistici uopšte i u teorijskoj leksikografiji, kao i značajna olakšanja i kvalitativni pomaci koje omogućavaju elektronska obrada podataka i korpusna lingvistika bude nadu da će u narednom periodu ponuda kolokacijskih i srodnih rečnika biti sve bogatija i sve kvalitetnija. To će svakako biti vrlo korisno i za sve germaniste i buduće germaniste u Srbiji i okruženju, a posredno, preko njih, i za nastavu nemačkog jezika, kvalitet prevoda itd.

---

¹⁰⁶ „general bilinugal dictionaries have a much larger job than just presenting collocations“ (Cop, 1991: 2776 prema Bahns, 1996: 46)

¹⁰⁷ Dok se u ranijim izdanjima ovog rečnika navode tri autora, u izdanju iz 2015. pominje se samo jedan.

9.9.2.7. Frazeološki rečnici i rečnici citata

Leksikografskom obradom frazeologizama intenzivno se već duže vreme bavi kako frazeologija, tako i teorijska i praktična leksikografija. Lingvistika i leksikografija pritom su u izvesnom raskoraku, u tom smislu da praktična leksikografija ne usvaja dovoljno preporuke teorije, a teorija postavlja nerealistične zahteve pred praktičnu leksikografiju (Burger, 2009: 23).

Praktična leksikografija pritom od frazeologije prevashodno očekuje odgovor na sledeća pitanja:

- Kako autori različitih tipova rečnika odabiraju frazeologizme?
- Igra li klasifikacija frazeologizama bilo kakvu ulogu pri njihovom leksikografskom opisu, i ako igra, kakvu?
- Kako se prikazuju semantika i pragmatika različitih klasa frazeologizama?
- Kako se pritom opisuje polisemija, uključujući više značnost uslovljenu kontekstom i regularnu više značnost?
- Kako se izdvajaju kvazisinonimi u jednojezičnim rečnicima, a kako kvaziekvivalenti u dvojezičnim rečnicima?
- Kako se leksikografski predstavljaju osobenosti sintasičkog ponašanja idiomatizovanih frazeologizama?¹⁰⁸ (Dobrovol'skij, 2009:149).

Prvo, međutim, valja odrediti kakvi se sve leksički spojevi uopšte ubrajaju u frazeologizme i koji sve tipovi frazeologizama postoje. Tek na osnovu toga može se onda utvrditi koje bi tipove frazeoloških rečnika valjalo ponuditi korisnicima. Kao što smo predočili korisnicima u Poglavlju 8.4, frazeologizmi su raznorodni, a njihovi tipovi mnogobrojni, pa bi njihovo kumulativno predstavljanje bilo nepredgledno. Zbog toga je i poželjno da se za različite tipove frazeologizma specijalizuju zasebni tipovi rečnika (Dobrovol'skij, 2009: 150, 152).

Okolnost da u lingvistici i frazeologiji nema saglasnosti oko toga kakve sve leksičke spojeve treba smatrati frazeologizmima, a još manje oko toga kako bi ih trebalo klasifikovati, neizbežno utiče i na leksikografiju, tj. na lek-

¹⁰⁸ „– Wie wird bei der Erstellung lexikografischer Nachschlagewerke verschiedener Typen die Phrasem-Auswahl getroffen?

– Welche Rolle (wenn überhaupt) spielt die Klassifikation der Phraseme für ihre lexikografische Darstellung?

– Wie wird die Semantik und Pragmatik der Phraseme verschiedener Klassen erläutert?

– Wie wird dabei die Polysemie beschrieben, einschließlich kontextuell bedingter und regulärer Mehrdeutigkeit?

– Wie werden Quasisynonyme (in einem einsprachigen) und Quasiäquivalente (in einem zweisprachigen Wörterbuch) differenziert?

– Wie werden die Besonderheiten des syntaktischen Verhaltens der Idiome lexikografisch fixiert?“ (Dobrovol'skij, 2009:149).

sikografsku obradu frazeologizama. Stariji frazeološki rečnici tako znatno odudaraju od današnjih frazeoloških shvatanja, jer i nisu prvenstveno lingvistički orijentisani, već kulturološki i etnološki. U skladu s tim, njihova je vrednost prevashodno kulturološko-etimološka (Dobrovol'ski, 2009: 156).

Kao što je slučaj i sa kolokacijama, „možemo zaključiti da opšti rečnici sadrže [...] priličan broj frazeologizama, ali da ih korisnici moraju prikupljati po različitim delovima rečničkog članka“¹⁰⁹ (Burger, 2009: 28, up. Hallsteinsdóttir, 2009: 209).

Kako smo već istakli, prototipični frazeologizmi zastupljeni su, osim toga, i u opštim dvojezičnim rečnicima, kao i u učeničkim rečnicima. I u jednim, i u drugim, i u trećim frazeologizmi su, međutim, samo jedan od informacionih tipova, nikako ne jedini ili najznačajniji.

Za prototipične frazeologizme specijalizovana su dva tipa rečnika: frazeološki rečnici i rečnici citata. Prvi sadrže raznovrsne tipove idiomatizovanih leksičkih spojeva, a drugi prevashodno krilatice (Burger, 2009: 36).

Korisnike specijalizovanih frazeoloških rečnika različitog tipa možemo podeliti na dve grupe: na one koji samo žele da pronađu odgovor na konkretna pitanja, tj. rešenje za neki jezički problem s kojim se u datom trenutku suočavaju, bez zalaženja u teorijska razmatranja, i na one koje zanimaju određena lingvistička i frazeološka pitanja. I u jednoj i u drugoj grupi pritom ima i kompetentnih, ali i relativno neveštih korisnika (Jesenšek, 2009: 75). Pred frazeološkom leksikografijom (tzv. frazeografijom, nem. *Phraseographie/Phraseografie, f*) zato je nimalo lak zadatak da zadovolji potrebe i jednog i drugog tipa korisnika.

Kao što ističe Dobrovoljski, pozivajući se na Ščerbu (Ščerba, 1974), specijalizovane frazeološke rečnike mogli bismo podeliti na receptivne i produkcione: „produkcijski rečnici sadrže informacije koje korisnicima omogućavaju da aktivno koriste ponuđeni leksički materijal, dok receptivni rečnici moraju samo da obezbede adekvatno razumevanje odgovarajućih tekstova. Ta razlika utiče kako na odabir materijala, tako i na njegov opis“¹¹⁰ (Dobrovol'ski, 2009: 156-157).

¹⁰⁹ „die allgemeinen Wörterbücher – so lässt sich resümieren – enthalten [...] eine Menge an Phraseologismen, die man sich aber in den Artikeln zusammensuchen muss“ (Burger, 2009: 28, up. Hallsteinsdóttir, 2009: 209).

¹¹⁰ „Sprachproduktive Wörterbücher enthalten Informationen, die die Benutzer zur aktiven Verwendung des betreffenden lexikalischen Materials befähigen, während rezeptive Wörterbücher nur das adäquate Verstehen der entsprechenden Texte gewährleisten müssen. Diese Gegenüberstellung wirkt sich sowohl auf Materialienauswahl als auch auf die Materialbeschreibung aus“ (Dobrovol'ski, 2009: 156-157).

Da bi odrednice u produkcionim frazeološkim rečnicima zaista bile pogodne za aktivnu upotrebu, njihovi autori morali bi da kombinuju različite izvore: statističku analizu korpusa, analizu postojećih rečnika, vlastitu jezičku kompetenciju, podatke prikupljene od informanata itd. Ovako odabrane odrednice pritom bi trebalo da prate sledeće informacije:

- podrobno objašnjenje značenja,
- pragmatičke informacije,
- eksplikacija motivne slike,
- etimološki podaci,
- informacije o mogućnostima sintaksičke transformacije i leksičke modifikacije, uključujući i odgovarajuće restrikcije,
- podaci o frekventnosti i rasprostranjenosti,
- informacije o diskursivnoj upotrebi frazeologizama uključujući i autentične primere,
- uključenost frazeologizama u onomasiološke odnosno ideografske strukture¹¹¹ (Dobrovol'ski, 2009: 159-160).

Sve u svemu, „da bi se napravio dobar rečnik neophodno je obaviti mnogo pipavog lingvističkog posla“¹¹².

Produktivni frazeološki rečnici još uvek su, međutim, retki – i među jednojezičnim nemačkim rečnicima, a pogotovo među dvojezičnim (Dobrovol'ski, 2009: 157). Ovo uglavnom važi i za dvojezičnu srpsko-nemačku, hrvatsko-nemačku i nemačko-srpsku/hrvatsku leksikografiju.

Na kvalitet i na praktičnu vrednost frazeoloških rečnika pritom se veoma negativno odražava tradicionalno uverenje da bi dvojezičnici kao ekvivalente frazeologizmima morali da nude isključivo frazeologizme, što često vodi do neadekvatnih rešenja:

---

¹¹¹ „– Umfassende Bedeutungserklärungen;
– Informationen über pragmatische Verwendungsregeln;
– Explizierung der bildlichen Komponente;
– Explizierung der Etymologie;
– Informationen über die Möglichkeiten der syntaktischen Transformationen und lexikalischen Modifikationen einschließlich der entsprechenden Restriktionen;
– Angaben zur Frequenz und Geläufigkeit;
– Informationen über das diskursive Verhalten des Idioms mit authentischen Beispielen;
– Einbettung des jeweiligen Phrasems in onomasiologische bzw. ideografische Strukturen“ (Dobrovol'ski, 2009: 159–160).

¹¹² „ehe ein gutes Wörterbuch erstellt werden kann, muss ein beträchtliches Volumen an linguistischer Feinarbeit geleistet werden“ (Dobrovol'ski, 2009: 158–159, up. Hallstein-dóttir, 2009: 211).

Tradicionalna frazeografska rešenja koja se zasnivaju na principu da frazeologizme polznog jezika upare sa njihovim pandanima na ciljnem jeziku uglavnom ne samo da nisu zadovoljavajuća, nego korisnika često i dovode u zabludu, jer frazeologizmi polznog i cijelog jezika nisu apsolutno sinonimni sa semantičkog ili sa pragmatičkog stanovišta, a uz to se razlikuju i u pogledu kombinatorike¹¹³ (Dobrovolski, 2009: 157, up. Hallsteindóttir, 2009: 223).

Međutim, kako ističe E. Halsteindoutir, za korisnika je od presudne važnosti to da je ekvivalent adekvatan, tj. da zaista ima odgovarajuća semantička, stilska i pragmatička svojstva, a ne to da li je po obliku frazeologizam ili jednočlana leksema. Ukoliko takvog ekvivalenta nema, niti među frazeologizmima niti među jednočlanim leksemama, bolje je objasniti značenje frazeologizma parafrazom, nego navoditi korisnika na pogrešne zaključke kvazičkivalentima – kao, uostalom, i u svakom drugom rečniku. Parafraze su korisne čak i onda kada postoji adekvantan ekvivalent, a nezaobilazne onda kada ga nema (Hallsteindóttir, 2009: 223).

Prema Koleru (Werner Koller), kvalitetan dvojezični frazeološki rečnik trebalo bi da krase sledeća svojstva:

1. utemeljenost u korpusu: upotreba frazeologizama u usmenoj komunikaciji i u pisanim tekstovima kao orijentir;
2. frekventnost kao smernica: podaci o opštoj frekventnosti;
3. ekonomičnost opisa: podaci moraju biti prilagođeni ciljnoj grupi i mogućoj upotrebi; oni između ostalog treba da sadrže podatke o značenju, o oblastima u kojima se frazeologizam javlja, o uslovima za njegovo korišćenje i sintakšičke informacije;
4. kontrastivna orientacija: treba voditi računa o relacijama vezanim za odgovarajući jezički par, kao i o ekvivalentima¹¹⁴ (Hallsteindóttir, 2009: 211).

¹¹³ „Traditionelle phraseografische Lösungen, die auf der Gegenüberstellung eines ausgangssprachigen Phrasems und eines Zielsprachigen Pendants basieren, sind meistens nicht befriedigend und sogar irreführend, weil die gegenüber gestellten L1- und L2-Phraseme oft entweder in semantischer oder in pragmatischer Sicht keine absoluten Äquivalente sind und darüber hinaus kombinatorische Unterschiede aufweisen“ (Hallsteindóttir, 2009: 223).

¹¹⁴ „(1) Korpusorientiertheit: Orientierung am Phraseologiegebrauch in gesprochenen und geschriebenen Texten. (2) Frequenzorientiertheit: Angaben zur generellen Vorkommensfrequenz. (3) Ökonomie der Beschreibung: Angaben müssen sich an die Benutzergruppe und die möglichen Arten von Benutzung orientieren, sie enthalten u. a. Informationen zur Bedeutung, zu Vorkommensbereichen, zu Gebrauchsbedingungen und zur Syntax. (4) Kontrastive Orientierung: Berücksichtigung sprachenpaarbezogener Relationen und Angaben zur Äquivalenz“ (Hallsteindóttir, 2009: 211).

Kao što smo već nagovestili, za jezički par srpski/hrvatski i nemački trenutno su nam na raspolaganju tri aktuelnija srazmerno obimna frazeološka rečnika: „Njemačko-hrvatski frazeološki rečnik“ (Matešić i dr., 1988), „Ne-mačko-srpskohrvatski frazeološki rečnik“ P. Mrazović i R. Primorac (Mrazović & Primorac, 1991) i „Kroatisch/Serbisch-Deutsches phraseologisches Wörterbuch. Angeordnet nach semantischen Gruppen“¹¹⁵ (Weinberger, 2012).

Među nemačkim jednojezičnim frazeološkim rečnicima relativno novijeg datuma s praktičnog stanovišta možemo izdvojiti one koji su namenjeni nešto širem krugu korisnika, poput „Redewendungen. Wörterbuch der deutschen Idiomatik“¹¹⁶ (Duden, 2002⁴), „Moderne deutsche Idiomatik. Systematisches Wörterbuch mit Definitionen und Beispielen“¹¹⁷ (Wolf, 1966), „Synonymwörterbuch der deutschen Redensarten“¹¹⁸ (Schemann, 1991) „Zitate und Ausprüche. Herkunft und aktueller Gebrauch“¹¹⁹ (Duden, 2002²) i „Das große Buch der Zitate und Redewendungen“¹²⁰ (Duden, 2002³). Među njih treba ubrojati i kolaborativni internetski rečnik www.REDENARTEN-INDEX.DE, kao i internetske rečnike FESTE WORTVERBINDUNGEN¹²¹ i SPRICHWÖRTERBUCH¹²² sa platforme E-LEXIKO Instituta za nemački jezik u Manhajmu (<http://www.owid.de/wb/elexiko/start.html>).

Osim pomenunih, postoje i obimniji frazeološki rečnici koji su namenjeni nešto užem krugu stručnjaka, poput „Lexikon der Sprichwörter und Zitate“¹²³ (Harenberg, 2002) ili „Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten in 2 Bänden“¹²⁴ (Röhrich, 1973–1974).

U frazeološke rečnike namenjene užem krugu korisnika ubraja se i „Phraseologisches Wörterbuch des Mittelhochdeutschen“¹²⁵ (Friedrich, 2006). On je nastao u okviru projekta izrade novog srednjevisokonemačkog rečnika na Univerzitetu u Triru i na Univerzitetu „Georg Avgust“ u Getingenu, i to kao

---

¹¹⁵ Onomasiološki hrvatsko/srpsko-nemački frazeološki rečnik

¹¹⁶ Izrazi. Rečnik nemačkih frazeologizama

¹¹⁷ Savremeni nemački frazeologizmi. Onomasiološki rečnik sa definicijama i primerima

¹¹⁸ Sinonimijski rečnik nemačkih izraza

¹¹⁹ Citati i izreke. Poreklo i savremena upotreba

¹²⁰ Veliki rečnik citata i izraza

¹²¹ Ustaljeni leksički spojevi

¹²² Rečnik poslovica

¹²³ Leksikon poslovica i citata

¹²⁴ Leksikon poslovica i izraza u dva toma

¹²⁵ Frazeološki rečnik srednjevisokonemačkog jezika

doktorska disertacija Jeska Fridriha (Jesko Friedrich). Zato pored leksikografskog dela sadrži i obiman teorijski deo, koji obrađuje sledeće teme: probleme i metode u frazeologiji, pojam frazeologije, pojam frazeologizama, pluralizam frazeološke terminologije, specifičnosti istorijske frazeologije, korpus i ekscerpiranje građe, indikatore za identifikaciju frazeologizama u starijim nemačkim tekstovima, klasifikaciju frazeologizama, kao i njihov nastanak i izumiranje. Ovo je prvi i dosada jedini frazeološki rečnik nekog od ranijih perioda u istoriji nemačkog jezika.

Za nastavnike nemačkog i njihove đake posebno su, po prirodi stvari, korisni frazeološki rečnici koji su prilagođeni nastavi i učenju nemačkog kao stranog jezika. Jedan od široko rasprostranjenih rečnika ovog tipa je „1 000 deutsche Redensarten mit Erklärungen und Anwendungsbeispielen“¹²⁶ (Schulz & Griesbach, 2004).

Budući da pojedini tipovi frazeologizama deluju intrigantno i zabavno i korisnicima koje rečnici inače ne privlače, tržište nudi i izvestan broj priručnika namenjenih toj ciljnoj grupi. Među njih se, između ostalih, ubrajaju i „Sprichwörter und Redewendungen aus aller Welt. Wo es Katzen und Hunde regnet“¹²⁷ (Riedel, 2013), „Wer hat den Teufel an die Wand gemalt? Redensarten – Wo sie herkommen, was sie bedeuten“¹²⁸ (Duden, 2014²), „Eselsbrücken. Die besten Merksätze und ihre Bedeutung“¹²⁹ (Riedel, 2015), „Das überzeugende Zitat. Die 1 000 bedeutendsten Zitate zu den wichtigsten Themen des Alltags“¹³⁰ (Duden, 2014³), „Berühmte Zitate und Redewendungen. Die muss man kennen“¹³¹ (Duden, 2013), „Große Namen, bedeutende Zitate“¹³² (Duden, 2004) ili „Redensarten. Herkunft und Bedeutung“ (Köster, 1999) itd.

Već i na osnovu naslova koje smo naveli u prethodnih nekoliko pasusa, jasno je da se i frazeološki rečnici – baš kao i rečnici kolokacija i drugih frekventnih leksičkih spojeva – u praksi sreću pod raznovrsnim nazivima, kao i da se iza pojedinih ključnih reči mogu kriti različite vrste frazeologizama. Ovo naročito važi za prednaučne termine kao što su *Redewendung, f.*, *Redensart, f.* ili *sprichwörtliche Redensart*, koje se sve na srpski mogu prevesti jedi-

¹²⁶ 1 000 nemačkih izraza sa objašnjenjima i primerima

¹²⁷ Poslovice i izrazi iz čitavog sveta. Tamo gde padaju psi i mačke

¹²⁸ Ko to traži đavola? Izrazi – odakle dolaze i šta znače

¹²⁹ Mnemotehnički izrazi i njihovo značenje

¹³⁰ Ubedljivi citati. 1 000 najznačajnijih citata za najvažnije svakodnevne teme

¹³¹ Slavni citati i izrazi koje svako mora znati

¹³² Velika imena, značajni citati

no kao 'izraz', a značenje im je izuzeto široko i neodređeno. Oni po pravilu označavaju tipove frazeologizama koji se tradicionalno ubrajaju u tu klasu: poslovice, ustaljene fraze, komparativne frazeologizme, idiome i sl. ili neke od njih. Korisnik zato u svakom konkretnom slučaju mora da proveri kakve tačno „izraze“, odnosno tipove frazeologizama može da očekuje u kom frazeološkom rečniku.

9.9.2.8. Istorijski rečnici

Put ka formiranju nemačkog jezika vodi od praindoevropskog (nem. *Urindogermanisch*, *n.*; *Indogermanisch*, *n.*), pragermanskog (nem. *Urgermanisch*, *n.*; *Germanisch*, *n.*) i zapadnogermanskih jezika (nem. *westgermanische Sprachen*), da bi izdvojenim, vlastitim tokom istorija nemačkog jezika krenula 750. godine sa rečnikom *Abrogans*, kada počinje period starovisokonemačkog jezika (nem. *Althochdeutsch*, *n.*).

Jakob Grim razvio je trodelenu podelu istorije nemačkog jezika na starovisokonemački, srednjovisokonemački (nem. *Mittelhochdeutsch*, *n.*) i novovisokonemački period (nem. *Neuhochdeutsch*, *n.*), po ugledu na podelu opšte istorije na stari, srednji i novi vek (Srđić, 1998: 13; von Polenz, 2000: 81). Prema toj Grimovoj podeli, starovisokonemački period traje od 750. do 1050. godine, srednjovisokonemački od 1050. do 1350. godine, a novovisokonemački od 1350. do danas. Još je i sam Jakob Grim, međutim, uvideo da ovakva periodizacija ima nedostataka, što je Šerer (Scherer) rešio uvodeći četvrti, prelazni period – ranovisokonemački (nem. *Friühneuhochdeutsch*, *n.*), koji traje od 1350. do 1650. godine (Srđić, 1998: 13).

Posmatrajući ovu periodizaciju, uočićemo zanimljivu okolnost da sva četiri perioda u razvoju nemačkog jezika traju po tri veka. Ta nas okolnost – ili koincidencija – podstiče na razmišljanja da li aktuelna, novovisokonemačka faza možda već predugo traje. Naravno, nema pravila koje bi određivalo koliko treba ili može da traje neki period u razvoju jezika, ali svakako vredi razmotriti pitanje da li je nemački jezik od 1650. godine do danas možda prevabilo toliki put da bi vredelo razmišljati i o postuliranju naredne faze u njegovoj istoriji. U literaturi zaista ima i takvih razmišljanja, a za najnoviji period istorije nemačkog jezika predlažu se nazivi poput kasnonovovisokonemački (nem. *Spätneuhochdeutsch*, *n.*) ili jednostavni savremeni nemački jezik (nem. *Gegenwartsdeutsch*, *n.*).

Ova diskusija još nije okončana konsenzusom, što u kontekstu ove knjige nije od presudnog značaja. Za predstavljanje istorijskih rečnika nemačkog jezika sasvim su dovoljne i neosporne činjenice – da istorija tog jezika traje već

preko hiljadu godina i da je on u tom periodu pretrpeo brojne i velike izmene. Svima koji žele da čitaju i proučavaju tekstove stare više stotina godina zato su neophodni istorijski rečnici, baš kao i onima koji žele da se upoznaju s jezičkim specifičnostima nekog zaokruženog perioda iz novije istorije (npr. jezičke osobnosti u Nemačkoj Demokratskoj Republici itd).

U skladu s tim, istorijske rečnike nemačkog jezika možemo podeliti u dve osnovne grupe:

1. istorijske rečnike u užem smislu, tj. rečnike ranijih perioda u razvoju nemačkog jezika (npr. srednjovisokonemačkog ili ranonovisoonemačkog) i
2. istorijske rečnike u širem smislu, tj. rečnike novijih zaokruženih istorijskih epoha (npr. NDR).

Istorijski rečnici u užem smislu namenjeni su stručnjacima za indoevropsku, komparativistiku i istoriju jezika, kao i studentima germanistike, dok istorijski rečnici u širem smislu mogu biti korisni i nešto širem krugu – predviocima, sociologima, istoričarima, kulturolozima itd.

Istorijski rečnici u užem smislu zapravo su podtip dvojezičnih rečnika. Oni su uvek receptivni, tj. namenjeni su upoznavanju sa ranijim periodima jezičkog razvoja i čitanju tekstova iz odgovarajućeg vremena. Leme su lekseme prošlog perioda koje savremeni čitaoci ne razumeju bez prethodne obuke. Rečnik im ih zato približava pomoću objašnjenja, citata i ekvivalenta iz aktuelnog perioda jezičkog razvoja.

S obzirom na to da je iz starovisokonemačkog perioda sačuvan izuzetno mali broj tekstova, u njegovu leksiku možemo imati samo skroman uvid. Pregledi starovisokonemačke leksike neretko zato nisu samostalni rečnici, već glosari uz tekstove iz tog perioda, kao i uz odgovarajuće naučne studije i udžbeničku literaturu. Postoji, međutim, i obiman rečnik ove faze u razvoju nemačkog jezika. To je rečnik „Althochdeutsches Wörterbuch“¹³³ Rudolfa Šucajhela (Rudolf Schützeichel) (Schützeichel, 2012), koji sadrži nekoliko desetina hiljada reči.

Broj sačuvanih tekstova iz srednjovisokonemačkog perioda takođe je ograničen, ali je ipak znatno veći nego kod starovisokonemačkog. O srednjovisokonemačkoj leksici zato znamo neuporedivo više, što povoljno utiče na izradu samostalnih rečnika. Korisnicima u Srbiji i okolnim zemljama sva-kako su najpristupačniji internetski rečnici srednjovisokonemačkog. Među

---

¹³³ Rečnik starovisokonemačkog jezika

njima možemo izdvojiti MITTELHOCHDEUTSCHES WÖRTERBUCH ONLINE¹³⁴ (www.mdbwb-online.de), koji izrađuje Akademija nauka i književnosti u Majncu u saradnji sa Univerzitetom u Trieru i Univerzitetom „Georg Avgust“ u Göttingenu, a tu je i internetska verzija rečnika „Mittelhochdeutsches Handwörterbuch“¹³⁵ Matijasa Leksera (Matthias Lexer)¹³⁶ (Ilustracija 183). Oba rečnika nalaze se u otvorenom pristupu, a Lekserov rečnik čak na dve adrese – direktno na portalu WÖRTERBUCHNETZ¹³⁷ (<http://woerterbuchnetz.de/Lexer/>) i preko sajta Univerziteta u Trieru¹³⁸.

Ilustracija 184. Primer iz rečnika Matijasa Leksera
(<http://woerterbuchnetz.de/Lexer/>)

Pored Lekserovog rečnika, portal WÖRTERBUCHNETZ nudi i niz drugih digitalizovanih istorijskih rečnika – što opštih, što specijalizovanih, između ostalih:

¹³⁴ Internetski rečnik srednjovisokonemačkog jezika

¹³⁵ Priručni rečnik srednjovisokonemačkog jezika

¹³⁶ Istorijski rečnik Matijasa Leksera „Mittelhochdeutsches Handwörterbuch“ (Lexer, 1872–1878) prilično je obiman, a sastoji se iz tri toma. I danas se koristi u univerzitetskoj nastavi, a pre svega u naučnom radu, pa se redovno pojavljuju i nova štampana izdanja.

¹³⁷ Leksikografska mreža

¹³⁸ <http://mwv.uni-trier.de/de/die-woerterbuecher/mittelhochdeutsches-handwoerterbuch/>

log „Mittelhochdeutsches Handwörterbuch“¹³⁹ Benekea, Milera i Carnkea (Benecke, Müller, Zarncke) (<http://woerterbuchnetz.de/BMZ/>) ili link na istorijski rečnik nemačkog pravnog jezika do 1800. godine „Deutsches Rechts-wörterbuch“¹⁴⁰.

Informacije o ovim i drugim istorijskim rečnicima na internetu čitaoci mogu naći na portalu MEDIAEVUM.DE (<http://www.mediaevum.de/wb1.htm>).

Potrebama studenata germanistike prilagođen je Lekserov srednjovisokonemački rečnik manjeg obima, koji je prvi put izšao 1879. godine pod naslovom „Mittelhochdeutsches Taschenwörterbuch“¹⁴¹ (Lexer, 1879). Baš kao i njegov trotomni prethodnik „Mittelhochdeutsches Handwörterbuch“ (Lexer, 1872–1878), ovaj rečnik koristi se sve do danas, tako da je neprekidno dostupan i na tržištu. Početkom sedamdesetih godina 20. veka znatno je proširen, pa mu je obim danas za oko trećinu veći nego kod prvobitnih izdanja.

Studentima germanistike od pomoći uz to može biti i publikacija H. Rajherta (Hermann Reichert) NIEBELUNGENLIED-LEHRWERK, SPRACHLICHER KOM-MENTAR, MITTELHOCHDEUTSCHE GRAMMATIK, WÖRTERBUCH. PASSEND ZUM TEXT DER ST. GALLER FASSUNG („B“)¹⁴². Ona je 2007. objavljena na sajtu Univerziteta u Hajdelbergu i tamo je dostupna u otvorenom pristupu. Kao što sam naslov kazuje, ovo nije rečnik, već udžbenik koji pored drugih sadržaja obuhvata i nesamostalni rečnik srednjovisokonemačkog jezika. S obzirom na to da je *Pesma o Nibelunzima* važna tema u okviru univerzitetske nastave istorije nemačkog jezika i starije nemačke književnosti, Rajhertov priručnik – baš kao heterogena celina – može biti veoma praktičan u tom akademskom kontekstu.

Stručnjaci za istoriju jezika i drugi zahtevni korisnici detaljan uvid u leksiku ranonovovisokonemačkog jezika mogu steći pomoću dvadesetotomnog istorijskog rečnika „Frühneuhochdeutsches Wörterbuch“¹⁴³ (Anderson, Goebel & Reichmann, 2004).

Korisnicima kojima nisu potrebne tako iscrpne informacije na raspola-ganju stoji nekoliko rečnika manjeg obima, kao što su „Kleines Frühneu-

---

¹³⁹ Priručni rečnik srednjovisokonemačkog jezika

¹⁴⁰ Nemački pravni rečnik, <http://drw-www.adw.uni-heidelberg.de/drw-cgi/zeige>

¹⁴¹ Džepni rečnik srednjovisokonemačkog jezika

¹⁴² *Pesma o Nibelunzima*: jezički komentar, gramatika srednjovisokonemačkog i rečnik. Prema tekstu verzije iz Sent Galena („B“); http://www.hs-augsburg.de/~harsch/germanica/Hilfsmittel/reichert_mhd.html

¹⁴³ Rečnik ranonovovisokonemačkog jezika

hochdeutsches Wörterbuch: Lexik aus Dichtung und Fachliteratur des Frühneuhochdeutschen“¹⁴⁴ (Baufeld, 1996) ili „Frühneuhochdeutsches Glossar“¹⁴⁵ (Götze, 1967).

Abendstudium Bis in die siebziger Jahre praktizierte Form des Studiums, das Berufstätige neben der täglichen Arbeit abends noch an einer Universität, † Hoch- oder Fachschule absolvierten. Wurde der Abendstudent vom Betrieb zum Studium † delegiert, blieb die Betriebszugehörigkeit erhalten, und ihm wurde eine Verkürzung der Arbeitszeit gewährt. Auf diesem Weg erwarben viele erfolgreiche Wirtschaftspraktiker, oft aber auch Menschen, die als Jugendliche aus politischen Gründen oder wegen ihrer sozialen Herkunft (vor allem aus dem Bürgertum) keinen Studienplatz in der von ihnen gewünschten Studienrichtung erhalten hatten, eine akademische Ausbildung; dazu auch: Abendstudent. Vgl. auch: Direktstudium
Z.: „Das Abendstudium an den Fachschulen der deutschen Demokratischen Republik hat die Aufgabe, den Werktägigen ein Fachschulstudium ohne Unterbrechung ihrer beruflichen Tätigkeit zu ermöglichen.“ Gesetzblatt DDR, 41(1957)322

Bausoldat Wehrpflichtiger, der aus religiösen oder ethischen Gründen nicht zum Wehrdienst mit der Waffe bereit war. Da Wehrdienstverweigerung mit Gefängnis bestraft wurde, war er gezwungen, einen achtzehnmonatigen waffenlosen Dienst bei der † Volksarmee in speziell für diese Fälle eingerichteten Baueinheiten abzuleisten. Die Bausoldaten waren äußerlich erkennbar an einem stilisierten Spaten auf den Schulterstücken der Uniform. Obwohl sie formal gleichberechtigte Armeeangehörige waren, mußten sie wegen ihrer Haltung mit dauerhaften beruflichen Benachteiligungen rechnen.

Ilustracije 185 i 186. „Sprache in der DDR. Ein Wörterbuch“ (Wolf, 2000)

Od istorijskih rečnika u širem smislu izdvojili bismo nekoliko njih koji su prikupili i prikazali leksičke osobenosti pojedinih značajnih faza nemačke istorije druge polovine 20. veka. To su štampani rečnik „Sprache in der DDR. Ein Wörterbuch“¹⁴⁶ (Wolf, 2000) (Ilustracije 184 i 185) i nekoliko internetskih rečnika na leksikografskoj platformi OWID Instituta za nemački jezik u Manhaju: SCHULDDISKURS 1945–1955¹⁴⁷, PROTESTDISKURS 1967/68¹⁴⁸ i SCHLÜSSELWÖRTER 1989/90¹⁴⁹ (<http://www.owid.de/index.jsp>).

¹⁴⁴ Mali rečnik ranonovovisokonemačkog jezika. Leksika iz književnih dela i stručne literature iz ranonovovisokonemačkog perioda

¹⁴⁵ Ranonovovisokonemački glosar

¹⁴⁶ Rečnik jezika u NDR

¹⁴⁷ Diskurs o krivici 1945–1955.

¹⁴⁸ Protestni diskurs 1967–1968.

¹⁴⁹ Ključne reči 1989–1990.

Rečnici SCHULDDISKURS 1945–1955 i PROTESTDISKURS 1967/68 prvobitno su nastali kao štampane publikacije, pa su dostupni i u tom obliku (Kämper, 2005 i Kämper, 2012). Ovo nisu prototipični rečnici, već niz dužih tekstova o ključnim rečima istorijskog trenutka kome su posvećeni. S obzirom na to da je reč o događajima koji su u trenutku izrade i objavljivanja rečnika pripadali relativno nedavnoj prošlosti, pa su još uvek bili sveži u individualnom, ili bar u kolektivnom pamćenju, težište članaka uopšte nije na jezičkim svojstvima leksema, već pre na istorijskim i društvenoistorijskim okolnostima koje su ih proizvele i pospešile njihovu upotrebu.

9.9.2.9. Rečnici neologizama

Rečnici neologizama mogu biti dragocen izvor informacija, naročito neizvornim govornicima i stranim filozozima – u našem slučaju konkretno stranim germanistima. S obzirom na to da pretežno borave van govornog područja jezika kojim se profesionalno bave, njihov je kontakt sa aktuelnim tendencijama u jeziku, pa i sa novim rečima neizbežno ograničen. Zahvaljujući satelitskoj i kablovskoj televiziji, a pre svega zahvaljujući internetu, taj je problem danas neuporedivo manji nego ranije, ali ipak nije sasvim uklonjen. Ma koliko vremena provodili na internetu i gledajući televiziju, to ipak ne može sasvim nadomestiti život u određenoj jezičkoj i kulturnoj sredini i potpunu utrjenost u njenu svakodnevnicu.

I izvorni govornici mogu, međutim, imati različita pitanja u vezi sa neologizmima – između ostalog o njihovom značenju, gramatičkim svojstvima, rasprostranjenosti itd. Zbog toga su rečnici neologizama vrlo korisni i ovoj ciljnoj grupi.

Kada je reč o neologizmima u nemačkom jeziku, leksikografska platforma OWID Instituta za nemački jezik u Manhajmu nudi obiman, sveobuhvatan i izuzetno kvalitetan rečnik neologizama u otvorenom pristupu. Ovaj rečnik zove se NEOLOGISMENWÖRTERBUCH (Ilustracija 187 i 188), a nalazi se na adresi <http://www.owid.de/wb/neo/start.html>. On sadrži neologizme iz poslednje decenije 20. i iz prve dve decenije 21. veka i redovno se aktuelizuje.

Podaci koje nudi IDS-ov NEOLOGISMENWÖRTERBUCH izuzetno su raznovrsni i precizni, ali svejedno jasni i pregledni. Pored objašnjenja značenja, korisnik će tu naći i podatke o gramatičkim svojstvima leksema, o njenom izgovoru i o njenoj podeli na slogove, o periodu kada je ušla u nemački jezik, o tipičnim kombinacijama sa drugim leksemama, o njenoj frekventnosti, ali i primere i citate (nem. *Belegbeispiel*, *n*), i pregled tvorenica koje ona gradi. Tu su i do-

datne informacije, poput onih o poreklu neologizma, o nemačkim rečnicima u kojima je takođe zastupljen, o drugim neologizmima iz iste tematske oblasti koji su se pojavili u odgovarajućem periodu itd.

Sve ovo možemo posmatrati i na Ilustracijama 187 i 188, na kojima vidi-mo odrednice posvećene imenici *Babyfenster* ('klapna u prizemlju medicinske ili socijalne ustanove koja porodiljama omogućava da anonimno ostave novorođenčad koju ne mogu ili ne žele da zadrže i tako obezbede to da socijalni sistem preuzme brigu o njima') i imenici *Netiquette*. Kao neologizmi iz devedesetih godina 20. veka, obe su u međuvremenu dobro poznate kompetentnim govornicima nemačkog jezika, ali se svakako ubrajaju među noviju leksiku.

The screenshot shows the OWID Neologismenwörterbuch interface. On the left, there is a sidebar with a list of search results, including 'Babyfenster', 'Babyklappe', 'Babykorb', etc. The main content area is titled 'Babyfenster' with the subtitle 'Neologismus der Nullerjahre'. It includes a small graphic of a bar chart, user information, and a 'Neologismentyp: Neolexem'. Below this, sections for 'Schreibung und Aussprache' (Spelling and pronunciation) and 'Wortbildung' (Word formation) provide details like 'Schreibung: Baby-Fenster', 'Aussprache: [ˈbe:bɪ-]', and 'Bestandteil: Zusammensetzung (Determinativkompositum)'. A section for 'Aufkommen' (Origin) states it has been in use since the beginning of the first decade of the 21st century. At the bottom, there are tabs for 'Bedeutung und Verwendung' (Meaning and usage), 'Grammatik' (Grammar), and 'Weitere Informationen' (Further information). The right side of the page contains a vertical sidebar with links to other OWID resources like 'OWID', 'elexiko', 'Feste Wortverbindungen', etc., and specific sections for 'Neologismenwörterbuch' and 'Schlüsselwörter 1989/90'.

Ilustracija 187. Primer *Babyfenster* iz rečnika neologizama na platformi OWID (www.owid.de)

The screenshot shows the OWID Neologismenwörterbuch interface. The search bar at the top contains the word 'Netiquette'. Below the search bar, there are links for 'Stichwortliste filtern' and 'Suchen' (Search). The main content area displays the entry for 'Netiquette'.

Netiquette
Lesart: 'Verhaltensregeln'
Neologismus der 90er Jahre
Benutzerhinweise

Neologismentyp: Neolexem
Schreibung und Aussprache
Weitere normgerechte Schreibung: Netikette
Nichtnormgerechte Schreibung: netiquette
Worttrennung: Ne[ti]quett[e]
Aussprache: [net'i:kɛtə, ...kət]

Aufkommen: seit Mitte der 90er Jahre des 20. Jahrhunderts in Gebrauch

Bedeutungsangabe: Gesamtheit der Verhaltensregeln für die Kommunikation im Internet
Belegblock anzeigen *

Typische Verwendungen: sich an die Netiquette halten
gegen die Netiquette verstößen

On the left sidebar, there is a list of neologisms starting with 'Nach' (Nachhaltigkeitsfaktor, Nachhofaktor, etc.) and ending with 'Netz' (Netiquette, Netbook, Netizen, Netz). On the right sidebar, there is a navigation menu for the OWID platform, including links for elexiko, Feste Wortverbindungen, Sprichwörterbuch, Kommunikationsverben, Verlaufsformen, Fremdwörterbuch, Neologismenwörterbuch (with sub-links for Startseite, Wortartikel, Projekt, Konzeption, Benutzerhinweise, Erweiterte Suche, Schulddiskurs 1945–55, Protestdiskurs 1967/68, Schlüsselwörter 1989/90), OBELEX^{meta}, OBELEX^{dict}, Körpussuche, and OWID plus.

Ilustracija 188. Primer *Netiquette* iz rečnika neologizama na platformi OWID (www.owid.de)

9.9.2.10. Terminološki rečnici¹⁵⁰

Težište terminoloških (ili stručnih) rečnika je na terminologiji neke struke, a eventualno i na odgovarajućem stručnom žargonu (up. Kostić-Tomović, 2009: 28–29; Herbst & Klotz, 2003: 200–202).

Kao i drugi tipovi rečnika, terminološki rečnici dele se na jednojezične, dvojezične i višejezične. Višejezičnici su u stručnoj leksikografiji osetno zastupljeniji nego kod drugih tipova rečnika. Tako su i među terminološkim rečnicima koji obuhvataju nemačke i srpske termine višejezičnici znatno brojniji nego nemačko-srpski ili srpsko-nemački rečnici u pravom smislu reči.

¹⁵⁰ Poglavlje posvećeno terminološkim rečnicima preuzeto je iz Kostić-Tomović (2011) uz izvesne izmene.

Među korisnicima dvojezičnih i višejezičnih terminoloških rečnika dominiraju pripadnici sledećih grupa:

1. stručnjaci i budući stručnjaci za oblasti čiji su termini obrađeni u rečniku;
2. jezički stručnjaci i budući jezički stručnjaci;
3. prevodioci, pre svega stručni prevodioci;
4. nastavnici stranih jezika, osobito oni koji predaju jezik struke;
5. predavači koji obučavaju prevodioce, pre svega za stručno, ali i za konsekutivno i simultano prevođenje i
6. studenti filoloških i srodnih fakulteta.

Pored njih, terminološkim rečnicima povremeno se služe i brojni slučajni korisnici, tj. ljudi najrazličitijih profila kojima je sticajem okolnosti potrebna informacija koja se može naći u stručnom rečniku.

Bez obzira na to kojoj od navedenih grupa pripadaju, radi uspešnog korišćenja terminoloških rečnika svi njihovi korisnici trebalo bi da poseduju sledeće kompetencije:

1. jezičku kompetenciju na maternjem jeziku,
2. jezičku kompetenciju na stranom jeziku,
3. stručnu kompetenciju u odgovarajućoj oblasti i
4. leksikografsku korisničku kompetenciju.¹⁵¹

Poželjno je da sve nabrojane kompetencije budu na što višem nivou, jer svaka od njih značajno doprinosi uspešnoj upotrebi terminoloških rečnika. Kod priručnika koji ne nude druge informacije osim ekvivalenta, ili su te dodatne informacije oskudne, leksikografska korisnička kompetencija ne može, međutim, biti od naročito velike pomoći.¹⁵² U tom slučaju dovoljno bi bilo da korisnik poseduje svest o ograničenim dometima svakog rečnika, a osobito višejezičnika i drugih rečnika sa minimalnim informacijama.

¹⁵¹ Kod nemačko-srpskih i srpsko-nemačkih stručnih rečnika, a i kod višejezičnih stručnih rečnika koji, između ostalog, obrađuju i nemačke i srpske termine, sasvim nedostaje specijalizacija prema korisničkoj grupi, npr. prema nivou jezičkog znanja, starosnoj grupi ili stepenu stručnosti.

¹⁵² U dvojezičnim rečnicima mogu biti zastupljeni sledeći tipovi informacija: ekvivalenti, objašnjenje značenja, izgovor, ortografija, morfološke karakteristike, sintaksička svojstva, pragmatička svojstva, kolokatori i kolokacije, probabeme i primeri. (up. Herbst & Klotz, 2003: 102–158; Kostić-Tomović, 2009: 43–49; Herbst & Klotz, 2003: 120–121)

Ukoliko su pouzdani, tj. ukoliko su informacije koje nude tačne, i ovakvi rečnici mogu, naravno, biti izuzetno dragoceni, ali treba biti svestan činjenice da korisnikova jezička kompetencija na stranom jeziku, kao i njegova stručna kompetencija, neizostavno moraju biti na izuzetno visokom nivou da bi uz pomoć informacija koje mu nude ovakvi priručnici uspešno rešio bilo koji problem ili zadatak.

Leksikografska korisnička kompetencija igra sve veću ulogu što su informacije u rečniku bogatije i raznovrsnije, i što je on savremeniji u pogledu leksikografskog postupka, kao u narednom primeru iz jednog aktuelnog englesko-nemačkog ekonomskog rečnika (Ilustracija 189).

acceptable <i>adj</i> 1. (<i>Bank</i>) beleihbar, lombardfähig; 2. (<i>WiWi</i>) annehmbar; 3. (<i>Gen</i>) akzeptabel, annehmbar, tragbar	acceptability <i>n</i> job offer (<i>Soz</i>) zumutbares Stellenangebot <i>n</i>
acceptance <i>1.</i> (<i>Bank</i>) Akzept <i>n</i> , akzeptierter Wechsel <i>m</i> (<i>completed bill</i>); <i>2.</i> (<i>Gen</i>) Zuschlag <i>m</i> (<i>of bid, tender</i>); Annahme <i>f</i> (<i>of contract, goods</i>); Billigung <i>f</i> , Einwilligung <i>f</i> (<i>assent</i>); Abnahme <i>f</i> (<i>goods</i>); <i>3.</i> (<i>Ind</i>) Annahme <i>f</i> ; <i>4.</i> (<i>Recht</i>) Annahme <i>f</i> (<i>of contract, goods</i>); <i>5.</i> (<i>Media</i>) Annahme <i>f</i> (<i>approval of product</i>); Abnahme <i>f</i> (<i>of manuscript</i>); <i>6.</i> (<i>V&M</i>) Akzeptanz <i>f</i> (<i>of brand</i>)	acceptance as performance (<i>Recht</i>)
	accepting <i>house</i> (<i>Bank, Fin</i>) Akzeptbank <i>n</i> , akzeptierende Bank <i>f</i> , Akzepthaus <i>n</i>
	acceptor <i>1.</i> (<i>Bank</i>) Akzeptant <i>m</i> , Bezogenen(r) <i>f(m)</i> , Trassat <i>m</i> (<i>of bill</i>); <i>2.</i> (<i>Recht</i>) Akzeptant <i>m</i> (<i>of contract</i>)
	access <i>1.</i> (<i>WiWi</i>) Zugriff <i>m</i> , Zugriffsmöglichkeit <i>f</i> ; <i>2.</i> (<i>Gen</i>) Zutritt <i>m</i> , Zugang <i>m</i> • access denied (<i>Comp, Komm</i>) Zugriff verweigert, Zugriff abgelehnt • give sb access to (<i>Gen</i>) jmdm. Zutritt erteilen zu • limit access (<i>Pers</i>) Zugang beschränken
	access charge (<i>Comp, Komm</i>) Zugangsgebühr <i>f</i>

Ilustracija 189. Englesko-nemački ekonomski rečnik (Merz, 2012)

Kod takvih priručnika nepoznavanje informacionih tipova i oblika u kojima se oni predstavljaju u praksi dovode do neadekvatnog tumačenja, a još češće do potpunog previđanja ponuđenih smernica, pa time nužno i do nedovoljno efikasne upotrebe rečnika. U slučaju da korisnik raspolaze odgovarajućom leksikografskom kompetencijom, on će uz pomoć rečnika koji nude sve relevantne tipove informacija kodirane na adekvatan način uspešno rešiti problem, čak i ukoliko njegova jezička kompetencija na stranom jeziku i njegova stručna kompetencija nisu na zavidnom nivou. Podrazumeva se da sve ovo važi isključivo pod uslovom da su informacije u rečniku istovremeno i tačne i precizne.

Da bi stručni rečnici bili kvalitetni, njihovi autori moraju ispuniti niz zah-teva:

1. opšta jezička kompetencija na maternjem jeziku,
2. opšta jezička kompetencija na stranom jeziku,
3. terminološka kompetencija na maternjem jeziku,
4. terminološka kompetencija na stranom jeziku,
5. stručna kompetencija i
6. leksikografska kompetencija.

Da bi se izradili kvalitetni rečnici bilo kog tipa, pa tako i dvojezični i višejezični terminološki rečnici koji obrađuju i nemačku i srpsku terminologiju, neizostavno moraju biti ispunjeni bar naredni preduslovi:

1. Na izradi rečnika mora raditi tim kompetentnih stručnjaka različitih profila: urednik ili urednici, autori, stručni konsultanti, lektori za sve zastupljene jezike, korektori itd.
2. Mora se izvršiti standardizacija terminologije.
3. Jezički podaci moraju se prikupljati radom na korpusu.
4. Mora se osigurati adekvatno finansiranje, koje će omogućiti angažovanje dovoljnog broja kvalitetnih stručnjaka, obezbediti tehnička sredstva i druge uslove za rad i sl.
5. Rok za izradu rečnika mora biti realan.

Premda je teško doći do direktnih i pouzdanih informacija o tome koji su od navedenih uslova i u kom stepenu bili ispunjeni prilikom izrade konkretnog terminološkog rečnika, rezultati često nedovosmeleno upućuju na zaključak da je stvarna situacija u leksikografskoj praksi daleko od poželjne. Na izradi rečnika uglavnom rade samo jedna do dve osobe, čije jezičke, a pogotovo leksikografske i stručne kompetencije korisniku ostaju potpuno nepoznate. U malobrojne izuzetke u ovom pogledu među novijim srpsko-nemačkim i nemačko-srpskim stručnim rečnicima ubrajaju se npr. „Pravni rečnik nemačko-srpski“ D. Pavlovića (Pavlović, 2008), „Srpsko-nemački vojni rečnik“ Vojne akademije u Beogradu (Vojna akademija u Beogradu, 2010), a naročito „Rečnik bibliotekarstva i informacionih nauka nemačko-srpski i srpsko-nemački“ (Kovačević & Begenišić, 2015) i RBI ONLAJN (Rečnik bibliotekarstva i informacionih nauka srpski-engleski-nemački, <http://rbi.nb.rs/srlat/home.html>). Na osnovu podataka navedenih u ovim rečnicima jasno je da je na izradi svakog od njih radila grupa stručnjaka čije su kvalifikacije u skladu sa poslom koga su se latili. To korsniku uliva poverenje da je u pravim rukama i da ima razloga da se uzda u tačnost informacija do kojih dolazi upotrebo datih rečnika.

Iako je verovatnoća da će terminološki rečnik koji je izradio samo jedan autor, bez podrške pratećeg tima, nuditi većinu potrebnih informacija i biti zaista pouzdan generalno gledano vrlo niska, to ne znači da se izuzeci ne mogu naći. Tako je npr. M. Jandroković pošlo za rukom da izradi nepretenciozan, ali zato kvalitetan i izuzetno koristan „Nemačko-srpski i srpsko-nemački teološki rečnik“ (Jandroković, 2007). Broj odrednica u ovom rečniku nije veliki, ali su one očigledno veoma promišljeno odabранe. Zahvaljujući tome, korisnici u njemu mogu naći odgovore na pitanja koja se u praksi zaista najčešće i postavljaju.

Jedan od najznačajnih preduslova za izradu kvalitetnih dvojezičnih i višejezičnih terminoloških rečnika svakako je standardizacija terminologije. Ovaj važan i zamašan zadatak je izvan nadležnosti izdavača, urednika, autora i drugih saradnika koji rade na rečniku. Ukoliko terminologija za konkretnu oblast nije standardizovana, njima jedino preostaje da se pobrinu za ispunjenje ostalih uslova, i da uprkos ovom nimalo zanemarljivom problemu pokušaju da obave posao što je kvalitetnije moguće.

I na kvantitet i na kvalitet nemačko-srpskih i srpsko-nemačkih terminoloških rečnika izrazito se negativno odražava činjenica da je broj njihovih potencijalnih korisnika sa komercijalne tačke gledišta nedovoljan. Ako je broj potencijalnih korisnika mali, mali je i broj kupaca. Ovome doprinosi više raznorodnih činilaca, kao što su:

- malo i rascepkano tržište,
- nedostatak novca,
- manji značaj nemačkog u odnosu na engleski jezik itd.

Ozbiljan projekat izrade i objavljivanja nemačko-srpskog ili srpsko-nemačkog terminološkog rečnika navedene okolnosti čine neisplativim za komercijalne izdavače. Neizvesni prihodi od prodaje onemogućavaju adekvatno nagradjivanje saradnika za uloženo vreme, znanje i trud. Visokokvalifikovani autori i drugi neophodni stručnjaci pod takvim okolnostima po pravilu ne pokazuju spremnost da učestvuju na projektu, pogotovo što se mala ulaganja negativno odražavaju ne samo na ličnu zaradu, nego i na sve uslove rada. Zamisao o izradi nemačko-srpskog ili srpsko-nemačkog terminološkog rečnika zbog toga neretko ne odmakne mnogo dalje od lepe i korisne ideje, svodi se na ponovno izdavanje nekog odavno izrađenog rečnika uz minimalne izmene, ili se čitav poduhvat prepušta kakvom entuzijasti ili potrebitom filologu koji je voljan da se u njega upusti bez veće nadoknade i uprkos neadekvatnim uslovima za rad.

Čak i ukoliko projekat uprkos svim teškoćama zaista i zaživi, rečnik koji nastane uz tako brojna i ozbiljna ograničenja samo u izuzetnim slučajevima može biti pouzdan.

Nepouzdanost i šturost informacija upravo kod terminoloških rečnika stvaraju osobito velike probleme, s obzirom na to da većina korisnika neizbežno ima osetan deficit u pogledu bar neke od kompetencija potrebnih za uspešan rad na stručnim tekstovima. Dok filolozi nedovoljno poznaju odgovarajuću struku (npr. medicinu, saobraćaj, berzansko poslovanje ili građevinu), mnogi stručnjaci ovladavaju stranim jezikom samo u ograničenoj meri (npr. nivo A1, A2 ili B1). Kao što se lako može pretpostaviti, u Srbiji je ovaj problem neuporedivo izraženiji kada strani jezik kojim treba ovladati nije engleski, već nemački.

Slabi izgledi nemačko-srpskih i srpsko-nemačkih terminoloških rečnika na izdavačkom tržištu u potpunoj su suprotnosti sa njihovim velikim društvenim značajem u Srbiji. Usled intenzivnih kontakata različite prirode između Srbije i zemalja nemačkog govornog područja, kako istorijskih tako i aktuelnih, rečnici koji obrađuju nemačku i srpsku terminologiju od velikog su značaja u sledećim ključnim oblastima:

- prvo i ekonomija,
- politika,
- tehnika i nauka i
- kultura.

Činjenica da ubedljiva većina stanovništva, pa tako i stručnjaka za različite oblasti, ili uopšte ne vlada nemačkim jezikom, ili raspolaže samo osnovnim znanjima, ulogu srpsko-nemačkih i nemačko-srpskih terminoloških rečnika zapravo čini još značajnijom. Zbog toga su stručnjaci gotovo potpuno zavisni od prevoda, čak i kod tekstova koji ne zahtevaju veću opštu jezičku kompetenciju. Ista okolnost znatno otežava i saradnju između germanista i negermanista (npr. prevodilaca i inženjera zaposlenih u istoj firmi) pri prevođenju stručnih tekstova i pri rešavanju drugih srodnih zadataka koji se javljaju u poslovnoj svakodnevici (up. Stosić, 2011: 12–13).

Iako su prevodioci za nemački jezik u Srbiji tradicionalno izuzetno traženi, tržište za njihove usluge ipak je ograničeno. Zbog toga su retki među njima u prilići da se specijalizuju za određenu struku ili za nekoliko srodnih struka, da detaljno upoznaju odgovarajuću terminologiju i da steknu bar neophodan minimum znanja iz date oblasti. Ovo može poći za rukom isključivo prevodiocima koji su na duži period stalno zaposleni u istom preduzeću ili orga-

nizaciji, a takvih je danas neuporedivo manje nego u ranijim vremenima (up. Stošić, 2011: 13). Već nekoliko decenija, stručni prevodioci za nemački jezik u Srbiji uglavnom su prinuđeni da prevode tekstove iz različitih, međusobno nesrodnih oblasti, koje nemaju ni vremena, a ni prilike zaista temeljno da upoznaju. To ih čini zavisnjim od pomoći terminoloških rečnika, a istovremeno im otežava donošenje utemljenih zaključaka o pouzdanosti informacija koje u njima nalaze.

I opštu i stručnu nemačko-srpsku i srpsko-nemačku leksikografiju prve decenije 21. veka obeležavaju sledeća svojstva:

- mali broj rečnika,
- mali broj zastupljenih struka,
- nedostatak uže specijalizacije u okviru struka,
- neaktuelnost,
- veliki broj višejezičnika,
- dominacija rečnika u kojima gotovo da nema nikakvih drugih tipova informacija osim ekvivalenta,
- nedostupnost informacija o postojanju rečnika,
- nedostupnost samih rečnika u bibliotekama i knjižarama i
- nekorišćenje novih tehnologija.

Iako je potreba za terminološkim rečnicima u kojima bi bili zastupljeni i nemački i srpski (ranije srpskohrvatski) termini konstantno velika, njihov je broj podjednako konstatno mali. Prema podacima koje navodi D. Begenišić, u periodu od 1945. do 2000. objavljeno je svega 130 ovakvih rečnika u 161 izdanju (Begenišić, 2010: 285). Na prvi pogled ovaj broj možda i ne izgleda mali, ali kada se uzme u obzir to koliki broj struka postoji, koliko je svaka od njih heterogena i koliko brzo ovakvi priručnici zastarevaju, postaje jasno da 130 rečnika izrađenih tokom 55 godina – dakle u proseku 2,36 godišnje – ni izdaleka ne može podmiriti potrebe stručne komunikacije, prevođenja i nastave (up. Stošić, 2011: 6, 9).

Ni u periodu 2000–2010. nije bilo poboljšanja u tom pogledu, već na-protiv. U uzajamnom elektronskom katalogu COBISS za dati period postoji svega nešto preko dvadeset zapisa, od kojih se većina odnosi na ponovljena izdanja ranije izrađenih rečnika. Tendencija se ne popravlja ni u drugoj deceniji 21. veka – za period od 2011. do početka 2017. COBISS navodi svega četiri zapisa koja se odnose na terminoške rečnike sa jezičkim parom srpski i nemački (Glišović, 2016; Simić & Nikolić, 2016; Kovačević & Begenišić, 2015; Ristić, 2012).

Napretka nije bilo ni kod broja struka za koje su izrađeni odgovarajući dvojezični ili višejezični rečnici. Između 1945. i 2000. godine stručni rečnici sa nemačkim i srpskim (srpskohrvatskim) terminima izdati su za 39 oblasti. Pritom je samo za sedam struka, ekstremno široko shvaćenih, izdato pet ili više rečnika (Begenišić, 2010: 286):

Struka	Broj rečnika
Tehnika i elektrotehnika	20
Ekonomija, pravo, politika	18
Ugostiteljstvo	11
Medicina	8
Štamparstvo	6
Prerada drveta	6
Sport	5

Tabela 1. Najzastupljenije struke u periodu 1945–2000.

I u ovom pogledu period od 2000. do 2010. godine obeležava stagnacija. Prema podacima iz uzajamnog kataloga COBISS, tokom prve decenije 21. veka izdati su dvojezični ili višejezični stručni rečnici sa nemačkim i srpskim terminima za 13 oblasti, kao i dva kombinovana rečnika. Više od jednog rečnika objavljeno je samo za oblast ekonomije (dva ekonomska i dva kombinovana rečnika), za oblast saobraćaja (dva rečnika) i za oblast građevinarstva (dva rečnika):

Struka	Broj rečnika	Struka	Broj rečnika
Ekonomija	4	Saobraćaj	2
Ekonomija i poljoprivreda	1	Obrada rezanjem	1
Ekonomija i pravo	1	Grejanje i hlađenje	1
Pravo	1	Medicina	1
Terminologija EU	1	Građevinarstvo	1
Carinska terminologija	1	Lingvistika	1
Ugostiteljstvo	1	Teologija	1
Vinogradarstvo	1		

Tabela 2. Zastupljenost struka u periodu 2000–2010.

Izvesno je da su između 2000. i 2010. pored navedenih objavljeni i drugi terminološki rečnici koji sadrže i nemačke i srpske termine. U uzajamnom katalogu COBISS o njima nema zapisa, verovatno usled propusta izdavača da Narodnoj biblioteci Srbije dostave obavezni primerak. U trenutku kada je vršeno ovo istraživanje (početkom 2011) u COBISS-u nije bilo ni zapisa o „Pravnom rečniku nemačko-srpskom“ D. Pavlovića (Pavlović, 2008), a ni o „Srpsko-nemačkom vojnom rečniku“ Vojne akademije u Beogradu (Vojna akademija u Beogradu, 2010). Pored toga, preduzeća, organizacije i institucije ponekad za sopstvene potrebe izrađuju i štampaju dvojezične ili višejezične terminološke rečnike. S obzirom na to da su od samog početka namenjeni internoj upotrebi, takvi priručnici ostaju nepoznati širim krugovima. Oni se ne distribuiraju, tako da se ne mogu kupiti u knjižari ili pozajmiti iz biblioteke, a često ostaju i neregistrovani. O njihovom se postojanju može dozнатi isključivo putem ličnih kontakata, a to je ujedno i jedini način da se do njih dođe.

Još jednu konstantu u stručnoj leksikografiji koja obrađuje srpske i nemačke termine predstavlja i snažna zastupljenost, a u pojedinim periodima čak i dominacija višejezičnih rečnika. Za period od 1945. do 2000. godine D. Begenišić navodi sledeće podatke (Begenišić, 2010: 285).

Tip rečnika	Br. rečnika	Broj jezika	Br. rečnika
Dvojezični, dvosmerni	5	Osmojezični	4
Dvojezični, jednosmerni	55	Devetojezični	3
Trojezični	4	Trinaestojezični	1
Četvorojezični	24	Petnaestojezični	1
Petojezični	23	Šesnaestojezični	1
Šestojezični	18	Dvadesetojezični	2
Sedmojezični	12	Dvadesetdvijezični	2

Tabela 3. Dvojezičnici i višejezičnici u periodu 1945–2000.

Situacija se nije bitnije promenila ni nakon 2000. godine. Poseban problem i dalje je slaba zastupljenost dvosmernih terminoloških rečnika, kao i slaba zastupljenost srpsko-nemačkih terminoloških rečnika (tj. onih u kojima je srpski polazni, a nemački ciljni jezik), bilo u sklopu dvosmernih rečnika, bilo kao samostalnih rečnika.

Tip rečnika	Broj jezika
Dvojezični, dvosmerni	5
Dvojezični, jednosmerni	8
Trojezični	2
Četvorojezični	2
Petojezični	2
Šestojezični	3
Osmojezični	1

Tabela 4. Dvojezičnici i višejezičnici u periodu 2000–2010.

Iz perspektive potencijalnih korisnika ova tendencija ka izradi višejezičnih terminoloških rečnika svakako ima i izvesne pozitivne strane, a pre svega povećanje ukupnog broja terminoloških rečnika u kojima su zastupljeni nemački i srpski termini. S druge strane, višejezičnici – a pogotovo tradicionalni, u štampanom obliku – imaju i jedan izuzetno ozbiljan nedostanak. Ovakvi rečnici, naime, po pravilu nude samo jedan jedini tip informacija – ekvivalentne. Ukoliko se navodi više ekvivalenta, oni se samo redaju jedan za drugim. Dodatne informacije koje bi korisniku omogućile da shvati kada se koji od navedenih ekvivalenta upotrebljava i kako gotovo se i ne sreću u višejezičnim rečnicima (up. Kostić-Tomović, 2009: 44–49; Herbst & Klotz, 2003: 120–121). S obzirom na ovu redukovanošć informacija, jasno je da se izuzetno veliki udio višejezičnika među terminološkim rečnicima ne može pozitivno odraziti ni na prevodilačku ni nastavnu praksi, a ni na samu stručnu komunikaciju.

Sve u svemu, osnovne karakteristike nemačko-srpske i srpsko-nemačke stručne leksikografije prve decenije 21. veka, a i ranijih perioda, bile bi sledeće: mali broj rečnika, mali broj zastupljenih struka, nedostatak uže specijalizacije u okviru struke, neaktuelnost, veliki broj višejezičnika, oskudnost ponuđenih informacija, nekorišćenje savremenih leksikografskih postupaka i aktuelnih tehnika, nedostupnost podataka o postojanju rečnika i o njihovim svojstvima, kao i slaba dostupnost rečnika u knjižarama i bibliotekama.

Ovakvo stanje stvari drastično otežava nastavu nemačkog kao jezika struke, prevod stručnih tekstova sa nemačkog na srpski i sa srpskog na nemački, obuku prevodilaca za nemački jezik, kao i samu stručnu komunikaciju na različitim nivoima. Kvalitet nastave nemačkog jezika i prevodilačke obuke, a pogotovo kvalitet prevoda, neosporno se osetno umanjuje usled nedostatka adekvatnih priručnika, bez kojih bi bavljenje nastavničkim i prevodilačkim poslom odavno trebalo da bude potpuno nezamislivo.

U najvažnije preduslove za povećanje kvantiteta i unapređenje kvaliteta nemačko-srpskih i srpsko-nemačkih rečnika, pa time i za poboljšanje rezultata nastavnog i prevodilačkog rada, ubrajaju se: finansijska podrška nekomercijalnim izdavačkim projektima, standardizacija terminologije, timski rad na izradi rečnika, redovna aktualizacija već izrađenih rečnika, primena savremenih leksikografskih postupaka i aktuelnih tehnologija itd. Glavni razlozi zbog kojih ovi preduslovi nisu bili ispunjeni do sada – malo i rascepreno tržište, nedostatak finansijskih sredstava i nedovoljan broj potencijalnih autora sa odgovarajućim kvalifikacijama – danas su prisutni u još većoj meri nego npr. u drugoj polovini 20. veka. U skladu s tim, za sada nema nikakvih razloga za nadu da bi u dogledno vreme moglo doći do unapređenja kvantiteta i kvaliteta nemačko-srpske i srpsko-nemačke stručne leksikografije. Prevodiocima, nastavnicima i stručnjacima ne preostaje ništa drugo, nego da što bolje izlaze na kraj sa ograničenim sredstvima koja su im i dosada stajala na raspolaganju.

9.9.2.11. Ostali značajni tipovi specijalizovanih rečnika

Pored tipova rečnika koje smo upravo nešto detaljnije predstavili u ovoj celini, za prilično širok krug korisnika veoma su značajni i još neki tipovi specijalizovanih rečnika, od kojih bismo naročito istakli rečnike jezičkih nedoumica, rečnike valentnosti, rečnike sinonima i rečnike stranih reči.

O rečnicima valentnosti već smo opširnije govorili u dva navrata, dok smo rečnike jezičkih nedoumica pominjali i navodili primere iz njih. Uz to verujemo da je zahvaljujući slavnom i veoma široko rasprostranjenom rečniku nedoumica u srpskom jeziku akademika Ivana Klajna (Klajn, 2002) taj tip rečnika veoma dobro poznat čitaocima u Srbiji, a možda i u nekim od okolnih zemalja. Sa rečnicima sinonima i rečnicima stranih reči u dodir takođe dolazi veliki broj korisnika, a mikrostruktura im je izuzetno jednostavna, tako da ne zahtevaju visoko razvijenu korisničku kompetenciju, već se prilično uspešno mogu upotrebljavati i intuitivno.

Zato navedene tipove specijalizovanih rečnika ovde nećemo podrobniјe opisivati i objašnjavati, već čitaoce upućujemo na ranija poglavља, gde je o njima već bilo reči.

10. Internetski rečnici i leksikografski portali

10.1. Tipologija internetskih rečnika

U drugoj deceniji 21. veka javili su se prvi kvalitetni internetski rečnici nemačkog jezika sa rešenjima koja nemaju pandan u štampanoj leksikografiji. Među njima ima jednojezičnika, dvojezičnika, višestrukih dvojezičnika, kompleksnih rečnika itd. Oni su danas gotovo sasvim potisli štampane opšte jednojezične rečnike nemačkog jezika i dvojezične rečnike za pojedine jezičke parove (npr. nemački i engleski), kao i pojedine tipove specijalizovanih rečnika (npr. rečnike kolokacija, rečnike valentnosti, rečnike sinonima itd.).

Pored toga, leksikografi razvijaju sve više kompleksnih elektronskih rečnika koji nemaju pandan u štampanoj leksikografiji. Oni korisnicima nude obilje raznovrsnih podataka, kao što su značenje reči, primeri, sinonimi, gramatičke informacije, kombinatorika, primeri iz korpusa, etimologija itd., ali i umrežavaju različite rečnike, omogućavaju istovremenu pretragu većeg broja rečnika, dodaju raznovrsne važne leksikološke informacije i tome slično. Sve ove i druge informacije pritom su prikazane veoma pregledno, a upotreba rečnika je jednostavna, tako da korisnik njome može ovladati intuitivno. Ukoliko su tipovi informacija koje nude heterogeni, ovakvi rečnici korisniku po pravilu pružaju mogućnost da odabere u koje tipove informacija želi da ima uvid, kojim redom i u kom obimu. Tako se izbegava preopterećenje korisnika informacijama i skraćuje vreme za pronalaženje onih podataka koji su korisniku osobito važni.

Zbog ovakve raznovrsnosti i bogatstva ponude, koja uz to neprekidno raste, veoma je teško ponuditi sveobuhvatnu tipologiju internetskih rečnika. To veoma slikovito opisuju Engelberg i Štorer (Storrer) na početku svog teksta o tipologiji internetskih rečnika i leksikografskih poratala.

Svojevremeno su stručnjaci bez po muke mogli razlikovati pravopisni od frekvencijskog rečnika, kolokacijski rečnik od rečnika valentnosti i tezaurus od slikovnog rečnika. Razlikovanje rečnika, korpusa, atlasa i liste najfrekventnijih reči tek ako nije komplikacija nije stvaralo nikakve teškoće. Povezivanje leksikografije i interneta takve zadatke čini težim. Internetski rečnici mogu objediniti mnoge tipove informacija, i to na potpuno inovativan način, a zatim ih predstaviti tako da se fleksibilno prilagodavaju potrebama korisnika. Kada se međusobno umreže, oni preraštaju u „megarečnike“, odnosno u leksikografske portale, a stapaju se i sa korpusima, multimedijalnim dodacima i alatkama za automatsku jezičku

analizu, gradeći tako inovativne leksikografske informacione sisteme¹ (Engelberg & Storrer, 2016: 31).

Aktuelna teorijska leksikografija nudi raznovrsne kriterijume za podelu internetskih rečnika i predlaže različite tipologije, dok opšteprihvaćenog rešenja još nema. Ovim problemom intenzivno se, između ostalih, bavila i A. Štorer, koja smatra da najznačajnije razlike između internetskih rečnika proističu iz sledećih obeležja:

1. prvobitni medijski oblik rečnika (nem. *ursprüngliche Erscheinungsweise*) – da li je rečnik prvo izrađen kao štampani ili kao elektronski of-lajn rečnik, ili od samog početka kao internetski rečnik;
2. statičan ili dinamičan karakter (nem. *Vollständigkeit, f.*) – da li je cilj da se rečnik zaokruži i da se potom rad na njemu okonča ili se planira njegov trajni razvoj;
3. hipertekstualnost (nem. *Hypertextualisierung, f.*) – da li su informacije predstavljene linerano ili nelinearno;
4. interakcija sa korisnicima (nem. *Interaktion, f. mit dem Benutzer*) – da li rečnik korisnicima nudi mogućnost da preuzmu aktivnu ulogu u komunikaciji ili čak da učestvuju u izradi rečnika;
5. multimedijalnost (nem. *Multimedia, n.*) – da li pored teksta rečnik nudi i ilustracije, tabele, dijagrame, audio-fajlove itd.;
6. vid pretraživanja (nem. *Zugriff, m. auf das Wörterbuch*) – da li korisnici rečnik pretražuju skrolovanjem liste odrednica ili preko polja za pretraživanje itd. (prema Klosa & Tiberius, 2016: 73).

Upravo na osnovu ovih svojstava, kao i na osnovu tipologije koju su nešto ranije izradili Engelberg i Lemnicer (Engelberg & Lemnitzer, 2009: 18–81), Engelberg i Štorer ponudiće 2016. vrlo sveobuhvatnu, preglednu i aktuelnu tipologiju internetskih rečnika, koju ćemo predstaviti u narednim

¹ „Es hat Zeiten gegeben, da konnte die Expertin ein Rechtschreibwörterbuch von einem Frequenzwörterbuch, ein Kollokationswörterbuch von einem Valenzwörterbuch und einen Thesaurus von einem Bildwörterbuch noch mühelos unterscheiden. Erst recht hätte sie die Differenzierung zwischen einem Wörterbuch, einem Korpus, einem Atlas und einer Frequenzliste vor keinerlei Probleme gestellt. Mit der Verbindung von Lexikografie und Internet werden solche Aufgaben schwieriger: Internetwörterbücher können viele Informationstypen auf neuartige Weise vereinigen und nutzeradaptiv präsentieren. Sie bilden in vernetzter Form als ‚Megawörterbücher‘ große Wörterbuchportale und verschmelzen mit Korpora, multimedialen Erweiterungen und automatischen Sprachanalysetools zu Wortschatzinformationssystemen neuer Art“ (Engelberg & Storrer, 2016: 31).

pasusima (Engelberg & Storrer, 2016: 31–63). Ona se zasniva na sledećim kriterijumima:

1. izvorni medij (nem. *Herkunft, f. des Datenbestandes*),
2. terminalnost (nem. *Abgeschlossenheit, f. / Unabgeschlossenheit, f.*),
3. interaktivnost (nem. *Nutzerbeteiligung, f.*),
4. umreženost (nem. *Vernetzung, f.*) i
5. stepen integracije (nem. *Integrität, f.*).

10.2. Internetski rečnici u užem smislu i leksikografski portali

Na osnovu toga da li je reč o odelitom rečniku ili o umreženim rečnicima razlikuju se sledeća dva tipa:

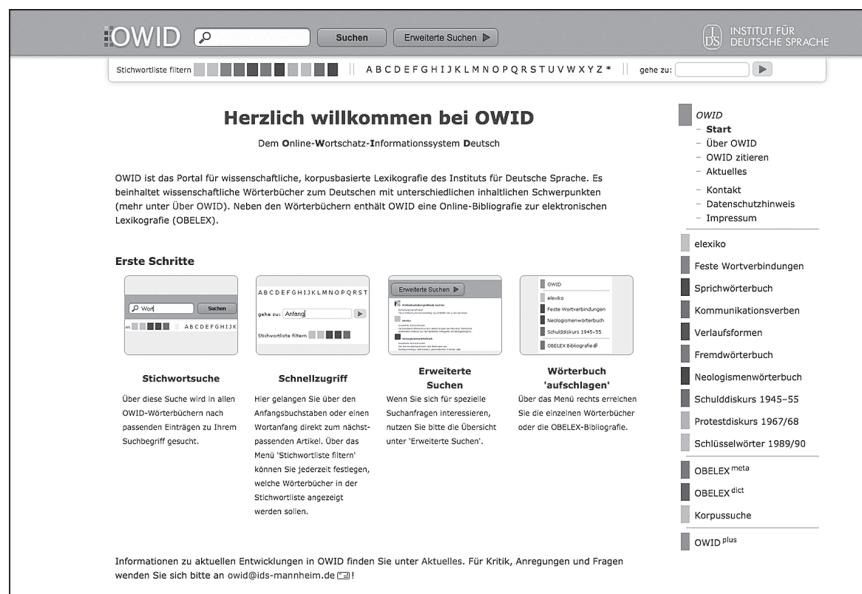
1. internetski rečnici u užem smislu (nem. *Internetwörterbuch, n.*) i
2. leksikografski portali (nem. *Wörterbuchportal, n.*).

Pod internetskim rečnicima podrazumevaju se zasebni rečnici na internetu, dok je leksikografski portal „internetska stranica ili više međusobno umreženih internetskih stranica koje nude pristup nekolicini internetskih rečnika, odnosno podacima koje oni sadrže, pri čemu ti rečnici mogu da se koriste i zasebno. [...] Ova definicija leksikografskog portala podrazumeva, dakle, da rečnici koji su integrirani u neki portal postoje i samostalno, nezavisno od tog portala“² (Engelberg & Storrer, 2016: 47). Leksikografskih portala koji su značajni i korisni za germaniste danas ima više, a kao primer ovde nam može poslužiti leksikografski portal OWID (Online-Wortschatz-Informationssystem Deutsch³) Instituta za nemački jezik u Manhajmu, na adresi www.owid.de. Kao što čitalac može videti na Ilustraciji 190, taj leksikografski portal obuhvata opšti rečnik ELEXIKO, ali i frazeološke rečnike FESTE WORTVERBINDUNGEN i SPRICHWÖRTERBUCH, rečnik glagola govorenja KOMMUNIKATIONSVERBEN, rečnik tzv. progresivnih oblika KLEINES WÖRTERBUCH DER VERLAUFSFORMEN IM DEUTSCHEN, rečnik neologizama NEOLOGISMEN-

² „eine Internetseite oder eine Menge von miteinander vernetzten Internetseiten, die Zugang zu mehreren Internetwörterbüchern bzw. zu den in ihnen enthaltenen Angaben bietet, wobei die Wörterbücher immer auch als Einzelwerke konsultiert werden können. [...] Die obige Definition von 'Wörterbuchportal' beinhaltet also, dass die in das Portal integrierten Wörterbücher auch eine eigenständige, vom Portal unabhängige Existenz haben“ (Engelberg & Storrer, 2016: 47).

³ Internetski leksikografski informacioni sistem

WÖRTERBUCH, rečnih stranih reči FREMDWÖRTERBUCH, kao i rečnike ključnih reči iz tri prelomna perioda nemačke istorije tokom 20. veka: SCHULDDISKURS 1945–55, PROTESTDISKURS 1967/68 i SCHLÜSSELWÖRTER 1989/90. Pored toga, tu su i neleksikografske informacije: bibliografija naučne literature o elektronskoj leksikografiji OBELEX^{meta}, bibliografija elektronskih rečnika OBELEX^{dict}, mogućnost pretrage elektronskih korpusa IDS-a (nem. *Korpussuche*, f) i „nova eksperimentalna platforma za multilingvalno leksičko-leksikografske podatke, kvantitativnu leksičku analizu i interaktivne leksičke aplikacije“⁴ OWIDplus (<https://www.owid.de/index.jsp>).

Ilustracija 190. Leksikografska platforma OWID IDS-a

Internetski rečnici u užem smislu i sami su veoma raznovrsni i mogu se tipologizovati na osnovu nekoliko kriterijuma. Deo tih kriterijuma važi samo za internetsku leksikografiju, dok je deo poznat još iz štampane leksikografije, ali se podjednako može primeniti i na internetske rečnike.

⁴ „neue experimentelle Plattform für multilinguale lexikalisch-lexikografische Daten, für quantitative lexikalische Auswertungen und für interaktive lexikalische Anwendungen“ (<https://www.owid.de/plus/index.html>).

Za internetske rečnike specifične su podele prema:

1. izvornom mediju (nem. *Herkunft des lexikografischen Datenbestandes*),
2. terminalosti (nem. *Abgeschlossenheit bzw. Unabgeschlossenheit des lexikografischen Prozesses*) i
3. interaktivnosti (nem. *Möglichkeit der Nutzerbeteiligung*) (Engelber & Sperr, 2016: 34–37).

10.3. Digitalizovani i izvorni internetski rečnici

Na osnovu izvornog medija, tj. oblika u kome su prvo bitno sačinjeni, rečnici se dela na (1) digitalizovane internetske rečnike i na (2) izvorne internetske rečnike. Digitalizovani rečnici su nastali pre širenja interneta, često i decenijama ili stoljećima ranije.

The screenshot displays the homepage of the Adelung's Grammatical-Critical Dictionary of High German Dialect. At the top, there is a navigation bar with links for 'TEXT', 'zeno.org', 'Bundesministerium für Bildung und Forschung', and 'Wörterbuchnetz'. Below the navigation bar, the title 'Grammatisch-Kritisches Wörterbuch der Hochdeutschen Mundart' is visible. The main content area features a search bar and a list of entries. On the left, a vertical sidebar lists various dialect terms such as 'Abärtig', 'Abschern', 'Abäßen', 'Abästzen', 'Abäthmen', 'Abätszen', 'Abäugeln', 'Abäußern', 'Abba', 'Abbacken', 'Abbaden', 'Abbähnen', 'Abbaizen', 'Abbaken', '1. Abbalgen', 'Abbalgen', 'Abbamens', 'Abbanben', 'Abbatisinn', 'Abbauen', 'Abbaumen', 'Abhäumen', 'Abbäeren', 'Abbeifßen', 'Abbeitzen', 'Abbersten', and 'Abberufen'. To the right of the sidebar, the main content area shows detailed definitions for several entries. For example, 'Abschern' is defined as 'verb. reg. act. in den Küchen, schleimige Fische mit heißer Asche abreiben. Ein anderes dem Klang nach gleiches Wort S. in Abeschern.' 'Abäßen' is defined as 'verb. reg. act. welches aber nur noch bey den Jägern üblich ist, und so viel als abfressen bedeutet. Es wird indessen nur von den Hirschen und dem Wildpret gesagt, wenn es das junge Holz oder die Ahren abbeißt. S. Ab'. 'Abästzen' is defined as 'verb. reg. act. der Äste beraubten. Einen Baum abästen.' 'Abäthmen' is defined as 'verb. reg. act. bey verschiedenen Metallarbeitern, eine Kapelle oder andern Körper ausglühen, um alle in den Poris befindliche Luft zu vertreiben. S. Athem'. 'Abätzen' is defined as 'verb. reg. act. durch ätzende Mittel wegschaffen, abbeiten. Daher die Abützung.' 'Abäugeln' is defined as 'verb. reg. act. bey den Jägern, die Spur bloß mit den Augen, ohne Hund, suchen.' 'Abäußern' is defined as 'verb. reg. act. an einigen Orten, einen Leibeigenen oder Unterthan von dem Gute, welches er besessen, treibet. Am Niederrheine wird solches auch abmeiern genannt. Daher die Abäußerung.' The bottom of the page includes copyright information ('© 2010–2017 by Trier Center for Digital Humanities / Kompetenzzentrum für elektronische Erschließungs- und Publikationsverfahren in den Geisteswissenschaften an der Universität Trier Home | Impressum | Kontakt') and a logo for 'Universität Trier'.

Ilustracija 191. Digitalizovni Adelungov rečnik

Razlog za digitalizaciju je njihov značaj, koji može biti kulturnoistorijski ili uže leksikografski, tj. praktičan. Iz kulturnoistorijskih razloga digitalizovani su, primera radi, rečnik braće Grim (<http://woerterbuchnetz.de/DWB/>) ili Adelungov rečnik „Grammatisch-kritisches Wörterbuch der Hochdeutschen Mundart“ (<http://woerterbuchnetz.de/Adelung/>). Zahvaljujući tome, oni su

neuporedivo pristupačniji, što ih čuva od zaborava ili zanemarivanja u nešto širim stručnim krugovima. Promena sadržinske prirode nema, niti su poželjne – one bi se kosile sa samim ciljem digitalizacije, a to je očuvanje kulturne baštine (Engelberg & Storrer, 2016: 35).

Za razliku od rečnika braće Grim, Adelungovog rečnika i drugih rečnika koji su obeležili nešto strariju nemačku leksikografiju i duhovnu kulturu, noviji štampani rečnici često se digitalizuju zato što ih savremenici prepoznaju kao izuzetno dobru osnovu, koja uz medijsku i izvesnu sadržinsku modernizaciju može biti veoma korisna i danas, ali i ubuduće. Iz tih su pobuda, recimo, digitalizovani „Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache“ (Klappenbach & Steinitz, 1961–1977), koji je poslužio za internetski portal DWDS, ili „Etymologisches Wörterbuch“ Wolfganga Pfajfera (Pfeifer, 1989), koji je integriran u leksikografski portal DWDS i u tom se sklopu dalje razvija (Engelberg & Storrer, 2016: 35).

10.4. Zaokruženi i nezaokruženi internetski rečnici

Prema terminalnosti rečnici se dele na (1) zaokružene i (2) nezaokružene. Zaokruženi internetski rečnici su završeni, njihova je sadržina konačna – ili je dostizanje tog stadijuma njihov cilj. Za razliku od njih, dinamični rečnici tako su zamišljeni da se ponuda informacija u njima neograničeno bogati, aktualizuje i poboljšava na druge načine.

Pored digitalizovanih starijih rečnika velikog kulturnoistorijskog značaja, o kojima je već bilo reči u prethodnom poglavljju, zaokruženi su i mnogi rečnici koji su izrađeni u okviru nekog projekta. Takvi su, između ostalih, pojedini rečnici u sklopu platforme OWID (Engelberg & Storrer, 2016: 36). Uvek, naravno, postoji mogućnost da se status takvih rečnika promeni, tj. da se jednog dana rad na njima nastavi.

10.5. Interaktivni i neinteraktivni internetski rečnici

Prema interaktivnosti internetski rečnici se dele na (1) neinteraktivne i (2) interaktivne, a ovi drugi na (2a) komunikativne i (2b) kolaborativne. Dok neinteraktivne rečnike korisnici „samo“ mogu da upotrebljavaju, kod interaktivnih oni na neki način mogu da učestvuju i u samom leksikografskom procesu. To njihovo učešće može biti ograničeno na komentare, na diskusiju u forumima ili sl., i tada govorimo o komunikativnim interaktivnim rečnicima. Pored toga postoje, kao što znamo, i kolaborativni rečnici, tj. rečnici koje izrađuju sami korisnici. Takvi su, recimo, rečnik sinonima i asocijacija

OPEN THESAURUS (www.openthesaurus.de) ili WIKTIONARY-DE (<https://de.wiktionary.org>) (up. Engelberg & Storrer, 2016: 36–37; Abel & Meyer, 2016).

The screenshot shows the homepage of openthesaurus.de. At the top, there is a navigation bar with links for 'Wortlisten', 'Tags', 'API', and 'Über'. On the right, there are buttons for 'Einloggen und mitmachen' and 'Tipps: Texte kostenfrei auf Rechtschreib- und Grammatikfehler prüfen'. The main search bar contains the word 'süß' with a magnifying glass icon. Below the search bar, the site's logo 'openthesaurus.de' is displayed, followed by the text 'SYNONYME UND ASSOCIATIONEN'. The search results for 'süß' are listed in two columns:

- niedlich** (Hauptform) · allerliebst · herzallerliebst
· herzig · puppig · (ganz) reizend · süß · zum Knuddeln · goldig (ugs.) · putzig (ugs.)¹⁹ · schnatz (ugs., regional) · schmuckelig (ugs.) · schmeckabnutzchen (ugs.) · zum Anknabbern (ugs.)
- ASSOCIATIONEN:**
  - erstaunlich · Leiblich · reizend ...
  - >> Ändern
- süß** · süßlich · zuckerig
- ASSOCIATIONEN:**
  - Leckerlei · Süßigkeiten · Süßwaren · ...
  - Schokolade · Kakao (Fleischpr.) · Schoko (ugs.)
  - Süßigkeiten · Süßwaren · ...
  - Alte analogen ...
  - >> Ändern
- drollig · goldig · knuddelig · knuffig · niedlich · posseiflerig · putzig (ugs.) · süß (ugs.)²⁰**
- ASSOCIATIONEN:**
  - niedlich · allerliebst · herzallerliebst · ...
  - erstaunlich · Leiblich · reizend ...
  - >> Ändern
- Süßigkeiten** · Süßwaren
- Nicht das Richtige dabei?**
+ Eine weitere Bedeutung von 'süß' zu OpenThesaurus hinzufügen

On the right side of the page, there is a sidebar titled 'Wiktionary' containing the following information:

- Bedeutungen:**
  1. Geschmackserkringung von Zucker oder Honig 2. niedlich 3. in der Druckerpresse: Eine vollendet aber unbedachte Arbeit
- Synonyme:**
  - lecker, vorwiegend verwendet für Wein 2. herzallerliebst, niedlich, posseirich
- Quelle:** Wiktionary-Seite zu 'süß' [Autoren]
- Lizenz:** Creative Commons Attribution-ShareAlike

Below the sidebar, there is a section titled 'Wikipedia-Links' with a list of related Wikipedia pages.

Ilustracija 192. Kolaborativni rečnik sinonima OPEN THESAURUS, odrednica *stüß*

Sistematičan pregled različitih vidova interakcije između rečnika i korisnika nude Abel i Majer, ističući pritom da ove nove mogućnosti donekle brišu tradicionalnu granicu između priredivača i autora rečnikâ, sa jedne strane, i njihovih korisnika, sa druge strane (Abel & Meyer, 2016). Ova dvojica autora korisničku interakciju klasificuju na sledeći način:

1. neposredan doprinos korisnika izradi rečnika – izrada, preoblikovanje i brisanje rečničkih članaka (nem. *direkte Nutzerbeteiligung*),
2. posredan doprinos korisnika izradi rečnika – povratne informacije autorskom timu (nem. *indirekte Nutzerbeteiligung*) i
3. interakcija u vidu pratećih sadržaja – recepcija i/ili produkcija dodatnog materijala u obliku bloga, foruma itd. (nem. *begleitende Nutzerbeteiligung*) (Abel & Meyer, 2016: 253)

Rečnici koji nastaju i razvijaju se uz neposredan doprinos korisnika nazivaju se kolaborativnim rečnicima (nem. *kollaboratives Wörterbuch*). Trenutno postoje tri tipa takvih rečnika:

1. otvoreni kolaborativni rečnici (nem. *offen-kollaboratives Wörterbuch*),
2. kolaborativno-institucionalni rečnici (nem. *kollaborativ-institutionelles Wörterbuch*) i
3. polukolaborativni rečnici (nem. *semi-kollaboratives Wörterbuch*) (Abel & Meyer, 2016: 254–263).

Kod otvorenih kolaborativnih rečnika korisnici izrađuju, preoblikuju i brišu članke, a njihov doprinos pre objavljivanja ne podleže kontroli neke nadređene instance.

Na mesto ekspertskeg znanja dolazi kolektivno znanje učesnika, koje se često naziva inteligencijom jata, kolektivnom inteligencijom ili mudrošću mnogih ('wisdom of crowds'). Osnovna prepostavka ovog postupka je da se različite subjektivne perspektive i znanja uključenih pojedinaca konsoliduju u zajedničkom procesu obeleženom grupnom dinamikom, povezujući se tako u veću celinu⁵ (Abel & Meyer, 2016: 254).

Najpoznatiji primer otvorenih kolaborativnih rečnika svakako su enciklopedijski portal WIKIPEDIA i njegov sestrinski integrисани leksički portal WIKTIONARY. Za germaniste bi zanimljiv mogao biti i otvoreni kolaborativni rečnik nemačkog slenga SPRACHNUDEL (<http://www.sprachnuadel.de/>).

Kolaborativno-institucionalni rečnici korisnicima takođe dozvoljavaju da izrađuju članke, ali ih pre objavlјivanja stručnjaci izdavačke kuće ili neke druge organizacije/institucije koja je rečnik pokrenula kontrolišu, proveravajući da li u njima ima vandalizama, uvreda ili kleveta. Drugih vidova kontrole sadržine uglavnom nema. Korisnici, međutim, nemaju pravo da menjaju postojeće članke, ni da ih brišu (Abel & Meyer, 2016: 260).

Polukolaborativni rečnici omogućavaju korisnicima da izrađuju članke, ali ne i da ih sami objave. Svaki prilog korisnika temeljno proverava ekspertska tim i tek nakon toga dozvoljava njegovo objavlјivanje. Poznati rečnik ovog tipa je LEO (<https://dict.leo.org>) (Abel & Meyer, 2016: 261).

⁵ „An die Stelle des Expertenwissens tritt das kollektive Wissen der Beteiligten, das häufig als 'Schwarmintelligenz' oder auch als die 'Weisheit der Vielen' ('wisdom of crowds') bezeichnet wird. Die Grundannahme dieses Vorgehens ist, dass die verschiedenen subjektiven Sichtweisen und Kenntnisse der beteiligten Individuen in einem gemeinschaftlichen, gruppendifynamischen Prozess konsolidiert werden und sich so zu einem größeren Ganzen verbinden“ (Abel & Meyer, 2016: 254).

10.6. Leksikografski portali

10.6.1. Podela leksikografskih portalova prema tipu informacija

Kao što smo već istakli, leksikografski portalovi su platforme koje objedinjuju, odnosno umrežavaju više internetskih rečnika. Oni su danas samo jedna od nekoliko vrsta leksičkih portalova (nem. *Wortschatzportal*, *n*), tj. portalova koji nude informacije o leksiciji.

Među leksičkim portalima tenutno razlikujemo četiri tipa, i to na osnovu prirode informacija koje nude:

1. leksikografski portalovi u užem smislu (nem. *Wörterbuchportal*, *n*),
2. leksikološki portalovi (nem. *lexikologisches Portal*),
3. integrirani leksički portalovi (nem. *integriertes Wortschatzportal*) i
4. enciklopedijski portalovi (nem. *enzyklopädisches Portal*) (Engelberg & Storrer, 2016: 54–57).

Leksikografski portalovi u užem smislu nude informacije o značenju reči i o njihovim osnovnim gramatičkim, sintaksičkim i pragmatičkim svojstvima, kao i primere, kolokacije i sl. Sve ove informacije su prethodno odabrane, obrađene i oblikovane tako da odgovaraju uobičajenom načinu prezentacije leksičke gradi.

The screenshot shows the search interface for the Polytechnisches Journal corpus. The search term 'Sachkunde' is entered in the search bar. The results page displays a list of 5-6 search results, each with a snippet of text from a historical journal article. The results are sorted by date (descending). The interface includes dropdown menus for 'Korpus' (set to Polytechnisches Journal), 'Start' (1820), 'Ende' (1931), and 'Anzeige' (set to 'voll'). There are also filters for 'Sortierung' (set to 'Datum absteigend') and 'Anzahl Treffer pro Seite' (set to 50). On the right side, there are two columns of links labeled 'Belege in Korpora' and 'Zeitungskörper'.

Belege in Korpora

- Referenzkorpora
  - DWDS-Kenkkorpus (107)
  - DWDS-Kenkkorpus (21 (9))
  - Deutsches Textarchiv (25)
- Zeitungskörper
  - Berliner Zeitung (123)
  - Tagespiegel (89)
  - Die Zeit (359)
- Spezialkörper
  - Referenz- und Zeitungskörper (112)
  - Blogs (18)
  - Polytechnisches Journal (5)
  - Filmuntertitel (5)
  - Gesprochene Sprache (2)
  - DDR (2)

Wortinformationen zu „Sachkunde“ ...

Korpusbelege (Polytechnisches Journal)

Sachkunde

Korpus: Polytechnisches Journal Start: 1820 Ende: 1931

Anzeige: KWC voll maximal

Sortierung: Datum absteigend Anzahl Treffer pro Seite: 50

1: Bücherschau. In: Dinglers polytechnisches Journal, Jg. 1927/342, S. 115-120. Berlin, 1927.
Die Fragen der Wasserversorgung und Wasserréinigung begegnen heute erheblichem Interesse, das Erscheinen des vorliegenden neuen Bändchens der bekannten Sammlung wird daher von vielen Kreisen freudig begrüßt werden, zumal es dem Verfasser auf Grund seiner großen Sachkunde gelungen ist, einer bei aller Kürze recht guten und lehrreichen Überblick über dieses Sondergebiet zu geben.

2: Polytechnische Schau. In: Dinglers Polytechnisches Journal (Hg. E. Jähnke), Jg. 1919/334, S. 228-231. Berlin W, 1919.
Der Zentralausschuss für Hochschulwesen und Verschönerung der Städte hat die allgemeinen Aufgaben der Verwaltung bestimmt zu erzielen, die den Fragen des Lebens manifester und vielseitiger und verantwortlicher werden.

3: Rechts-Schau. In: Dinglers Polytechnisches Journal (Hg. E. Jähnke), Jg. 1916/331, S. 50-52. Berlin, 1916.
"Ihre Behauptung", so führt das Reichspräsidialgericht in diesem Urteil weiter aus, "daß Oel ihrer nichtmetallischen Verbindung nicht schade, wird durch den Gutachter, dessen Sachkunde auch auf diesem, sein Spezialfach eng berührtes Gebiet nicht angezweifelt werden kann, voll bestätigt.

4: Rechts-Schau. In: Dinglers Polytechnisches Journal (Hg. E. Jähnke), Jg. 1916/331, S. 358-359. Berlin, 1916.
Die bloße Tatsache, daß die Angestellten in der Regel nicht sachverständig genug sind, kann zu einer grundsätzlichen Entscheidung der Frage, ob die Kenntnis der Angestellten die Erfindungsbenutzung offenkundig macht, nicht herangezogen werden, denn einmal haben ja auch diese Angestellten die Erfahrung gesammelt, welche Kenntnis sie braucht die Erfindung ja nicht so kompliziert zu sein, daß besondere Sachkunde dazu gehört, sie in ihrer Eigenart geistig zu erfassen.

5: Die preussische geologische Landesaufnahme. In: Dinglers Polytechnisches Journal (Hg. M. Riedel), Jg. 1903/316, S. 31-32. Berlin, 1903.
Dabei bietet der Umstand, daß der betreffende Geolog in seinem Berichte an die Anstalt sein Urteil ausführlich zu begründen hat, überdies die Bürgschaft, dass solches mit Sachkunde und möglichst frei von subjektiver Voroneigennomeneit gebildet wurde, daß die Direktion eine Kontrolle hierüber auszuüben vermag.

5-6 von 5 Treffern [Export als TSV]

Ilustracija 193. Potvrde u jednom od korpusa za imenicu *Sachkunde* na portalu DWDS

Za razliku od njih, informacije na leksikološkim portalima nisu leksikografske u uobičajenom smislu, premda svakako jesu jezičke prirode. To su uglavnom primeri iz korpusa, fleksivne paradigme, kookurencije itd. Podaci su pretežno automatski ili poluautomatski generisani i nisu oblikovani u skladu sa ustaljenom leksikografskom praksom (Engelberger & Storrer, 2016: 54–55).

Integrativni leksički portali povezuju leksikografske informacije sa informacijama kakve nude leksički portali, kao što to, primera radi, čini portal DWDS, integrišući potvrde u različitim korpusima. Na Ilustraciji 193 vidimo, tako, potvrde u jednom od korpusa za imenicu *Sachkunde* ('stručno znanje' / 'stručnost' i 'poznavanje prirode i društva kao školski predmet').

Enciklopedijski portali su internetske enciklopedije (nem. *Sachwörterbuch*, *n.*; *Enzyklopädie*, *f.*). Baš kao i kod štampanih enciklopedija, njihova suština nisu jezičke, već nejezičke informacije – koje, doduše, nije uvek lako jasno razgraničiti. Najpoznatiji enciklopedijski portal već godinama unazad je WIKIPEDIA, čija je nemačka verzija (<https://de.wikipedia.org>) izuzetno bogata.

10.6.2. Tipologija leksikografskih portala prema strukturi

Engelberg i Štorer leksikografske portale prema strukturi tipologizuju na osnovu sledeća dva kriterijuma:

1. stepen samostalnosti rečnika koje portal obuhvata i
2. stepen integracije pojedinačnih rečnika u pogledu mogućnosti pretrage, izgleda i umreženosti (Engelberg & Storrer, 2016: 51–52).

Na osnovu ova dva kriterijuma razlikuju se četiri tipa leksikografskih portala u užem smislu:

1. zbirke internetskih rečnika (nem. *Wörterbuchsammlung*, *f.*),
2. pretraživači internetskih rečnika (nem. *Wörterbuchsuchmaschine*, *f.*),
3. mreže internetskih rečnika (nem. *Wörterbuchnetz*, *n.*) i
4. virtualni leksikografski portali (nem. *virtuelles Wörterbuchportal*) (Engelberg & Storrer, 2016: 51–52).

U zbirkama internetskih rečnika pojedinačni rečnici nisu integrисани. Oni su potpuno samostalni, izgled nije ujednačen, objedinjena pretraga nije moguća, a portal nudi samo eksterni pristup rečniku kao celini. Ovakvi portali praktično su liste linkova.

Pretraživači internetskih rečnika su platforme koje pojedinačne rečnike integrišu utoliko što omogućavaju eksterni pristup njihovim odrednicama, tj. objedinjenu pretragu. Izgled ni kod njih nije ujednačen, a pojedinačni rečnici nisu međusobno umreženi.

Mreže internetskih rečnika su prototipični leksikografski portali. U njima su pojedinačni rečnici međusobno vrlo integrirani. Njihov integritet nije narušen, ali je izgled ujednačen, a mogućnost objedinjenog pretraživanja veoma razrađena. Primer takvog leksikografskog portala je OWID Instituta za nemački jezik u Manhajmu, koji smo već pominjali. Na Ilustraciji 194 možemo videti rezultat objedinjene pretrage za imenicu *Maus* na ovom portalu (www.owid.de).

The screenshot shows the OWID website interface. At the top, there is a search bar with the word 'Maus' and a 'Suchen' button. To the right of the search bar is the logo of the Institut für Deutsche Sprache (IDS) and the text 'INSTITUT FÜR DEUTSCHE SPRACHE'. Below the search bar is a navigation menu with letters A through Z and a 'gehe zu:' input field. The main content area is titled 'Ergebnis für "Maus"' (Results for "Maus"). It displays several sections of search results:

- Siehe Artikel**: Includes a link to 'Maus (elexiko)'.
- Maus Basiskomponente zu**: Includes a link to 'Ist die Katze aus dem Haus, tanzen die Mäuse auf dem Tisch. (Sprichwörterbuch)'.
- Maus Basiskomponente zu**: Includes a link to 'Mit Speck fängt man Mäuse. (Sprichwörterbuch)'.
- Stichwörter, die mit 'Maus' anfangen:** Includes links to 'Verlaufsformenwörterbuch (1)', 'elexiko (27)', 'Sprichwörterbuch (1)', and 'Neologismenwörterbuch (29)'.
- Stichwörter, die auf 'Maus' enden:** Includes a link to 'elexiko (46)'.
- Stichwörter, in denen 'Maus' enthalten ist:** Includes links to 'Verlaufsformenwörterbuch (1)', 'elexiko (52)', and 'Sprichwörterbuch (1)'.

At the bottom left, it says 'Es handelt sich um eine zeichenbasierte Suche: "maus" findet auch "fest|maus" = "fest|schmaus". Suchen, die die Wortbildung berücksichtigen, finden Sie unter Erweiterte Suchen.' At the bottom right is a sidebar with a legend for icons representing different OWID services:

- OWID**:
  - Start
  - Über OWID
  - OWID zitieren
  - Aktuelles
  - Kontakt
  - Datenschutzhinweis
  - Impressum
- elexiko**:
  - Feste Wortverbindungen
  - Sprichwörterbuch
  - Kommunikationsverbien
  - Verlaufsformen
  - Fremdwörterbuch
  - Neologismenwörterbuch
  - Schuldiskurs 1945–55
  - Protestdiskurs 1967/68
  - Schlüsselwörter 1989/90
- OBELEX**:
  - OBELEX *meta*
  - OBELEX *dict*
  - Korpussuche
- OWID plus**

At the very bottom, there is a footer with links to 'Über OWID | Kontakt | Datenschutzhinweis | Impressum' and the text '© Institut für Deutsche Sprache (<http://www.ids-mannheim.de>)'.

Ilustracija 194. Objedinjena pretraga na mreži internetskih rečnika OWID

I na kraju, virtuelni leksikografski portali potpuno objedinjuju pojedinačne rečnike, ali korisnicima ne omogućavaju da ih prepoznaaju kao takve, tj. potpuno ukidaju njihovu samostalnost u okviru portala. Među veoma poznate virtuelne leksikografske portale koji uključuju i nemački jezik ubraja se integrirani leksički portal LINGUEE (www.linguee.de).

10.7. Indirektni elektronski izvori leksikografskih informacija

Pored internetskih rečnika koji su uprkos svim inovacijama i dodatnim sadržajima i dalje jasno prepoznatljivi kao rečnici u međuvremenu su se pojavili raznovrsni **hibridni izvori leksikografskih informacija**, koje korisnici najverovatnije ne bi svrstali u tu kategoriju. Kod takvih hibridnih oblika leksikografske informacije – najčešće o ekivalenciji i kombinatorici – ili nisu dominantne ili su potpuno podređene nekoj drugoj funkciji. Među ove hibridne izvore leksikografskih informacija mogli bi se, primera radi, ubrojati prevodilački programi s terminološkim bazama (tzv. *CAT tools*), elektronski korpusi ili prevodilački portal PROZ.COM (www.proz.com). U godinama koje dolaze svakako će se pojaviti i brojni drugi programi i platforme ovog i srodnog tipa.

11. Umesto zaključka

Ukoliko posmatramo razvoj nemačke leksikografije od početka 21. veka, uključujući i raznovrsne jednojezične rečnike, nema sumnje da je ponuda rečnika bogatija nego ikada do sada. Zahvaljujući razvoju informacionih tehnologija nastaju novi rečnici, ali i potpuno novi tipovi rečnika, dok se značajni tradicionalni rečnici digitalizuju. Brojnim korisnicima u zemljama nemačkog govornog područja, ali i u inostranstvu, danas su zato veoma lako i brzo, a najčešće i potpuno besplatno, dostupni rečnici koje svojevremeno nikada ne bi mogli nabaviti, već bi ih – i to samo u najboljem slučaju – možda mogli koristiti u nekoj ne preterano udaljenoj biblioteci. Pored toga, jednojezični rečnici nemačkog jezika dostupni su u sve više vidova – kao štampani rečnici, ali i kao elektronski rečnici na raznovrsnim nosačima podataka, kao internetski rečnici i kao aplikacije za mobilne telefone. To korisnicima omogućava da ih upotrebljavaju u svakom trenutku i na svakom mestu, bez ikakvog posebnog napora: kod kuće, u školi, na fakultetu, u prevodilačkoj kabini, na službenom putu itd. Sve u svemu, ukoliko posmatramo jednojezične rečnike nemačkog jezika ili npr. dvojezične nemačko-engleske rečnike, situacija je sve bolja i bolja. Mogućnosti o kojima donedavno nismo mogli ni sanjati danas se jednostavno podrazumevaju.

U poređenju s tim, u dvojezičnoj leksikografiji koja obuhvata jezički par srpski/hrvatski i nemački nije bilo osetnih pomaka. Broj rečnika ostaje mali, stariji rečnici se ne digitalizuju, a internetski rečnici su veoma niskog kvaliteta – praktično neupotrebljivi u bilo kakve iole ozbiljnije svrhe. Stiče se utisak da razvoj tehnologije nije uspeo čak ni da kompenzuje pogoršanja koje je donešlo usitnjavanje tržišta usled razaranja Jugoslavije i cepanja srpskohrvatskog/hrvatskosrpskog na niz jezika – doduše gotovo identičnih, ali ipak sa donekle različitom normom, ili bar težnjom ka uspostavljanju koliko-toliko zasebne norme.

Odricanje od srpskohrvatskog/hrvatskosrpskog jezičkog jedinstva ne odražava se, doduše, gotovo nimalo na upotrebljivost opštih dvojezičnih rečnika, ali zato onemogućava prekograničnu upotrebu istih terminoloških rečnika. Kao segment leksičke koji se ne razvija samostalno, terminologija mnogih nauka i struka danas se primetno razlikuje od zemlje do zemlje nekadašnjeg srpskohrvatsko/hrvatskosrpskog govornog područja. Usled toga, primera radi, korisnici u Srbiji zaista ne mogu uspešno da koriste nemačko-hrvatske ili hrvatsko-nemačke pravne, medicinske ili tehničke rečnike.

Krunjenje je tržište uz to učinilo podložnim još jednoj negativnoj pojavi u oblasti leksikografije – ali i udžbeničke i priručničke literature i izdavaštva

u celini. Reč je o preplavljanju tržišta publikacijama, pa i nemačko-srpskim i srpsko-nemačkim rečnicima, međunarodnih leksikografskih i izdavačkih koncerna. S jedne strane, oni obogaćuju ponudu, što je svakako korisno, ali im, s druge strane, prioritet nije kvalitet, nego relativno lak profit. U tom cilju, oni publikacije koje su izrađene za neko veliko tržište uz minimalne troškove – a samim tim površno i pretežno pravidno – prilagodavaju potrebama niza malih tržišta. Rezultat su rečnici, paraleksikografski priručnici, udžbenici i drugi materijali neobičnih svojstava i kvaliteta koji je daleko od idealnog. Situaciju dodatno pogoršavaju domaći izdavači, koji usled siromaštva nisu u mogućnosti da investiraju u ozbiljnije projekte, pa zato preštampavaju stare rečnike i slične priručnike, minimalno prerađuju davna izdanja ili angažuju nekompetentne autore da izrade kakve-takve nove rečnike.

Za sada ne deluje da će se u dogledno vreme situacija u tom pogledu izmeniti na bolje, pa je tim važnije edukovati korisnike, tj. upoznavati ih sa raznovrsnim mogućnostima koje im nude jednojezični rečnici nemačkog jezika, i obučavati ih za njihovu upotrebu, ukazujući im istovremeno na ograničenja dvojezične leksikografije za jezički par srpski/hrvatski i nemački.

Pored toga, korisnicima treba skretati pažnju i na to koliko je važno da koriste i jednojezične rečnike maternjeg jezika, jer ni kompetencija izvornih govornika nije savršena, čak ni ukoliko su jezički profesionalci. U tom smislu neophodno je da domaći korisnici, razvijajući jezičku kulturu, shvate i prihvate da bi bar kada rešavaju značajne jezičke zadatke morali koristiti različite leksikografske priručnike, poput pravopisnog rečnika, rečnika jezičkih nedoumica, opštег rečnika itd.

12. Literatura

12.1. Naučna i stručna literatura

- Abel, A. & Meyer, C. M. (2016). Nutzerbeteiligung. U Klosa, A. & Müller-Spitzer, C. (priredile). *Internetlexikografie. Ein Kompendium*. Berlin: Walter de Gruyter.
- ACRL (2006): Association of College and Research Libraries (2006). Information Literacy Competency Standards for Higher Education. Preuzeto sa <<http://www.ala.org/acrl/standards>> (pristupljeno 25. II 2015)
- Alanović, M. i dr. (2014). *Deutsch-serbische kontrastive Grammatik. Teil II: Das Nomen und der nominale Bereich*. München: Verlag Otto Sagner.
- Alanović, M. i dr. (2014²). *Deutsch-serbische kontrastive Grammatik. Teil III: Verb und Verbalkomplex*. München: Verlag Otto Sagner.
- Bahns, J. (1996). *Kollokationen als lexikographisches Problem: eine Analyse allgemeiner und spezieller Lernerwörterbücher des Englischen*. Tübingen: Niemeyer.
- Barbour, S., & Stevenson, P. (1998). *Variation im Deutschen. Soziolinguistische Perspektive*. Übersetzt aus dem Englischen von Konstanze Gebel. Berlin: Walter de Gruyter.
- Bassiouney, R. (2009). *Arabic Sociolinguistic*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Begenišić, D. (2010). *Nemačko-srpska (srpskohrvatska) i srpsko (srpskohrvatsko)-nemačka stručna leksikografija 1945–2000*. Neobjavljena doktorska disertacija. Beograd: Filološki fakultet.
- Begenišić, D. (2016). *Dometi stručne leksikografije nemačkog i srpskog jezika*. Beograd: Miroslav.
- Begenišić, D. (2016²). Aktuelno stanje i perspektive nemačko-srpske školske leksikografije. U Kostić-Tomović i dr. (priredili). *U carstvu reči – jezici i kulture. Zbornik radova u čast prof. dr Jovana Đukanovića povodom 85. rođendana*. Beograd: FOKUS – Forum za interkulturnu komunikaciju / Filološki fakultet.
- Bugarski, R. (1996). *Jezik u društvu*. Beograd: Čigoja / XX Vek.
- Bugarski, R. (1997). *Jezik u društvenoj krizi*. Beograd: Čigoja / XX Vek.
- Burger, H. (2003). *Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen*. 2., überarbeitete Auflage. Berlin: Erich Schmidt Verlag.

- Burger, H. (2009). Semantische Aspekte der deutschen Phraseografie: die aktuelle Praxis - allgemeine und phraseologische Wörterbücher im Vergleich. U Mellado Blanco, C. (priredila). *Theorie und Praxis der idiomatischen Wörterbücher*. Tübingen: Niemeyer, str. 23-44.
- BPB (2010): Bundeszentrale für Politische Bildung (2010): Dossier Sprache und Politik. Preuzeto sa <<http://www.bpb.de/politik/grundfragen/sprache-und-politik/42759/ns-vokabeln>> (pristupljeno 17. II 2017)
- Clyne, M. (1984). *Language and Society in the German-Speaking Countries*. Cambridge i dr.: Camberidge University Press.
- Cölfen, H. (2012). Wikipedia. U Haß, U. (priredila). *Große Lexika und Wörterbücher Europas. Europäische Enzyklopädien und Wörterbücher in historischen Porträts*. Berlin/Boston: Walter de Gruyter, str. 509-523.
- Dobrovolski (2009). Zur lexikografischen Repräsentation der Phraseme (mit Schwerpunkt auf zweisprachigen Wörterbüchern). U Mellado Blanco, C. (priredila). *Theorie und Praxis der idiomatischen Wörterbücher*. Tübingen: Niemeyer, str. 149-168.
- Dornseiff, F. (2000). Einleitung. Wortschatzdarstellung und Bezeichnungslehr. U Dornseiff, F. *Der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen*. Lizenzausgabe der 5. Auflage 1959. Leicht gekürzte Sonderausgabe. Wiesbaden: Walter de Gruyter.
- Dragičević, R. (2007). *Leksikologija srpskog jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Dragičević, R. (ur) (2014). *Savremena srpska leksikografija u teoriji i praksi. Kolektivna monografija*. Beograd: Filološki fakultet.
- Durbaba, O. (2011). *Teorija i praksa učenja i nastave stranih jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Đukanović, J. (1992). *Morfologija savremenog nemačkog jezika*. Beograd: Naučna knjiga.
- Đukanović, J. (2005). *Komunikativna gramatika nemačkog jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Đukanović, J. (2006). Mala nemačka gramatika. U Đukanović i dr. *Osnovni rečnik nemačko-srpski i srpsko-nemački sa nemačkom i srpskom gramatom*. Beograd: Zavod za udžbenike, str. 565–599.
- Durović, A. (2006). Kleine serbische Grammatik. U Đukanović i dr. *Osnovni rečnik nemačko-srpski i srpsko-nemački sa nemačkom i srpskom gramatom*. Beograd: Zavod za udžbenike, str. 601–627.

- Durović, A. (2009). *Translation und Translationswissenschaft. Ein Hochschullehrbuch*. Beograd: Filološki fakultet.
- Durović, A. (2011). *Grundfragen der Syntax*. Beograd: Filološki fakultet.
- Durović, A. (2016). Sprachvarietäten des Deutschen als translatologische Herausforderung. U Kostić-Tomović, J. i dr. (priredili). *U carstvu reči – jezici i kulture. Zbornik u čast prof. dr Jovanu Đukanoviću povodom 85. rođendana*. Beograd: Filološki fakultet / FOCUS – Forum za interkulturalnu komunikaciju, 44–59.
- Empfehlungen des Europäischen Parlaments und des Rates vom 18. Dezember 2006 zu Schlüsselkompetenzen für lebensbegleitendes Lernen (2006/962/EG) U *Amtsblatt der Europäischen Union* L 394/10, 30. XII 2006. Preuzeto sa <<https://tinyurl.com/zgsu4fx>> (pristupljeno 6. III 2017)
- Engel, U., Srđić, S. & Alanović, M. (2012). *Deutsch-serbische kontrastive Grammatik. Teil I: Der Satz*. Mitwirkung: Annette Đurović. München: Verlag Otto Sagner.
- Engelberg, S. & Lemnitzer, L. (2009). *Lexikographie und Wörterbuchbenutzung*. 4., überarbeitete und erweiterte Auflage. Tübingen: Stauffenburg Verlag.
- Engelberg, S., Müller-Spitzer, C. & Schmidt, T. (2016). Vernetzungs und Zugriffsstrukturen. U U Klosa, A. & Müller-Spitzer, C. (priredile). *Internetlexikografie. Ein Kompendium*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Engelberg, S. & Storrer, A. (2016). Typologie von Internetwörterbüchern und -portalen. U Klosa, A. & Müller-Spitzer, C. (priredile). *Internetlexikografie. Ein Kompendium*. Berlin: Walter de Gruyter.
- EPG (2011): European Profiling Grid (2011): Das europäische Profilraster für Sprachlehrende. Preuzeto sa <<https://tinyurl.com/hwlheuk>> (pristupljeno 24. II 2017)
- GER: Gemeinsamer europäischer Referenzrahmen für Sprachen. Preuzeto sa: <<https://tinyurl.com/j7t2sm4>> (pristupljeno 24. II 2017)
- Gür-Şeker, D. (2012). Der *Duden* - eine Wörterbuchfamilie im Kontext der deutschen Wörterbuchlandschaft um die Wende vom 20. zum 21. Jahrhundert. U Haß, U. (priredila). *Große Lexika und Wörterbücher Europas. Europäische Enzyklopädien und Wörterbücher in historischen Porträts*. Berlin/Boston: Walter de Gruyter, str. 491-507.

- Hallsteindóttir, D. (2009). Zweisprachige Lernerphraseografie aus funktionaler Sicht. U Mellado Blanco, C. (priredila). *Theorie und Praxis der idiomatischen Wörterbücher*. Tübingen: Niemeyer, str. 209-231.
- Haß-Zumkehr, U. (2001). *Deutsche Wörterbücher – Brennpunkt von Sprach- und Kulturgeschichte*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Haß, U. (2012). Einführung in den Band, samt eines Versuchs über die Frage, ob Europa als 'Wissensraum' verstanden werden kann. U Haß, U. (priredila). *Große Lexika und Wörterbücher Europas. Europäische Enzyklopädien und Wörterbücher in historischen Porträts*. Berlin/Boston: Walter de Gruyter, str. 1-49.
- Hausmann, F. J. (1986). Wörterbuch und Wahrheit. Zur Rezeption des Wörterbuchs der deutschen Gegenwartssprache in der Bundesrepublik. U Malige-Klappenbach, H. *Das Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache*. Tübingen: Niemeyer, str. 175–192.
- Herbst, T. & Klotz, M. (2003). *Lexikografie*. Paderborn: Ferdinand Schönigh.
- Hlebec, B. (2009). *Prevodilačke tehnike i postupci*. Beograd: EBG.
- Hoinkes, U. (2012). *Die große französische Enzyklopädie von Diderot und d'Alambert*. U Haß, U. (priredila) *Große Lexika und Wörterbücher Europas. Europäische Enzyklopädien und Wörterbücher in historischen Porträts*. Berlin: Walter de Gruyter, 117–136.
- Ivanović, B. (2005). *Frazeologizmi u Luterovom prevodu Biblije iz 1534. godine i njihova zastupljenost u savremenom nemačkom jeziku*. Neobjavljen magistarski rad. Beograd: Filološki fakultet.
- Ivanović, B. (2010). Problem klasifikacija nemačkih frazeologizama. U *Kommunikacija i kultura online 1*, 104–114.
- Ivanović, B. (2012). *Recesivna obeležja nemačkih frazeologizama i tendencija nivelacije prema savremenom jezičkom stanju*. Neobjavljena doktorska disertacija. Beograd: Filološki fakultet.
- Jesenšek, V. (2009). Phraseologische Wörterbücher auf dem Weg zu Phraseologiedatenbanken. U Mellado Blanco, C. (priredila). *Theorie und Praxis der idiomatischen Wörterbücher*. Tübingen: Niemeyer, 65-81.
- Keiderling, T. (2011). Der Brockhaus. U Haß, U. (priredila). *Große Lexika und Wörterbücher Europas: Europäische Enzyklopädien und Wörterbücher in historischen Porträts*. Berlin: Walter de Gruyter, 193–210.
- Kirkness, A. (2012). Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm. U Haß, U. (priredila): *Große Lexika und Wörterbücher Europas*.

- Europäische Enzyklopädien und Wörterbücher in historischen Porträts*, str. 211–232).
- Klikovac, D. (2000). *Semantika predloga*. Beograd: Filološki fakultet.
- Klosa, A. & Tiberius, C. (2016). Der lexikografische Prozess. U Klosa, A. & Müller-Spitzer, C. (priredile). *Internetlexikografie. Ein Kompendium*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Knipf-Kolmosi, E., Rada, R. & Bernáth, C. (2006). *Aspekte des deutschen Wortschatzes. Ausgewählte Fragen zu Wortschatz und Stil*. Budapest: Bölcész Konzorcium. <http://gepeskonyv.btk.elte.hu/adatok/Germanistika/39Knipf/2007-01-02-hefop_knip-rada-bernath.pdf> (Pristupljeno 17. 04. 2017)
- Kohrt, M. (1987) *Theoretische Aspekte der deutschen Orthographie*. Tübingen: Niemeyer.
- Kostić, Đ. S. (2013). *Das enzyklopädische Bild der Donau*. Saopštenje na skupu *Resourcen der Donau-Region: Möglichkeiten zur Nutzung und Zusammenarbeit*, Humboldt-Kolleg 2013, Beograd, 12–15. VI 2013. (rukopis, 7 str)
- Kostić, J. (2006). *Imenice nastale konverzijom u savremenom nemačkom književnom jeziku i njihovi ekvivalenti u srpskom*. Neobjavljena doktorska disertacija. Beograd: Filološki fakultet.
- Kostić-Tomović, J. (2009). Jezička ekvivalencija i njeni tipovi. *Prevodilac* 61, 21–40.
- Kostić-Tomović, J. (2011). Nemačko-srpska stručna leksikografija kao izazov za nastavnu i prevodilačku praksu (2000–2010). U *Jezik struke: izazovi i perspektive. Zbornika radova s Druge međunarodne konferencije DSJKS-a*. Beograd: Filozofski fakultet.
- Kostić-Tomović, J. (2013). *Tvorba reči u savremenom nemačkom jeziku*. Beograd: FOKUS. (<<https://tinyurl.com/zgxwyso>>, pristupljeno 19. II 2017)
- Kostić-Tomović, J. (2013²). Pluricentričnost jezika kao prevodilački izazov. U Bajić, Lj. (ur). *Kultura: u potrazi za novom paradigmom. Tematski zbornik u 4 knjige. Knjiga 4*. Beograd: Filološki fakultet.
- Kostić-Tomović, J. (2014). Prevodenje – nezaobilazni korak na putu k afirmaciji manjih kulturnih prostora (na primeru srpskog i nemačkog jezika). U *Srbija između Istoka i Zapada. Knjiga 4: Jezici Balkana u komparativnom i interdisciplinarnom kontekstu* (str. 13–33). Beograd: Filološki fakultet.
- Kostić-Tomović, J. & Tomović, N. (2015). Informaciona pismenost i prevodenje u društveno-humanističkim naukama. U *Treća međunarodna kon-*

- ferencija Strani jezik struke: prošlost, sadašnjost i budućnost. Beograd: Fakultet organizacionih nauka, str. 275–282.
- Laszlo, M. i Lasić-Lazić, J. (2011). Merila informacione (ne)pismenosti. U: Injac, V. i Crnogorac, V. (priredile). *Standardizacija i kvalitet bibliotečkih usluga. Zbornik radova sa međunarodne konferencije održane u Novom Sadu 4–5. novembra 2010.* Beograd: Bibliotekarsko društvo Srbije, 65–81.
- Lau, J. (2006). Guidelines for Information Literacy for Lifelong Learning. Preuzeto sa <<http://www.ifla.org/files/assets/information-literacy/publications/ifla-guidelines-en.pdf>> (pristupljeno 23. 01. 2015)
- Lobenstein-Reichmann, A. (2002). Die Syntagmenangabe - ein Stiefkind der Bedeutungslexikografie. U Ángel, V. i dr. *Das Wort - Seine strukturelle und kulturelle Dimension. Festschrift für Oskar Reichmann zum 65. Geburtstag.* Tübingen: Niemeyer, str. 71–88.
- Marković, K. (2001). *Nemačko-srpskohrvatska leksikografije (1945–1971).* Neobjavljen magistarski rad. Beograd: Filološki fakultet.
- Massey, G. and Ehrenberg-Dow, M. (2011). Investigating Information Literacy: A Growing Priority in Translation Studies. U: *Accros Languages and Cultures*, 12(2), 193–211.
- NIEBELUNGENLIED-LEHRWERK: *Niebelungenlied-Lehrwerk. Sprachlicher Kommentar, mittelhochdeutsche Grammatik, Wörterbuch. Passend zum Text der St. Galler Fassung („B“).* Von Hermann Reichert. <https://www.hs-augsburg.de/~harsch/germanica/Chronologie/12Jh/Nibelungen/reichert_nhd.pdf>
- PACTE (2005). Investigating Translation Competence: Conceptual and Methodological Issues, *Meta*, 50 (2), 609–619.
- Petronijević, B. (2002). *Nemačko-srpsko-hrvatska leksikografija prve polovine 20. veka. Kulturno-istorijski transfer.* Beograd: Filološki fakultet / Naučno društvo za negovanje i proučavanje srpskog jezika.
- Piper, I. & Klajn, I. (2013). *Normativna gramatika srpskog jezika.* Novi Sad: Matica srpska.
- Polenz, P. von (1999). *Deutsche Sprachgeschichte vom Spätmittelalter bis zur Gegenwart.* Band III. 19. und 20. Jahrhundert. Berlin: Walter de Gruyter.
- Polenz, P. von (2000). *Deutsche Sprachgeschichte vom Spätmittelalter bis zur Gegenwart.* Band I. *Einführung, Grundbegriffe, 14. bis 16. Jahrhundert.* Berlin: Walter de Gruyter.

- Quasthoff, U. (2004). Vorwort zur achten Auflage. U Dornseiff, F. *Der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen*. 8., völlig neu bearbeitete und mit einem vollständigen alphabetischen Zugriffsregister versehene Auflage von Uwe Quasthoff. Berlin: Walter der Gruyter, str. 7–8.
- Quasthoff, U. (2004²). Methodologische Einführung. U Dornseiff, F. *Der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen*. 8., völlig neu bearbeitete und mit einem vollständigen alphabetischen Zugriffsregister versehene Auflage von Uwe Quasthoff. Berlin: Walter der Gruyter, str. 193–206.
- Quasthoff, U. & Wiegand, H. E. (2004). Benutzungshinweise. U Dornseiff, F. *Der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen*. 8., völlig neu bearbeitete und mit einem vollständigen alphabetischen Zugriffsregister versehene Auflage von Uwe Quasthoff. Berlin: Walter der Gruyter, str. 207–216.
- Ristić, G. (2013). *Somatizmi u nemačkoj i srpskoj frazeologiji (kontrastivna istraživanja)*. Neobjavljena doktorska disertacija. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Ristić, S. (2014). Srpske leksikografske institucije. Beogradska leksikografika škola. U Dragičević, R. (uredila): *Savremena srpska leksikografija u teoriji i praksi*. Beograd: Filološki fakultet.
- Runte, M. & Steube, J. C. (2012). Encyclopedia Britanica. U Hass, U. (priredila). *Große Lexika und Wörterbücher Europas: Europäische Enzyklopädien und Wörterbücher in historischen Porträts*. Berlin: Walter de Gruyter, 79–104.
- Schippman, T. (2002). *Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache*. Berlin/Boston: de Gruyter.
- Srdić, S. (1998). *Uvod u ranonovovisokonemački jezik*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Srdić, S. (2008). *Morphologie der deutschen Sprache*. Beograd: Jasen.
- Srdić, S. (2009). Đorđević, Miloje / Engel, Ulrich (2009). *Wörterbuch zur Verbalenz Deutsch-Bosnisch/Kroatisch-Serbisch*. München: idudicium, 686 S. U *Studia Germanica Universitas Vesprimiensis* 2009/2, str. 135–145.
- Srdić, S. (2010). Teorija valentnosti i leksikografija. U *Riječ* 4., str. 47–59.
- Srdić, S. (2013). Miloje Đorđević / Ulrich Engel (2013): *Srpsko-nemački rečnik valentnosti glagola*. Verlag Otto Sagner: München, Berlin, Washington, 789 str. U *Srpski jezik*.
- Stojičić, V. (2010). *Teorija kolokacija*. Beograd: Zadužbina Andrejević.

- Storjohann, P. (2011). *Kollokationen*. Studienbibliographien Sprachwissenschaft 38. Tübingen: Julius Groos Verlag.
- Storjohann, P. (2016). *Kookurenz aus korpuslinguistischer Sicht*. Literaturhinweise zur Linguistik. Band 5. Herausgegeben im Auftrag des Instituts für deutsche Sprache. Heidelberg: Universitätsverlag Winter.
- Stošić, I (2011). *Jezik struke i problemi u prevođenju tehničkih tekstova u okviru jezičkog para nemački i srpski, sa posebnim osvrtom na tekstove i terminologiju iz oblasti železničkog saobraćaja*. Neobjavljeni master-rad. Beograd: Filološki fakultet.
- Sühl-Strohmenger, W. (priredio) (2012). *Handbuch Informationskompetenz*. Berlin: De Gruyter.
- Suleiman, Y. (2003). *The Arabic Language and National Identity. A Study in Ideology*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Ščerba, L. V. (1974). Opyt obščej teorii leksikografii. U Ščerba, L. V. (priredio). *Jezykovaja sistema i rečevaja dejatel'nost'*. Moskva: Nauka, 265-304.
- Šipka, D. (1998). *Osnovi leksikologije i srodnih disciplina*. Novi Sad: Matica srpska.
- Šipranec, S. (2008). *Informacijska pismenost: teorijski okvir i polazišta*. Zagreb: Zavod za informacijske studije.
- Tomović, N. (2009). *Slavizmi u savremenom engleskom jeziku*. Neobjavljena doktorska disertacija. Beograd: Filološki fakultet.
- Vidić, J. (2014). Rečnik u nastavi francuskog jezika za akademske potrebe. U *Komunikacija i kultura online V*, str. 102–131,
- Vraneš, A., Marković, Lj. i Aleksander, G. (2008). *Informaciona pismenost i doživotno učenje*. Beograd: Filološki fakultet.
- Wiegand, H. E. (2004). Lexikographisch-historische Einführung. U Dornseiff, F. *Der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen*. 8., völlig neu bearbeitete und mit einem vollständigen alphabetischen Zugriffsregister versehene Auflage von Uwe Quasthoff. Berlin: Walter der Gruyter, str. 9–91.
- Wiesinger, P. (2002). Austriaismen als Politikum. Zur Sprachpolitik in Österreich. U Ángel, V. i dr. *Das Wort - Seine strukturelle und kulturelle Dimension. Festschrift für Oskar Reichmann zum 65. Geburtstag*. Tübingen: Niemeyer, str. 159–182.
- Wrede, J. (2012). Roget's Thesaurus. U Haß, U. (priredila) *Große Lexika und Wörterbücher Europas. Europäische Enzyklopädien und Wörterbücher in historischen Porträts*. Berlin/Boston: Walter de Gruyter.

- Zgusta, L. (1991). *Priručnik leksikografije*. Prevod i predgovor dr Danko Šipka. Sarajevo: Svetlost / Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Zurkowski, P. (1974). The Information Service Invironment: Relationships and Priorities. Preuzeto sa <<http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED100391.pdf>> (pristupljeno 17.01.2015)

12.2. Rečnici i glosari

- ADABA: Österreichisches Aussprachewörterbuch – Österreichische Ausprachedatenbank <<http://www.adaba.at/>> (Prisupljeno 23. IV 2017)
- Adelung, J. C. (1793–1801). *Grammatisch-kritisches Wörterbuch der hochdeutschen Mundart*. Leipzig> J. G. I. Breitkopf und Compagnie.Dostupno na <<http://lexika.digitale-sammlungen.de/adelung/online/angebot>>.
- Adelung, J. C. (1811). *Grammatisch-kritisches Wörterbuch der hochdeutschen Mundart*. Wien: Bauer.
- Ammon, U. i dr. (2004). *Variantenwörterbuch des Deutschen. Die Standardsprache in Österreich, der Schweiz und Deutschland sowie in Liechtenstein, Luxemburg, Ostbelgien und Südtirol*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Anderson, R., Goebel, U. & Richmann, O. (2004). *Frühneuhochdeutsches Wörterbuch*. Berlin: De Gruyter.
- Baufeld, C. (1996). *Kleines fröhneuhochdeutsches Wörterbuch. Lexik aus Dichtung und Fachliteratur des Fröhneuhochdeutschen*. Tübingen: Niemeyer.
- BEOLINGUS: <<http://dict.tu-chemnitz.de/>>
- Bickel, H. & Landolt, C. (2012). *Schweizerhochdeutsch. Wörterbuch der Standardsprache in der deutschen Schweiz*. Mannheim: Dudenverlag.
- BILDWÖRTERBCH:<<http://www.bildwoerterbuch.com/>>
- Brockhaus Wahrig (1980-1984). *Brockhaus Wahrig - Deutsches Wörterbuch. In sechs Bänden*. Wiesbaden: Brockhaus / Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt.
- Brockhaus (2004). *Der Brockhaus in 3 Bänden*. Leipzig: F. A. Brockhaus.
- Bußmann, H. (priredila) (2002). *Lexikon der Sprachwissenschaft*. 3., aktualisierte und erweiterte Auflage. Stuttgart: Alfred Kröner Verlag.
- Campe, J. H. (1807–1811). *Wörterbuch der deutschen Sprache*. Braunschweig: Schulbuchhandlung. Dostupno na <<https://archive.org/details/wrterbuchderde01campuoft>>.

Collins English Dictionary: *Collins English Dictionary – Complete and Unabridged, 12th Edition 2014.* (1991, 1994, 1998, 2000, 2003, 2006, 2007, 2009, 2011, 2014). <<http://www.thefreedictionary.com>>

DAS WÖRTERBUCH DER VERBVALENZ: <http://hypermedia.ids-mannheim.de/call/public/gramwb.ansicht?v_app=g&v_kat=Verb>

De Boor, H. & Diels, P. (1957). *Siebs. Deutsche Hochsprache: Bühnenaus- sprache.* 16., völlig neu bearbeitete Auflage. Berlin: de Gruyter.

Deutscher Bundestag. Glossar: <<https://tinyurl.com/zynmuls>> (pristupljeno 13. III 2017)

DEUTSCHES FREMDWÖRTERBUCH V. FREMDWÖRTERBUCH

Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm (1854–1971). Leipzig: Verlag von S. Hirzel. Dostupno na <<http://woerterbuchnetz.de/DWB/>>.

Dornseiff, F. (2000). *Der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen.* Lizenzausgabe der 5. Auflage 1959. Leicht gekürzte Sonderausgabe. Wiesbaden: Walter de Gruyter.

Dornseiff, F. (2004). *Der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen.* 8., völlig neu bearbeitete und mit einem vollständigen alphabetischen Zugriffsregister versehene Auflage von Uwe Quasthoff. Berlin: Walter der Gruyter.

Drugi svetski rat / činovi. Preuzeto sa <https://goo.gl/YpF6pi>. (pristupljeno 18. II 2017)

DUDEN ENGLISCH WÖRTERBUCH: <<http://www.duden.de>>

DUDEN ONLINE: <<http://www.duden.de>>

DUDEN ONLINE-WÖRTERBUCH: <<http://www.duden.de>>

Duden (1976–1981). *Das große Wörterbuch der deutschen Sprache.* Tom 1–6. Mannheim: Dudenverlag.

Duden (1983). *Deutsches Universalwörterbuch.* Mannheim: Dudenverlag.

Duden (1992). *Das Bildwörterbuch.* 4., neu bearbeitete und aktualisierte Auflage. Mannheim: Dudenverlag.

Duden (1996). *Deutsches Universalwörterbuch A-Z. Auf der Grundlage der neuen amtlichen Rechtschreibregeln bearb. von Günther Drosdowski und der Dudenredaktion.* 3., neu bearbeitete und erweiterte Auflage. Mannheim i dr.: Dudenverlag.

Duden (1999). *Das große Wörterbuch der deutschen Sprache in zehn Bänden.* Mannheim: Dudenverlag.

- Duden (1999²). *Duden Oxford Großwörterbuch Englisch*. PC-Bibliothek 2.0. Mannheim: Bibliografisches Institut & F. A. Brockhaus. [CD-ROM]
- Duden (2002). *Duden Deutsch als Fremdsprache. Standardwörterbuch*. Mannheim: Dudenverlag.
- Duden (2002²). *Zitate und Aussprüche. Herkunft und aktueller Gebrauch*. Rund 7500 Zitate von der klassischen Antike bis zur modernen Werbesprache. 2., neu bearbeitete und aktualisierte Auflage. Mannheim i. dr.: Dudenverlag.
- Duden (2002³). *Das große Buch der Zitate und Redewendungen*. Über 15000 klassische und moderne Zitate und feste Wendungen. Mannheim i. dr.: Dudenverlag.
- Duden (2002⁴). *Redewendungen. Wörterbuch der deutschen Idiomatik*. 2., neu bearbeitete und aktualisierte Auflage. Mannheim i. dr.: Dudenverlag.
- Duden (2003). *Duden Wörterbuch Deutsch als Fremdsprache*. Mannheim i. dr.: Dudenverlag.
- Duden (2004). *Große Namen, bedeutende Zitate. Von Albertus Magnus „Tabula rasa“ bis N. P. Willis „Die oberen Zehntausend“; Herkunft, Bedeutung und aktueller Gebrauch*. Mannheim i. dr.: Dudenverlag.
- Duden (2005). *Das Aussprachewörterbuch*. 6., überarbeitete und aktualisierte Auflage. Mannheim i. dr.: Dudenverlag.
- Duden (2007). *Duden Deutsches Universalwörterbuch*. Mannheim: Bibliographisches Institut & Brockhaus. [CD-ROM]
- Duden (2010). *Das Stilwörterbuch*. 9., völlig neu bearbeitete Auflage. Mannheim i. dr.: Dudenverlag.
- Duden (2011). *Duden. Richtiges und gutes Deutsch. Das Wörterbuch der sprachlichen Zweifelsfälle*. 7., vollständig überarbeitete Auflage. Mannheim: Dudenverlag.
- Duden (2013). *Berühmte Zitate und Redewendungen. Die muss man kennen*. Berlin: Dudenverlag.
- Duden (2013²). *Die deutsche Rechtschreibung. Das umfassende Standardwerk auf der Grundlage der amtlichen Regeln*. 26. Auflage. Berlin: Bibliographisches Institut.
- Duden (2014). *Schülerduden. Rechtschreibung und Wortkunde*. 11., überarbeitete und erweiterte Auflage. Berlin: Dudenverlag.
- Duden (2014²). *Wer hat den Teufel an die Wand gemalt? Redensarten – Wo sie herkommen, was sie bedeuten*. Berlin: Dudenverlag.

- Duden (2014³). *Das überzeugende Zitat. Die 1000 bedeutendsten Zitate zu den wichtigsten Themen des Alltags*. Berlin: Dudenverlag.
- Duden (2014⁴). *Im Schuelerduen - Rechtschreibung und Wortkunde nachschlagen. Lerntheke für den Einsatz in den Klassen 5 bis 7*. Berlin: Bibliographisches Institut. <http://www.duden.de/sites/default/files/downloads/Schuelerduen_Rechtschreibung.pdf>.
- Duden (2015). *Das Aussprachewörterbuch*. 7., komplett überarbeitete und aktualisierte Auflage. Bearbeitet von Stefan Kleiner und Ralf Knöbl in Zusammenarbeit mit der Dudenredaktion. Berlin: Dudenverlag / Mannheim: Institut für deutsche Sprache.
- Duden (2017). *Duden Das Stilwörterbuch*. 10., überarbeitete und erweiterte Auflage. Berlin: Dudenverlag.
- Duden (2017²). *Die deutsche Rechtschreibung. Das umfassende Standardwerk auf der Grundlage der amtlichen Regeln*. 27. Auflage. Berlin: Bibliographisches Institut.
- Duden-Oxford (1999). Duden - Oxford Großwörterbuch Englisch. Englisch-Deutsch / Deutsch-Englisch. PC-Bibliothek Version 2.0 mit Plus-Paket. Mannheim i dr.: Dudenverlag. [CD-ROM]
- Dvojezični slikovni rečnik. Nemačko-srpski*. (2016). Beograd: Vulkan.
- DWDS = Digitales Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache, <www.dwds.de>.
- Dorđević, M. & Engel, U. (2009). *Wörterbuch zur Verbvalenz Deutsch-Bosnisch/Kroatisch-Serbisch*. München: iudicium.
- Dorđević, M. & Engel, U. (2013). *Srpsko-nemački rečnik valentnosti glagola*. München i dr.: Verlag Otto Sagner.
- Dukanović, J. i dr. (2006). *Osnovni rečnik nemačko-srpski i srpsko-nemački sa nemačkom i srpskom gramatikom*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Dukanović, J. (2008). *Nemačko-srpski i srpsko-nemački rečnik za osnovnu školu*. 4. izdanje. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Dukanović, J. (2012). *Gramatički leksikon nemačkog jezika*. Beograd: Klett.
- Ebner, J. (1998). *Duden. Wie sagt man in Österreich? Wörterbuch des österreichischen Deutsch*. 3., vollständig überarbeitete Auflage. Mannheim: Dudenverlag.
- ELEXIKO: <<http://www.owid.de/wb/elexiko/start.html>>
- Engel, U. & Schumacher, K. (1978). *Kleines Valenzlexikon deutscher Werben*. Unveränderter Nachdruck der 2., durchgesehene Auflage. Tübingen: Narr.

Encyclopædia Britannica Online: <<https://tinyurl.com/lou9lgm>> (prisupljen 15. IV 2017)

Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers, par une société de gens de lettres. Mis en ordre & publié par M. Diderot, de l'Académie Royale des Sciences & de Belles-Lettres de Prusse; & quant à la partie mathématique, par M. d'Alembert, de l'Académie Royale des Sciences de Paris, de celle de Prusse, & de la Société Royale de Londres. <https://fr.wikisource.org/wiki/Encyclop%C3%A9die_ou_Dictionnaire_raisonn%C3%A9_des_sciences,_des_arts_et_des_m%C3%A9tiers> (pristupljeno 15. IV 2017)

E-VALBU: <<http://hypermedia.ids-mannheim.de/evalbu/index.html>>

FESTE WORTVERBINDUNGEN: <<http://www.owid.de/wb/uwv/start.html>>

FREMDWÖRTERBUCH: <<http://www.owid.de/wb/dfwb/start.html>>

Friedrich, J. (2006). *Phraseologisches Wörterbuch des Mittelhochdeutschen. Redensarten, Sprichwörter und andere feste Wortverbindungen in Texten von 1050-1350*. Reihe Germanistische Linguistik. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.

Friedrich, W. (1966). *Moderne deutsche Idiomatik. Systematisches Wörterbuch mit Definitionen und Beispielen*. München: Max Hueber Verlag.

Glišović, Lj. (2016). *Politologisches deutsch-serbisches Handwörterbuch*. Beograd: Fakultet političkih nauka.

Glück, H. (priredio) (2004). *Metzler Lexikon Sprache* CD-ROM. Berlin: Direktmeida.

Götz, D., Haensch, D. & Wellmann, H. (priredili) (2002). *Langenscheidts Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache*. 5. Auflage. Berlin: Langenscheidt.

Götz, D. & Wellman, H. (priredili) (2009). *Langenscheidt Power Wörterbuch Deutsch*. Berlin: Langenscheidt.

Götz, D. (2015). *Langenscheidts Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache*. Neubearbeitung. München: Langenscheidt.

Götze, A. (1967). *Frühneuhochdeutsches Glossar*. 7. Auflage. Photomechanischer Nachdruck der 6. Auflage. Berlin: de Gruyter.

Griesbach, H. & Schulz, D. (2004). *1000 deutsche Redensarten mit Erklärungen und Anwendungsbeispielen*. 4. Auflage. Berlin i dr.: Langenscheidt.

Harenberg, B. (2002). *Lexikon der Sprichwörter und Zitate*. Mit 50000 Einträgen das umfassendste Werk in deutscher Sprache. 3. Auflage. Dortmund: Harenberg Verlag.

- Helbig, G. & Schenkel, W. (1969). *Wörterbuch zur Valenz und Distribution deutscher Verben*. Leipzig: Bibliographisches Institut.
- Heyse, J. C. A. (1833–1849). *Handwörterbuch der deutschen Sprache mit Hinsicht auf Rechtschreibung, Abstammung und Bildung, Biegung und Fügung der Wörter, sowie auf deren Sinnverwandtschaft*. Magdeburg: Wilhelm Heinrichshofen. Dostupno na <<https://archive.org/details/handwörterbuchd01heysuoft>>. (Pristupljeno 4. III 2017)
- Hueber (2003). *Hueber. Wörterbuch Deutsch als Fremdsprache. Das einsprachige Wörterbuch für Kurse der Grund- und Mittelstufe*. Ismaning: Max Hueber Verlag / Mannheim: Dudenverlag.
- Hurm, A. (1954). *Njemačko-hrvatskosrpski rječnik*. Zagreb: Školska knjiga.
- Hurm, A. (1958). *Hrvatskosrpsko-njemački rječnik s gramatičkim podacima i frazeologijom*. Zagreb: Školska knjiga.
- Jakić, B. & Hurm, A. (1999). *Hrvatsko-njemački rječnik s gramatičkim podacima i frazeologijom*. Osmo, neizmenjeno izdanje. Zagreb: Školska knjiga.
- Jandroković, M. (2007). *Nemačko-srpski i srpsko-nemački teološki rečnik*. Beograd: Hričanski kulturni centar.
- Kämper, H. (2005). *Der Schulddiskurs in der frühen Nachkriegszeit. Ein Beitrag zur Geschichte des sprachlichen Umbruchs nach 1945*. Berlin / New York: de Gruyter.
- Kämper, H. (2012). *Aspekte des Demokratiediskurses der späten 1960er Jahre. Konstellationen – Kontexte – Konzepte*. Berlin/Boston: de Gruyter.
- Kempcke, G. (2000). *Wörterbuch deutsch als Fremdsprache*. De Gruyter: Berlin & New York.
- Klajn, I. (2002). *Rečnik jezičkih nedoumica*. Četvrti, prerađeno i dopunjeno izdanje. Beograd: Čigoja.
- Klajn, I. & Šipka, M. (2006). *Veliki rečnik stranih reči i izraza*. Novi Sad: Prometej.
- KLEINES WÖRTERBUCH DER VERLAUFSFORMEN IM DEUTSCHEN: <<https://www.owid.de/wb/progdb/start.html>>
- KOMMUNIKATIONSVERBEN: <<http://www.owid.de/docs/komvb/start.jsp>>
- Köster, R. (1999). *Duden Taschenbuch Redensarten: Herkunft und Bedeutung*. Mannheim i dr.: Dudenverlag.
- Kovačević, Lj. & Begenišić, D. (2015). *Rečnik bibliotekarstva i informacionih nauka nemačko-srpski i srpsko-nemački*. Beograd: Narodna biblioteka Srbije.

- Krech, H. i dr. (1964). *Wörterbuch der deutschen Aussprache*. Leipzig: Bibliographisches Institut.
- Krech, H. i dr. (1982). *Großes Wörterbuch der deutschen Aussprache*. Leipzig: Bibliographisches Institut.
- Krech, E. M. i dr. (2009). *Deutsches Aussprachewörterbuch*. Berlin: Walter de Gruyter.
- Klappenbach, R. & Steinitz, W. (1961–1977). *Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache*. Berlin: Akademie Verlag.
- Langenscheidt (2007). *Langenscheidt e-Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache*. Neubearbeitung. Version 5.0. Berlin i dr.: Langenscheidt.
- LEO: <<https://dict.leo.org>>
- Lexer, M. (1872-1878). *Mittelhochdeutsches Handwörterbuch*. Leipzig: Hirzel.
- Lexer, M. (1879). *Mittelhochdeutsches Taschenwörterbuch mit grammatischer Einleitung*. Leipzig: Hirzel.
- LINGUEE: <<http://www.linguee.de>>
- Matešić, J. (priredio) (1988). *Kroatisch-deutsches phraseologisches Wörterbuch*. München: Verlag Otto Sagner.
- Matešić i dr. (priredio) (2005). *Njemačko-hrvatski univerzalni rječnik*. Zagreb: Nakladni zavod Globus / Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Matica srpska (2007). *Rečnik srpskoga jezika*. Redigovao i uredio Miroslav Nikolić. Novi Sad: Matica srpska.
- Matica srpska (2010). *Pravopis srpskoga jezika*. Izmenjeno i dopunjeno izdanje. Novi Sad: Matica srpska.
- Matica srpska (2014). *Pravopis srpskoga jezika*. Treće izdanje. Novi Sad: Matica srpska.
- Merz, L. (2012). *Langenscheidt Routledge Fachwörterbuch Kompakt Wirtschaft Englisch. Englisch-Deutsch Deutsch-Englisch*. 4., stark bearbeitete und erweiterte Auflage. Berlin: Langenscheidt.
- MITTELHOCHDEUTSCHES WÖRTERBUCH ONLINE: <<http://www.mhdwb-online.de>>
- Muhr, R. (2007). *Österreichisches Aussprachewörterbuch – Österreichische Aussprachedatenbank*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- NEOLOGISMENWÖRTERBUCH: <<http://www.owid.de/wb/neo/start.html>>
- OBELEX^{dict}: <<http://www.owid.de/obelex/dict>>
- OPEN THESAURUS: <<https://www.openthesaurus.de>>

- ÖWB: *Österreichisches Wörterbuch*. 42. Auflage. Wien: ÖBV.
- OWID: <<https://www.owid.de/index.jsp>>
- OWID^{plus}: <<https://www.owid.de/plus/index.html>>
- Paul, H. (1897). *Deutsches Wörterbuch*. Halle/Saale: Max Niemeyer. Dostupno na <<https://archive.org/details/deutschewrter00pauluoft>>. (pristupljeno 4. III 2017)
- Pavlović, D. (2008). *Pravni rečnik nemačko-srpski*. Beograd: Službeni glasnik.
- Pfeifer, W. (1989). *Etymologisches Wörterbuch des Deutschen*. 3. Bände. Berlin: Akademie Verlag.
- PONS (1999). *Basiswörterbuch Deutsch als Fremdsprache*. Stuttgart: Klett International.
- PONS (2005). *PONS Kompaktwörterbuch Deutsch als Fremdsprache*. Barcelona i dr.: Klett Sprachen.
- PONS (2006). *PONS Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache*. Stuttgart: Ernst Klett Verlag.
- PONS (2015). *Slikovni rečnik srpsko-nemački*. Beograd: Klett.
- PROTESTDISKURS 1987/68: <<http://www.owid.de/wb/swz/start.html>>
- Quasthoff, U. (2011). *Wörterbuch der Kollokationen im Deutschen*. Berlin: Walter der Gruyter.
- REDENSARTEN-INDEX: <<https://www.redensarten-index.de/suche.php>>
- RBI OLNAJN: <<http://rbi.nb.rs/srlat/home.html>>
- Riedel, W. (2013). *Sprichwörter und Redewendungen aus aller Welt. Wo es Katzen und Hunde regnet*. Berlin i dr.: Dudenverlag.
- Riedel, W. (2015). *Eselsbrücken. Die besten Merksätze und ihre Bedeutung*. 2. Auflage. Berlin: Dudenverlag.
- Ristić, M. (2012). *Tehnički rječnik: polimeri, vlakna, tekstil, tekstilna hemija. Englesko-njemačkosrpski, njemačko-englesko-srpski, srpsko-njemačko-engleski*. Banja Luka: Tehnološki fakultet.
- Ristić, S. & Kangrga, J. (1928): *Rečnik srpskohrvatskog i nemačkog jezika. Drugi deo. Srpskohrvatsko-nemački*. Beograd: Izdavačka knjižarnica Radomira D. Đukovića.
- Ristić, S. & Kangrga, J. (1936). *Enciklopedijski nemačko-srpskohrvatski rečnik sa srpskofonetičnom oznakom izgovora književnoga nemačkoga jezika*. Beograd: Izdavačka knjižarnica Radomira D. Đukovića.

- Ristić, S. & Kangrga, J. (1963). *Enciklopedijski nemačko-srpskohrvatski rečnik sa srpskofonetičnom oznakom izgovora književnoga nemačkoga jezika*. Beograd: Prosveta.
- Roget, P. M. (2002). *Roget's Thesaurus of English Words and Phrases*. Georg Edison (ed). 150th Aniversary Edition. Harmondsworth: Penguin.
- Röhrich, L. (1973–1974). *Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten in 2 Bänden*. Freiburg et al. Verlag Herder.
- RSANU: *Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika Srpske akademije nauka i umetnosti*. (1959–). Beograd: SANU.
- Sanders, D. (1873–1887). *Deutscher Sprachschatz, geordnet nach Begriffen zur Auffindung und Auswahl des passenden Ausdrucks. Ein stilistisches Hilfsmittel für jeden Deutsch Sprechenden*. Hamburg: Hoffmann & Campe.
- Sanders, D. (1876). *Wörterbuch der deutschen Sprache. Mit Belegen von Luther bis auf die Gegenwart*. Zweiter unveränderter Abdruck. Leipzig: Verlag von Otto Wigand.
- Sanders, D. (1985). *Deutscher Sprachschatz, geordnet nach Begriffen zur Auffindung und Auswahl des passenden Ausdrucks. Ein stilistisches Hilfsmittel für jeden Deutsch Sprechenden*. Nachdruck der Ausgabe Hamburg 1873–1877. Tübingen: Max Niemeyer.
- Schemann, H. (1991). *Synonymwörterbuch der deutschen Redensarten*. Unter Mitarbeit von Renate Birkenhauer. Stuttgart / Dresden: Ernst Klett Verlag für Wissen und Bildung.
- SCHLÜSSELWÖRTER DER WENDEZEIT: <<http://www.owid.de/wb/swwz/start.html>>
- SCHULDDISKURS 1945-55: <<http://www.owid.de/wb/disk45/einleitung.html>>
- Schützeichel, R. (2012). *Althochdeutsches Wörterbuch*. 7. Auflage. Berlin/ Boston: Walter de Gruyter.
- Siebs, T. (1931). *Rundfunkaussprache. Im Auftrag der Reichs-Rundfunk-Gesellschaft bearbeitet von Theodor Siebs*. Berlin: Reichs-Rundfunk-Gesellschaft.
- Simić, M. & Nikolić, S. (2016). *Medicinski srpsko-nemački rečnik*. Ruma: Panonija.
- Sommerfeld, K.-E. & Schreiber, H. (1974). *Wörterbuch zur Valenz und Distribution deutscher Adjektive*. Leipzig: Bibliographisches Institut.
- Sommerfeld, K.-E. & Schreiber, H. (1977). *Wörterbuch zur Valenz und Distribution deutscher Substantive*. Leipzig: Bibliographisches Institut.
- SPRACHNUDEL: <<http://www.sprachnudel.de/>>

Sprichwörterbuch: <<http://www.owid.de/wb/sprw/start.html>>

Stefanović-Karadžić, V. (1818). *Srpski rječnik istokovan njemačkim i latinskim riječima. Skupio ga i na svet izdao Vuk Stefanović*. Beč: P. P. Armeniern. Preuzeto sa <<https://tinyurl.com/hokwtja>> (pristupljeno 4. III 2017)

Šamšalović, G. (1929). *Njemačko-hrvatsko-srpski i hrvatsko-srpsko-njemački rječnik. S osobitim obzirom na frazeologiju i na stručno nazivlje najvažnijih grana ljudske djelatnosti*. Zagreb: Jugoslovenska štampa.

Šamšalović, G. (1944). *Deutsch-kroatisches Wörterbuch*. 2., verbesserte und vermehrte Auflage. Zagreb: Naklada Rad.

Šamšalović, G. (1984). *Njemačko-hrvatski ili srpski rječnik*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.

Šamšalović, G. (1995). *Njemačko-hrvatski rječnik*. 13. izdanje. Zagreb: Colorprint.

THE FREE DICTIONARY.COM. Collins German Dictionary – Complete and Unabridged 7th Editioion. (2007).

THE FREE DICTIONARY.COM. Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache. (2009).

Uroč, M. & Hurm, A. (2002). *Njemačko-hrvatski rječnik s gramatičkim podacima i frazeologijom*. 3. izdanje. Zagreb: Školska knjiga.

VISUAL DICTIONARY ONLINE:< <http://visual.merriam-webster.com/index.php>>

Vojna akademija u Beogradu (2010). *Srpsko-nemački vojni rečnik*. Beograd: Vojna akademija u Beogradu.

Wahrig, G. & Ludewig, W. (1966). *Das große deutsche Wörterbuch*. Gütersloh: C. Bertelsmann.

Wahrig, G. (2000). *Deutsches Wörterbuch. Mit einem Lexikon der Deutschen Sprachlehre von Walter Ludewig*. 7., vollständig neu bearbeitete und aktualisierte Auflage, auf der Grundlage der neuen amtlichen Rechtschreibregeln. Gütersloh/München: Bertelsmann Lexikon Verlag.

Wahrig-Burfeind, R. (2008). *Wahrig Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache von Renate Wahrig-Burfeind*. Gütersloh: Wissen Media Verlag / Berlin: Cornelsen Verlag.

Wehrle, H. & Eggers, H. (1967). *Deutscher Wortschatz. Ein Wegweiser zum treffenden Ausdruck*. 12. Auflage. Stuttgart: Klett.

Weinberger, H. (2012). *Kroatisch/Serbisch-Deutsches phraseologisches Wörterbuch angeordnet nach semantischen Gruppen*. Wien: facultas.wuv.

WIKIPEDIA:<<https://de.wikipedia.org>>

WIKIPEDIA: <<https://en.wikipedia.org>>

WIKTIONARY. THE FREE DICTIONARY: <<https://en.wiktionary.org>>

WIKTIONARY. DAS FREIE WÖRTERBUCH: <<https://de.wiktionary.org>>

WISSEN.DE: <www.wissen.de>

Vladović, V. i dr. (2008). *NSSN. Nemačko-srpski i srpsko-nemački rečnik sa gramatikom*. Beograd: Institut za strane jezike.

Wolf, B. (2000). *Sprache in der DDR. Ein Wörterbuch*. Berlin/Boston: de Gruyter.

WÖRTERBUCHNETZ: <<http://www.woerterbuchnetz.de/cgi-bin/WBNetz/setup-StartSeite.tcl>>

12.3. Izvori primera

Anzengruber, L. (2015). *Die Kreuzelschreiber. Bauernkomödie mit Gesang in drei Akten*. 2. Auflage. Berlin: Hofenberg. <<https://goo.gl/00Otc7>> (pristupljeno 18. II 2017)

Baier, T. (2010). Die längste Liebe des Lebens. U *Stüddeutsche Zeitung* 3. III 2010. Dostupno na <<https://tinyurl.com/hjalmly>> (pristupljeno 8. III 2017)

Gaulhofer, K. & Weiser, U. (2012). Kinderwunsch: Lieber kinderlos als „Rabenmutter“. U *Die Presse* 18. XII 2012. Dostupno na <<https://tinyurl.com/zzhrkay>> (preuzeto 8. III 2017)

Heinzelmann, E. (2015). *Maurce. Die Vergangenheit hat einen Namen*. Nor-derstedt: Books on Demand. Dostupno na <<https://tinyurl.com/zbsfl3f>> (pristupljeno 8. III 2017)

Krechel, U. (2012). *Das Landgericht*. Salzburg: Jung und Jung.

Krehel, U. (2016). *Zemaljski sud*. Prevod na srpski jezik Jelena Kostić-Tomo-vić. Beograd: Zavet.

Kuhn, G. (2015). Der Witwenmacher. U *Journal21.ch* 17. XI 2015. Dostupno na <<https://tinyurl.com/zhhojpn>> (pristupljeno 8. III 2017)

Langenscheidt (2008). *Würste der Hölle. Übelsetzungen – Neue Sprachpannen aus aller Welt mit Texten von Titus Arnu*. Berlin: Langenscheidt.

Luzerner Zeitung (2016). Merkel erteilt der „Rosinenpickerei“ eine Absage. U *Luzerner Zeitung* 28. VI 2016. Dostupno na <<https://tinyurl.com/zteg5tw>> (pristupljeno 8. III 2017)

- Sagatz, K. (2015). Man nannte sie Witwenmacher. U *Der Tagesspiegel* 12. XI 2015. Dostupno na <<https://tinyurl.com/zwo4eor>> (prisupljen 8. III 2017)
- Sander, M. (2016). *Mohnblütanhaut. Eine Lebensgeschichte*. Norderstedt: Books on Demand. Dostupno na <<https://tinyurl.com/zx79nsq>> (prisupljen 8. III 2017)
- Tomović, N. (2016). Do you speak srpski, bre? U *Politika* 37016, godina CXIII, 27. XI 2016, str. 8.
- Uskoković, M. (2016). *Došljaci*. Beograd: Laguna.
- Vermes, T. (2014). *Opet on*. Beograd: Laguna.
- Weber, S. (2003). Stress mit den Schwiegereltern. U *Süddeutsche Zeitung* 30. VII 2003. Dostupno na <<https://tinyurl.com/zxodc39>> (pristupljen 8. III 2017)
- Wikipedia: <<https://de.wikipedia.org/wiki/Engelmacher>> (pristupljen 8. III 2017)

12.4. Ostali izvori

- <<https://www.advent-ist-im-dezember.de/brauchbar/adventsfasten.html>>
- CCDB: <<http://corpora.ids-mannheim.de/ccdb/>>
- GOOGLE PREVODILAC: <<https://translate.google.com>>
- GOOGLE TRANSLATE: <<https://translate.google.com>>
- GOOGLE ÜBERSETZER: <<https://translate.google.com>>
- GRAMMIS 2.0: <<http://hypermedia.ids-mannheim.de/index.html>>
- MADIAEVUM: <<http://www.mediaevum.de>>
- Mittelpunkt (2008). *Mittelpunkt B2/C1. Redemittelsammlung*. Stuttgart: Ernst Klett Sprachen.
- Müller, H. C. *Huawahaoasi!!* <https://www.hueber.de/seite/pg_huawahaoasi_utn> (prisupljen 23. IV 2017)
- Nušić, B. (1924). *Autobiografija*. Projekat Rastko. Biblioteka srpske kulture. <<https://tinyurl.com/zek5ks6>> (prisupljen 12. III 2017)
- Project Gutenberg-DE: <<http://gutenberg.spiegel.de>>
- PROJECT GUTENBERG. *Encyclopædia Britannica*. <<https://tinyurl.com/lou9lgm>> (prisupljen 15. IV 2017)
- Rohrer, H.-H. & Schmidt, C. (2008). *Langenscheidt Kommunizieren im Beruf. 1000 nützliche Redewendungen*. Berlin i dr.: Langenscheidt.

Wergen, J. & Wörner, A. (2013). PONS. Bürokommunikation Deutsch: Musterbriefe, Textbausteine und Übungen für jeden geschäftlichen Anlass. Stuttgart: PONS.

WIKIPEDIA. *Meyers Konversations-Lexikon*. <<https://tinyurl.com/muowfb9>> (pristupljeno 15. IV 2017)

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

811.112.2'374
81'374

КОСТИЋ-Томовић, Јелена, 1973-

Savremena nemačka leksikografija / Jelena Kostić-Tomović. - Beograd : FOCUS - Forum za interkulturnu komunikaciju, 2017 (Gornji Milanovac : Grafoprint). - 322 str. : ilustr. ; 21 cm

Dostupno i na: <http://www.komunikacijaikultura.org/Ebooks.html>. - Tiraž 150. - Napomene i bibliografske reference uz radove. - Bibliografija: str. 302-322.

ISBN 978-86-88761-09-3

a) Немачки језик - Лексикографија b) Лексикографија
COBISS.SR-ID 240999436

dubios *Adjektiv* voller Löcher und Unebenheiten $\approx$ uneben *⟨eine Gasse, ein Weg⟩*: auf einem holprigen Pflaster fahren so, dass man viele Pausen beim Sprechen macht oder machen muss $\approx$ stockend $\leftrightarrow$ flüssig *⟨holprig lesen, sprechen, vortragen⟩*: Mein Italienisch

Savremena nemačka leksikografija je najnovije naučno ostvarenje

dr Jelene Kostić-Tomović, vanrednog profesora na Katedri za germanistiku Filološkog fakulteta Univerziteta u Beogradu, koja ovim kapitalnim delom na preko 300 strana popunjava prazninu u oblasti germanističke teorijske leksikografije na našim prostorima.

Wortart: Adjektiv

Gebrauch: gehoben

Häufigkeit:

Uprkos rastućem interesovanju za nemački jezik, za njegovo učenje i naučno proučavanje, kao i za njegovo korišćenje u različitim oblastima života u ovom delu Jugoistočne Evrope, dosada nije postojalo nijedno naučno zasnovano, a istovremeno i detaljno istraživanje savremene nemačke i srpsko-nemačke leksikografije ovog tipa koje bi se moglo primeniti u nastavi kao pouzdan priručnik, a u stručnom i profesionalnom životu kao merodavan vodič kroz kaleidoskop različitih rečnika na tržištu, u bibliotekama i na internetu.

RECHTSCHREIBUNG

Worttrennung: dubiose, dubioso

BEDEUTUNGSÜBERSICHT

zweifelhaft, fragwürdig

Beispiele

• ein dubioses Heft

• seine Vergangenheit ist recht zweifelhaft

Bez obzira na to da li je reč o studentima germanistike ili ostalih filoloških disciplina, o nastavnicima stranih jezika i prevodiocima ili o stručnjacima za druge oblasti, mora se istaći da su i danas, u eri visokih tehnologija, rečnici neophodna i dragocena pomoć. Ne postoji nijedan rečnik koji može kompenzovati korisnikovo suštinsko neznanje jezika, ali njihovo kompetentno korišćenje nesumnjivo svima olakšava ostvarivanje komunikativnih ciljeva.

Savremena nemačka leksikografija je rezultat višegodišnjeg naučnog bavljenja, ali i predavačkog iskustva prof. dr Jelene Kostić-Tomović u oblasti leksikografije. Navedeno delo je sveobuhvatno, u skladu je sa savremenim trendovima u germanističkoj lingvistici i u svakom smislu predstavlja veliko obogaćenje spektra germanističkih istraživanja u Srbiji, a može se pretpostaviti i slavističkog u zemljama nemačkog govornog područja. Ubeđeni smo da će Savremena nemačka leksikografija prof. dr Kostić-Tomović biti nezaobilazan priručnik u univerzitskoj nastavi germanistike u našoj zemlji i veoma koristan i informativan priručnik u svakodnevnoj profesionalnoj praksi stručnjaka

Genitiv koji se bave najrazličitijim jezičkim pitanjima.

Nominativ Plural

- "mathematisch-naturwissenschaftliches Gymnasium mit neusprachlichem Zweig"
- grammar (US high) school special
- Iz recenzije
- mathematics and sciences with a modern language department

Definitionen in Normalschrift

2. HIST gymnasium

Prof. dr Annette Đurović

Erklärende Hinweise und

verwendet ruhig und gelassen *⟨cool bleiben⟩*

Stilebenenangaben in kleiner Kursivschrift

◦ verwendet, um jemanden/etwas positiv zu

bewerten: *ein cooler Typ*